STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03668

BILDER UN HUMORESKIN

Sholem Asch

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שלום אש

געזאמלטע שריפטן

צווייטער באַנד

*

פאַרלאַג „קולטור-ליגע" ווארשע

שלום אש

בילדער און הומאָרעסקען

*

פארלאג „קולטור-ליגע“ ווארשע

קויפֿן און פֿאַרקויפֿן דאָס בוך אין אַמעריקע פֿאַרבאָטן

:: געדרוקט פֿון פֿריִער־צוגעגרייטע מאַטריצן ::
:: :: ווארשע 1925 אין 1000 עקזעמפּלאַרן :: ::

COPYRIGHT BY SCHOLOM ASCH
NEW YORK 1921

דרוקעריי „פֿעניקס“ וואַרשע, גראַניטשנע 14

SZ. ASZ — SZRIFTEN
WYD. „KULTUR-LIGA“ WARSZAWA 1925

Druk. „Feniks“ Warszawa, Graniczna № 14

בילדער און הומאָרעסקען

אלטע לייט

בלומעלע איז היינט געשטאַנען ביי די „פישלעך".

נו, איז אין פיש־מארק געווען א לעבען, ווער מיר גוטס גינט. מתתיהו חרון, איהר אַלטער, האָט זיך אוועקגעלאָזט מיט'ן שותף און מחותן צום „ליטוואַק" מאַכען די כוסה — פיהרט דאַ בלומעלע דאָס רעדעל. גאַנצע קופּקעלעך פישלעך אויף צו האַקען גיט זי אַוועק צו צוועלף גראָשען און לעגט נאָך צו אַ קליין הענטעל. זי וויל דאָך דאַ ווייזען, די פּריצ'טע, וואָס פאַר אַ ברייטע האַנד זי האָט, אַז זי טראָגט דעם שירץ מיט די קעשענעס.

ביים צווייטען טישעל שטעהט די שותפ'טע און די מחותנת'טע שרה פייגעלע — פּלאַצט איהר דאָס אַ ביסעל די גאַלבעלע: — ס'אַרא בלומעלע! פאַר איהר רייכען האַלז, בדיל און דל וועט מען דאַ ווערען.

זי האָט שוין געוואָלט עטליכע מאָל צוגעהן צו בלומעלע'ן ניט לאָזען פערקויפען, — וועט דאָך ווייטער ארויסקומען אַ חתונה. נור אַט קומען שוין אַן די אַלטע שכורים מיט די פּיפּקעלעך אין מויל.

— קופּיעץ (סוחר) מיינער, וואו האָסטו דיך אוועקגעלעגט? — מענה'ט יענע.

מתתיהו חרון געהט צו זיינער צו, אביסעל שכור'ערהייד קלאַפּט ער בלומעלע'ן אין רוקען: „הע, רודערסט היינט אין די כלים ארום?" בלומעלע ענטפערט ניט.

— ווייבער, צו צוועלף גראָשען אַ קופּקעלע, ווייבער, פיש אויף שבת! — קלימפּערט בלומעלע מיט די ברייטע קעשענעס פון שירץ.

שרה פייגעלע האַלט עס שוין ניט אויס; קלאַפּט זי מיט די פויסטען אין טיש: געוואַלד, בדיל הדל וועט מען דאָך ווערען!...

יעדער פון די שותפים האָבען אין געשעפט אריינגעלעגט צו זעכצעהן גילדען, שוין מיט אַ יאָהר 38 צוריק, און פון די זעכצעהן

גילדען האַלט זיך נאָך דאָס געשעפט ביז היינטיגען טאָג. נאָר ניט שטענדיג לעבט מען גוט. אז עס קומט אמאָל א שבת־צו־נאַכט און מען מאַכט דעם חשבון, קומט טיילמאָל ארויס א מחלוקת, — נור מעסערס צו נעהמען, אָבער דאָס שותפות האַקט מען ניט אָב. ווי אזוי? אז מען האָט שפּעטער בשותפות'דיגע, קאַמערס בשותפות'דיגע, און היינט חזקות בשותפות'דיגע, בלייבט מחלוקת ביי מחלוקת און דאָס געשעפט געהט ווייטער.

נאָר די ווייבער, די ווייבער — זאָל גאָט דער איינציגער אָבהיטען. מען האָט איינע די צווייטע פיינד אויף טויט און לעבען און מען רעדט אויס איינע אויף די צווייטע, וואָס אין דער קאָרט שטעהט ניט, און קומט א שותף נאָך מיטאָג צו גאַסט צום צווייטען אריין, איז איהם די שותפ'טע מכבד מיט א גלעזעל יום־טוב'דיגען ווישניק, און גיט א מאַך אזוי הינטען ארום צו שטעכען די שותפ'טע:

— זאָל דער מהותן פערזוכען. אין דער היים האָט ער דאָס דאָך ניט. ווי האָט די מחותנת'טע צייט ווישניק צו מאַכען?

נאָר דאָך טרעפט זיך אמאָל, אז די מהותנת'טעס און די שותפ'־טעס מאַכען צווישען זיך שלום. דאָס טרעפט זיך ביי צוויי סבות: ביי א שמחה, אָדער (אַלעם ניט געדאַכט!) ביי א צרה; קומט אַן אייניקעל צו, אָדער (זאָל גאָט אָבהיטען) קומט אַן אייניקעל אָב, בעטען זיך די מחותנת'טעס איבער. יאָ, נאָך איינמאָל אין יאָהר, דאָס איז ערב יום־כפור ביי ליכט בענשען, פון דער הוילער הויט פאַלט אריין איין אידענע צו דער צווייטער און צוואווינט זיך און מען צוקושט זיך. אָבער עס קומט נור מוצאי יום־כפור, קלאַפּט איין אידענע אָן דער צווייטער אין לאָדען:

— עס בלייבט ביים אַלטען...

אין גאָמבינער'ס הויז וואוינט דאָס פאָאר־פאָלק — מתתיהו חרון מיט דער אידענע.

באַלד נאָך דער חתונה האָט מען זיך אין דער שטוב אריינגעצוי־גען און אזוי האַלט מען זיך אָן איהר ביז'ן היינטיגען טאָג. אָט אין דער שטוב האָבען זיך די קינדער ערצויגען, אויסגעהאָדעוועט און דער־נאָך אין דער וועלט געגאַנגען: קיין אַמעריקאַ, קיין קאַנאַדאַ, קיין טראַנסוואַאַל, וואו איינעם האָט זיין מזל געטראָגען. דריי באַלקען האָט

די שטוב; דער מיטעלסטער, דער דיקסטער איז די „רבי'צין", און די צוויי דינערע פון ביידע זייטען זיינען די „דין'טעס". אויפ'ן נאגעל, אין דעם מיטעלסטען באלקען הענגט אן אלט הענגלייכטער'ל בעקליידעט מיט א פאפירענעם קליידעל, וואס מען טהוט עס אן יעדען ערב פסח. א גאנץ יאהר וואוינען אין די „בלומען" פון קליידעל די פליעגען און מעהרען זיך דארט און פרוכפערען זיך, און נעהמען איין דאס שטי־בעלע מיט זייער זשומען, און דאס קליינע הענגלייכטער'ל קוקט זיך צו אלץ צו, וואס עס טהוט זיך אב אין שטיבעל, און שווייגט, ווי א שטומע מוהמע. עס ווייסט פון אלץ, הערט אלץ און רופט זיך מיט קיין ווארט ניט אן... אין מיטען שטוב שטעהט א פיערקאנטיגער טיש, אין דעם טיש זיינען אויסגעקריצט פערשידענע „היינ:עלעך", „ציעגען־וואלף",— א זכר פון די שפיעלען אין חנוכה־נעכט. און א סוד וועל איך אייך איינרוימען, אז א שפארינע איז דא אין טיש אין שופלאד אריין, וואס מענדעל לעבען (דער יונגער זוהן) האט געמאכט אין איהם, בעהאלטע־נערהייד, כדי פון שופלאד געלד ארויסצו'גנב'ענען יעדען פרייטאג צו נאכט, ווען טאטע־מאמע שלאפען... אין א ווינקעל שטעהט אן אלטער אויוועז, וואס פערנעהמט א דריי־פערטעל שטוב. דער אלטער „פעטער" איז שוין לאנג אויסגעקיהלט געווארען אויף דער עלטער, נאר די בעלי־בהים געדענקען נאך זיינע גוטע יאהרען. ווען מען האט איהם אין א פרייטאג־צו־נאכט איינגעהייצט, האט ער אזא ווארעמקייט פון זיך ארויסגעלאזען, נור דערשטיקט צו ווערען. און ניט איינמאל האט זיך געטראפען, אז מתתיהו חרון מיט בלומעלע'ן האבען גע'חלש'ט הינטער די דעקען פאר הייסקייט. צווישען דעם אויוועז און דעם אלמער ליעגען עפעס פערשיעדענע חפצים אנגעלעגט: אלטע זעלנערשע מונדירען, באנדעס, פאסקעס און נאך אזעלכע „חפצים", וואס מען קען קיינמאל ניט דערגרונטעווען. צווישען די חפצים שטייגט ארויס אן אלטע נעה־מאשין פון תרח'ס צייטען מיט א „קאליער" נאך. די מאשין איז אן איבערבלייבעניש נאך פון מתתיהו חרון'ס שניידעריי, מיט וועלכער ער האט גענעהט פויערשע מאנטלען אויף די מערק (דאס איז נאך געווען איידער די קינדער זיינען אוועק קיין אמעריקא און האבען פון דארטען צעהן דאלאר יעדען חודש געשיקט). נאר די מאשין האט אין זיך אזא מאשינעריע, אז מען דארף אויף איהר ארבייטען מיט די פיס, און דרעהען מיט די הענד, און זי כארכעלט אזוי, ווי מען וואלט אן אקס

געשאָכטען... ביי ביידע װענד שטעהען צוויי בעטען, און די בעטען זיינען אויפגעבעט מיט פערינעס, — ניט מיט קיין פערינעס, נור מיט איין פערינע, וועלכע האָט געגרייכט ביז צום באַלקען, און וועלכע האָט אין זיך געהאַט אַלע פעדערן פון די אַלע גענז און קאַטשקעס, וואָס די אידענע האָט נור געשאָכטען פון צייט איהר חתונה אָן. דאָס איז געווען אַ פערינע, פון וועלכער מען האָט אַרויסגעפּומפּט אויף אויסשטייער בעט־געוואַנד פאַר קינדער און אייניקלעך — און די פערינע בלייבט אַלץ פערינע. אָט אין די בעטען זיינען געבוירען געוואָרען די צוקינפ־טיגע בירגער פאַר אַמעריקא, קאַנאַדאַ, אַפריקא און וואו די וועלט האָט נור אַן עק...

ביי אַ פוס פון איין בעט איז צוגעבונדען אַן אַלטע קאַץ שוין זיעבצעהן יאהר. מען וואָלט שוין געמעגט די קאַץ אויפבינדען, וואָלט זי אויך שוין ניט אַנטלאָפען, נור אַזוי קומט עס — אַ קאַץ דאַרף זיין צוגעבונדען ביי אַ פוס פון בעט. איבער די בעטען הענגען צוויי בילדער, גענעראַלען, משונה'דיגע „נאַפּאָלעאָנען“. אין דעם שפּיעגעלע ביי אַ וואַנד שטעהען אַריינגעשטעקט די פאָטאָגראַפיעס: מתתיהו חרון זיצט אויף אַ שטוהל און קוקט אין אַ ספר אַריין, און בלומעלע שטעהט נעבען איהם (די קינדער אין אַמעריקא האָבען פערלאַנגט דורכאוים, אַז טאַטע־מאַמע זאָלען זיך אָבפאָטאָגראַפירען), און אין דער צווייטער זייט שפּיעגעלע שטעהט אַריינגעשטעקט די אייניקלעכ'ס פאָטאָגראַפיעס פון אַמעריקאַ: דריי איינגעלעך שטעהען אָהן היטלען און האַלטען ביכער אין האַנד. ביי דער טהיר שטעהט דער שראַנק, אונטערגעשפּאַרט מיט צוויי ציעגעל, און די שויבען־אַלמערלעך האַלב אויסגעקלעפּט מיט פּאַפּיער. עס זעהט זיך אַרוים פון שראַנק אַ זילבערנער בעכער מיט אַן אַלטער בשמים־פּושקע (די ירושה פון עלטערן...) און אויפ'ן אַלמעריל — אַ פּאָאַר נאַקעטע ספרים, און איינס אין מיטען מיט גרויסע אותיות אויפ'ן רוקען „מחזור“. אויפ'ן שראַנק צווישען די ספרים זעהט זיך אַ גרויסע פלאַש, אַרומגעשטעלט מיט אַ גרויען בויגען פּאַפּיער, דאָרט שטעהט ווישניק. בלומעלע איז אַן אויסברענגערין און וויל זיך דורכ־אוים פיהרען, ווי די נגידים, און שטעלט אויך אָן ווישניק. קומט אַ שבת נאָכ'ן שלאָף, ווען דער אַלטער טהוט זיך אָן די ברילען און נעהמט זיך פאַר'ן גרויסען ברכי נפשי און עס קומט אַריין דער מחותן, האָט זי אַ הנאה צו דערלאַנגען צום טיש אַ גלעזעל ווישניק. דורכ'ן גאַנצען

יאהר שטעהט דער ווישניק און מען פערגינט זיך ניט צוצוריהרען צו איהם. עס קומט פאר פסח, האט מען מורא, אז ער זאל ניט איבער־בלייבען אין יום טוב, נעהמט מען זיך איהם אויסטרינקען. די אלטע קענען זיך דאך ניט פערגינען אין א גלאטען וואכענטאג ווישניק צו טרינקען, בלייבט איבער א רעכט ביסעל צום ביעור־חמץ. קומט ערב פסח און בלומעלע זעהט ווי אנטעק דער סטרוזש האלט די פלאש מיט׳ן ווישניק און זופט פון איהם מיט׳ן גאנצען מויל, פלאצט איהר שיער ניט די גאל פאר עגמת נפש: געה, ארבייט פאר עשיו׳ן...

אין געסעל וואו די פענסטער געהען ארויס, שטעהט א פלומפ, צו דעם פלומפ קומען אן די וואסערטרעגער יעדען פארנאכט מיט די קענדלעך נאך וואסער. אויף דער עלטער, אז די קינדער פון אמעריקא שיקען די אלטע א פאאר דאלאר וועכענטליך, האט דער אלטער די שניידעריי אוועקגעווארפען, און זיצט א גאנצען טאג פאר׳ן פענסטער און קוקט אין גאס אריין צום פלומפעל. די אלטעביים אויוועז שטריקט א זאק. איהר פערדריסט עס, וואס דער מאן געהט ארום לעדיג, כאטש זי ווייסט, ער האט ניט וואס צו טהון. נאך די פישלעך פאהרט מענדעל, נור זי האט שוין א מנהג צו מורמלען, פרעטענזיעס צו האבען אזוי גלאט איךדער־וועלט־אריין. דער אלטער ווייסט פון דעם מנהג און מאכט זיך גאר ניט וויסענדיג.

— מאנסבילען זיצען זיך ביים פענסטער מיט לעדיגע הענד. — פאלט זי אין מיטען העלען טאג אן אויפ׳ן מאן.

דער אלטער ענטפערט ניט.

— מישען זיך אין אלץ אריין, וואס געהט עס דיך אן? — קומט זי ארויף אויף אנאנדער ענין.

דער אלטער רופט זיך גאר נישט אן.

דאס קען זי שוין ניט פערטראגען.

— מאמע, מאמע, האסט מיר א מאן געגעבען — וואס האט ער מיר דעם קאפ פערדרעהט, ליעבער וואלט איך איבערגעבליעבען אן אלטע מויד אין טאטענ׳ס שטוב.

דעם אלטען נעהמט א געלעכטער אן: זי האט זיך דערמאהנט א מעשה פון 62 יאהר צוריק — האסט דו געהערט?

— ווילסט אפשר אהיים לויפען צו טאטע־מאמע קיין לענטשיץ?

קאנסט עס, איך וועל דיר אסור חזיר נאָכלויפען. — וויצעלט זיך יענער אלטער.

— אלטער גזלן, רוצח, וואָס ביזט דו מיר געקומען מיין לעבען אוועקנעהמען?

דער אלטער זעהט, אז עס געהט אין די גדולות אריין, טהוט ער זיך אָן דעם אויסגעריבענעם פוטער און געהט אין בית־המדרש אריין.

אז ער קומט אהיים, געפינט ער שוין דעם טיש געדעקט מיט'ן אל־מען שניפטיכעל, און דאָס יאיכעל קאָכט זיך אין קיך (ער האָט עס גע־זוואוסט, זי זאָגט נור אזוי, אָבער אין אמת'ן איז זי נישט אזוי שלעכט ווי זי מאכט זיך).

ווייסט, האָבען זיך היינט חצקל און בערעל אין בית־המדרש גע־קריגט! — הויבט ער אָן, דער אלטער, דערצעהלען א מעשה אין דער וועלט אריין.

— אזוי, פאר ערענטליכע מענשען פאסט עס, — שאָקעלט זי צו מיט'ן קאָפּ — וואָס דען האָבען זיי צו טהון?

און דאָס אלטע פאר־פאָלק זיצען זיך ביים קליינעם אלטען טי־שעל, ביי דער קליינער אלטער לאָמפּ, און מען עסט זיך דאָס קליינע אלטע יאיכעל — און מען פערגעסט פון אלע גליקען פון פריהער...

זיי האָבען געהאַט א זוהנ'עלע, האָט מען איהם גערופען מענדעל־לעבען — איז דאָס געווען א בחור'ל פון דער „סאמאָראָדנער“ חברה. דער טאַטע האָט איהם אַרויסגעוואָרפען, די מאַמע האָט איהם אבער בשתיקה אריינגעשטעקט א פּאָאר גראָשען, א העמד און דערגלייכען. די גאַנצע שטאָדט האָט איהם געהאַלטען שוין פאר א פערפאלענעם, האָט מען אָבער מענדלען פאר א זעלנער גענומען. ער האָט אָבגעדיענט פיער יאָהר, און וואָס זאָגט איהר דערצו? מענדעל איז געוואָרען א ליים ביי פאָניען, אוועקגעוואָרפען די ווייסע חברה און געהט יעדען שבת מיט'ן טאַטען אין דער חברה פישער דאַווענען און קריעגט טהיל־מאָל אָן עליה אויך, און מען הייבט שוין אָן מענדלען שדוכים צו רעדען.

אמאָל זיינען די שותפים געפאָהרען צום טייך נאָך פיש, די אלטע האָבען זיך געזעצט ביים ברעג, און אויפ'ן שיפעל איז געפאָהרען מענדעל מיט צוויי גוים די נעצען אריינגעלאָזען אין וואסער. געוועזען איז עס אין א זומער־טאָג, מנחה־צייט. א לייכט ווינטעל בלאָזט און דאַווענט

איבער'ן וואסער. דאָס וואסער, אביסעל צוּוויעגט אין זיין ראם, יאָגט איין כוואליע אין די צווייטע אריין. מענדעל ציהט מיט די מענשען דאָס נעץ פון וואסער און ווארפט די פישלעך אין טון אריין, זיצען די אלטע און רעדען צווישען זיך אזוי:

— ווייסט, דיין מענדעל איז געוואָרען א גאנץ אָרענטליכער מענש, — רופט זיך אָן נאָטע וואלף.

— ניט ווערטה קיין דרייער, — מאכט מיט די הענד דער פאטער — דער אייגענער וואָס געווען.

— נו, נו, א גוטער יונג, וויל א גראָשען פערדיענען — ווארפט נאָטע וואלף א בליק צו מענדלען, ווי ער ציהט דאָס נעץ פון וואסער.

— ווייסט, דיין גיטעל איז אָן אָרענטליך קינד, אין דער מאמען געראָטען. — רופט זיך אָן מתתיהו חרון.

— אָ, נישט ווערטה קיין דרייער, אזוי ווי די מאמע, אזוי די טאָכטער.

— נו, נו, א גוטע מויד, ארבייט א גאנצען טאָג, ווי אָן עזעל, און שבת — א פערגניגען אויף איהר צו קוקען.

די אלטע שווייגען א מינוט און קוקען אין וואסער.

דאָס שיפעל שווימט צו צום ברעג מיט א פולען נעץ פיש לכבוד שבת. מען ציהט דאָס נעץ פון שיפעל און מען לעגט די פיש אין די פעסער אריין.

דערווייל ווערט נאַכט. א נאַכט אויפ'ן דאָרף, נאַכט צווישען בוימער, פעלדער און וואסער... ביים עק דאָרף שטעהט א קרעטשמע; געהען די אלטע דאָס הארץ זיך דערכאַפּען. מען דערלאַנגט בראַנפען צום טיש מיט א צוויי זעמעל. מענדעל שטעהט אין א ווינקעל ביים אויווען, נאָטע וואלף גיט א ווינק צו איהם:

— מאַך, מענדעל, די ברכה!

מענדעל נעהמט דאָס גלעזעל אין האנד אריין און קלערט א מינוט. ער וויל זאָגען „לחיים", שעמט ער זיך, עפּעס אָן אָרענטליכער מענש... נישט זאָגען — פּאַסט דאָך אויך ניט. די אלטע פערשטעהען.

— נו, לחיים, מענדעל, אם ירצה השם חול המועד! — קלאַפּט איהם נאָטע וואלף איבער די פּלייצעס.

דערנאָך, אז מענדעל איז ארויס צו די פערד, מאַכט נאָטע וואלף אזוי צו מתתיהו חרון:

— הער, גוטער ברודער!
— וואס אזוינס?
— עך, שטעל א ניינציגער, מיר זיינען דאך עפעס נים פון היינט. וואס געווען איז געוועז. הארך, גוטער ברודער, דיין בחור געפעלט מיר, געפעלט מיר, ווי איך בין א איד. א יונג וויל פערדיענען א גראַ־שען, א יונג מיט ביינער, ער געפעלט מיר. מען זאגט מענדעל חזיר, — כאפט זיי די כאָלעריע, ווער איז בעסער געוועז אין זיינע יאהרען? מיר אודאי נישט (מתתיהו חרון שמייכעלט). נישט אזוי? שבת אויפ׳ן זשאבלינער וועג... געדענקסט, ברודער? — קיצעלט נאמע וואלף מתתיהו חרונ׳ען.
— כ׳געדענק, כ׳געדענק. און וואס ווילסטו?
— וואס איך וויל? גאר נישט וויל איך. דיין בחור וויל איך. א מויד האב איך, ווי זי איז, איז זי, אבער מיין קינד איז זי, און ווער א י ך בין — ווייסט דו אויך. נישט קיין רב, נישט קיין דין, נור — א פישער. און א פישער ביזט דו אויך, און ווי די פישערס פיהרען זיך, פיהרען זיי זיך, און אונזערע קינדער וועלען אויך פישערס זיין מיט גאטס הילף, און ווער עס וויל נישט, זאל זיך אויפהענגען. גיב אהער די האנד.
— האסט דו די האנד.
און צוויי גרויע בערד האבען זיך צוקושט.

אויף מארגענס, אז בלומעלע האט זיך געטראפען מיט שרה פייגע׳ן אויפ׳ן פיש־מארק, זיינען זיי איינע אויף די צווייטע ארויפגעפאלען, האבען זיך צוקושט און האבען אנגעהויבען צו וויינען, און דערמאהנט די אבות. נאמע וואלף און מתתיהו חרון זיינען געקומען צוגעהן פון נאס, און האבען געוערדט אביסעל פון וועג...
און נאך דעם שבת איז מענדעל מיט גיטלען איבער׳ן געסעל געגאנגען שפאציערען, און „די שונאים האבען געזעהן און די גאל האט זיי געפלאצט פאר עגמת־נפש“...

עס איז אוועקגעגאנגען א יאהר, און אויפ׳ן פיש־מארק איז צוגע־קומען נאך א שטעל. מתתיהו חרון האט אביסעל אבגעלאזט פון זיינע קונים, נאמע וואלף פון זיינע קונים, און א טישעל איז געוועז א טישעל.

אז מענדעל האָט חתונה געהאַט, איז ער געוואָרען באמת אַן אָרענטליכער מענש. קומט פריה דאַוונען אין חברה, זאָגט „גוט מאָרגען" אַלטע מענשען אין גאַס, און שעמט זיך שוין ניט זאָגען „לחיים" ביי אַ גלעזעל בראַנפען.

און אַ סוד וועל איך אייך איינרוימען: ער כאַפּט זיך טיילמאָל אין אַ וואָכען־טאָג אין די חברה צום „ברעטעל" אויך צו...

ביים וואָרקער מלמד איז די חברה קצבים און פישערס. פרייטאָג־צו־נאַכט צו דאַוונען קומט מען נאָך אין די וואָכעדיגע קליידער — עס פּאַסט ניט פאַר אַ קצב פרייטאָג־צו־נאַכט אָנצוטהאָן זיך אין שבת׳־דיגען — און מען שמועסט פון דעם היינטיגען מאַרק. מענדעל אָבער זיצט שוין צווישען די עלטערע בעלי־בתים און מען שמועסט וועגען שטאָדטישע ענינים. קומט צו אַ יונג און רוימט מענדלען אין אויער אַריין: „פינף און צוואַנציג קאָפּיקעס אַ פונט פישלעך"... מענדעל מאַכט זיך ניט הערען. הויבט דער חזן אָן צו דאַוונען, קוקט מענדעל אין סדור אַריין און זאָגט וואָרט ביי וואָרט. די יונגען, זיינע גוטע ברי־דער פון פריהער, מאַכען דאָס אַ געלעכטער פון איהם: „קוקט מיר אָן מיין אָרענטליכען מענש!"...

פאַר׳ן עמוד שטעהט מרדכי קצב, אַן אַלטער גראָבער יונג, וואָס קומט תמיד פריהער פון אַלע, און כאַפּט זיך צו צום ברעטעל. מענדעל איז איהם שטאַרק מקנא, נאָר ער ווייסט, אַז מרדכי וועט איהם ניט לאָזען צו דער עברי, לאָזט ער זיך בעגנוגענען מיט דעם, וואָס שבת נאָכ׳ן עסען ביי זיך אין דער היים נעהמט ער דעם סדור אין האַנד אַריין און זאָגט גיטלען „שטיקעלעך", ווי דער חזן זאָגט „הלל" אָדער אַ „קדושה" און מאַכט נאָך דעם חזן׳ס טרעלען. הינטער׳ן פענסטער גנב׳ענען זיך אונטער חברה, און אַז מענדעל האַלט אין רעכטען מיטען, ניט מען אַ געה אין שטוב אַריין: „נו, נו, זאָג ווייטער"...

מענדעל פערשעמט זיך, שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ: גוט שבת.

מען ווייסט ניט, ווי אַרום דאָס איז געוואָרען, און מענדעל שטעהט שוין פאַר׳ן עמוד פראַנק און פריי און איז מקבל שבת. קיינער לאַכט שוין ניט פון איהם, ביי קיינעם איז שוין קיין חידוש ניט; אַ איד איז אַ איד. נאָר, אַז דער אַלטער מתתיהו חרון האָרכט זיך איין צו זיין קדיש זאָגען ביים דאַוונען, פערטראַכט ער זיך אַ מינוט: ווער האָט

עס איהם אויסגעלערנט דאס? — זיין מענדעל שטעהט פאר גאט און רעדט עברי ווי אידיש־דייטש...

דער אלטער דערמאנט זיך אן טויט, ווי זיין מענדעל שטעהט דערנאך און זאגט קדיש נאכ'ן פאטער, און גאט הארכט איהם אויס און פיהרט דעם אלטען גלייך אין גן־עדן — זיין מענדעל!...

און דער אלטער איז געשטארבען.

וואס איז דארט געווארען מיט איהם אויף יענער וועלט נאך מענדעל'ס קדיש־זאגען, ווייס איך ניט. איך ווייס נור, וואס עס איז געווארען דא אויף דער וועלט מיט דער אלמנה, וואס דער אלטער מתתיהו חרון האט נאך זיך איבערגעלאזט.

זי האט זיך איבערגעצויגען צום זוהן, צו מענדל'ען — געוואלט אויף דער עלטער די אייניקלעך האדעווען, — איז זי דארט געווען א גאנצען טאג. עס איז געקומען נאכט, האט זי זיך פערביינקט אהיים צו איהר אין שטוב, וואו זי האט אבגעוואוינט 62 יאהר, נאך דעם אויוועו, וואס זי האט אין שטוב איבערגעלאזט, נאך דעם פלומפ, וואס איז פאר'ן פענסטער, און די נארישע אידענע האט א גאנצע נאכט ניט געקענט איינשלאפען: די וועגד זיינען איהר פרעמד.

אויף מארגען אין דער פריה האט מענדעל געמוזט נעהמען דעם אלטען שראנק מיט'ן טיש און די אלטע מאשין מיט'ן קאסטען און צוריק עס אוועקטראגען אין איהר שטוב אריין, וואו זי איז אבגעזעסען נאך 18 יאהר, און האט געקוקט דורכ'ן פענסטער'ל צום פלומפ, וואו מען שעפט וואסער. זי האט זיך אליין תבריכים אויפגענעהט און זיי פון צייט צו צייט זיך אנגעמאסטען און געקוקט אין שפיגעל אריין, ווי זי זעהט אויס אין זיי.

געלעבט האט זי פון די 10 דאלאר, וואס די קינדער האבען איהר פון „הינטען" אהער געשיקט יעדען חודש, נאר דאך, א שותפ'טע צו די פישלעך איז זי נאך ביז היינטיגען טאג.

זי לעגט יעדע וואך אין געשעפט אריין 2—3 גילדען. אמאל פער־דיענט זי א צעהנער'ל, א מאל לעגט זי צו א זעקסער'ל.

און אז מען פרעגט זי: „וואס דארפט איהר נאך מיט די פישלעך האנדלען? אייערע קינדער שיקען דאך אייך געלד פון אמעריקא?..." ענטפערט זי: „גימ'ס נור א קוק — אבלאזען דאס געשעפט פרעמדע— עס איז אונזער פרנסה פון דור־דורות"...

מענשען און געטער

גאָלדע די פישערין האָט געוואוינט אין שכנות מיט אַנטאָניע יאַכטאָווניע אין דעם קליין־חורבה'דיגען הייזעל, וואָס איז אויף יענער זייט טייכעל, וואו די ווייבער וואַשען די וועש. איינע ווי די אַנדערע זיינען זיי שוין לאַנג אלמנות פון די מאַנען און פערלאָזטע פון די קינדער זייערע, וואָס זיינען זיך צופאָהרען אין דער וועלט.

גאָלדע'ס עלטערער זוהן, חיים קאַמאַשניק, איז אַמאָל אַהיים געקומען אויף חול־המועד פון לאָדז, וואו ער האָט דאָרט געאַרבייט איבער'ן זמן, און האָט זיך אין דער שטיל אָנגעהויבען צו סוד'ען מיט אַנטאָניע'ס זוהן, אַנטעק דעם סטאָליאַר. עס קומט נאָך יום־טוב, און דער יונג מאַכט זיך נאָך אַלץ ניט אין וועג צום מייסטער. נור ער דרעהט זיך שטוב־איין שטוב־אויס. די מוטער האָט שוין פערשלאָסען דאָס ברויט אין קאַסטען און קריעגט זיך מיט איהם. ערשט אין אַ שעהנער נאַכט זיינען די צוויי בחורים, חיים און אַנטעק, פערפאַלען געוואָרען. מען זוכט אַהין, מען זוכט אַהער — ניטאָ די בחורים. אין ים אריין. די אידענע קריעגט זיך מיט דער גוי'ע, די גוי'ע מיט דער אידענע. די זאָגט: דיין זוהן האָט מיינעם אָנגערעדט; די צווייטע טענה'ט פערקעהרט. אַזוי איז עס געוועזן ביז אין אַ שעהנעם זומער־פריהמאָרגען. גאָלדע און אַנטאָניע שטעהען אַזוי פאַר דער טהיר פון הייזעל, און שלאָגען אָן מיט אַ פערטעל מעהל דעם באָרשטש אויף אָנבייסען, און ריידען זיך איינע פאַר דער צווייטער דאָס הארץ אויס:

— וואו קענען זיי איצט זיין?

— אין ים אודאי דערטרונקען געוואָרען.

— האָרעווע אויף קינדער פאַר די פיש'ס צייהן!

— און אפשר לעבען זיי? פּרואווט די אידענע מוטה צו האָבען.

— און אפשר לעבען זיי! — העלפט די גוי'ע אונטער.

— און אפשר זיינען זיי בעגליקט געוואָרען?

— און אפשר האָבען זיי שוין זייערע אייגענע פעלדער און הייזער?

— און נאָך דער אָרעמער מאַמע׳ן אויף דער עלטער העלפען?

מיט אמאָל קומט צו געהן חנה׳לע, די בריעף־טרעגערין:

— גאָלדעלע, גאָלדעלע, גוטע בשורות זאָלען אייך ווערען אָנגע־זאָגט, עס איז דאָ א בריעף פאַר אייך!

— פון וואַנען א בריעף?

— א בריעף מיט א שיפעל, פון יענער זייט ים.

און זי האָט איהר איבערגעגעבען א בריעף־פּאַקעט. פאַר דער גוי׳ע איז אויך געווען א בריעף.

זיי האָבען אויפגעריסען די בריעף, ערשט זיי נעהמען ארויס צוויי פאָטאָגראַפיעס. צוויי פריצים מיט קאַפּעלושען, האַלטען שטעקעלעך אין איין האַנד און גיבען זיך אָב שלום־עליכם מיט דער צווייטער האַנד.

די ווייבער קוקען אַן די פאָטאָגראַפיעס. זיינען עס יא זיי, זיינען עס ניט זיי? — דאַכט זיך, עפּעס גאָר פערשטעלטע.

— מיין חיים, — כליפּעט די אידענע ארויס א געוויין.

— מיין בלוט, מיין פלייש, — וויינט די גוי׳ע.

אז די ערשטע איבערראַשונג איז אריבער, האָט מען גענומען בעטראַכטען די צוריק געפונענע קינדער.

— מיין חיים האָט זיך גאָרנישט פערענדערט, — זאָגט די אידענע.

מיין אַנטעק אויך נישט.

— קוק נור אַן די קייט אויף דער וועסט, מיט די הענדשקעס. ווי ער וואָלט זיין זונדעל׳ס א קינד.

— און זעהסטו, ווי מיינער טראָגט א צילינדער, ווי דער גראַף פּאָטאָצקי?

— הע, אידיש בלוט, צום שלעכטען האָט „דיינעם" מיינער אָנגע־רעדט?

— אז נישט חיים, וואָס פאַר אַן עצה וואָלט ער זיך געגעבען, — זאָגט די אידענע צו דער גוי׳ע.

— איך ווייס נאָך ניט דאָס גליק, וואָס איז מיט איהם: ציערט זיך אין גאָלדענע קייטען, און אַן דער אַלטער מאַמע׳ן פערגעסען.

— מען דאַרף צו משה לעהרער געהן, ער זאָל די בריעף איבער־לייענען.

ביידע ווייבער האָבען זיך אין די פּאַטשיילעס איינגעוויקעלט

און צו משה לעהרער נעגאַנגען מיט די בריעף. משה לעהרער האָט זיי פאַרגעלייענט, ווי די קינדער לאָזען הערען „פון זייער ליעבען געזונד, און דאָס נעמליכע ווינשען זיי צו הערען פון זייערע ליעבע עלטערען“. דערנאָך שרייבען זיי, אז זיי האָבען אָן די אַלטע מוטערס ניט פערגעסען. זיי האָבען גרויסע צרות איבערגעליטען, ביז זיי זיינען געקומען אויף אַ שטיקעל מדרגה. און זיי ביידע ארבייטען אין איין ווארשטאַט, און פערדיענען 15 דאָלאַר אַ וואָך, נור ניט שטענדיג איז פאַרהאַן ארבייט, און זיי שיקען די מוטערס צו אַ פונט, און וועלען ווייטער אויך אָן זיי ניט פערגעסען. זיי ענדיגען די בריעף, אז זיי זיצען אַ גאַנצע נאַכט און שרייבען די בריעף, נור אָט געהט שוין די לאָמפּ אויס, מוזען זיי די בריעף ענדיגען.

אין די בריעף זיינען געלעגען צוויי בלאָע שטיקלעך פּאַפּיער, פאַר וועלכע לייבוש שפּילעטער האָט נאָך גרויס מיה אויסגעצאָהלט צו [illegible] רובעל מיט 50 גראָשען.

די וויי‍בער זיינען נאָך יענעם טאָג אויפ'ן בית־עולם געגאַנגען אָנזאָגען זייערע מאַנען, אז די קינדער זייערע האָבען זיך צוריק געפונען, און האָבען אָן די אַלטע מאַמעס ניט פערגעסען.

אזוי האָבען געלעבט די צוויי וויי‍בער אין שכנות אַ צייט מיט יאָהרען נאָך די מאַנען'ס טויט און אַ צייט מיט יאָהרען פאַר די מאַנען'ס טויט אין דעם קליינעם חורבה'דיגען הייזעל, וואָס שטעהט אויף יענער זייט טייכעל, וואו די וויי‍בער וואַשען די וועש. דאָס קליינע הייזעל איז אריינגעקומען אין שותפות צו דעם איד און צו דעם גוי, איין גאָט ווייס עס נור ווי אזוי אַרום. געהערט, זאָגט מען, האָט עס צו אַ גלח, וועלכער האָט איבערגעלאָזט נאָך זיך זעקס „קעפּ“, און אז די „קעפּ“ האָבען זיך צוטהיילט, איז עפּעס דעם אידען ביי אַ גוי געלד געקומען, האָט ער עפּעס אָבגענומען איין חלק פון אַ „קאָפּ“, — גענוג, עס איז אויסגעקומען, אז אַ האַלב הייזעל געהערט צום אידען. דאָס הייזעל האָט געדאַרפט אַ פייער־וואַנד, ווארום דער רעגען, וואָס האָט זיך אראָבגעגאָסען פון פּיערשטיין'ס שפּייכלער, האָט גלייך אראָבגעגאָסען אויפ'ן הייזעל'ס דעכעל, און דער רעגען האָט געבויגען די דינע ווענדטלעך אונטער זיך. דער גוי האָט שטענדיג געטענה'ט מיט'ן אידען, אז דער איד זאָל קויפען מאַטעריאַל, וועט ער דערפאַר אליין אונטערמויערען

דאָס װאונדערליכע. האָט דער איד „פונקט" קיין געלד נישט געהאַט. און אַזוי האָט זיך עס אָבגעשלעפּט פון יאָהר צו יאָהר. דעם אידענ'ס חלק הייזעל האָט שוין אויסגעצאָהלט נדן זיינע צוויי טעכטער, וואָס זיינען דערנאָך אַוועק מיט זייערע מאַנען, איינע קיין אַפריקאַ, די צווייטע אַזש קיין קאַנאַדאַ, — און דאָס הייזעל איז אַלץ געבליבען אָהן אַ פייער־וואַנד.

דער גוי אָבער האָט זיך גענומען צייט און וואו ער האָט אין גאַס אַן איבעריגען ציגעל, אַן איבעריגען שטיין געפונען, האָט ער געבראַכט אַהיים צו שלעפּען. אַז עס האָט זיך געהאַט אָנגעזאַמעלט אַ רעכט ביסעל ציגעל, האָט ער זיך אַליין גענומען פערמויערען זיין חלק פייער־וואַנד און האָט אָבגענויגט די רינע פון פייערשטיין'ס שפּייכלער אויף דעם אידענ'ס חלק דאַך, אַזוי, אַז עס איז געוועזן אַ רעגען, האָבען זיך די דינע וואַנדטלעך פון דעם אידענ'ס שטוב געשאָקעלט, און פון דאַך האָט אַזוי געראָנען, אַז מען האָט געמוזט אויף די בעטען, אויפ'ן טיש און שאַנק טעפּ, טעלער, בעקענס און שיסלען אונטערשטעלען, עס זאָל אין זיי דאָס וואַסער אַריינרינען.

נור אַזוי בכלל האָבען דער איד און דער גוי צווישען זיך געלעבט אין שלום, געקריעגט זיך אין שלום. זיך געזידעלט און דערנאָך צוריק ווייטער חבר געוואָרען. אין שלום האָבען אויך געלעבט די גוי'ע מיט דער אידענע. פלעגט די גוי'ע געהן צו דער ארבייט און האָט איבער־געלאָזט איהר קליינעם אַנטעק אין וויעג, און דער קליינער גוי האָט גע־מאַכט געוואַלדען דעם הימעל נור צו שפּאַלטען, איז אריין צו איהם די אידישע שכנה, וועלכע האָט דענסטמאָל געזויגען איהר חיים'ען, און האָט איהם אויף די הענד גענומען און איהם געגעבען פון איהר ברוסט. דער קליינער חיים, וואָס זיצט אויף דער מוטער'ס צווייטער האַנד, ווערט אייפערזיכטיג, און דער קליינער איד מיט דעם קליינעם גוי הויבען אָן צו קוקען איינער אויפ'ן אַנדערען; אפשר האָבען זיי זיך שוין דענסטמאָל אָבגעשמועסט צוזאַמען די רייזע נאָך אַמעריקאַ צו מאַכען... איז פאַר אַ יום־טוב געקומען, פאַר אַ פסח, למשל, אַז גאַלדע די פישערין האָט זיך פון שטוב אין הויף אריינגעצויגען, און די קינדער, ווי די אינדיקעס, האָבען זיך צווישען די באַליעס ארומגעוואַלגערט מיט אַ געוויין, מיט אַ געוואַלד, — האָט די גוי'ע דער אידענע'ס אַ קינד צו זיך אין שטוב אריינגעכאַפּט און געגעבען עס צו עסען פון איהר מיטאָג.

די אידענע פלעגט דערנאָך דעם קינד'ס מויל שייערן, רייבען און כשר'ן מיט הייסע שטיינדלעך, און דער יונג פלעגט דערביי מאכען געוואלדען ביז צום הימעל... איז ביי איינער דאָס קינד קראַנק געוואָרען, האָט עס די צווייטע אָבגעהיט, געלאָפען צום פעלדשער, רפואות געבראַכט. אין נויט האָט איינע דער אַנדערער אַ גראָשען געלד, אַ לעבעל ברויט און אַ טראָפּען מילך געבאָרגט.

נור די געטער פון די צוויי שכנים האָבען ניט געקענט לעבען צווישען זיך אין שלום און האָבען אָנגעמאַכט גרויסע מחלוקת'ן צווישען די שכנים.

איז געקומען אַ יום־טוב פון איין גאָט, האָט עס דער צווייטער גאָט ניט געקענט דערליידען. למשל, אַזוי אַ גאַנץ יאָהר, גאָרנישט, לעבט מען זיך אין שלום; קומט אָבער ביי דער גוי'ע אַ יום־טוב, די קריסטוס־נאַכט, און פון דעם גוי'ס שטוב איז אויפגעגאַנגען דער ריח פון זייערע ניין געריכטען, האָט די אידענע געדרעהט מיט דער נאָז... און אַז דער גלח איז געקומען מיט'ן הייליגען וואסער „בעשווענצען" די „פלאַצקעס", האָט די אידענע די קינדער פערשלאָסען צו זיך אין שטוב און זיי ניט אַרויסגעלאָזט. אַז די אידענע האָט דערזעהן דאָס אָבגעפּרעגעלטע חזיר'ל, וואָס פון די אויגען־לעכער האָט גרינס אַרויס־געשטאַרט, האָט איהר אָנגעהויבען צו נודיען, און זי שפּייט אַ גאַנצען טאָג.

— אַ, אַ יום־טוב ביי זיי! אַזאַ שוואַרץ יאָהר זאָלען זיי מיר האָבען — פלעגט די אידענע זאָגען און אַ גאַנצען יום־טוב ניט ווייזען זיך דער גוי'ע פאַר די אויגען.

איז ווייטער געקומען אַ אידישער יום־טוב, אַ פּסח, און די אידענע האָט די פיש געקאָכט, האָט די גוי'ע די טהיר פערהאַקט ביי זיך אין שטוב:

— זשידאָווסקי פאַרשיוואַ סוויענטאַ, סעניאַ זאַסמאַהטשילי..

און אַז מען האָט געבראַכט די מצות, — האָט די גוי'ע איהרע קינדער אריינגעכאַפּט אין שטוב און די טהיר פערשלאָסען.

און שבת אויף דער נאַכט, אַז די אידענע האָט די פיש אויפ'ן טיש אַרויפגעשטעלט און די שבת־ליכט האָבען זיך געברענט, און איהר ברוך האָט זמירות געזונגען, האָט די אידענע דורכ'ן פענסטער אַרויס־

געקוקט, און דערזעהענדיג, ווי דער „גוי" שלעפט די טאטשקע מיט זאמד און אין זאק ארומגעוויקעלט, פלעגט זי זיך אנרופען צום מאן:

— עס איז עפעס טאקע ביי זיי קיין שבת ניט. א אומה עפעס !...

עס איז אוועק א לאנגע צייט. די שכנות האבען זיך פערעלטערט. די קינדער זייערע אין אמעריקא, חיים און אנטעק, זיינען וויטער ערגעץ־וואו פערפאלען געווארען און האבען אויפגעהערט צו שרייבען בריעף, צו שיקען פאטאגראפיעס און שטיקלעך פאפיר, פאר וועלכע דער שפילעטער זאל אויסצאהלען זיעבען רובעל מיט פופציג גראשען די גוי'ע, אזוי ווי די אידענע, האבען וויטער איינע דער צווייטער פאר־געווארפען. די זאגט: „דיינער" האט מיינעם אבגערעדט, און די צווייטע טענה'ט פערקעהרט.

נור דער אידענע'ס טייל הייזעל איז אינגאנצען איינגעלעגט געווא־רען אונטער דער רינע פון פייערשטיינ'ס שפייכלער. דאס דעכעל איז געפאלען אויף די פיער ווענדטלעך, וועלכע האבען זיך געטרייסעלט און געשאקעלט זיך צום איינפאלען ביי דער לייכטעסטער בעוועגונג. דער קוימען פון אויוועז איז אין גאנצען צובראכען געווארען, און דער רויך פון דעם אויוועז פלעגט אנפילען די גאנצע שטוב. פון דעם האלבען רובעל א וואך, וואס דער שותף און דער מחותן, ר' מתתיהו חרון, צאהלט איהר אוים איהר טהייל ריוח (אזוי איז שוין ביי זיי, ביי די פישערס, א מנהג, אז מען צאהלט דער אלמנה א טייל ריוח, כאטש זי האט אין געשעפט קיין געלד ניט אריינגעלעגט, נור פאר חזקה), קען זי קוים אויסקומען מיט ברויט און מילך, מיט א שטיקעל פלייש אויף שבת, און דערפון צאהלט זי נאך צוואנציג גראשען א וואך חנה'לען דער קרעמע־רין פאר לייוועגט אויף תכריכים, אויף נאך הונדערט און צוואנציג יאהר... מילא, זומער האט זי געלעבט אין איהר טייל שטוב, ווי וויט זי האט געקענט. עס איז אבער געקומען ווינטער. דאס פרעסטעל נעהמט. זאל זי זיך אפשר אריינציהען צום שותף און מחותן ר' מתתיהו חרון, אז בלומעלע די מחותנת'טע (א אידענע פון אכציג יאהר) זאל פון איהר נקמה דערלעבען ? — געמוזט אנקומען צו מיין טיש ! — איז איהר ניט געבליבען קיין אנדער עצה נור איבערצואווינטערען ביי דער גוי'ע אין א ווינקעל שטוב. כאטש א גוי'ע, „נור א גוטער שכן איז פיעל בעסער, ווי א וויטער קרוב".

די גוי'ע האט זי צוגענומען מיט'ן גרעסטען כבוד, און האט איהר

אָבגעגעבען דאָס ווינקעל ביים אויוזען. קיין סך פון איהר שטיבעל האָט זי ניט געהאַט וואָס איבערצוטראָגען. די ווינטערדיגע קאָלדרע, די צוויי שבת־לייכטערלעך, דאָס עלמעריל, די טערקישע שאַל מיט דער שבת׳־דיגער הויב און דאָס „קעסטעלע“.

האָט די אידענע געוואוינט אין ווינקעל שטוב ביים אויוון. אין צווייטען ווינקעל ביים פענסטער, איבער דער גוי׳עס בעט, איז געהאַנגען אַ „הייליג בילד“, פאַר וועלכען עס האָט זיך אַ לעמפּעל געברענט.

די אידענע האָט מורא געהאַט אַהין צו קוקען אין דעם ווינקעל, וואו עס הענגט דאָס בילד. זי זינדיגט מיט די אויגען... אַט ווערט זי שוין בלינד... און דער קריסטוס־קאָפּ, וועלכער איז געווען אַרומגענומען מיט אַ שטעכענדיגען צווייגען־קראַנץ, האָט זיך איהר געדאַכט, שטעכט פון דער־ווייטען... דאָס אַלטע יום־כפור׳דיגע מחזור, אַ ירושה פון איהר מאַמען, וואָס זי האָט מיט זיך געהאַט, האָט זי אין טערקישען טוך איינגעוויקעלט, אַז די גוי׳ע זאָל עס ניט זעהן, און אַז עס איז געקומען אויף דער נאַכט, צום קריאַת־שמע לייענען, האָט זי פאַר איהר ווינקעל דאָס קעסטעלע אַניעדערגעשטעלט — אַ מין מחיצה געמאַכט, אַז דאָס קריסטוס־בילד זאָל ניט הערען איהר תפילה...

מיט דער גוי׳ע איז אויך דאָס זעלבע. עס איז געקומען אויף דער נאַכט און זי האָט געדאַרפט איהר געבעט מאַכען, האָט זי אָבגעוואַרט ביז די אידענע וועט שוין איינשלאָפען, און האָט פערשטעלט איהר טייל ווינקעל, אַז די אידענע מיט איהר גאָט, וואָס זי האָט דאָרט אין קעסטעלע, (דאָס מחזור, וואָס איז אַרומגעוויקעלט אין טערקישען שאַל) זאָל חלילה ניט דערהערען אַ וואָרט.

עס איז געקומען דער ערשטער פרייטאָג־צו־נאַכט. די אידענע האָט זיך גענומען אָנגרייטען צום ליכט־בענשען אין איהר ווינקעל. זי האָט אַ טישטוכעל אויסגעשפּרייט איבער׳ן קעסטעלע, — האָט אויס־געשטעלט איהרע צוויי לייכטערלעך, ליכט אַריינגעשטעלט, האָט זיך אָנגעטהון אין די שבת׳דיגע הויב, און האָט זיך גענומען זאָגען די תחינה. דער גוי׳ע האָט עס אין הארצען שוין פערדראָסען, — ביי איהר אין שטוב מאַכט מען אַ אידישען יום־טוב. דאָך אַרויסוויזען וועט זי דאָס ניט. נאָר זעהענדיג, אַז די אידענע דאַווענט פאַר איהר גאָט האָט זי זיך פאַר׳ן „הייליגען בילד“ אַניעדערגעקניעט און האָט אָנגעהויבען זיך צו „מאָדליען“ פאַר איהר גאָט און אין הארצען זיך געשלאָגען... די

אידענע האָט עס ניט געקענט איבערטראָגען: פונקט ווען זי בענשט איבער די ליכט.

נאָכ׳ן ליכט־בענשען האָט די אידענע זיך א חלה אוועקגעלעגט אויפ׳ן טיש, מיט א טעלערל פישלעך, וואָס א שכנה שיקט איהר אריין אויף יעדען שבת.

די גוי׳ע האָט זיך שוין געהאַט אויפגעהויבען פון הייליגען בילד און איז צוגעגאַנגען צו דער אידענע׳ס טישעל. די אידענע האָט זי מיט פישלעך מכבד געווען, האָבען זי ביידע געגעסען און געשמועסט פון פערשיעדענע זאַכען.

אין שטוב איז געגוג וואַרעם געווען. די גוי׳ע האָט שטאַרק דעם אויוועז געהייצט אויף שבת פון דער אידענע׳ס וועגען; די ליכט האָבען געברענט אויפ׳ן טישעל, און אין צווייטען ווינקעל איז דאָס לעמפעל פאַר׳ן „הייליגען בילד“ פערלאָרען געוואָרען אין האַלבען שאָטען. די ווייבער זיינען געזעסען, האָבען פאַמעלעך די פישלעך געגעסען, אַז זיי זאָלען קיין ביינדעל ניט אַראָבשלינגען, און האָבען פאַמעלעך געבאַלבעט וועגען פערשיעדענע זאַכען, לשון־הרע אויסגערעדט אויף שכנות, ביז עס איז צוריד געקומען וועגען זייערע קינדער דאָרט ווייט. האָבען געקלערט, וואו זיי זיינען אהינגעקומען, וואָס עס טהוט זיך מיט זיי.

— וואו קענען זיי איצט זיין? — פרעגט די גוי׳ע.

— אין ים אודאי דערטרונקען געוואָרען — ענטפערט די אידענע.

— האָדעווע אויף קינדער פאַר די פיש׳ס ציהען — וויינט די גוי׳ע.

— און אפשר לעבען זיי? — פערלירט די אידענע דעם מומה ניט.

— און אפשר לעבען זיי? — העלפט די גוי׳ע אונטער.

— און אפשר זיינען זיי בעגליקט געוואָרען? — וויל האָפען די אידענע.

— און אפשר האָבען זיי שוין זייערע אייגענע פעלדער און הייזער — נעהמט די גוי׳ע ווייטער.

— גאָט וועט העלפען — איז מבטיח די אידענע.

— גאָט וועט ניט פערלאָזען — העלפט אונטער די גוי׳ע.

און זיי פערגעסען איין מינוט, וועלכער גאָט, צי דער דאָ ביי די שבת־ליכטלעך, צי יענער דאָרט אין פערגעבעלטען ווינקעל, און זיי ווערען איינגעשלאָפען מיט גאָט׳ס נאָמען אויף די ליפען און מיט

בטחון אין הארצען אויף דעם קליינעם קעסטעלע, וואָס איז פערשאָטען מיט ביינדלעך פון פיש און ברעקלעך פון דער חלה...

אין דעם קליינעם שטיבעל האָבען צוויי געטער געצאַנקט — די קליינע שבת־ליכטלעך ביים. טישעל און דאָס קליינע לעמפעל פאר דעם „הייליגען בילד", און זיי זיינען אין דער־ שטיל, אין דער שטיל אויסגע־ גאַנגען.... אלעם איז געגאַנגען זיך שלאָפען לעגען, און איז איינגע־ שלאָפען אין דער טונקעלער ווארעמער נאַכט פון פרייטאָג־צו־נאַכט....

אַ היים

.1

זבולון מאיר געדענקט נאָך פון דער היים דער באָבע'ס קאַסטען, וואָס שטעהט צווישען דעם טאַטענ'ס און דער מאַמע'ס בעט. דאָרט פלעגט זיך זבולון מאיר בעהאַלטען, ווען דער פאָטער האָט איהם געוואָלט שלאָגען. מיט שרעק פלעגט ער אַרויסקוקען פון דאָרט אויף דעם שפּינבעוועבטען באַלקען און אויף דאָס קליינע פּיערעקעדיג פענסטערל מיט די צובראָכענע שויבען, וועלכע זיינען מיט אַן אַלט טוך פערדעקט — ער געדענקט, ווי די טראָלטען פון דער טוך זיינען ווינטער פער־פרוירען אין דעם אייז, וואָס ליעגט אַרום די רעהמען. אויף דעם טוך ליעגט דאָס לאָקשען־ברעט, כדי דער ווינד זאָל דאָס טוך ניט אַוועק־שאַרען.

די מאַמע איז קיינמאָל אין דער היים ניט געווען — אַ וועשין איז זי, פלעגט זי תמיד פריה אַוועקגעהן צו דער אַרבייט, איידער זבולון מאיר האָט נאָך די אויגען געעפענט, און אויף דער נאַכט קומט זי תמיד אַהיים זעהר מיעד, זיפצט אויפ'ן בעט און עטהעמט שווער. זבולון מאיר פלעגט זיך צו איהר צורוקען, גלעטען זי, ציהען ביי דער שירץ, און שטום קוקען אויף איהר. טיילמאָל ענטפערט איהם די מוטער מיט אַ ליעבליכען בליק אָב, זי גיט איהם צוריק אַ גלעט מיט דער האַנד אויף זיין באַק; טיילמאָל אָבער אז זי איז שלעכט אויפגעלעגט שטופּט זי איהם פון זיך אַוועק, און לעגט זיך שלאָפען.

געקאָכט האָט די באָבע, און מיט איהר קריעגט ער זיך תמיד. זי פער'מסר'ט איהם פאַר דעם פאָטער, אַז ער וויל איהר קיין וואַסער ניט ברענגען, אַ בינטעל האָלץ צוהאַקען אָדער אַזוי אין אַ שליחות געהן.

ביז אַכט יאָהר איז זבולון מאיר ביי'ם פאָטער געווען און האָט צוליעב גענומען דעם פאָטער'ס קלעפּ, די באָבע'ס שילטען פאַר דעם

ברדיט מיט די קארטאָפּלעס, וואָס ער פּלעגט, אין דער שטיל, ווי א הונד, אוועק'גנב'ענען.

הויבט די זונן אָן צו שיקען דורך דאָס קליינע פענסטער'ל איהרע ווארעמע שטראהלען נאָך דעם לאַנגען, טרויעריגען און וויסטען ווינטער, ווייסט אויך זבולון מאיר, אז דער זומער איז געקומען, לאָזט ער זיך אין דער שטיל פון שטוב ארויס און קומט אין גאס אריין. ער זעהט זיך מיט וועלוועל באָק, לייביל פּשארעק, וועלכע פּלעגען נאָכ־לויפען נאָך פוהרען קויהלען און אראָבכאפּען שטיקער קויהל. לייביל פּשאָרעק האָט געהאט אָן אונטערגעשלאָגען אויג פון א שטארקען שמיץ, וואָס א פוהרמאן האָט איהם געגעבען מיט דער בייטש.

זיי האָבען זיך מיט איהם שטארק געפרעהט. זיי האָבען איהם געקענט נאָך פון דעם פאר־א־יאָהריגען זומער, האָבען זיי איהם מיט־גענומען און ארומגעשלעפּט מיט זיך א האלבען טאָג. עס האָט איהם זיך אויך איינגעגעבען אראָבצוכאפּען א שטיק קויהל, — ער האָט דאָס צונעלעגט צו זייערע שטיקער קויהלען, וועלכע זיי האָבען בעהאל־טען הינטער דער בריק, וואָס איז אויף דעם קראשעגוויצער וועג. זבולון מאיר'ן האָבען זיי איבערגעלאָזט, אז ער זאָל אכטונג געבען אויף די קויהלען — דערפאר האָבען זיי איהם צוגעזאָגט א חלק אין פערקויף — און זיי האָבען זיך ווייטער נאָך די פוהרען נאָכגעלאָזט.

דערנאָך זיינען זיי די קויהלען געגאנגען פערקויפען, קריגען זיי דריי גילדען, זבולון מאיר בעקומט צעהן קאָפּיקעס פאר זיין טייל און איז גליקליך.

קומט ער אהיים. די באָבע פאלט אויף איהם אָן:

— שמד'ניק, א קרענק זאָל דיך כאפּען, וואו ביזטו געוועזן א גאנצען טאָג ?

— עסען גיב מיר, — ענטפערט ער איהר אָב.

— קרענק וועל איך דיר געבען, — בעקומט ער אָן ענטפער.

און זבולון מאיר לאָזט זיך צום שענקעל און כאפּט זיך צום ברויט, די אלטע וויל עס איהם ארויסרייסען, ער גיט איהר א שטופּ, זי פאלט אום, און הויבט אָן שרייען.

— אויף טויזענד שאָק כפרות דארף איך אייך שוין — האָט זבולון מאיר א געשריי געטהאָן ארויסלויפענדיג פון שטוב.

אין גאס איז פרעהליך, די ליכטיגע זונן שיינט — צעהן קאָפּיקעס האָט ער אין קעשענע און איהם איז גוט.

עס קומט אָבער פאַר־נאַכט, אַ קאַלטער ווינד בלאָזט.

— וואוהין געהט מען נעכטיגען? — טראַכט ער זיך, — אהיים בשום אופן ניט.

נאָר באַלד טרעפט ער לייביל׳ן מיט וועלוועל׳ן, ער דערצעהלט זיי זיין זאָרג.

— אַ געשעפט האָסטו, וועסט מיט מיר נעכטיגען אין בית־המדרש, — זאָגט צו איהם וועלוועל. — דער גאַנצער קאַסטען „שמות" אין מיין.

אין בית־המדרש האָט זיך זבולון מאיר׳ן ניט געגלוסט צו נעכטיגען. ער האָט מורא געהאַט, טאָמער וועט דער פאָטער איהם דאָרט זוכען.

מיטגענומען האָט איהם מיט זיך לייביל אין ר׳ יששכר בער קצב׳ס שטאַל אריין. ביי־נאַכט איז עס געווען. זיי האָבען זיך דורך דעם מרוי־קענעם רינשטאָק הינטער׳ן פּלייט ארונטערגעלאָזט, דערנאָך האָבען זיי ביידע ארויפגעקלעטערט אויף דעם קליינעם פּלייטעל, וואָס שטעהט ביי׳ם שטאַל; פון דאָרט האָבען זיי זיך אריינגעכאַפּט אין אַ בוידעם־לאָך.

— האַלט דיך אָן אָן דראָנג און לאָז דיך אראָב, — שרייט צו איהם לייביל. זבולון מאיר איז אָבער ניט גוט געניט געווען, איז ער אראָבגעפּאַלען און האָט זיך צוקלאַפּט.

דאָך האָט ער גאָר ניט געשריען און איז געבליבען רוהיג ליעגען.

— האָסט דיר אַ שטאַרקען קלאַפּ געגעבען, זבולון מאיר? — פרעגט איהם לייביל.

— דאַכט זיך אַ ביסל — ענטפערט אין דער שטיל זבולון מאיר.

— וואַרט, איך וועל דיר איהם איינקוועטשען, — זאָגט לייביל, און שפּאַרט ארויף אויף איהם זיין האַנד און קוועטשט זבולון מאיר׳ן דעם שטערען.

— שוין געגוג, עס טהוט וועה — ענטפערט יענער.

— נאַ דיר אַ בינטעל היי, לעג דיך אויף יענער זייט, קאָרטשע איין די פיס, אַז דער אָקס זאָל דיר קיין דריק נישט געבען, — וואָרענט איהם זיין חבר.

זבולון מאיר איז געלעגען אויפ׳ן בינטעל היי, וואָרעמער איז איהם געווען אין שטאַל, ווי אין דער היים אין קעלער, און געקלערט

האָט ער ביי זיך, פאַר וואָס ער איז שוין לאַנג אויף דעם פּראָיעקט ניט געפאַלען.

אויף מאָרגען פריה האָט איהם אויפגעוועקט אַן עמער קאַלט וואַסער, וואָס ישכר קצב האָט אויף זבולון מאיר'ן ארויפגעגאָסען, ווען ער האָט איהם געפונען אין זיין שטאַל.

זבולון מאיר כאַפּט זיך אויף, קוקט זיך אום, ווייסט ניט וואו ער איז. נאָר באַלד איז ער צו זיך געקומען, האָט זיך אויפגעהויבען און איז אַנטלאָפען.

אַזוי האָט זיך זבולון מאיר ארויסגעכאַפּט פון טאַטענ'ס רשות און איז געוואָרען אַ גאַסען־יונג.

ער האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אַז עס וועט נאָך איהם קיינער ניט בענקען, און אַז איצט איז ער איינער אַליין. אריינטרעטענדיג אין לעבען, האָט זבולון מאיר אָנגעהויבען טראַכטען וועגען אַ תכלית אויף שפּעטער. נאָכלויפענדיג נאָך די פוהרען קויהלען — קלערט ביי זיך זבולון מאיר, אַז דאָס איז קיין געשעפט ניט, אַז מען מוז וועגען עפּעס אַנדערש קלערען.

און געפאַלען איז ער אויף אַ געדאַנק: ער וועט אַראָב צו דער באַהן און ווערען אַ פּעקעל־טרעגער.

אויף די שמיץ פון די בעלי־עגלות בייטשען און די קלעפּ פון דעם זשאַנדאַר'ס שווערד האָט ער ניט געקוקט — צו קלעפּ איז ער געוועהנט געוואָרען פון זיין קינדהייט אָן.

און זבולון מאיר קומט אַראָב צום באַהנהויף. די בעלי־עגלות זיינען איהם מכבד מיט דער בייטש — זבולון מאיר שטעהט אָבער און וויל ניט אָבטרעטען, ער רייסט אוים דאָס פּעקעל פון פּאַסאַזשיר'ס האַנד און לויפט פאָראוים אַהיים.

עס האָט ניט לאַנג געדויערט, די אַלטע פּעקעל־טרעגערס זיינען מיט איהם געוועהנט געוואָרען, מיין זבולון מאיר האָט שוין אָנגעהויבען אַליין אוועקיאָגען פרישע, וואָס זיינען אַראָבגעקומען צום באַהנהויף.

און זבולון מאיר האָט זיך געפיהלט גאַנץ צופריעדען — טאַקע דאָס פערדיענסט איז ניט זעהר גרויס — אַ גילדען אַ טאָג, נאָר אויף ברויט איז עס גענוג, און מען דאַרף פאַר קיינעם קיין מורא ניט האָבען.

נאָר קוקענדיג אויף די חברה שמייסערס — מיט זייערע לאַנגע שטיוועל, ווי זיי זיצען פון פאָרענט, האַלטען די בייטשען און שמייסען

די פערד — האָט זיך זבולון מאיר'ן דורכאויס פערגלוסט צו ווערען א שמייסער.

„א שמייסער — טראַכט ער ביי זיך — איז עפּעס גאָר אַן אנדער זאַך. איך פֿאָהר מיר, מען כאַפּט א פּאַרשווינדעל אונטערוועגס, מען פּער־דיענט א פערציגער, א צוויי גילדענעם אָהן בעל־הבית וויסען — עס איז גאָר אַן אנדער לעבען."

ווי אזוי אָבער?

און זבולון מאיר כאַפּט זיך דערווייל צו צו נאָטע זשאַכלינער'ס וואָגען. גלייך ווי נאָטע קומט נור צופאָהרען, זבולון מאיר איז שוין דאָ, העלפט די פערד אויסשפּאַנען, לויפט נאָך אַן עמער וואַסער, נאָך א בינטעל היי, שיט אָן פאַר די פערד האָבער און ליעגט אויף'ן וואָגען ביז צו דעם צווייטען צוג.

די שמייסערס ווייסען זיין מיין, פּרואווען זיי איהם פּערי־אָגען מיט דער בייטש. עס העלפט אָבער גאָר נישט, זבולון מאיר נעהמט אַלעס צוליעב.

נאָטע פלעגט איהם דערפאַר ערלויבען מיט די פערד געהן צום וואַסער, באָדען זיי, אַמאָל איהם לאָזען אליין צו דער באַהן אראָב־פאָהרען...

אָבער ניט דאָס מיינט זבולון מאיר.

דערווייל רוקט זיך אָבער צו דער ווינטער, דער הימעל איז פער־כמאַרעט, עס זיינען נאָכאַנאַנד קאַלטע ווינדטען, און די קעלט בלאָזט איהם אריין דורך די לייכטע צוריסענע מלבושים. די שטיינער זיינען געפרוירען און די נאַקעטע פיס קענען אויף זיי ניט שטעהן. אמת, די הויט פון די פיס איז זעהר דורכ'ן זומער פערגרעבט און פערשטיינערט געוואָרען אזוי, אַז ניט אזוי גרינג וואָלט אפילו א משוואָק פון דער וואַנד אָדער א שפּיציגער שטיין פון דער ערד זי דורכגעלעכערט אָדער פערוואונדעט, אָבער דאָך איז עס מענשען־פלייש און די שטיינער זיינען געפרוירען.

שטעהט ער אויף דער גאַס, איין פוס האַלטענדיג אויף דעם צוויי־טען, און ציטערט פון קעלט.

אהיים אָבער וויל ער בשום אופן ניט געהן.

נאָר אַז עס איז געקומען דער ערשטער שנעע, און ער האָט געזעהן, אַז עס איז קיין ברירה ניטאָ, איז ער אוועק אהיים.

דער פּאָטער זיינער איז אָבער שוין געווען געוועהנט געוועהן אָהן איהם, זבולון מאיר קען זיך זיין ברויט שוין אַליין פערדיענען, האָט ער איהם ווייטער אין גאָס געשיקט, נאָר אויף דער נאַכט, ווען די מוטער איז אַהיים געקומען און האָט איהם געפונען ליגען אין פּאַרהויז און וויינען — האָט זי איהם אין שטוב אַריינגענומען, אויסגעבעט איהם ביים אויווען, און געגעבען איהם עסען.

אַ גאַנצע נאַכט האָט זי זיך מיט דעם מאַן געקריעגט איבער איהם.

זבולון מאיר אָבער האָט שוין ניט געקענט אַריבערטראָגען דאָס אונטערטהעניגקייט... מען דאַרף זיך איבער איהם קריעגען... ניין, האָט ער ביי זיך בעשטימט.

אויף מאָרגען איז זבולון מאיר אַראָב אין שנעע צו דער באַהן. דערזעהענדיג נאָטע'ן, איז ער צוגעגאַנגען צו איהם.

— ר' נאָטע — האָט ער אָנגעהויבען — נעהמט מיך מיט אין אייער שטעהטעל בחינם, נור בלויז פאַר עסען און נאַכטלעגער.

— איך וויים ניט, אויב דו ביזט עס ווערטה, — האָט נאָטע איהם געענטפערט.

זבולון מאיר האָט אויף איהם געקוקט.

— נאָר איך וויים — האָט אויסגעלאָזט נאָטע —קראַצענדיג זיך אין קאָפּ, — איך וועל פּרואווען, פּאָהר מיט.

זבולון מאיר האָט איהם גאָר נישט געענטפערט, נאָר געקוקט אויף איהם. געקוקט אויף די פערד און געשמייכעלט.

פאַר'ן אוועקפאָהרען איז ער אַריין אין קעלער זיך געזעגענען.

קומט ער אַריין און געפינט קיינעם ניט און אויף אַ צוואַק, אויפ'ן וואַנד, הענגט אַ פּאָאר שטיוועל.

זבולון מאיר קלערט עפּעס, און מיט האַרצקלאַפּונג כאַפּט ער די שטיוועל און לויפט אַרויס, מיטנעהמענדיג מיט זיך אויך דאָס אָנגע־הויבענע ברויט, וואָס איז געלעגען אויפ'ן טיש.

אין דער טהיר האָט ער געטראָפען די באָבע'ן, יענע האָט עפּעס פערשטאַנען און אָנגעהויבען שרייען. נאָר זבולון מאיר איז שוין לאַנג ניט געווען.

אויפ'ן וועג איז ער אַריין אין זונדעל דעם גביר'ס קיך, וואו די מאַמע זיינע וואַשט דאָרט. נאָר דערזעהענדיג איהם, האָט די מוטער

איהם פון דאָרט מיט א שטיק האַלץ ארויסגעיאָגט. — ווייניג האָב איך איך, בענקערטעס, אין דער היים, דאַרף איך אייך דאָ נאָך ביי דער אַרבייט, — האָט זי געשריען.

און ער, שטעהענדיג הינטער דער טהיר, האָט אריינגעשריען אין קיך אריין:

— מאַמע, בלייב געזונד, איך פאָהר אוועק.

די מוטער האָט געמיינט, אז ער זאָגט דאָס זי צו רייצען, האָט זי איהם געענטפערט:

— פאָהר און צוברעך הענד און פיס.

שפּעטער, אז די מוטער האָט ארויסגעקוקט דורך דעם פענסטער און געזעהען, ווי דער שנייַ דרעהט, האָט זי זיך עפּיס דערמאָהנט, און געקרעכצט:

— האָטש איהם א טיכעל מיטגעגעבען, אזעלכע וועטער'ן.

ארויספאָהרענדיג פון דער שטאָדט, וואַרפט זבולון מאיר א בליק אויף דאָס לעצטע הייזעל, וואָס שטעהט הינטער דער שטאָט — און גע־קוקט האָט ער, אזוי ווי געוואָלט זאָגען: בלייב געזונד.

ביי נאַכט איז ער אריינגעקומען אין שטעדטיל. נאָטע'ס ווייב האָט איהם עסען געגעבען — און געגאַנגען נעכטיגען איז ער אין שטאַל.

ליגענדיג אזוי אין שטאַל אויף דער היי — האָט זבולון מאיר נישט געקענט איינשלאָפען — (אויף א נייַ געלעגער גלוסט זיך נישט צו שלאָ־פען). עפּיס האָט איהם דאָס הארץ געקלעמט נישט וויסענדיג אליין פאַר וואָס.

פון א שפּאַלט שיינט אריין א בלאַסער שיין פון א נאַכט־לאָמ־טערנע. פּלוצים הויבט ער זיך אויף, געהט צו צו די פערד, ער דערלאַנגט א גלעט מיט דער האַנד אויפ'ן פערד'ס האַלז. דאָס פערד הויבט אויף דעם קאָפּ, גיט זיך א שאָקעל און צוהירזשעט זיך אויף א קול — בר־ר־ר.

דערנאָך איז ער צוריק צו צום בינטעל היי — און מיט דעם געדאַנק, אז גאַנץ לאַנג, גאַנץ לאַנג וועט איהם די שטאַל זיין פאַר א היים, און די פערד פאַר ברידער, האָט ער דאָס בינטעל היי צו זיין הארץ צוגעדריקט און איז איינגעשלאָפען.

.2

זבולון מאיר איז ביי נאַטע'ן שוין אַ גאַנצער פּריץ. ער קריגט צו עסען, צו טרינקען, אויף אַלע פּסח אַ זומערדיגען קאָסטיום מיט אַ פּאָאר קאַמאַשען, און אויף סכות אַ ווינטערדיגען קאָסטיום מיט אַ פּאָאר שטיוועל, מיט לאַנגע כאַליאַוועס.

זבולון מאיר איז צופריעדען, דערהויפּט איז ער צופריעדען מיט זיין קניפּעל, וואָס ער מאַכט פון די פּאַסאַזשירען, וועלכע ער נעהמט אויף אויפ'ן וואַגען הינטער דער שטאָדט אָהן דעם בעל־הבית וויסען.

אין דעם שטעדטעל איז ער געוואָרען אַ גאַנצער היימישער, אַ וואוילער־יונג, אַלע שבת קומט ער זיך צוזאַמען מיט נאָך בחורים און דיענסט־מיידלעך, און מען טאַנצט, און מען לעבט.

ווער ווייסט, צי זבולון מאיר וואָלט נאָך אַמאָל געדענקט עפּעס פון דער היים, ווען עס מאַכט זיך ניט אַמאָל אַזאַ מעשה:

אַמאָל, ווען זבולון מאיר איז געווען אין ק. אויפ'ן יאריד, געהט ער אַזוי אויפ'ן פערד־מארק, בעקוקט זיך אַ שימעל פאַר זיין אַלטען, גיט ער אַ קוק, זעהט ער, עס שטעהט עפּעס אַ איד און דינגט עפּעס וואָס ביי אַ פּויער.

געהט ער צו נעהנטער, קוקט, — דאַכט זיך, זיין טאַטע.

יאַ, אַזוי פערעלטערט געוואָרען — די גאַנצע באָרד איז שוין וויס.

— גוט מאָרגען, טאַטע, וואָס מאַכסטו עפּעס?

דער פאָטער קוקט זיך אום: זבולון מאיר!

— זבולון מאיר, וואו ביזטו? וואָס מאַכסטו? ווי קומסטו דאָ אַהער? שרייבסט גאָר קיין בריוועל ניט צום טאַטע'ן אַהיים? צו דער מאַמע'ן?

— וואָס מאַכט איהר? וואָס הערט מען? קום נאָר אין שענק אַריין, דאָרט וועט מען זיך שוין וועגען אַלץ דורכשמועסען.

געהען זיי אין שענק אַריין און זעצען זיך אַנידער ביי אַ טישעל.

— ביער, — שרייט דער פאָטער; — אָקעוויט, שפּירט — שרייט זבולון מאיר.

— וואָס הערט מען ביי דיר? וואָס מאַכסטו? וואָס מאַכט די מאַמע? ביי מיר איז אַלץ גוט, געלויבט צו גאָט, זעהסט דאָך, איך בין נאָך ביי נאָטע'ן, אַ פּאָאר גילדען אויף דאָ.

— נו, שרייבט מען אמאל א בריוועל אהיים, בעריש שרייבט פון אמעריקא, אז ער פערדיענט 20 דאלאר א חודש, שיקט ער עפעס אויך. ברוך איז אוועק צו מיליטער, — שרייבט ער מיר, — איז א חורבן נאך די יאהרען.

— און די מאמע, וואס מאכט עפעס?

— אך, די מאמע, זי וואשט היינט שוין טאקע נים. א ביסעל האט זי שוין קיין כח נים צו דעם. א ביסעל לאז איך נים. און אנשטאט איהר פערדיענסט שיקט א ביסעל בעריש פון אמעריקא.

— ווייסטו וואס, זבולון מאיר, — זאגט צו איהם דער פאטער, נאך א לאנגען זיפץ — קום אהיים אויף פסח. איך ווייס, עס געהט אזא הול - המועד, זאג איך דיר, איז דיר דבורה דעם פעטער'ס טאכטער אויסגעוואקסען, א רויז, זאג איך דיר, פאר וואס נישט? לאז די מאמע אויך א שטיקעל נחת האבען...

— ווייס איך, האב איך א זארג פאר א כלה, דארף איך זיי אויף טויזענד כפרות. נאר אויב דו ווילסט, קום איך — און ווייטער פטור.

דער טאטע מיט'ן זוהן האבען זיך שטארק געפרעהט — און עס איז געקומען ביים בעצאהלען, קריעגען זיי זיך.

— אוועק — שרייט דער פאטער, — דו סמארק איינער, איך בין א טאטע, ווילסטו בעצאהלען.

— ניין, טאטע, ניין — שרייט ער — אין לעבען זאל עס מיר געהן...

און זבולון מאיר האט געקויפט א פאטשיילעכיל פאר די מוטער, א שירץ פאר די באבע'ן. ער האט עס מיטגעגעבען מיט דעם פאטער און זיי האבען זיך ביידע היים געזעגענט.

זבולון מאיר האט געוואלט אויף יום־טוב אהיים קומען ווי א לייט, זאלען זיי זעהן אין דער היים, אז מען איז עפעס א שטיקעל מענש.

און א גאנצען ווינטער האט ער וועגען דעם געקלערט, אין יעדען שטעדטעל, וואוהין ער איז געקומען, האט ער עפעס זיך געקויפט אויף פסח. דא א קראוואט, דא א פאאר קראגענס. פלעגט ער וואס קויפען, פלעגט ער דאס ברענגען ביי זיך אהיים, אין שטאל. דארט אויפ'ן בעט האט ער געהאט ליעגען זיין קעסטעל, און אין איהם פלעגט ער אלץ אריינלעגען איינגעוויקעלט נאך מיט דעם שטיקעל פאפיער — בעהאל־

טען אויף יום־טוב. אזוי האָט ער צו ביסלעכווייז געקויפט א שירעם, א פּאָאר קאַלאָשען, א זיידען טיכעל, א פּאָאר אויערינגלעך: פאר א מתנה, — און וואָס ער קויפט לעגט ער אַלץ אריין אין קעסטעל.

ער פאָהרט אין וועג, ער פייפט זיך צו, קוקט זיך ארום און קלערט: איך וועל אהיים קומען אין גאַנצען פּאַראַד, א נייעם קאָסטיום, א פּאָאר נייע שטיוועל — אויסגעצירט, ווי זונדעל'ס קינדער — גאָה איך מיר, אזוי נאָכ'ן עסען אין גאַס. אַלע קוקען — לאָזען זיי קוקען — און גאָר נישט.

באַלד דערמאָנט ער זיך אָן דבורה'ן, דעם פעטער זכריה'ס טאָכ־טער. א שעהן מיידעל, א בעל־בתיש קינד, פאר איהר אויך עפּעס א מתנה... א פּאָאר אויערינגלעך, א בראַנזעלעט, גאָה איך מיט איהר שפּאַציערען, קוקען אַלע, קריגען די פּאַפּלעקציע — ווער איך מיר א חתן....

דאָ הערט ער אויף קלערען, ער האָט מורא, טאָמער וועט ער דער־מיט שאַדען — פייפט ער — גיט א שמייס די פערדלעך: נאָ! נאָ!

ערב פסח.

זבולון מאיר איז אַהיים געקומען. אויסגעקליידט איז ער געוועזן פון קאָפּ ביז די פיס. א נייער קאָסטיום, מיט א נייעם פּאַלטאָ — א נייע היטעל און א פּאָאר נייע קאַמאַשען. די קעשענעס פול מיט מתנות פאר אַלעמען. פאַר'ן קומען האָט ער נאָך א פּאָאר פונט פלייש און פיש געקויפט אויף יום־טוב.

אַנטקעגען איז איהם געגאַנגען דער פאָטער צו דער באַהן, — גענומען איהם דאָס נייע קעסטעל פון דער האַנד, און דער פאָטער איז מיט איהם געגאַנגען אַהיים איבער דעם גרויסען מאַרק.

עס איז געוועזן א שעהנער זומער־טאָג — דאָך איז זבולון מאיר געגאַנגען מיט א פּאָאר קאַלאָשען און מיט א שירעם אין דער האַנד.

די גאַנצע גאַס האָט זיי נאָכגעקוקט.

— איי, זבולון מאיר, דער קויהלען־באַפער, איז גאָר א גאַנצער שררה געוואָרען, וואָס דאָס פרעמד מאַכט אַלץ! — זאָגען די ווייבער נאָכקוקענדיג זיי.

— וואָס דען? דאָ ביי אונז ווערען קינדער ליים! — ענטפערט אָב א אידענע — גנבים ציהט מען אויף, און ווייטער גאָר נישט.

די מוטער איז איהם ארויס אנטקעגען אין הויף, מיט א גרויסע גדולה. זבולון מאיר האט ניט געוואוסט וואס צו טהאן: — קושען? ע, עס איז איהם עפעס ניט געווען צום הארצען.

און די באבע איז איהם אנטקעגען געגאנגען און זיך געווישט די אויגען מיט דעם שירץ: — מיין קינד, מיין גאלדען אייניקעל!

מען האט דעם גאסט אין שטוב אריינגעבראכט — דער קעלער איז געווען אויסגעווייסט ריין, גאר איהם ניט צו דערקענען, א ווייס פארהענגעל איז געהאנגען אויפ'ן פענסטער — און די פאדלאגע איז געווען מיט זאמד בעשיט, אין שטוב איז געווען א יום־טוב'דיגער ריח, פון בארשטש און מצות.

— לאז מען אויפשטעלען בראנפען — האט דער פאטער קאמאנדירט.

און זבולון מאיר האט זיך דאס היטעל ארויפגעשארט, ארויסגענומען פון קעשענע די מתנות און יעדען איינגעטהיילט.

די מוטער האלט די אויערינגלעך און בעקוקט זיי, קוקט אויפ'ן זוהן, די באבע קומט צו, בעקוקט זיי אויך — „ריין זילבער" — קרעכצט זי.

— וויפיעל האסטו בעצאהלט פאר די שמאכטעס? — פרעגט דער פאטער דעם זוהן, איינגיסענדיג בראנפען.

— א געשעפט האסטו, — ענטפערט זבולון מאיר מיט א מאן פון א נגיד — א דריי רובעל'דיגען.

דעם ערשטען טאג יום־טוב נאכ'ן עסען זיינען דער פאטער, די מוטער און זבולון מאיר אריבער צום פעטער זכריה.

געטראפען פונקט ביי דעם יום־טוב'דיגען קוגעל, די געסט האבען זיך אנידערגעזעצט — און זבולון מאיר האט געווארפען אויגען אויף דבורה'ן.

דבורה איז געזעסען, — א רויט מיידעל, אבגעוואשען און אויפגעקעמט. פון די האאר האבען נאך טראפען וואסער גערונען, און אנגעטהאן איז זי געווען אין א ניי גרין קליידעל.

— דערצעהל אונז עפעס נייעס, זבולון מאיר — האט זיך דער פעטער אנגערופען.

— וואס פאר א נייעס — האט זבולון מאיר געענטפערט וואזשנע.

— דבורה, וואו איז דיין פיין־קוכען? — רופט זיך אן דער פאטער.

די מוהמע שרה האָט באַלד אויפגעשטעלט אַ פיין־קוכען, דער עולם האָט געגעסען.

נאָכ'ן עסען האָט זבולון מאיר אַרויסגענומען אַ בראָנזלעטעל און עס איבערגעגעבען דבורה'ן, ניט ריידענדיג אַ וואָרט.

— אַ שעהנעם דאַנק — האָט דבורה געענטפערט רויט ווערענדיג — ווערענדיג איהם וויזען, אַז כאָטש זי איז אַ קליין שטעדטעלדיגע, דאָך ווייס זי ווי צווישען מענשען זיך אויפצופיהרען.

נאָכ'ן עסען איז זבולון מאיר מיט דבורה'ן אַרויס אויף'ן גאַס שפּאַצירען.

— דער פעטער זכריה און דער פאָטער האָבען זיי נאָכגעקוקט.

— אַ יונג, אַ לייט! — זאָגט דער פעטער.

אַ גאַנצען וועג זיינען זיי געגאַנגען, ניט ריידענדיג אַ וואָרט איינער צום צווייטען.

די גאַנצע גאַס האָט אויף זיי געקוקט.

פּלוצים איז זבולון מאיר אָבגעשטעלט געוואָרען.

— וואָס מאַכסטו, גוטער ברודער? — זאָגט צו איהם לייב פּשאַ־רעק, אויסשטרעקענדיג אַ בעשמוצטע האַנד.

— איי, גאָר נישט, — האָט זבולון מאיר געענטפערט, רויט ווערענדיג, און איז ווייטער געגאַנגען.

— אַ רוח אין דיין טאַטען אַריין, אַ גאַנצער שררה מיר געוואָרען; ער שעמט זיך שוין אויך — האָט לייביל איהם נאָכגעשריען, קוקענדיג ממזר'דיג מיט איין אויג.

דער זעלנער

(אַ בילד)

פרייטאג אין דער פריה, ווען שרה רחל די שניידערין איז ארויס מיט די חלות צו דער בעקערין, האָט זי דערזעהן, ווי דער מארק איז פול מיט זעלנער. ביי־נאַכט איז עפּעס פון הימעל אַ חיל אראָבגעפאַלען; מיט אַזוי פיעל פּעקלעך, אין אַזעלכע קרומע היטעלעך מיט ביקסען און שווערדען — און דער געזונדטער, געשמאַקער ריח פון דזיעגאַכטס געהט אויף און פילט אָן די גאַס. זשענזע סטראַזשניק שטעהט און טענה'ט עפּעס מיט זיי, — האָט זי באַלד פערשטאַנען, אַז דאָס מיינט מען די זעלנער אויף די קוואַטירען איינצושטעלען — האָט זי זיך באַלד געגעבען אַ דרעה אוים מיט די חלות און צוריק אין שטוב אריין.

— מענדעל! אין בעט אריין! — האָט די שניידערין געגעבען אַ געשריי.

— וואָס איז? — פרעגט דער ערשראָקענער מאַן.

— זעלנער זיינען געקומען, מען צושטעלט זיי אין די קוואַרטירען.

דער שניידער האָט זיך אויסגעטהאָן, ארונטערגעקראָכען אונטער די שווערע דעק, וואָס האָט אין זיך געהאַט אַלע פעדערען, פון די אַלע גענז, וואָס די שניידערין פלעגט נור פון צייט נאָך איהר חתונה שעכטען. זי האָט דעם שניידער דעם קאָפּ מיט אַ טיכעל פערבונדען. און ער קרעכצט.

און זי אַליין האָט זיך ביים בעט אַניעדערגעשטעלט, און גענומען די הענד ברעכען:

— מיין מאַן, מיין ברויט־געבער!

עס האָט זיך אין דער טהיר געוויעזען זשענזע סטראַזשניק, הינטער איהם האָט זיך נאָכגעשלעפּט אַ זעלנער מיט אַ קעסטעלע.

— גוט מאָרגען, פּאַני קראַוועץ — גיט איהם אָב זשענזע דאָס זייניגע.

— גוט מאָרגען, גוט יאָהר, פאַני זשענזע לעבען. זעה, אַ בראָך צו מיר, מיין מאַן, מיין ברויט־געבער, איז מיר ביי־נאַכט אוועקגעפאַלען, וואָס טהוט מען, וואָס טהוט מען? — ברעכט די אידענע די הענד.

— אוי, אוי, אוי! — קרעכצט דער שניידער אונטער דער שווערער דעק.

— זשאַלקאָ, זשאַלקאָ, — ברומט זשענזע, דורעהענדיג זיך איין וואַנצע — אַט האָט מיך דער פאַני נאַטשאַלניק געשיקט צו דיר, זאָלסט איהם קומען אַ מאָס נעהמען אויף אַ פראַק. ביזט קראַנק — מוז איך מיר געהן צו קאַבאַנסקען — זאָגט זשענזע, גרייטענדיג זיך ארויסצוגעהן.

— וואָס האָסטו מיך קראַנק געמאַכט! אַ בייזע נאַכט אויף מיינע שונאים'ס קעפּ — זאָגט דער שניידער. — פאַני זשענזע, פאַני זשענזע!

— רופט דער שניידער פון בעט ארויסקריכענדיג.

— זשיד מאַשעניק! — רופט זשענזע לאַכענדיג — (צום זעלנער): דאָ איז דיין קוואַרטיר — און זשענזע איז שוין ניטאָ.

דער זעלנער נעהמט זיך קאַלטבלוטיג זיין פּאַק, טראָגט עס זיך איין אַ ווינקעל אריין, מאַכט זיך היימיש אין שטיבעל.

און ביים טיש קריעגט מען זיך איבער איהם — דער שניידער מיט דער שניידערין. זי שילט איהם אָן, פאַר וואָס ער האָט זיך געלאָזט אָבנאַרען, ער ענטפערט איהר מיט טויטע קללות — און דער זעלנער אין ווינקעל, ווי עס וואָלט גאָר ניט איבער איהם געווען — פּאַקט זיך אויס זיינע „וויעשצעס“, נעהמט זיך ארויס דאָס ראַזוואָנע ברויט, צושניידט זיך צו שטיקלעך מיט דעם קליינעם, זעלנערישען מעסער'ל — און דער זעלנערישער דזיעגעכטס־געשמאַק טראָגט זיך איבער דער שטוב, און נעהמט דאָס גאַנצע שטיבעל איין...

— ווי ער האָט זיך צולעגט, ווי ער האָט זיך צולעגט! —ברומט די אידענע ביי דער קיך.

דער זעלנער טהוט זיך דאָס זייניגע.

— געה זאָג איהם, — רופט די אידענע, נעהמענדיג זיך האָלץ צו האַקען.

— געה זאָג דו איהם — רופט דער שניידער פון טישעל אַהער.

דער זעלנער, זעהענדיג ווי די אידענע ארבייט ביים שטיקעל האָלץ צוהאַקען, האָט זיין זעלנערישע נאַטור עס ניט געקענט ליידען — און

פאַר לאַנגוויילינקייט הויבט ער זיך אויף, נעהמט פון דער שניידערינ׳ס האַנד דאָס שטיק האַלץ, און צוהאַקט עס.

די שניידערין גיט איהם אַוועק, מיט אַ צוגעוואָרפענעם געבייזער, עס הייסט: ווילסט עס דוקא, נאַ דיר!

דער זעלנער נעהמט די האַק און צוהאַקט, וואו נור אַ שטיקעל האָלץ, וואָס עס געפינט זיך אין שטוב צוהאַקט ער — און זוכט נאָך — און די האַק איז ביי איהם נאָך גרייט אין דער האַנד נאָך צו האַקען.

אַז ער האָט דאָס האָלץ צוהאַקט, געהט די שניידערין און שניידט אָב אַ שטיק ברויט און דערלאַנגט איהם מיט דעם פאָריגען, צוגעוואָרפענעם געבייזער. אַז דער זעלנער האָט דאָס ברויט צוגענומען, נעהמט ער זיך דאָס קענדעל, און פרעגט נים, אויב עס איז יאָ דאָ וואַסער, אויב ניט — געהט נאָך וואַסער, ברענגט און גיסט אָן אַלע כלים, אַלע טעפּ, אַלע שאַפען, אַזוי ווי ער וואָלט זיי געוואָלט בעזאָרגען מיט וואַסער אויפ׳ן גאַנצען לעבען, און די האַנד האַלט נאָך דאָס קענדעל, און איז נאָך גרייט וואַסער צו ברענגען.

די שניידערין זאָגט צום שניידער פון הינטער׳ן קוימען ארויס פון וואַנען זי איז בעשעפטיגט מיט׳ן שבת מאַכען:

— ווייסט, גאָר ניט קיין שלעכטער זעלנער.

— איך האָב עס באַלד געוואוסט — ענטפערט איהר דער שניידער.

— ער האָט עס באַלד געוואוסט! — זאָגט די שניידערין מיט איראָניע.

אין דער שטוב, אָהן ווערטער, בעט מען זיך איבער איינער מיט׳ן צווייטען, ביז דער זעלנער ווערט אין שטיבעל אַ גאַנצער היימישער...

פרייטאָג־צו־נאַכטס. די אידענע האָט אין איהר שטיבעל שבת גע־מאַכט, צוגערוימט, די וואַכעדיגע מאַשין הינטער׳ן אויווען אַרונטער געריקט און זי מיט אַ חלה־צוועלעכיל (טישטוך) בעדעקט. איבער׳ן ברייטען שניידערשען טיש אַ טיש־טוך פערשפּרייט, חלות און מעשענע לייכטער אַרויפגעשטעלט.. דעם אויווען האָט די אידענע פרייטאָג־צו־נאַכטס גוט אונטערגעהייצט, אַז עס זאָל וואַרעם זיין אַ גאַנצען שבת. דער אויווען האָט געבריהט צוויי איילען פון דערוויימען, און היים איז אין שטוב געווען, אַז פון די שויבען האָט אָנגעהויבען טראָפּענס צו קאַפּען, און די טראָפּענס האָבען זיך אָבגעשפּיגעלט די שבת־ליכט, וואָס האָבען געברענט אין אַ צווייטען פענסטער געגענאיבער. אין דער

שטוב האָט אַלעם מיט שבת געשמעקט. דער שניידער איז פון דער חברה אהיים געקומען, צום טיש זיך געזעצט און געגאַנגען קידוש מאַכען.

אין א ווינקעל זיצט דער זעלנער, ביים זעלנערישען ראַנעץ, און פּאַקט זיך איבער די זאַכען: אַ פּאָאר שטיוועל, הויזען, העמדער... נאָדעל מיט פאָדעם. דערנאָך נעהמט ער זיך ארויס דאָס ראַזעוואַנע ברויט, נעהמט א טעפּעל וואַסער און הויבט זיך אָן צו עסען.

די אַלטע זיצען ביים טיש און עסען די שבת'דיגע פיש מיט די שבת'דיגע חלה. אַלץ איז אין דער שטוב שבת'דיג, נור דאָרט אין ווינקעל זיצט עפּעס דער וואָכעדיגער זעלנער, מיט דעם וואָכעדיגען זעלנערישען ברויט. די אידענע אַרט דאָס זעלנערישע ברויט; עפּעס אַ שטיק וואָכעדיגעס אין שבת'דיגען — שניידט זי אָב אַ „מוציא" חלה און איז איהם מכבד: לאָז דער זעלנער אויך טועם זיין פון דער שבת'דיגער חלה.

דער זעלנער נעהמט עס צו גלייכגילטיג, און עסט זיך די חלה מיט דער זעלבער גלייכגילטיגער מינע.

אָבגעגעסען, אָבגעבענשט, רוימט די אידענע פון טיש אַראָב. עס קומט אריין א שכן מיט א שכנ'טע, יואל שוסטער מיט'ן ווייב, נאָך עפּעס א אידענע, מען זעצט זיך ביים טישעל. דאָס קליינע לעמפּעל לייכט זיך שבת'דיג, די ליכט צאַנקען אין די לייכטער און דער חלבּ־ריח שמעקט און שטינקט אין דעם חדר. דער שוסטער הויבט אָן צו דערצעהלען א מעשה, מען האָרכט איהם אויס, שרה־רחל נעהמט ארויס פון שירץ זוימען (סעמעטשקעס) און שיט עס אויס אויפ'ן טיש, די געסט מכבד צו זיין. באַלד ווערט די פּאָדלאָגע פערפלייצט אין שאָלעכץ. דער זעלנער זיצט אין ווינקעל, זעהט סעמעטשקעס אויפ'ן טיש — שטעקט ער אויך די האַנד אריין און נעהמט זיך גלייכגילטיג די סעמעטשקעס, — ווי עפּעס א שמעק־טאַבאַק, ווען די טאַבאַק־פּושקעלע איז אָפען, — הויבט אָן מיטצוקנאַקען מיט די געסט, און פערשפּרייט שאָלעכץ מעהר פון זיי. דערנסטמאָל איז דער שניידער מיט דעם זעלנער מעהר היימישער געוואָרען, געהט ער צו צום זעלנער און קלאַפּט איהם אויפ'ן רוקען:

— נו, בודיעט וואָינא? — פרעגט ער דעם זעלנער.

— בודיעט, בודיעט — מאַכט דער זעלנער מיט דער האַנד. קנאַקענדיג די סעמעטשקעס מיט'ן מויל.

אויך אַ מאַמע

(געווידמעט מאַטילדען.)

פיער־עקעדיג איז דער מאַרק, אַרומגערינגעלט פון אַלע פיער זייטען מיט ניעדריגע, קליינע אָבגעוויסטע הייזלעך. פון דעם איינ־שטאָקיגען הויז, וואָס שטעהט קעגענאיבער דעם ברונעם, דאָרט וואו דער בעקער וואוינט, געהט פון דעם קוימען אַ געדיכטער רויך אַרויס און ער צולעגט זיך האַרט איבער דעם מאַרק. אונטער דעם רויך פליהען ווייסע טויבען אַהין און צוריק, און אַ הויכער יונג שטעהט ביי דעם איינ־שטאָקיגען הויז און פייפט אויף די טויבען.

קעגענאיבער דעם ברונעם שטעהען „שטעלען", טהירען אויפגע־לעגט אויף צוויי שטוהלען, אויף די טהירען ליעגען פערשיעדענע פרוכ־טען און גרינס, און ווייבער מיט אָבגעברענטע מיעדע פנים'ער, אַרומ־געוויקעלט מיט טיכלעך אין די גרעסטע היצען, שטעהען פאַר די „שטעלען" און קריעגען זיך.

— אודאי, עס לוינט זיך מיר באַלד מיט אזא שנאָרערין צו קריעגען, פערמאָגסט מיין מיסט? דו שלעפּערקע.

יענטע, אַ אידענע פון אַ יאָהר עטליכע־און־פערציג,—וואָס פון איה־רע ליפּען האָבען די ווערטער זיך געלאָזט הערען, — טראָגט אַ ברייטען שמוציגען פאַרטוך, און איהר דיק אָבגעברענט פּנים, וואָס קוקט רוהיג אַרויס פון אונטער דער טיכעל, האָט מסכים געווען אויף איהרע ווערטער.

— וואָס מיינסטו, האָסט שוין גאָט פאַר'ן באָרד געכאַפּט? ער געהערט מיר אַזוי גוט ווי דיר אָן — האָט איהר טויבע אָבגעענטפערט, אַראָברוקענדיג דאָס טיכעל איבער די האַלבע אויערען און מיט כעס זיך די האָאר אַרונטערגעשאַרט.

א קונה'טע איז צוגעקומען צו יענטע'ס „שטעל". און טויבע, וואָס

איז לייזיג געשטאַנען, האָט דערווייל זי אָנגעשאָלטען מיט טויטע קללות.

— וואָס טויג מיר דיין געלד, פריצ'טע! וועסט שטאַרבען און אַפילו אַ הונד וועט נאָך דיר קיין קדיש ניט זאָגען... — האָט די אידענע געשריען.

טויבע האָט דערמיט איהר שכנ'טע געוואָלט געבען אָנצו־הערען פון איהר זוהן יצחק'ל, נאָר זי האָט זיך דערמאָנט, אַז עס פּאַסט ניט זיך אַליין צו ריהמען, איז זי אין מיטען ריידען שטיל געוואָ־רען.

יענטע, אַבמעסטענדיג די קונה'טע אַ קוואַרט באַרען, האָט איהר אָבגעענטפערט:

— אַוודאי. ווען דו וואָלסט אַ שטיקעל לייט געווען, וואָלט דאָך דיין מאַן איבער דיר ניט געשטאָרבען, און דיין קינד וואָלט זיך דאָך מיט דיר ניט געשעמט. ער שעמט זיך דאָך מיט דיר.

טויבע איז געוואָרען אין כעס און אַרויס מיט אַ קול:

— חצופה! מיין קינד שעמט זיך מיט מיר! אַ כפּרה מעגסטו זיין פאַר זיין מינדסטען נאָגעל, ביזט אַפילו ניט ווערטה מיין קינד'ס נאָמען צו דערמאָנען.

זי האָט געוואָלט אַרויס מיט אַ געוויין, וואָס מען זאָגט, אַז איבער איהר איז איהר מאַן געשטאָרבען, און איהר קינד, איהר יצחק'ל שעמט זיך מיט איהר, נאָר ניט צו דערפרעהען יענטע'ן מיט איהרע טרעהרען. האָט זי זיך מיט אַלע קרעפטען איינגעהאַלטען ניט צו וויינען.

די זונן האָט זיך וואָס אַמאָל מעהר אַרונטערגעלאָזט אונטער יענער זייט שטעדטעל. אידען האָבען זיך געאיילט איבער דעם מאַרק און אַלע זיינען אַוועק אין דער בית־המדרש געסעל מנחה דאַווענען. ביי דעם ברונעם, אין מיטען מאַרק, האָבען זיך אָנגעהויבען צוזאַמענקלייבען חדר־אינגלעך, וואָס זיינען ערשט פריי פון דעם חדר געגאַנגען.

טויבע האָט צוזאַמענגענומען איהרע פּאָאָר קוישלעך אויף די הענד (די טהיר מיט די שטוהלען האָט זי אין מאַרק געלאָזט: עס וועט קיינער ניט גנב'ענען), און איבערלאָזענדיג די גראָבע יענטע אַ פּאָאָר קללות, איז זי שטיל פון דעם מאַרק אַוועק.

ווען זי איז זיך מיט די קוישלעך אויף די גראָבע יענטע אַ פּאָאָר גאַנגען האָט זי וועגען איהר יצחק'ל געקלערט

יענטע׳ס שטעכעדיגע ווערטער קען איהר פון זינען ניט ארויס. מילא, דאס וואס זי זאגט: איבער איהר איז דער מאן געשטארבען, ארט עס איהר ניט; אלע ווייסען וואס זי האט אוועקגעארבייט ביי איהר מאן׳ס קריינק, נאר וואס זי זאגט, אז איהר יצחק׳ל שעמט זיך מיט איהר, דאס קרענקט איהר ביז אין ריפ. טאקע, דאכט זיך איהר, אז ער קומט אהיים אויף דער נאכט נעכטיגען, ווייל ער ביי איהר קיין זאך ניט פערזוכען...

און קלערענדיג דאס, האט זי אנגעהויבען שילטען יענטע׳ן.

— ניט דערלעבען זאל זי דאס, רבונו של עולם! טאטע איינער!

עפעס האט זיך איהר געדאכט, אז דאס וואס זי מיינט, אז יצחק׳ל שעמט זיך מיט איהר, האט זי קיינעם ניט צו פערדאנקען נאר יענטע׳ן, אלע האט זי, די מכשפה׳טע אנגעמאכט.

— מיין קינד, מיין יצחק׳ל, וואס פאר א געשעפטען האט איהר צו איהם? ! — און זי איז ארויס מיט א קול:

— רבונו של עולם, דו זאלסט זיך אננעהמען מיין קריוודע, ביזט דאך א טאטע פאר יתומים, דו זאלסט עס איהר ניט שווייגען.

— ועמען איז דאס? ועמען שילט איהר אזוי, טויבע? —האט זיך צו איהר אנגערופען נעחע די נגידית׳טע, וואס איז געשטאנען אין טהיר פון איהר שניט־קראם, און האט געהערט ווי טויבע שילט אזוי צו זיך אליין, אהיים געהענדיג.

— וועמען דען, בעל־הבית׳טע, אז ניט די חצופה, די ימח־שמה׳ניצע? — האט זי אויסגערופען ווייזענדיג מיט דעם פינגער אין מארק אריין, און ניט אפילו דעם קאפ אויפהויבענדיג צו זעהן ועד עס רעדט צו איהר, איז זי זיך ווייטער געגאנגען.

און טויבע, ווייטער געהענדיג, האט זיך דערמאנט, אז היינט איז דער פריה, ווען זי איז צו נעחע׳ן מיט א הוהן אין קיך אריין, האט זי פון דער צווייטער שטוב געהערט יצחק׳לס קול ווי ער שפארט זיך מיט נעחע׳ס בחורים׳לעך אין לערנען, זי האט געוואוסט, אז מיטוואך עסט איהר יצחק׳ל ביי נעחע׳ן, און טאקע מיט א כיון אהין צוגעגאנגען מיט דער הוהן, כדי איהר יצחק׳ל זאל א גוטע יויך האבען, ער איז דאך, נעבעך, אזוי שוואך.

און הערענדיג פון דער צווייטער שטוב איהר זוהנ׳ס קול, האט זי טאקע די קיך געוואלט פערלאזען, נאר דאך איז זי ניט אוועק, איהר

יצחק'ל שפּאַרט זיך מיט נעחע'ס קינדער אין לערנען. זיי קענען עפּעס דען? זיי קומען־עפּעס צו זיין פאַרעשוווע? „ער וועט זיך פערשעמען", האָט זי זיך געשראָקען, „ווען ער וועט מיך דאָ טרעפען מיט דער הויזן אין דער האַנד"... „זיין מאַמע איז אַ מאַרק־אידענע, אַ שעהנער יחוס"... און דאָך האָט זי די קיך ניט פערלאָזט. „אַ קינד ניט קיין גראָשען אָב־געקאָסט, און וויפיעל קאָסטען נעחע'ס קינדער אָב?" וואָלט זי היינט געהאַט וואָס איהר יצחק'ל וואָלט געדאַרפט אָבקאָסטען, וואָלט זי דאָך אַ נגידה'סטע געווען... און איז געשטאַנען און האָט זיך צוגעהערט צו זיין קול.

„אוי! ע ר האָט בעדאַרפט לעבען, און זעהן יצחק'לען, ער וואָלט דאָך באַלד געזונד געוואָרען."

באַלד האָט זיך געעפענט די טהיר, עס האָבען זיך בעוויזען נעחע'ס בחורים'לעך, אין דערמיט איהר יצחק'ל, די בעקלעך האָבען איהם געפלאַמט.

— גוט מאָרגען! — האָט ער שוואַך אַרויסגערעדט, און באַלד דורך די טהיר אַרוים. זי האָט געוואוסט, זי האָט איהם עגמת נפש אָנגעטהאָן, ער איז פערשעמט געוואָרען פאַר זיי, פאַר נעחע'ס בחורים'לעך.

און זי פיהלט אין האַרץ: איהר קינד, איהר יצחק'ל, איהר מילך געזויגען, וואָס פאַר אַ געשעפטען האָט נעחע צו איהם; און אויסגיסענדיג איהר ביטער האַרץ אויף יענטע'ס קאָפּ, אויך פאַר דאָס וואָס איהר זוהן האָט גאָר נישט אָבגעקאָסט און קען בעסער פאַר נעחע'ס בחורים'לעך, האָט זי הויך מיט אַ קול געשאָלטען:

— רבונו של עולם, דו זאָלסט זיך מיין קריוודע אָננעהמען, דו זאָלסט איהר דערפאַר בעצאָהלען, זי זאָל די היינטיגע נאַכט ניט איבער־לעבען!

די פערבייגעהער זעהענדיג ווי אַ אידענע געהט אַליין און שילט, האָבען געלאַכט.

די נאַכט האָט זיך אָנגערוקט, און פינסטער אין אין שטעדטעל געוואָרען.

טויבע איז מיט די קוישעלעך אהיים געגאַנגען, האָט זיי אַרויפ־געשלעפּט אויף די טרעפּ פון איהר הויז און געעפענט די טהיר.

— די מאַמע, די מאַמע! — זיינען איהר קולות אנטקעגען געקומען. די שטוב איז געווען רויכיג, אין מיטען דער שטוב האָבען זיך די־

קינדער ארומגעשטעלט נעבען טויבע'ן און נים אויפגעהערט צו שרייען „מאמע". איין קינד'ס קול איז געווען א וויינענדיגער: „וואו ביזט דו דאס געווען א גאנצען טאג?" א צווייטענס קול איז געווען א פרעהליכער: „ווי גוט איז מאמע, אז דו ביזט געקומען". און די אלע קולות האבען זיך אין איינעם אויסגעמישט.

— שווייגט! לאזט מיך כאטש דעם אטהעם כאפען, שרייט די אידענע אניעדערשטעלענדיג די קוישלעך.

זי איז צו צום קוימען, עפעס געזוכט, און באלד איז דאס קליינע שטיבעל פון א קליין פעררויכערט לעמפעל בעלויכטען געווארען.

דער שוואכער שיין האט נור בעלויכטען דאס ארט ארום דער קיך וואו טויבע איז געשטאנען און דארטען צוויי העלצלעך אונטערגעהייצט; בעלויכטען אן אלט־פערשטויבטע מאשין וואס איז געשטאנען נעבען א בעט (א סימן פון א געוועזענעם שניידער), און א האלב בעט וואס איז קעגענאיבער דעם לעמפעל געשטאנען. אויף דעם בעט איז געווען אויסגעשפרייט שטרוי, אויף וועלכען עס זיינען געלעגען פערשיעדענע אויבס, און זייער ריח האט זיך געטראגען איבער דער שטוב, דאס איבריגע טהייל שטיבעל מיט די בעטען זיינען פערלוירען געווארען אין דעם שאטען.

ערשט אנדערטהאלבען יאהר ווי איהר מאן, לייזער שניידער, איז געשטארבען. נאך ביי זיין לעבען, צום סוף ווען דער הוסט האט זיך איהם געשטארקט און ער האט נים געקענט זיין וויב און קינדער מפרנס זיין, האט זיך טויבע אוועקגעלאזט עפעס צו פערדיענען. און וואס מעהר די קרענק האט זיך געשטארקט, האט זי געמוזט מעהר הארעווען, און אז זי איז געווארען אן אלמנה, איז זי שוין געוועהנט געווען צו ארבייטען פאר'ן גאנצען הויזגעזינד.

דאס עלטסטע אינגעל, יצחק'ל, האט געהאט א גוט קעפעל, ער איז געווען דער איינציגער טרייסט אין לייזער שניידער'ס פינסטערען לעבען, און ליעגענדיג אויף דעם טויטען־בעט האט ער זיך געטרייסט, ער לאזט כאטש איבער א גוטען קדיש נאך זיך.

ווען לייזער איז געשטארבען, האבען די בעלי־בתים רחמנות געהאט אויף דער וויסטער אלמנה, צוזאמענגעמאכט א פאאר רובעל, אז זי זאל האבען מיט וואס צו האנדלען. און זעהענדיג אז יצחק'ל האט א

גוטען קאָפּ האָבען זיי איהם אַריינגעגעבען אין בית־המדרש, געשאַפט איהם טעג אין די רייכע הייזער, און איהם אוועקגעגעבען לערנען.

טויבע זעהענדיג, אַז יצחק׳ל עסט ביי די נגידים, האָט עס איהר אין הארצען הנאה געטהאָן: געבעך אַ שוואַך קינד, וואָס קען זי איהם געבען עסען? דאָרט, ביי די נגידים האָט ער פון אַלעם בעסטען. דאָך אָבער אין דער שטיל האָט זי דערפון עגמת־נפש געהאַט, וואָס יצחק׳ל עסט אין פרעמדע רייכע הייזער. זי האָט אַליין ניט געוואוסט, אויב מען האָט איהר מיט דעם אַ טובה געטהאָן אָדער אַ רעה...

איינמאָל אַזוי זיצענדיג פאַר איהר „שטעל“, זעהט זי ווי איהר יצחק׳ל געהט אַרויס פון דעם שול־געסעל מיט דעם תפילין־זעקעל אונטער דער אָרעם און געהט גלייך אין זונדעל דעם גביר׳ס הויז אַריין פרישטיק עסען, האָט עס איהר אין הארצען געשטאָכען. זי איז דענסט־מאָל נאָך גוט געוועזען מיט יענטע׳ן, ווייל באַלד נאָך דעם מאַנ׳ס טוידט האָבען אַלע אויף איהר רחמנות געהאַט, האָט זי צו איהר געזאָגט:

— גלויבט מיר, יענטע, איך ווייס אַליין נישט, זעהט, וואָס האָב איך דאַכט זיך פּרעטענזיעס צו די בעלי־בתים, זיי האָבען דאָך גוטס געטהאָן מיט מיר און מיט מיין קינד: געשאַפט איהם עסען אין רייכע ערטער, בעהאַנדעלט איהם, זאָג איך אייך, ניט ווי ער וואָלט זיין אַ מאַרק־אידענעס אַ קינד, נור ווי אַ גביר׳ס, דאָך יעדעס מאָל ווען איך גיב די קינדער מיטאָג, פערגעס איך און שטעל אַנידער אַ טעלער פאַר מיין יצחק׳ל אויך, און אַז איך דערמאָן מיך אַז ער עסט ניט ביי מיר, וויין איך פּשוט ווי אַ קליין קינד.

— געהט, איהר זייט אַ נאַרישע אידענע, — ענטפערט איהר יענטע אָב — וואָס דען, ביי אייך וואָלט ער אַ לייט געוואָרען. וואָס קען נעבעך אַן אָרימאַן אַ קינד געבען צו עסען? מישטיינס געזאָגט!

— איהר זייט גערעכט, יענטע, — זאָגט טויבע, — אָבער דאָך, ווען איך צוטהייל דעם מיטאָג, שניידט מיר אין הארץ.

און איצט זיצענדיג ביי דער קיך, אָבקאָכען עסען פאַר די קינדער, האָט די אידענע דאָס זעלבע געקלערט. עפּעס האָט זיך איהר געדאַכט, אַז מען רויבט ביי איהר יצחק׳לען אוועק.

ווען די קינדער האָבען אָבגעגעסען און זיך שלאָפען געלעגט, האָט זי דאָס לעמפּעל אויף דעם טיש אַנידערגעשטעלט, און גענומען פער־ריכטען אַ העמד פאַר יצחק׳לען.

באלד האָט זיך די טהיר געעפענט, און יצחק'ל איז אריינגעקומען.

יצחק'ל איז אַ אינגעל פון אַ יאָהר פערצעהן, הויך און דאַר, זיין ווייס פנים שיינט ברוגז'דיג ארויס פון דער שווארצער קאַפּאָטקעלע און פון דעם שווארצען היטעל.

— גוטען אָווענד, האָט ער שטיל געזאָגט.

די מוטער האָט איהם אָבגעטרעטען איהר אָרט. אין הארץ האָט זי געפיהלט, אז זי דארף פאר איהר קינד דרך־ארץ האָבען, ניט וויסענדיג אליין פאַרוואָס, און באלד האָט זיך איהר געדאכט, אז זי מיט איהר אָרעמקייט זיינען פאר איהר יצחק'ל אַן אומגליק.

ער האָט זיך אַנידערגעזעצט און ארויסגענומען פון דעם ספרים־שאַפקעלע אַ ספר און אריינגעקוקט.

די מוטער האָט ארויסגעדרעהט דאָס קנויטעל פון לעמפעל, אויסגעווישט מיט דעם פארטוך דאָס גלעזעל און דאָס לעמפעל צו איהם נעהענטער צוגערוקט.

— וועסט טרינקען אַ גלאָז טהעע, יצחק'ל? — פרעגט איהם די מוטער אין דער שטיל, וועלענדיג איהר קינד מיט עפּעס דיענען.

— ניין, איך האָב ערשט געטרונקען.

— אפשר אַן עפּעלע?

ער האָט געשוויגען.

די מוטער האָט ריין געמאַכט אַ טעלעריל, ארויפגעלעגט אַ פּאָאר עפּעלעך מיט אַ מעסער און אַנידערגעשטעלט אויף דעם טיש נעבען איהם.

ער האָט זיך בנעימות'דיג, ווי אַ גרויסער, אָבגעשיילט אַן עפּעלע, אויך אַ ברכה געמאַכט און געגעסען.

ווען יצחק'ל האָט געגעסען דאָס עפּעלע, האָט טויבע זיך צו איהם מעהר מאַמע'דיגער געפיהלט און האָט זיך נעהנטער צוגערוקט צו איהם.

און אָבשיילענדיג בנעימות'דיג דאָס צווייטע עפּעלע, האָט יצחק'ל נאָך ליעבליכער גערעדט:

— איך האָב היינט מיט דעם דיין געשמועסט וועגען דער נסיעה, דאָ אין היגען בית־המדרש איז נישטאָ וואָס צו טהון, נישטאָ דאָ בייוועמען צו לערנען, און וואו צו לערנען. ער האָט מיר אַן עצה געגעבען נאָך מאַקעווע אין דער ישיבה צו פאָהרען, ער וועט מיר מיטגעבען אַ בריעף צו ר' חיים דעם ראש הישיבה, ער זאָל מיך מקרב זיין.

טויבע הערענדיג, אז איהר יצחק'ל וויל זי איבערלאָזען, איז זי שטארק דערשראָקען געוואָרען, נור די ווערטער „דין", „ראש הישיבה", „מקרב זיין" — די הויכע לשון קודש ווערטער וואָס זי האָט ניט פערשטאַנען, האָבען געוואָרפען אויף איהר עפּעס אַן אימה און זי האָט געפיהלט, אַז זי דאַרף דרך־ארץ האָבען.. באַלד האָבען זי די ווערטער בערוהיגט: יצחק'ל האַלט זיך מיט איהר אַן עצה, מיט איהר, זיין מאַמע...

— מילא, אַז דער דין הייסט, האָט זי אָבגעענטפערט מיט אַ פרומע מינע.

— יא, — זאָגט ווייטער יצחק'ל, דאָרט לערנט מען „שעור" מיט אַלע מפרשים. ר' חיים, דער מחבר פון „אור תורה", איז אַ למדן מופלג, דאָרט קען מען אויסוואַקסען אַ ליט.

די ווערטער האָבען זי אין גאַנצען בערוהיגט, זי האָט זיך געפיהלט עפּעס גליקליך, עפּעס דערהויבט. דאָס איז איהר קינד — זי איז די מאַמע פון אַזאַ קינד, און ווען ניט זי, וואָלט דאָך יצחק'ל ניט געוועזען... נאָר דאָס הארץ האָט איהר געריסען און זי איז טרויעריג געוואָרען...

דערנאָך האָט זי זיך דערמאָהנט אָן איהר מאַן און איז ארוים מיט אַ געוויין:

— וואָלט ער כאָטש געלעבט, וואָלט ער כאָטש דעם נחת דערלעבט. — האָט זי געזיפצט.

יצחק'ל האָט אין ספר אריינגעקוקט.

דאָס וואָס יצחק'ל קלויבט זיך אַוועקפאָהרען, האָט זי ביי נאַכט ניט געלאָזט שלאָפען, דאָס הארץ האָט איהר געריסען.

און ביינאַכט ליעגענדיג אויף איהר געלעגער, האָט זיך איהר געחלומ'ט, ווי עפּעס גרויסע רבנים מיט טיפע שטריימלעך און לאַנגע פּאות קומען אָן, און נעהמען פון איהר איהר יצחק'ל אַוועק. איהר יצחק'ל טראָגט אויך אַ שטריימעל מיט לאַנגע פּאות און האַלט אַ גראָב ספר אין האַנד, און ער געהט ווייט אַוועק מיט די רבנים. זי שטעהט און קוקט נאָך און זי ווייסט אַליין ניט, אויב זי זאָל זיך פרעהען, אָדער וויינען גאָר..

אין דער פריה האָט זי זיך שפּעט אויפגעכאַפּט, יצחק'ל איז שוין ניט געוועזען. זי האָט אויף גיך די קינדער אָבגעפערטיגט און געאיילט זיך אין מאַרק אריין, און זיצענדיג ביי איהר שטעל האָט זי זיך פער־

קלערט, און עס האָט זיך איהר געדאַכט, אַז זי זיצט ביי איהר זיידן; ער איז אַ רב אין אַ גרויסער שטאָדט. אָט זיצט ער אָנגעטהאָן אין שיך און זאָקען, אַ גרויס שטריימעל אויף דעם קאָפּ און האַלט אַ גראָב ספר אין דער האַנד און קוקט אַריין. זי זיצט ביי זיין רעכט האַנד און שטריקט אַ זאָק. די מהיר עפענט זיך, עס קומט אַריין יענטע מיט אַ טעלעריל אין דער האַנד פרעגען איהר זוהן אַ שאלה.

אַ קונה האָט זי אויפגעוועקט פון איהרע זיסע געדאַנקען.

גאַנצע נעכט איז טויבע געזעסען ביי דעם טישעל און ביי דער שיין פון דעם קליינעם פעררויכערטען לעמפעל האָט זי צורעכט געמאַכט די העמדער פאַר יצחק׳ל אין וועג אַריין; ביי יעדען שטאָך האָט זי געקלערט, אַז זי נעהט עס פאַר יצחק׳לען, ער וועט אָנגעטהאָהרען אין דער ישיבה אַריין, זיצען און לערנען און אַלע פרייטאָג אָנטהון אַ העמד, וואָס די מאַמע האָט פאַר איהם צורעכט געמאַכט.

יצחק׳ל איז שטענדיג געזעסען אויף דער צווייטער זייט טיש און האָט אין אַ ספר׳ל אַריינגעקוקט. די מוטער האָט איהם געוואָלט עפּעס זאָגען, נאָר זי האָט ניט געוואוסט וואָס...

טויבע מיט יצחק׳לען זיינען פאַרטאָג אויפגעשטאַנען.

יצחק׳ל האָט געקושט די ברידערלעך אין שלאָף. די פערשלאָפענע שוועסטערלעך האָט ער געזאָגט בלויז: „בלייבט געזונד“. איין שוועסטער׳ל, גאָלדע, האָט זיך אויפגעכאַפּט און אָנגעהויבען צו וויינען, אַז זי וויל אויך מיטגעהן בעגלייטען דעם ברודער. די מוטער האָט זי אין דער שטיל איינגענומען, און טראָגענדיג יצחק׳לס קעסטעל זיינען זיי ביידע פון דער שטוב אַרויס.

די גאַס האָט נאָך געשלאָפען, די לאָדען זיינען נאָך געוועזען פער־מאַכט, פון אונטער דעם שפּיץ פון דער קירכע האָט דער מאָרגענשטערען אַפּירגעשיינט און קאַלט בעגילדעט די קאַלטע פריהמאָרגענדיגע ראָסע וואָס איז געלעגען איבער די דעכער; און איבער דעם שטעדטעל און גאַס האָט גערוהט אַ שטילקייט. — נאָר אין מיטען מאַרק איז אַ פויערשע פוהר געשטאַנען מיט אויבס, אַרום די פוהר — וויבער, און פון דערווייטען האָט זיך געהערט יענטע׳ס קול:

— פינף גילדען מיט צעהן גראָשען, דאָס גאַנצע אויבס נעהם איך.

און טויבע, נאָכטראָגענדיג יצחק׳לען דאָס קעסטעל, איז דורכ־

געגאַנגען דעם מאַרק און דערזעהענדיג יענטע'ן, האָט זי אויף איהר געקוקט מיט שטאָלץ...

זיי זיינען ארויס אונטער דעם שטעדטעל, אויף דעם וועג, און אָבגעוואַרט אַ געלעגענהייט נאָך לענטשיץ, אַז פון דאָרט זאָל יצחק'ל ווייטער פאָהרען קיין קוטנא.

דער הימעל איז געווען גרוי און קאַלט. דאָרט ווייט האָט ער זיך אויסגעמישט מיט דעם רויכערדיגען טהוי־וואָלקען וואָס האָט פון די פעלדער אויפ'ן הימעל אויפגעשטייגט, אָדער פון הימעל אויף די פעלדער אראָבגענידערט און האָבען זיך אינאיינעם צוזאַמענ־געגאָסען... און דער וועג האָט שטילשווייגענד ווייט זיך אוועקגעצויגען.

זיי האָבען זיך ביידע ביים שלאָבען אַנידערגעשטעלט און געוואַרט אויף אַ געלעגענהייט.

און די מוטער האָט ארויסגעקראַצט אַ פּאָאַר פּערצינגערס פון דער קעשענע און איהם איינגעבונדען אין העמד, אויפ'ן האַרץ.

באַלד איז אַ פוהר דורכגעפאָהרען פול מיט פּאַרשוינען. זי האָט פאַר יצחק'לען אויסגעדונגען אַן אָרט פאַר פערציג גראָשען, און האָט דאָס קעסטעל אויף דעם וואָגען ארויפגעלעגט.

— פאָהר געזונדערהייט! פערגעס ניט אָן דער מאַמען! — האָט זי וויינענדיג אויסגערעדט.

יצחק'ל האָט געשוויגען.

זי האָט געוואָלט איהר קינד קושען, נור זי האָט געוואוסט אַז דאָס פּאַסט ניט פאַר אַ דערוואַקסען אינגעל, און האָט זיך איינגעהאַלטען.

יצחק'ל איז ארויף אויף דער פוהר. די פּאַסאַזשירען האָבען פאַר איהם צווישען זיך אַן אָרט געמאַכט.

— בלייב געזונד, מאַמע. — האָט ער געזאָגט, ווען די פוהר האָט זיך פון אָרט גערוהרט.

— פאָהר געזונדערהייט, מיין קינד! זיי און לערען דאָרט און פערגעס ניט אָן דער מאַמען — האָט טויבע דער פוהר נאָכגעשריען.

די פוהר האָט זיך וואָס אַמאָל דערווייטערט ארויף אויף דעם באַרג, וואָס האָט זיך געזעהען פון דערווייטענס.

טויבע איז נאָך אַלץ געשטאַנען און נאָכגעקוקט דער פוהר. ווען די פוהר איז פון דערווייטען אין קאַרזש פערלוירען געוואָרען, האָט זיך טויבע אומגעדרעהט און צוריק אין דער שטאָדט אריין.

זי האָט אָנגעלענגט דעם וועג כדי עס זאָל איהר אויסקומען פאַרביי־נעהן דעם „בית עולם".

ניט קיין הויכער פּאַרקען פון ברעטער האָט דעם בית עולם אַרומ־גערינגעלט און די מצבות האָבען זיך אַרויסגעוויזען און געקוקט אין הימעל אַריין.

זי איז צוגעגאַנגען און אַרויפגעקלעטערט אביסעל אויף דעם פּאַרקען און האָט אַריינגעשטעקט דעם קאָפּ אין „פעלד" אַריין, און זי האָט צווישען די מצבות עפּעס מיט די אויגען געזוכט, און אז זי האָט דערזעהן א בעקאַנטע קליינע מצבה, האָט זי מיט דעם קאָפּ אַהין געשאָקעלט:

— ברוך, ברוך! דיין זוהן יצחק'ל איז אין דער ישיבה געפאָהרען תורה לערנען.

באַלד אָבער האָט זי זיך דערמאָהנט אָן דעם מאַרק. יענטע האָט אודאי דאָס גאַנצע אויבס אָבגעקויפט! פאַר איהר וועט גאָר ניט איבערבלייבען, און זי האָט זיך אין שטאָדט געאיילט.

זי איז גיכער געגאַנגען, און זעהר צופריעדען מיט זיך געוועזען. עפּעס האָט זי געפיהלט, אַז זי האָט א גרויסע זאַך געטהאָן, און טראַכ־טענדיג דאָס, האָט זי פערגעסען אָן דעם עגמת־נפש פון דעם, וואָס יענטע האָט דאָס גאַנצע אויבס אָבגעקויפט.

אין צוויי וואָכען אַרום האָט זי פון יצחק'לען א בריוועלע ערהאַל־טען. אליין לעזען קען זי ניט, איז זי אוועקגעגאַנגען מיט דעם בריוועל צו ר' יוחנן מלמד, ער זאָל עס איהר איבערלייענען.

ר' יוחנן האָט די ברילען אָנגעטהאָן, גוט אָבגעהוסט און האָט אָנגעהויבען פון בריוועל אַרויסצולעזען:

„לאמי אהובתי הצנועה...

— וואָס איז דער טייטש? — האָט טויבע געפרעגט.

— א טיטעל איז דאָס צו דער מוטער, זאָגט ר' יוחנן און לייענט ווייטער.

טויבע'ס געזיכט איז ליכטיגער געוואָרען. זי האָט גענומען איהר פאַרטוך צו די אויגען און אָנגעהויבען וויינען.

ר' יוחנן האָט דאָס בעמערקט און געלייענט ווייטער לשון־קודש ווערטער.

— וואָס איז דער טייטש? דער טייטש? — פרעגט אַלץ די אידענע.

— גאָר גישט, ניט פאַר אייך, איהר וועט עס ניט פערשטעהען, עס איז אַ פשט'ל.

זי האָט געשוויגען, די לשון־קודש'דיגע ווערטער האָבען אויף איהר אַ שרעק געוואָרפען, און זי האָט מיט דרך־ארץ אויסגעהערט.

„איך גערים אמי אהובתי, מיט אחותי, און שרה'ן און גאָלדע'ן און יעקב, לאָז ער זיך גוט לערנען, איך האָב אַלע טעג... און שלאָף ביי ר' חיים'ען." האָט פלוצים ר' יוחנן געלייענט.

טויבע האָט זיך געלאָזט בענוגענען מיט די פּאָאר ווערטער. זי האָט צוגענומען דעם בריעף, איהם געלעגט אין קעשענע אריין און געגאַנגען מיט גרויס פרייד אין מאַרק אריין.

„אויף דער נאַכט," — האָט זי זיך געטראַכט — „וועל איך אַרונטער צום דין, לאָז ער לעזען דאָס בריוועל."

אויף דער נאַכט, ווען זי איז אַהיים געקומען, האָט זי אויף גיך מיטאָג אָבגעקאָכט, געגעבען די קינדער עסען, און געלאָפען צום דיין מיט'ן בריוועל.

זי איז אין שטוב אריין. לאַנגע פּאָליצעס מיט ספרים בעדעקען די וואַנד, און אַ איד מיט אַ ווייסע באָרד זיצט אויבענאָן, און קוקט אין אַ ספר אריין.

— וואָס, אַ שאלה? — פרעגט דער דין פון דערווייטען.

— ניין.

— וואָס דען?

— אַ בריוועל פון מיין יצחק'לען.

דער דין האָט זיך אויפגעהויבען, צוגעגאַנגען, זי אָנגעקוקט און האָט צוגענומען פון איהר דאָס בריוועל, און אָנגעהויבען לייענען, אין דער שטיל, פאַר זיך.

— וואויל, אויסגעצייכענט, גוט... דער קליינער פערשטעהט...— רעדט דער דין צו זיך.

טויבע'ן גיסען זיך טרעהרען פון די אויגען...

— וואָלט ער כאָטש געלעבט! וואָלט ער כאָטש געלעבט!

— שחיטת חולין... רמב"ם... תוספות איז געדעכט... — רעדט דער דין ווייטער צו זיך.

„איהר יצחק'ל, טויבע דער מארק־אידענע'ס א אינגעל." — טראכט זי מיט שטאָלץ.

— נאט אייך דאָס בריוועל, — זאָגט דער דין צום סוף — איך האָב עס שוין דורכגעלעזען.

— נו, וואָס? — פרעגט די אידענע.

— וואָס ווילט איהר דען?

— וואָס שטעהט אין בריוועל? — פרעגט די אידענע אין דער שטיל.

— עס איז ניט פאר אייך, איהר וועט עס ניט פערשטעהן. — זאָגט דער דין מיט א שמייכעל.

יצחק'ל שרייבט אהיים בריוולעך, וואָס אמאָל ווערען די אידישע ווערטער ווינציגער, די לשון־קודש ווערטער מעהר, אמאָל נור א גערוס צו דער מאמען — און זי קומט צו ר' יוחנן; ר' יוחנן לייענט איהר דורך די אידישע ווערטער און זי לאָזט זיך דערמיט בענוגענען.

„לשון־קודש ווערטער זיינען פאר דעם דין," טראכט זי זיך.

אמאָל קריעגט זי א בריוועל פון יצחק'לען.

זי געהט אריין צו ר' יוחנן, ער זאָל עס דורכלייענען.

ר' יוחנן לייענט עס דורך.

— נאָר נישטאָ צו אייך. — זאָגט ער.

— ווי הייסט?

— גאָרנישט. — ענטפערט ער אָב קורץ.

— לייענט־זשע מיר כאָטש דאָס, וואָס איז דאָ.

עס איז דאָך לשון קודש, תורה, איהר וועט דאָך ניט פערשטעהן.

— וועל איך ניט פערשטעהן.

— געהט אייך געזונדערהייט און פערדרעהט מיר ניט דעם קאָפּ.

טויבע איז ארויס מיט דעם געדאנק, אויף דער נאכט צו געהן צום דין.

— רבי, זייט מוחל, פערטייטשט מיר דעם בריעף אויף אידיש. — זאָגט זי צום דין, איהם דער בריעף איבערגעבענדיג.

דער דין נעהמט דעם בריעף און לייענט איהם איבער.

— נאָר נישטאָ פאר אייך! — זאָגט ער איהר.

— רבי, — זאָגט טויבע פערשעמט — פערטייטשט מיר, זייט מוחל, דאָס לשון־קודש׳דיגע.

— עס איז דאָך תורה, איהר וועט ניט פערשטעהן.

— נו, לייענט כאָטש דעם בריעף אויף לשון קודש, הויך, הויך, איך זאָל איהם הערען.

— איהר וועט דאָך אָבער ניט פערשטעהן, עס איז דאָך לשון־קודש.

— שמייכעלט דער דין.

— נו, וועל איך ניט פערשטעהן, — זאָגט די אידענע — עס איז דאָך מיין קינד׳ס תורה, מיין קינד׳ס.

דער דין האָט עפּעס געקלערט, און אָנגעהויבען לייענען הויך.

— שחיטת חוץ שנתערבה בקודש... רמב״ם בהלכות... מ״א...

באַלד אָבער קוקט ער אויף די אידענע און דערמאָנט זיך אָן עפּעס: ער זאָגט גאָר תורה פאַר אַ אידענע.

— נאַט אייך דעם בריעף, עס איז גאָר נישטאָ פאַר אייך. — האָט ער געזאָגט רחמנות׳דיג און צוריק זיך געזעצט אויף זיין אָרט.

— עס איז דאָך מיין קינד׳ס תורה, מיין יצחק׳לס בריעף, פאַר וואָס זאָל איך ניט הערען? לאָם איך ניט פערשטעהן, עס איז דאָך מיין קינד.

דערנאָך ווען טויבע איז אַהיים געקומען, האָט זי זיך ביים טישעל אַנידערגעזעצט, אַראָבגענומען דאָס לעמפּעל פון צוואַק, און ביי דער שיין פון דעם פערדרויכערטען לעמפּעל, האָט זי שטום אויף דעם בריוועל געקוקט.

זי האָט דעם בריעף געקושט, נאָר באַלד האָט זיך איהר געדאַכט, אַז זי איז מטמא דעם בריעף מיט איהרע ליפּען, זי איז אַ זינדיגע אידענע...

זי האָט זיך אויפגעהויבען, אַרויסגענומען פון ספרים־שאַפּקעלע דעם מאַנ׳ס סדור און צווישען די בלעטער אַריינגעלעגט דעם בריעף.

מיט ציטערדיגע ליפּען האָט זי געקושט די טאָוולען פון דעם סדור, און עס צוריק אַריינגעשטעלט אין ספרים־שאַפּקעלע.

מאָטעלע

צוזאַמען האָבען מיר מיט מאָטעלען געלערנט ביי ר' יוחנן דעם דרדק'ער.

פון קינדווייז אָן איז ער געווען אַ טרויעריגער, שטענדיג געווען פער'חושכ'ט, פערקלערט. ער פלעגט זיך אָפּט אָבשטעלען און קוקען פערטראַכט, ער קוקט און ווייס אַליין נישט וואָס. ער הערט מיט אָפענע אויערען. און וואָס, ווען? ער אַליין ווייס נישט.

געזעסען זיינען מיר קינדער ביים טיש, אין חדר, און מיר האָבען געלערנט.

דער רבי איז געשטאַנען פאַר אונז און אַכטונג געגעבען, אַז מען זאָל פון דער גמרא ניט אַרויסקוקען.

— מאָטעלע, — פרעגט דער רבי פלוצלונג אין מיטען לערנען — מאָטעלע, וואו האַלטסט דו?

מאָטעלע, אַזוי ווי ער וואָלט זיך פון שלאָף אויפגעכאַפּט, רופט אויס מיט בליצענדיגע אויגען פאַר פרייד, ווייזענדיג צום הימעל:

— פייגעלעך פליהען, אַ חתונה... די צוויי וואָס פליהען פאָראויס זיינען חתן כלה, די איבריגע אודאי כלי־זמרים...

הערענדיג דאָס, ווערט אַ גרויס געלעכטער צווישען אונז, מיר לערנען: צוויי קריגען זיך איבער אַ טלית, און ער דערצעהלט אַ מעשה פון פייגעלעך, וואָס מאַכען אַ חתונה.

מאָטעלע פלעגט זיך אָפטמאָל אַרויס'גנב'ענען פון חדר און פערקריכען אויפ'ן גאַנצען טאָג אין וועלדעל אַריין, וואָס שטעהט אונטער דעם שטעדטעל. ער געהט אַרום צווישען די בוימער און רעדט מיט זיך אַליין; ער זעצט זיך אויף אַ בערגעל, וואָס שטעהט נאָהענט ביים וואַסער און קוקט אין וואַסער אַריין; ער קוקט אויפ'ן הימעל און זעהט ווי די ווייסע וואָלקענס ציהען זיך — ער פערלאַנגט עפּעס, ער בעט עפּעס פון די גרויע הימלען — און ער ווערט שטאַרק טרויעריג...

און איהם דאַכט זיך, אַז אַלץ איז טרויעריג. דעם גאַנצען אויבער־

שטענס בעשעפעניש איז ערנסט און טרויעריג. אלץ וויינט אין דער שטיל און קיינער הערט ניט. ווי טרויעריג עס קוקען די הימלען פון דער הויך, ווי טרויעריג עס קוקען די לעצטע שטראהלען פון דער זון אראב פון די בוימער, ווי טרויעריג עס שאקלען זיך די בוימער און צווייגען. אלץ איז איבערגעצויגען מיט א זיסער טרויעריגקייט. און ער, טראכטענדיג דאס, ווערט ערנסט, איהם פערגלוסט זיך צו וויינען, און די טרערען רינען איהם אויף זיינע באקען.

און ביינאכט ווען ער פלעגט שטעהן, זעהענדיג די לבנה שיינען, האט ער ביי זיך געהאט אן איינרעדעניש — אז די לבנה שפיעלט מיט איהם אין בעהעלטעניש. זי גנב'עט זיך ארונטער אונטער א וואלקען און בעהאלט זיך פאר איהם — זי פערשטעלט זיך פאר איהם, אז ער זאל זי ניט געפינען. אט שפאלט זי דורך דעם וואלקען און ווינקט צו איהם ממזר'יש, אט נעהמט זי א שטערן און ווארפט איהם — און ער עפענט אויף די האנד, ווי ער וואלט איהם ווערען כאפען.

שבת פארנאכט. די שטערן האבען זיך נאך ניט בעוויזען און אין שטוב איז נאך קיין ליכט ניט אנגעצונדען. עס איז טונקעל, לאנגע שרעקליכע שאטענס בעוועגען זיך אהין און אהער אויף די ווענד, אויף דער פאדלאגע. מאטעלע שטעהט ביים פענסטער און קוקט אויף די שפיץ בוימער, וואס ווייזען זיך שוואך ארויס פון דעם גרויען פלעק, וואס האט איינגעהילט דאס וועלדיל. די מוטער זיצט אין ווינקעל, און ברומט „גאט פון אברהם“. פלוצלונג פערווילט זיך איהם עפעס. ער ווערט שטארק רויט, ער וויל פרובען זיין ווילען צו פעדריאגען, אבער ער קען נישט, עס ציהט איהם שטארק פאר דאס הארץ, ער קען זיך ניט איינהאלטען, ער מוז זאגען. ער געהט צו צו דער מוטער, דאס הארץ קלאפט איהם, די אויגען פינקלען איהם, ער שעהמט זיך, די מוטער וועט איהם אויסלאכען — טראכט ער ביי זיך — אבער פערפאלען: „מאמע, זאגט ער מיט א שטילען שעמעדיגען טאן, מאמע, איך בעט דיך, בייזער דיך נישט... לאך נישט...“ און איז שטיל געבליעבען.

— וואס ווילסטו, מיין קינד? — פרעגט איהם די מוטער מיט צערטליכקייט.

דאס האט נאך מעהר זיין ווילען פערגרעסערט.

— מאַמע, — זאָגט ער שטיל און וויל זיך צוריקכאַפּען — מאַמע, איך וויל דיך קושען !...

— פּע, נאַרעלע ! פּע, עס פּאַסט ניט פאַר אַ דערוואַקסען אינגעל.

— ניין, מאַמע, איך וועל שוין מעהר ניט, — האָט מאַטעלע אויס־געדופען פערשעהמט, און טרערען האָבען זיך איהם בעוויזען אין די אויגען — איך בעט דיך, דערצעהל ניט פאַר קיינעם. — און געטראַכט האָט מאַטעלע ביי זיך : „וואָס בין איך שולדיג, אז מיין יצר הרע איז אזוי גרויס ?“

— געה בעסער דאַווענען, — האָט איהם די מוטער געזאָגט — דאַווען פרום.

און מאַטעלע איז געגאַנגען דאַווענען. ער האָט פרום געדאַוועגט און פון דעם אויבערשטען געבעטען, אז ער זאָל זיין יצר הרע אָב־שוואַכען.

אַ יתום איז מאַטעלע געווען. דער פאַטער זיינער איז איהם פאַר איינינע יאָהר געשטאָרבען. דאָס איז געווען זיין גליק, דאָס האָט אָבגע־האַלטען דעם רבי'ן פון שלאָגען איהם, אונז פון חוזק מאַכען אויס איהם — ער האָט אַ געשטאָרבענעם טאַטען, ער וועט זיך פאַר איהם אָננעהמען.

און אז עס איז געקומען „תשעה באב“, איז ער געווען אונזער גאַנצער פיהרער אויפ'ן „גוטען אָרט“. ער האָט אונז אַרומגעפיהרט ווי אַ פריץ אין זיינע גיטער ; ער איז דאָך דאָ אַ היימישער : ער האָט דאָך דאָ ליעגען אַ טאַטען.

מאַטעלעס מוטער, חוה די שוואַרצע — אזוי האָט זי געהייסען — איז געווען אַ הויכע אידענע, אַ דאַרע, דאָס פּנים אויסגעצויגען, געל ווי וואַקס, די באַקען איינגעשרומפּען, צוזאַמענגעקנייטשט, די ליפּען איינ־געטריקענט, געשפּאָלטען, אַ האַלז אַ שוואַרצער, מיט גראָבע, בלויע אָדערען.

געהאַנדעלט האָט זי מיט היהנער, אייער, פּוטער, געפראָרען איז זי אַ גאַנצען טאָג פאַר קעלט, געגאַנגען אָבגעריסען, געגעסען טרוקען ברויט און געהאָרעוועט ווי אַן עזעל.

איהר גאַנץ ביסעל גוטס אויף דער וועלט איז געווען מאַטעלע. זי האָט געצאָהלט פאַר איהם שכר לימוד־געלד, געזעהן ער זאָל האָבען

א גאנץ קאפאטקעלע, מיט גאנצע שטיוועלעך, אווארעם קאפטיל אויף ווינטער, ער זאל זיך חלילה ניט פערקיהלען.

שבת נאכ'ן שלאף פלעגט זי זיך אנטהון די נייע יאקע מיט דער נייער הויב, נעהמען דאס אינגעל פאר דער האנד און פיהרען איהם צום דין פערהערען.

אז זי האט געהערט איהר מאטעלע'ן זאגענדיג דעם „שעור“, איז זי שטאלץ און גרויס געווארען ביי זיך. זי האט געהאלטען די וועלט פאר קליין און נידעריג. איהר וואכעדיג פינסטערעס לעבען איז ליכטיג און העל געווארען. זי האט געוואלט מאטעלע'ן אויסקושען אלע ביינ־דעלעך. אבער עס פאסט דאך ניט פאר א מאמען צו קושען א דער־וואקסענעם אינגעל.

און אז מאטעלע איז אלט געווארען א יאהר צוועלף, איז ער ווייטער געווארען א יתום.

נאך א קאלטען ווינטער־טאג, איז חוה די שווארצע אהיים געקומען א דערפרווירענע, מאט און קראנק — א ציטערקייט האט זי דורך און דורך גענומען, זי האט געשיקט מאטעלען נאך דער מוהמען. די מוהמע איז געקומען, מען האט געמאכט אין דער האלב־צעבראכענער קיך פייער, די שטוב איז פול געווארען מיט רויך. אין א פאאר טעג ארום, ווען דער רופא מיט'ן אפטייקער האבען צוגענומען די לעצטע פאאר גילדען, און לוי דער מלוה די גאלדענע אויעררינגלעך — וואס זי האט געקריגען א מתנה כלה־ווייז פון איהר „טרויעריגען“ — און א קישעלע, איז די אידענע געשטארבען. און מאטעלע איז געווארען א יתום.

די שטאדט האט גענומען פאר איהם זארגען, געשאפט איהם טעג ביי די רייכע, — אין „בית המדרש“ האט ער געלערנט — דאס ביסעל „בעל־בתישקייט“ האט מען פערקויפט און דאס געלד האט מען געגעבען צו האלטען א „בעל הבית“ אין שטאדט.

דאס גאנצע שטעדטעל איז געווען מיט איהם צופריעדען. א רוהיגער און שטילער, געהט זיך זיין אקסען־שריט, נור שטענדיג פער־טראכט. אלע פארנאכט, ווען די זון געהט אונטער, פלעגט ער שטעהן און גלאצען מיט די אויגען, ווייזענדיג אהין מיט'ן פינגער צו מערב־זייט: „ווי שעהן איז דארט! ווי שעהן איז דארט!“ פלעגט ער אויסרופען צו די פארבייגעהענדע.

מען פלעגט איהם דערפאר שנעלען אין נאָז, אָדער וואַרפען קנוילען שנעע אין קאָפּ אַריין אין א ווינטער־נאַכט.

די שטאָדט האָט געזאָגט, אז ער איז קראַנק, ער איז א פער־חוש'טער. נור טהייל האָבען געזאָגט, אז דאָס האָט ער נור אין זומער טעג, ווען גרויסע היצען זיינען; טהייל האָבען געזאָגט, אז ער האָט עס א גאַנץ יאהר.

ער וואָלט שוין נעהמען א חתן געוואָרען. — די מוהמע האָט שוין פּאַר איהם געזאַמעלט פעדערן אויף בעטגעוואַנד—, ווען ניט די טרויעריגע מעשה, וואָס ס'האָט זיך געטראָפען מיט איהם ביי ר' משה חיים'ן.

* * *

ר' משה חיים א איד א חסיד, א הלוש, ליעגט שטענדיג אין בעט, און איז זיך מפרנס פון ווייב'ס קרעמיל, און א מיידעלע האָט ער געהאַט, רייזעלע האָט זי געהייסען, מיט בלויע אויגען און בלאָנדע לאַנגע האָאר.

מאַטעלע פלעגט אָפט אריינקומען צו ר' משה חיים'ן. דאָס אַריינקומען האָט געהייסען גלאַט אַזוי, אָדער משמש צו זיין ר' משה חיים'ן. אין אמת'ן מיינט ער טאַקע גאַרנישט, נור משמש צו זיין ר' משה חיים'ן. זי, רייזעלע, איז איהם בקעקע הורא, ווי א ווייסע גאַנז, ווי גאָר נישט.

ער וויל נור האָבען, אז ער זאָל זי טרעפען זיצען ביים ווינקעל פון קיך'ל, וואָס איז פערהאַנגען מיט'ן רויטען פאָרהענגעל, דאָרטען, וואוהין ער פלעגט אָפט וואַרפען פערשעהמענדיג זיין בליק, דאָרטען, פון וואַנען איהרע בליקען גנב'נען זיך אַהין צו איהם.

און איהרע בליקען זיינען עפּעס אַזוי דייטענדיג: זיי רעדען, דאַכט זיך, פריינדליך, ליעבליך, מיט טהיילנעהמונג. די אויגען קוקען שעהמעדיג...

שטענדיג, ווען ער זעהט זיי, ווערט ער ערנסט, גוט און רחמנות'דיג; זיין הארץ צוגיסט זיך איהם ווי וואַסער. עס גלוסט איהם צו וויינען.

דאַכט זיך, איהר בליק איז איהם נים פרעמד. ער האָט אַמאָל געזעהען אַזעלכע גוטע אויגען. יא, ער האָט אַמאָל אַזעלכע אויגען געזעהען. און שוין לאַנג, לאַנג זעהט ער זיי ניט...

זיי זיינען פערשוואונדען געוואָרען.. דאַכט זיך, צייט דער מאַמע'ס טוידט...

יא... נור די מאמע אליין האט אזוי געקוקט. און זי קוקט אויך אזוי. איהר בליק זאגט די ווערטער: „מאמעלע, וואס ביזט דו אזוי טרויעריג?" „וואס מאכסטו מאמעלע? ביזט דו געזונד? פרעגען איהרע אויגען מיט א ווארימקייט און ליעבע.

און ער וויל עפעס, און ער ווערט שטארק רויט, ער האט מורא מען זאל פון זיין פנים ניט ארויסלייענען, וואס ער האט אין זינען.

ער וויל איהר זאגען נור איין ווארט: „רייזעלע" — נור בלויז דאס, און ניט קוקען. דענסטמאל ווען ער וואלט זי געזעהען, וואלט ער ניט געקענט זיינע אויגען דערהויבען אין דער הויך.

און ווען ער זיצט ביי ר' משה חיים'ס בעט, און גנב'עט אהין א בליק צו איהר, שפירט ער, ווי א זיס ציטערקייט נעהמט איהם אן, א מתיקה'דיגע אימה.

און ער פיהלט, ווי זי קוקט אויף איהם; דענסטמאל שפירט ער, ווי א ווארעמקייט געהט אדורך דורך איהם.

און דעמאלט האט ער מורא די אויגען אויפצוהויבען אין דער הויך, טאמער וועלען זיך די בליקען בעגעגנען.

און גאנצע נעכט פלעגט ער ליעגען אויף זיין געלעגער און קלערען. און איהם דאכט זיך, אז ער זיצט אויבענאן ביי א געדעקטען טיש, פון אויבענאן זיצט דער רב, אויף דער צווייטער זייט ר' משה חיים, א גרויסער עולם זיצט ארום, מען צוברעכט טעלער, מען זאגט „מזל טוב". ער ווערט שטארק רויט... ער שעהמט זיך...

און די קאלדרע פאלט איהם אראב פון זיין געלעגער. דאס ווינטעל, וואס בלאזט אריין פון פענסטער, בלאזט אויף איהם, און ער שפירט ניט, און פיהלט ניט...

און איהם דאכט זיך:

נאך דער חתונה... רייזעלע געהט אנגעטהאן א הייבעל... זי קוקט פארשעהמט, זיי האבען ניט גערעדט נאך צווישען זיך איין ווארט... ער ווייס גאר נישט, ווי מען קען רעדען... ווי קען מען קוקען איהר גלייך אין די אויגען אריין...

אין דער פריה, ווען ער דערמאהנט זיך, וואס ער האט ביינאכט געטראכט, ווערט ער רויט, ער שעהמט זיך פאר זיך זעלבסט. ער האט מורא מען זאל איהם דאס פון פנים ניט ארויסלייענען... אמאל האט

ער איהר א בריוועל געשריבען. אין בריוועל שרייבט ער איהר אזוי:
„קום, רייזעלע, היינט פאר נאכט ביי דעם ברונען אונטער דעם שטעד־טעל, איך דארף דיר א סוד זאגען...“

און זי איז געקומען...

אבער ער האט ניט גערעדט און ניט געקוקט אויף איהר... ער האט ניט געקענט...

און זי איז אוועקגעגאנגען פערשעהמט, אראבגעלאזט דעם קאפ צו דער ערד...

* * *

אין א שבת נאכ'ן עסען איז דאס געווען.

מאטעלע איז געווען ביי ר' משה חיים'ן אין שטוב.

אין שטוב ביי ר' משה חיים'ן איז געווען א קליין „גן־עדן“. אויס־געקעהרט, אויפגערארמט, אלעס שיינט, אלעס גלאנצט, א ווייס טישטוך אויפ'ן טיש.

אין אויך אפילו שפירט מען די הייליגקייט פון שבת.

ר' משה חיים ליעגט אין שלאף. די קאלדרע, מיט וועלכער ער ליעגט צוגעדעקט, בעוועגט זיך פון דעם אטהעמען פון זיין הארץ. די האאר פון בארד בעוועגען זיך אויך.

רייזעלע ליעגט אנגעשפארט דעם קאפ אויפ'ן טיש און שלאפט...

די זון גנב'עט זיך אריין דורכ'ן פארהעננעל און בעגאלדעט איהרע האאר.

און איהרע האאר, דאכט זיך מאטעלען, האבען א שייכות מיט זיין הארץ — זיי ציהען זיך און ציהען זיך און קניפען צוזאמען זיין הארץ צו איהרע האר.

איהרע אויגען זיינען פערמאכט און איהר פנים איז אזוי שעהן, און עס זאגט אזוי: קום! קום! נעהנטער!... מאטעלע שעהמט זיך נישט. האב ניט קיין מורא... איצט איז קיינער נישטא... קיינער זעהט ניט... קיינער ווייסט ניט...

אבער די שטראהלען פון דער זון — ?

פערשפרייט האט ער דאס פארהעננעל פאר'ן פענסטער, טונ־קעלער איז געווארען אין חדר —

און זיי בעטען דאך — איהרע צוגעמאכטע אויגען זאגען: קום

אהער, מאַטעלע! — נעהנטער — נעהנטעד — און אַלעס איז מסכים — דאָס ארויף־ און אראָבגעהן פון ר' משה חיים'ס הארץ איז אויך מסכים — אַלעס הייסט —

אָבער דער אויבערשטער ווייסט און זעהט אַלעס, וואָס דער מענש דענקט צו טהון —

אָבגערוקט האָט ער זיך —

אָבער די צוגעמאַכטע אויגען שלעפען איהם מיט געוואלט. דאָס פנים ציהט — די האָאר — און גענעהנט האָט ער זיך —

דאָס הארץ קלאַפּט — די אויגען שווינדלען —

איהרע האָאר — ניין — אויף איהר פנים, אויף איהרע האָאר ליעגט אַ הייליגקייט — און דאָס לאָזט ניט — דאָס הייסט ניט — קושען — ניין — ליפּען טמא, מטמא מאַכען איהרע האָאר. אוועקשעכטען די הייליגקייט פון פּנים.

ניין — ניין —

יאָ — יאָ — קום — קולות זאָגען, דאָס הארץ ציהט — די האָאר נאָך שטאַרקער — דאָס פנים איהר'ס רעדט — די אויגען נעהמען מיט געוואַלד — און קיינער איז נישטאָ — קיינער זעהט ניט — און אַלעס הייסט — אַלעס איז מסכים — און גענעהנט האָט ער זיך שוין ווידער — — שוין ריהרען אָן זיינע ליפּען איהרע האָאר —

און די טהיר האָט זיך פּלוצים אויפגעעפענט און שפּרינצע ר' משה חיים'ס איז אריינגעקומען —

— אָ, וועה איז מיר! — אַ בראָך איז מיר!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

און ער איז געבליבען שטעהן ווי פריהער, גלאָצט מיט די אויגען. גאָר ניט גערעדט, גאָר זיך ניט פערענטפערט...

* * *

אין אַ צייט אַרום —

מאַטעלע זיצט אין וואַלד אַליין —

עס איז אַ שטילע זומער־נאַכט.

אַלעס שלאָפט אַרום, די בוימער שטעהען שטיל און שלאָפען. דער הימעל האָט זיך אַנגעטהאָן זיין בלוי שלאָפקלייד און שלאָפט, נור די איינציגע צנועה'דיגע לבנה גלאָצט אַראָב מיט איהרע אויגען. טהייל־מאָל בעהאַלט זי זיך אונטער דעם הימעל'ס שלאָפּרעק, כאַפּט אויף אַ

ווײלע א דרימעל און לאָזט דערווײל וואַכען איהר קאַמערדיענער, דעם שטערן, וואָס בעגלײט זי.

נאָר איך אַלײן בין אויף — טראַכט ער זיך — זיץ דאָ אַלײן צווישען די בוימער פון וואַלד, אײנזאַם, טרויעריג — און צו וואָס בין איך דען אהער געקומען? פרעגט ער זיך אַלײן. ווער האָט מיך אהער געפיהרט? אסור אויב איך ווײס. איך גײ און גײ, ביז איך פערקריך מיך, און קום דאָ אין וואַלד און זעץ מיך אַנידער אונטער דעם גרויסען בוים מיט די גרויסע צווײגען, וואָס איהם האָב איך אַלץ פערטרויט — אַלץ געזאָגט, קײן זאַך ניט בעהאַלטען און איך האָב מיך גאָר ניט געשעהמט—

אַלײן זיץ איך דאָ און שווײג.

טויזענדער שאָטענס, מיט טויזענדער בילדער און געשטאַלטען פאַר מײנע אויגען — און טויזענדער געדאַנקען און געפיהלען טאַנצען אין מײן קאָפּ און מײן האַרץ—

און פּלוצלונג האָט ער פון אַלעם פערגעסען—

איהם דאַכט זיך, ער זיצט אין וואַלד מיט איהר—

ער האָט דאָך איהר א בריוועל געשריבען, אַז זי זאָל קומען, און אזוי קומט זי שוין שטענדיג אַלע נאַכט. זי קריכט אַלע נאַכט אַרויס פון איהר קבר, מאַכט זיך אָב דעם זאַמד פון די תכריכים, צולאָזט זיך די האָאר, קומט אין וואַלד אַרײן און זעצט זיך אַנידער נעבען איהם— ער פרעגט זי: „רויזעלע, דו ביזט דאָך שוין א ווײבעל, דו האָסט דאָך חתונה געהאַט פאַר ר' מרדכי דעם למדן, און ר' מרדכי למדן'ס ווײב נעהמט אין די אײגענע האָאר, פע! רײזעלע, עס פּאַסט ניט, טהו אָן דײן הײבעל!"

און איהם דאַכט זיך אַז זי ענטפערט איהם:

— ר' מרדכי למדן'ס ווײב איז געשטאָרבען, און איך בין ר' משה חיים'ס טאָכטער, נאָך א מײדעל—

און ער פערגעסט, אַז זי איז געשטאָרבען. איהם דאַכט זיך אַז זי לעבט, און זי איז ווידער דיזעלביגע ווי זי איז געוועזען, אײדער זי האָט נאָך חתונה געהאַט— דענסטמאָל נאָך ווען ער פלעגט אַרײנקומען צו ר' משה חיים'ען.

דענסטמאָל— דענסטמאָל-

ער געדענקט אַלץ—

און יעצט זיצט ער דאָך מיט איהר אין וואַלד אַליין —

און די בוימער בעהאַלטען זיי און זיינען איינגעשלאָפען— דאָס גאַנצע לעבען שלאָפט—

די לבנה האָט זיך אַרונטערגעכאַפּט אונטער דעם הימעל׳ס דאַך און שלאָפט; אויך דאָס ליכטעל פון וועכטער׳ס הייזעל איז אויסגעגאַנגען, אַ סימן— ער שלאָפט אויך.

נאָר יענער שטערן, דער לבנה׳ס וועכטער, איז נאָך אויף, און נור די זשאַבע אין וואַסער קוואַטשעט — קוואַטשעט ביטערדיג.

נאָך אַ רגע, זי האָט אויפגעהערט קוואַטשען —

און דער שטערען קוקט מיט אַ ליעבליכען שמייכעל אויף די גאַנצע וועלט— ער גריסט און קושט—

און דער שטערען קוקט אויף זיי און לאַכט — ער הערט זייערע סודות, וואָס זיי זאָגען זיך אין זייערע הערצער. נישט מיט ווערטער, ער ווייסט אַלץ און לאַכט—

און מאַטעלע׳ן דאַכט זיך אַזוי ווי דער שטערען וואָלט געזאָגט צו זיי: — האָט ניט קיין מורא, ליעבע קינדערלעך, איך וועל פאַר קיינעם די סודות ניט אויסזאָגען.

און ער קושט זיי מיט אַ שטראַהל — און בעלייכט איהרע ווייסע תכריכים.

און זיי ביידע — דאַכט זיך מאַטעלען — זיצען צוזאַמען האַרט נעבען אַנאַנדער, איינער קוקט ניט אויפ׳ן צווייטען. ער קוקט אַרויף אין דער הויך צום הימעל, און זי טיעף אין וואַלד אַריין—

און פּלוצלונג, דאַכט זיך איהם:

— מאַטעלע— !

— רייזעלע— !

ווייטער איז שטיל — אַראָבגעלאָזט די קעפּ צו דער ערד און רויט ווערען די פּנים׳ער.

אַ טרער, דאַכט זיך איהם, קייקעלט זיך אַראָב פון איהר אויג אויף איהר באַק—

און שטיל איז אומעטום— אַלץ שלאָפט געשמאַק— קיינער געהט ניט—

געקוקט, דאַכט זיך איהם, האָט זי אויף איהם מיט פיעל רחמנות, מיט פיעל דערבאַרעמיגקייט.

— און ווייטער שטיל —

אראַבּבעלאַזט פערשעהמט האבען זיי ביידע די קעפּ— און דער שטערען, דאכט זיך איהם, האט געזעהן און געלאכט.

— רייזעלע. — האט ער קויב הערענדיג אויסגערופען.

— מאַטעלע — דאכט זיך איהם האט זי געענטפערט, מיט אזא ווייכקייט, מיט אזא ליעבליכקייט, אז זיין הארץ איז צוגאַסען געוואָרען.

— רייזעלע, זאָל איך דיך קושען? — האט ער פלינק א פרעג געטהאן. און עס האט איהם שוין באנג געטהאן, און פלינק האט ער געוואלט זיין וואָרט צוריקנעהמען—

און גאר נישט, דאכט זיך איהם, האט זי איהם געענטפערט, נור בעהאלטען האט זי איהר פנים צווישען איהרע קליינע הענדלעך און זי האט געוויינט.

נור נאכהער, דאכט זיך איהם, האט זי איהם איינגערוימט ווייזענ־דיג אויף יענעם שטערן: „דער שטערן זעהט אלץ— און פאר איהם שעהם איך מיך“.

און זיי האבען זיך פעררוקט אונטער די גראָבע בוימער און זיך בעהאלטען פון דעם שטערן—

— — אבער דער שטערן, דאכט זיך איהם, האט אלץ געזעהען און געלאכט—

— — — — — — — — — — — — — — — —

באלד האט זי, דאכט זיך איהם, א פּאָאר פליעגעל פערשפרייט און איז אוועקגעפלויגען. איהרע ווייסע תכריכים האבען זיך איהר נאָכ־געשלעפּט — — —

ער איז געבליעבען אליין זיצען — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

אין שטעדטעל האלט מען איהם פאר א מרה־שחורה'דיגען.

אַ דאָרף-צדיק

(פאָלקס־לעגענדע)

אין אַ טהוי־בעדעקטען ים פון גרינעם גראָז ליעגט ער בעהאַלטען, און פאַשעט זיינע שעפעלעך, וואָס דער פאַטער האָט זיי איהם איבער־געגעבען.

מען רופט איהם „יאַשעק". ווי ער הייסט אין „אידישען" ווייס ער אַליין אויך ניט. מען האָט איהם קיין מאָל נאָך צו קיין „עליה" ניט אויפגערופען.

אַלע ווייסען, אַז ער איז אַ פּויער, אַ גראָבער יונג. דער פאַטער זיינער, יצחק מילכינער, איז זיך אין גאַנצען פון איהם מיאש; ער וועט נאָך איהם אפילו קיין קדיש ניט קענען זאָגען. און נור יוצא צו זיין האָט ער איהם אראָבגעבראַכט אַ מלמד פון שטאָדט.

דער מלמד אַרבייט מיט איהם מיט אַלע כחות. הונדערט מאָל, הונדערט מאָל זאָגט ער איבער יעדעס וואָרט, און ער, אַזוי ווי ניט איהם וואָלט מען געמיינט — קמץ אלף זאָל דיר זיין „גוט וואָך"!

— געה האָב צו טהון מיט אַן עזעל־קאָפּ, זאָגט דער מלמד און שאָקעלט מיט'ן קאָפּ, און די מוטער קוקט אויף איהר זוהן, און קרעכצט.

מען הייסט איהם אפילו ניט קיין סידור נעהמען. דאַוונען? ער, „יאַשעק", וועט דאַוונען? וואו קומט ער צו גאָט? אַ חרפּה פאַר זיין ליעבען נאָמען, ער זאָל קריאת־שמע זאָגען!

און דאָך פערשטעהט יאַשעק גאָט לויט זיין פערשטאַנד און פיהלט איהם אין זיין האַרץ.

און ער זעהט גאָט אומעטום, אומעטום וואו ער טהוט אַ קוק מיט זיינע אויגען: ער זעהט איהם דאָרט, וואו דאָס וואַסערעל גיסט זיך אין דער שטיל און דערצעהלט סודי־סודות דעם שטילען רוהיגען בעגראָזטען ברעג; און פון דאָרט ווייט קומט דער וואָלקען, און ציהט

זיך איבער׳ן הימעל מיט א טרויעריגע דונקעלהייט, דעמאָלט שפּירט ער עפּעס, וויל ער עפּעס, בענקט ער נאָך עפּעס...

ווען עס געהט א גרויסער וואָלקען, עס שלאָגט א דונער, עס בליצט... צו א רעגען גיסט... אָדער א שווערער געפיהל הילט איין דאָס דאָרף, ווי אמאָל, ווען מען האָט דעם אַלטען מאַטשעק אפּירגענומען פון אונטער דער שנייד־מאַשין און פון אונטערגעהאַקטען פוס האָט בלוט גערונען... דאָס דאָרף טרויערט... דעמאָלט, דערשפּירט ער גאָט! און ניט אין הימעל וואוינט גאָט, און ניט אויפהייבען דעם קאָפּ צום הימעל דאַרף מען, מען זאָל איהם זעהען; ניין, איהם דאַכט זיך, אַז גאָט וואוינט ערגעץ ווייט, ווייט, אין א גרויסער שטאָדט, דאָרט, וואו דער גרויסער שררה פון דאָרף וואוינט, און וואו אַלע גרויסע שררות און גרויסע לייט וואוינען. און די אַלע גרויסע שררות, און גרויסע לייט זיינען ניט מעהר, ווי גאָט׳ס „פּאַראַבקעס“, אַזוי ווי סטאַך און וואָיטעק זיינען פּאַראַבקעס ביים „פּריץ“ פון דאָרף.

אָבער ער, ווי קומט ער צו גאָט? אפילו ניט צו זיין זיינס א פּאַסטוך! א פּאַסטוך ביי גאָט, טראַכט ער ביי זיך, מוז אויך זיין א גרויסער „פּאַן“, א פּריץ א גרויסער! און ווער ווייסט צו דער פּריץ פון זייער דאָרף איז כאָטש א קוטשער ביי גאָט׳ס פערד? וועט מען איהם, יאַשעק׳ען, צולאָזען?

נור טהיילמאָל, ווען דער הימעל איז ריין און העל, און רוהט פער־חלום׳ט, אין א בלויען פליסענדיגען שלייער, און די גרעזער וואַקסען זיך אונטער במנוחה, און אַריינגעוואָרצעלט איז דאָס גרעזעל אין דער ערד, און קוקט זיך שטיל אין הימעל אַריין, און דאָרט קעגענאיבער שטעהט דער אַלטער וואַל — דער גרינער זיידע פון דאָרף, און דאָרט ווייטער ציהט זיך צווישען די גראָזען דער וועג, א פוהר פאָהרט, און א איד געהט ערגעץ ווייט, ווייט... און פון אויבען דער הימעל ציהט זיך אויך ערגעץ ווייט אַוועק און געהט וואָס אמאָל ניעדריגער, ניעדריגער, ביז ער לאָזט זיך אין גאַנצען אַראָב אויף דער ערד... און ער, יאַשעק, זיצט זיך אויף דער שוועל פון דער „סטאַדאָלע“ און קוקט... דענסט־מאָל דאַכט זיך איהם, האָט זיך גאָט אביסעל אַרויסגעכאַפּט פון די „שררות“, פון די פּריצים, און איז זיך דאָ אַליין אהער געקומען אין פעלד אַריין, אויסגעצויגען זיך און ליעגט זיך אַזוי און וואַרט...

און יאַשעק וויל אַ דאַנק און אַ לויב אָבגעבען פאַר דעם אַלעם, אַט וואָס איז אַרום און אַרום.

און טהיילמאַל ווילט זיך איהם געהען און געהען אַזוי לאַנג, ביז ער וועט אָנקומען דאָרט צו דער גרויסער שטאָדט, וואו גאָט וואוינט, וואו זיין פּאַלאַץ שטעהט!

— וועל איך צוגעהן און אַ קוש טהון גאָט אין האַנד אַריין! — טראַכט ער זיך.

נור באַלד זיפצט ער אָב:

— מען וועט מיך דען צולאָזען?

ער קען צוקומען, טראַכט ער, צו גאָט'ס פּאַלאַץ, נור דאָרט שטעהען „שווייצער“, אַזוינע הויכע מיט בלאָהע סטענגעס, געלע איבערגעלעגטע שטיוועל און רויטע פרעק, אַזוינע ווי ער האָט געזעהען ביי די פּריצים, וואָס זיינען געקומען צו זיין פּריץ אויפ'ן דאָרף אויף אַ באַל — און זיי וועלען איהם אַוועקיאָגען....

און באַלד דאַכט זיך איהם, אַז מען דאַרף ניט געהן, אַז גאָט איז אויפ'ן פרייען פעלד, אַז די שווייצער היטען אַ לעערען פּאַלאַץ, אָהן גאָט!

„אל מלך נאמן“ לערענט איהם דער רבי פון סדור... און דער אל־מלך־נאמן, דאַכט זיך איהם, איז עפּעס אַ מין שפּרוך, וואָס, אַז מען זאָגט איהם, דאַרפען די שווייצער אַריינלאָזען אין גאָט'ס פּאַלאַץ...

אָבער צו גאָט האָט ער אַנאַנדער מין געבעט, אַ געבעט אָהן ווערטער, אַ געבעט וואָס וואַקסט ביי איהם אין האַרץ און דערפילט דאָס האַרץ און איבערפילט עס און רייסט זיך אַרויס מיט אַ פייף!

ער וויל בעטען, לעגט ער צוויי פינגער אין מויל אַריין, שטעלט אויף די ליפּען, גיט אַ בלאָז. און זיין תפלה הילכט אין גאַנצען וואַלד!

און גאָט פערשטעהט איהם, פערשטעהט זעהר גוט זיין געבעט!

און ער פייפט נור דעמאָלט, ווען עס ווילט זיך פייפען צו גאָט, ווען ער פיהלט, אַז מען ברויך פייפען...

און גאָט, דאַכט זיך איהם, ליעגט ערגעץ ווייט, ווייט אויפ'ן פרייען שמעקענדיגען פעלד און הערט זיך איין, ווי ער פייפט, און האָט הנאה פון זיין פייפען, און פרעהט זיך דערמיט.

און ניט ער אַליין פייפט! אַלע, ווייסט ער, „פייפען“. אַז

„נאָסיק“ דער דאָרפס־הונד הויבט אָן פּלוצלונג צו בילען, וואַרפט מיט'ן ווײַדעל, קוקט אין הימעל אַריין און בילט — זאָגט ער: „נאָסיק“ דאַוונט; אַז די „ווייסע“ נעהט אהיים פאַרנאַכט פון פעלד, שטעקט די בעגייווערטע צונג אַרויס, און גיט אַ לאַנגען, טרויעריגען בעטש: מע־ע־ע, טראַכט ער: די „ווייסע“ דאַוונט. דער „באַלאַן“ דאַוונט אויף אַן אַנדער אופן: ער צובריקעט זיך, שטעלט זיך אויף די הינטערשטע פיס, בייגט שטייף דעם קאָפּ אויס: באַר—ר־ר!

אַלע דאַוונען, אפילו די פרעש אין וואַסער... איינער רוימט איין דעם צווייטען: קוואַ, קוואַ!

יאָשעק איז שוין אַלט געוואָרען דרייצעהן יאָהר, קריאת־שמע קען ער נאָך ניט זאָגען, און עס איז פאַר ראש השנה.

און דער רבי אַרבייט מיט יאָשעק'ן כאָטש אויף היי־יעהריגען ראש השנה נור בלויז קריאת־שמע זאָגען — מען זאָל איהם קענען מיט־נעהמען אין שטאָדט אַריין.

און לכבוד יום־טוב האָט מען יאָשעק'ן געקויפט אַ נייעם צייגענעם אַנצוג, אַ פּאָאַר שטיוועל, און אַ ניי היטעל...

זאָל ער כאָטש קריאת־שמע זאָגען.

פול אָנגעפּראָפּט אין די שוהל; קליין און גרויס, אַלע אָנגעטהאָן אין ווייסען, אַריבערגעצויגען מיט די טליתים, אַלע שטעהען און שאָקלען זיך, און שרייען, און רופען, אַלע העכער און העכער.

ביים עמוד, וואו עס ברענען זיך די זיעבען גרויסע וואַקסענע ליכט, שטעהט דער חזן מיט משוררים... לאַנגע וויינענדיגע טענער און בעגלייט מיט האַלבע אָבגעריסענע דערשטיקטע קולות לאָזען זיך הערען:

— מי לחיים, ומי למות...

און אַ פערשטיקט וויינען רייסט זיך אַרויס מיט אַמאָל פון דער ווייבערשוהל. און יאָשעק שטעהט אָנגעטהאָן אין צייגענעם אַנצוג, די העלע האָאר לאָזען זיך אַרויס פון דעם אַרויפגערוקטען היטעל. ער שטעהט, פּלוצים ריהרט ער זיך פון אָרט, שפּאַרט זיך אַרויף אויבענאָן, שטעלט זיך אין דער זייט קעגענאיבער דעם חזן, דער סדור, וואָס דער פאָטער האָט איהם געגעבען, מען זאָל כאָטש מיינען, אַז ער דאַוונט,

גליטשט זיך איהם פון דער האנד ארויס, און ער שטעהט מיט ווייט־געעפענטע אויגען, און קוקט.

א פּאָאר וואוילע יונגען בעמערקען יאשעק׳ן, איינער ווינקט צום צווייטען, ווייזען אויף איהם, לאַכען אין דער שטיל, באַלד געהט איינער צו און גיט איהם א שנעל אין נאָז.

ער הערט ניט, פיהלט ניט! ער שטעהט, גלאָצט מיט די אויגען, אמאָל אויף דעם חזן, אמאָל אויף די וויינענדיגע אידען. אָט זעהט ער דאָס ווייסע פרוכת וואָס הענגט ביים ארון, מיט די גרויסע גאָלדענע אותיות: „קודש לה׳“.

גאָט מוז אצונד זיין — דאָרט, דאָרט אונטער׳ן פרוכת, טראַכט ער ביי זיך.

און פון דער וויבער־שוהל קוקט אראָב זיין מוטער, זי בעמערקט איהר בן שטעהט און גלאָצט, דער סדור גליטשט זיך איהם פון האנד ארויס — און די אידענע קרעכצט, טראַכט זיך אין הארץ:

— פויער, א געבוירענער גוי.

און דער פאָטער וואַרפט אויף איהם א בליק פון אונטער דעם טלית, קרעכצט שווער אָב:

— רבונו של עולם, גערענק אָן איהם אויך!

און יאשעק שטעהט, און גלאָצט. אלע וויינען, אלע דאַווענען, אלע רופען צו גאָט און איהם פערווילט זיך אויך!

ער וויל אויך בעטען צו גאָט. ער וויל אויך, ניט וויינען, ניט שרייען, נאָר דאַנקען און ליבען גאָט וויל ער! פאַר אלעם, פאַר אלעם דאַנקען!

ער כאַפּט צוריק אויף דעם סדור, נעהמט זיך צו דער פערצייכענ־טער קריאת־שמע, הייבט אָן:

— א־ל, מ־ל־ך נ־א־מ־ן...

עס הארצט איהם אָבער ניט אזא תפלה.

ער פערשטעהט זי ניט. דאָס איז נור א שפּרוך, א טרוקענער שפּרוך...

ער וויל דאַנקען און ליבען עהרליך, געטריי פון הארץ — —

און ער האָט מורא פאַר׳ן עולם, פאַר׳ן גרויסען עולם, וואָס דאַווענט נאָר אנדערש, נור די תאוה איז שטאַרקער פאַר איהם — און גאָט איז העכער פאַר אלעם! ער מוז!

און ער לעגט די פינגער צום מויל—
און אַ שאַרפער פייף שניידט דורך די וויינענדיגע שוהל...

דער עולם דערשרעקט זיך.
ווער איז? וואָס איז? ווער פייפט אין מקום קדוש?
דער פאָטער וויל איהם אָנכאַפּען ביים אַקסעל און „דרויסען" — דער עולם וויל איהם שלאָגען...
נור פלוצים דרעהט זיך איבער דער היילינער צדיק פון דער מזרח־וואַנד און פרעגט:
— וואו איז ער דער צדיק, וואָס האָט דעם גזר־דין צוריסען? וואָס האָט דעם הימעל געלעכערט און דורך די בלייערנע וואָלקען אונזערע תפילות ארויפגעפיהרט?

נאָר דער צדיק איז שוין ניט געווען...
ער האָט זיך אַרויסגעכאַפּט פון שוהל, געוואָרפען די שטיוועל איבער די אַקסעל און שפּרייזט שוין צוריק אין דאָרף אַריין.

דער זינדיגער

(אַ חסידישע מעשה)

כדי איהר זאָלט מיך ניט חושד זיין, אַז איך האַלט זיין זייט, מוז איך אייך פריהער מקדים זיין אַ קליינע הקדמה.

עס שטעהט געשריעבען אַזוי: „אין אדם נוקף אצבעו למטה אלא אם כן נגזר עליו ממעלה“ (אַ מענש גיט זיך ניט קיין ריהר אין פינגער אונטען, אויב מען האָט אויבען ניט אַזוי גוזר געווען), און וואָס אַ מענש טהוט, איז ער דערמיש מקיים גאָט׳ס אַ מצוה; און זעה: דאָס פויגעלע פליהט — גאָט׳ס מצוה איז עס מקיים, וואָס ער האָט עס געהייסען פליהען. אַ ז אַן אָקס דעסגלייכען, וואָס ריטשעט און אפילו אַ הונד וואָס בילט, — אַלע לויבען גאָט מיט זייערע קולות און זאָגען שירה יעדער אויף זיין שטייגער.

און אפילו אַ רשע, וואָס טהוט עברות, דערפילט ער כביכול דער־מיט גאָט׳ס רצון, ווייל וואָס דען? איהר מיינט אפשר, ער האָט באמת הנאה פון דער עברה? עס איז דאָך אַ פשיטא, אַז ער וועט חרטה האָבען! אלא וואָס? — ער איז מקיים דעם הימעל׳ס ווילען.

און דער יצר הרע אַליין! יעדעס מאָל ווען ער ווערט געשיקט אָנצוורעדען אַ אידען צו אַן עברה, וויינט ער און זיפצט: „וועה איז מיר, וואָס איך האָב אַזאַ שליחות צו טהון!“ און געהט ניט פריהער ארויס צו זיין עבודה, ביידען נור מלאכי חבלים שלאָגען איהם און נויטיגען איהם דערצו.

און יעדעס מאָל, ווען די עברות קומען פאַר גאָט, פרעהט זיך גאָט און זאָגט: וואויל איז דעם קעניג, וואָס זיינע קנעכט דיענען איהם אַזוי מיט געטריישאַפט.

* * *

פריהער, איידער נאָך די מעשה איז געשעהען, האָט מען איהם גערופען ר׳ אברהם, נור דערנאָך האָט מען איהם אויפגעהערט צו רופען ביים נאָמען, נור מען האָט געזאָגט סתם — דער זינדיגער.

ר׳ אברהם איז געווען אַ חשוב און אַן אָנגעזעהענער איד אין שטאָדט. אַ איד אַ ירא שמים, וואָס אַלע האָבען איהם ליעב געהאַט און אַלע האָבען כבוד צוגעטהיילט, און מאַמעס האָבען זיך געוואונשען צו האָבען אַזוינע קינדער, ווי ר׳ אברהם.

געזעסען איז ער אַ גאַנצען טאָג אין בית־המדרש און געלערנט. ער איז אפילו קיין גרויסער למדן ניט געווען, נור אַזוי אַ פרומער, כשר׳ער איד; געגאַנגען זיך אין פּראָסטען וועג, — אַ איד אָהן פיעל גאוה: דאַווענען פלעגט ער אין בית־המדרש צוזאַמען מיט די אורחים ביי דער טהיר, און שטיל, געלאַסען, אָהן געשרייען און אָהן גרוים התלהבות, קאָן מען זאָגען. ער שטעהט זיך אויף איין אָרט, ריהרט זיך ניט, שאָקעלט זיך ניט. די אויגען אַראָבגעלאָזט, און קוים־קוים וואָס די ליפּען שעפּטשען, און זיין תפלה גיסט זיך, ציהט זיך, אַזוי ווי דאָס וואַסער אין אַ רוהיגען טייך, זיס, פאַמעליך, מיט גרוים דבקות און ליעב־ליבקייט. אַ שטייגער ווי אַ טרער, וואָס קייקעלט זיך אויף אַ קינד׳ס באַק און דערגרייכט דעם טרער, וואָס איז פריהער אַרוים פון אויג. פון זיין תפלה, וואָס איז אויפגעגאַנגען צום הימעל און וואָס פאַר איהר האָבען זיך אויפגעמאַכט אַלע פערשלאָסענע טויערען ביז זי איז צוגעקומען און איינגעפלאָכטען זיך אין כתר־הכבוד — פון זיין תפילה איז דאָרט ניט געוואָרען אַ טייערער דימאַנט, וואָס בלענדט די אויגען מיט זיין ליכטיגקייט, נור אַ קליינע פּערל, וואָס שיינט מיט חן, און פינקעלט ניט און בליצט ניט, נור לייכט זיך אַזוי שטיל, מיט עניוות, מיט באַרמהערציגקייט און גנאָד...

און פאַר וואָס, פרעגט איהר, האָט מען איהם גערופען דער „זינדיגער“? — איבער אַזאַ מעשה:

וויסען מוזט איהר, אַז דאָס האָבען אַלע מודה געווען, אפילו די וואָס האָבען איהם שטאַרק רודף געווען נאָך דער מעשה, אַז ער איז געווען אַ גרויסער אוהב ישראל, און נאָך וועל איך אייך זאָגען, אַז דאָס וואָס ער איז נכשל געוואָרען און האָט געהאַט, רחמנא לצלן, אַזאַ מפּלה — דאָס האָט אויך געשטאַמט דערפון, וואָס ער איז געווען אַזאַ גרויסער אוהב־ישראל.

און ליעב האָט ער געהאַט דוקא דעם פּראָסטען אידען, דעם מגושם׳־דיגען אידען.

ער פלעגט זאָגען אַזוי: אַ איד אַ בעל־עגלה, וואָס האָט אַ גאַנצע

וואָך נור צו טהון מיט זיין פערד און וואָגען און איז איינגעטונקט אַלע זעקס טעג בלויז אין גשמיות, וואָס אַבי נור ער כאַפּט דורך דאָס דאַווּ־נען... און אַז ס'קומט שבת און ער זיצט ביים טיש, די בעטען זיינען אויפגעבעט, די ליכט ברענען, ווייב און קינדער זיצען אַרום און מען זינגט צוזאַמען זמירות — אַזאַ בעל־עגלה, אַז ער דרעמעלט איין איבער'ן סדור און פערגעסט אפילו צו בענשען, זאָג איך אייך, אַז די שכינה רוהט אין זיין הויז און פרעהט זיך און זאָגט: וואויל איז מיר, וואָס איך האָב מיר אויסדערוועהלט אַזאַ פאָלק... אַזאַ איד האַלט שבת, רוהט אויס, און זיין פערד רוהט מיט, האַלט אויך שבת, שטעהט אין שטאַל און פיהלט אויך, אַז היינט איז שבת־קודש. אַז ער שטעהט דער־נאָך אויף פון שלאָף, פיהרט ער אַרויס די בהמה צו דעם ברונעם, פּאָיעט זי אָן, מען געהט זיך דערנאָך שפּאַצירען מיט איהר אויף דער לאָנקע.

און אַזאַ שפּאַציר איז פאַר גאָט ברוך הוא מעהר אָנגענומען ווי צו זאָגען „ברכי נפשי". עס קען זיין, אַז דאָס איז געווען דעריבער, וואָס ער אַליין האָט געשטאַמט פון אַ ניעדריגען שטאַם: ביז דרייצעהן יאָהר האָט ער געלעבט ביי זיין טאַטע'ן, אַ פּאַכטער אין אַ קליין פערוואָרפען דערפעל, און האָט ניט געקענט קיין צורת אות. דער פאָטער האָט אפילו גענומען צו זיך אין דאָרף אריין אַ בחור, ער זאָל מיט איהם לערנען, נאָר ר' אברהם איז אינגעלוויז געווען זעהר אַן אויסגעלאַסענער, האָט ניט געוואָלט אריינקוקען אין אַ ספר און איז אַ גאַנצען טאָג נאָר נאָכגעלאָ־פען די פערד און די אָקסען.

אויף דער לאָנקע פלעגט ער ליעגען, בעהאַלטען צווישען די גרויסע גרעזער, דערביי — די פערד, מיט אראָבגעלאָזטע קעפּ און צופען גראָז, און ווייט ליעגט אויסגעשפּרייט דער שטח... ווייט.... ווייט... אָהן אַן עק, און אַנטקעגען איהם ליעגט אויסגעשפּרייט דער הימעל, ווייט... בּרייט.... און די וואָלקענדלעך באָדען זיך אין איהם, און עס האָט אַ פנים, ווי די זאַפטיגע ערד, וואָס איז בעדעקט מיט גרינס, קומט צום הימעל און ווי זי וואָלט וועלען שטאָלצירען און זאָגען: זעה, הימעל, איך בעמיה מיך מקיים צו זיין מיט שמחה וואָס גאָט האָט געבאָטען, איך זאָל בעגרינען די וועלט מיט גראָז. און אַנטקעגען איהר בעריהמט זיך דער הימעל: זעה, ערד, איך בעמיה מיך מקיים צו זיין די מצוה פון גאָט אויסצושפּרייטען זיך ווייט און ברייט. און די עטליכע בוימער, וואָס שטעהען צוואָרפען אין פעלד, זיינען אַזוי ווי עדות, וואָס ווילען

מאַכען אַ פּשרה צווישען זיי... און דעמאָלט ליעגט זיך דער קליינער אברהם׳על, און האָט נחת פון גאָט׳ס לויטערקייט... און זיין האַרץ איז פול מיט פרייד פון אַלע גאָט׳ס ווערק... און פּלוצלונג, ווי אַ סוד וואָלט איהם ענטפּלעקט געוואָרען פון הימעל, האָט ער זיך אויפגעהויבען און געגאַנגען אַהיים, און אַ פרעג געגעבען דעם בחור, דעם מלמד זיינעם: רבי, וואָס פאַר אַ ברכה מאַכט מען אויף דער הנאה, וואָס מען האָט פון דער וועלט? דער בחור האָט געלאַכט און געזאָגט: „גראָבער יונג! אַ ברכה מאַכט מען איבער ברויט, איבער וואַסער, אָבער איבער דער וועלט? האָסטו געהערט!"

האָט ער זיך געוואונדערט: די וועלט איז שעהן, די הימלען זיינען אַזוי ליעבליך, און די ערד איז אַזוי זיס און גוט, און אַזאַ גנאָד און אַזאַ לייטזעליגקייט ליעגט אויסגענאָסען אויף אַלעם — און קיין ברכה מאַכט מען איבער דעם ניט?!

און אַז ער איז אַלט געוואָרען דרייצעהן יאָהר, איז ער פּלוצלונג אוועקגעקומען פון דאָרף, און איז אָנגעקומען אין שטאָדט, אריין אין בית־המדרש און דערזעהן דער ראש־הישיבה זיצט אויבענאָן, אַרום ביי׳ם טיש — די תלמידים, און אַלע לערנען מיט אַזאַ האַרציגער שטימע, וואָס ציהט דאָס האַרץ.

האָט דאָס אינגעל אָנגעהויבען צו וויינען. דער ראש הישיבה האָט זיך אומגעקוקט און דערזעהן אַ אינגעל וויינט, און ער געהט אין אַ צו־ריסען היטעל, וואָס די האָאר זעהען זיך אַרויס דורך די לעכער, און די אויסגעטהאָנענע שטיוועל האַלט ער אויפ׳ן אַקסעל, ווי אַ גוי וואָס איז ערשט אָנגעקומען פון וועג, און די בהורים לאַכען פון איהם, האָט דער ראש־הישיבה איהם געפרעגט, וואָס ער וויל.

— איך וויל לערנען — האָט ער געענטפערט שטיל, מיט גרויס עניוות און מיט אַ האַרציג נעבעט.

האָט דער ראש־הישיבה אויף איהם רחמנות געקראָגען און צוגעד־מען צו לערנען. און ער האָט זיך טאַקע ערנסט גענומען צו דער תורה און האָט דעם גאַנצען קאָפּ צוגעלעגט; באַלד נאָך עטליכע טעג האָט ער שוין זיך אויסגעלערענט עברי און האָט אַליין געקענט דאַוונען.

און געדאַוועגט האָט ער, אַז ס׳איז אַ תענוג צו קוקען. מ׳האָט איהם געדאַרפט זעהן דאַוונען! ער שטעהט זיך און רעדט פשוט, ווי

איינער רעדט מיט'ן צווייטען, פּאַמעלעך, האַרציג, אָהן חכמות, און אַזוי רוהיג.

איינמאָל האָט דער ראש־הישיבה איהם געזעהן אַזוי דאַווענען, האָט ער אַזוי געזאָגט פאַר אַלע אין די אויגען: לערנען קען איך אודאי בעסער פאַר איהם, נאָר אין דאַווענען דערגרייך איך ניט אפילו צו זיינע קנעכעל, אַזוי האָט דער ראש הישיבה געזאָגט.

און אַזוי האָט ר' אברהם געלעבט דאָרט, ביז ער איז אויסגעוואַקסען און האָט חתונה געהאַט מיט אַ פּראָסטען שניידער'ס אַ טאָכטער, און אַליין האָט ער זיך אויסגעלערנט שניידעריי און האָט געלעבט פון זיינע צעהן פינגער. ביי־טאָג איז ער געזעסען און גענעהט, און נעהענדיג האָט ער געהאַט ליעגען פאַר זיך אַ סדור אָפען, און געזאָגט זיך קאַפּיטלעך תהלים; ביי־נאַכט איז ער שטילערהייד געגאַנגען אין בית־המדרש אריין, קיינער זאָל איהם ניט זעהן און איז געזעסען און געלערנט אַ גאַנצע נאַכט.

איינמאָל זיינען אורחים געקומען אין שטאָדט אריין און האָבען גענעכטיגט אין בית־המדרש אונטער'ן אויוען. פּלוצלונג דערהערען זיי אַ דין זיס קול, אַזוי ווי אַ שעהנער נגון, טראָגט זיך, האָבען זיי זיך אויפגעכאַפּט און האָבען איהם דערזעהן לערנען. די קליינע לאָמפּ, וואָס איז געהאַנגען אויפ'ן שנירעל, בעגיסט איהם מיט אַ מאַטע ליכטיגקייט, און די ווענד אַרום זיינען איינגעהילט אין שאָטענס.... און ער לערנט מיט אַ ברען, מיט התלהבות, נאָר דאָס התלהבות זיינס זעהט זיך ניט אַרויס פון אויבען, עס ברענט נאָר אין איהם אינעווייניג; ער שאָקעלט זיך פּאַמעלעך, און דער שאָטען שאָקעלט זיך מיט, און מיט אַ שטיל קול זינגט ער די גמרא... און וואָס אַמאָל ווערט זיין קול העכער און העכער, און דאָס פּנים זיינס ווערט צופלאַמט, די אויגען ברענען. מען האָט געזעהן בחוש, אַז די נשמה גיסט זיך אויס אין זיין לערנען, און די שכינה פלאַטערט אַרום איהם און ער איז זיך אין איהר מתדבק... און אין מיטען לערנען הויבט ער זיך אויף פון אָרט, געהט אַרויף און אַראָב, און שעפּצעט מיט אַ ציטעריג קול: רבונו של עולם! רבונו של עולם!

און זיין קול ווערט ווידער רוהיג... שטיל... און ער שטעלט זיך אָב פּלוצלונג; עס האָט אויסגעזעהן, ווי ער וואָלט איינגעדרעמעלט

שטעהענדיגערהייד פאר גרוים מתיקות, און די לאמפ ווערט טונקעלער...
און ער שטעהט, שטעהט און גיט זיך ניט קיין ריהר.

איז אנגעפאלען א גרויסע אימה אויף די אורחים, און זיי האבען אנגעהויבען צו שרייען; האט ער זיך אויפגעכאפט און האט זיך דער־נעהנטערט צו זיי, און זיי האבען די אויגען פערמאכט פון דער ליכטיג־קייט, וואס האט אראבגעשיינט פון זיין פנים און פון דעם הייליגען גלאנץ, וואס האט געבלישטשעט פון זיינע אויגען, און ער שטעהט זיך רוהיג און פראסט און פרעגט אזוי שטיל: „וואס שרייט איהר דען? ס'איז אייך קאלט?"

און ער האט אויסגעטהון זיין קאפאטע און האט זיי צוגעדעקט מיט איהר.

צו־מארגענס האבען די אורחים דאס דערצעהלט און האבען גע־זאגט, אז ווי נאר די קאפאטע האט אנגעריהרט זיי, זיינען זיי באלד איינגעשלאפען, און האבען מעהר גאר ניט געהערט און מעהר גאר ניט געזעהן.

אט נאך דער מעשה, אז מען איז דאס געוואהר געווארען אין שטאדט, האט מען ערשט געוואוסט, ווער ער איז. בעלי בתים האבען אנגעהויבען צו געבען קוויטלעך, און אז מ'ברענגט איהם א קוויטעל, שמייכעלט ער און זאגט אזוי: „גלויבט מיר, א אינגעל, וואס מאכט המוציא איבער א שטיקעל ברויט, וואס די מאמע האט איהם געגעבען, קאן אייך העלפען מעהר ווי צוואנציג אזוינע ווי איך."

פערשטעהט זיך, אז דאס האט ניט געהאלפען און מען איז געלאפען נאך מעהר מיט קוויטלעך; פלעגט ער אזוי ענטפערען:

— איהר ווילט, אז א בשר־ודם ווי איך זאל זיין אייער מליץ פאר גאט ברוך הוא. איך וועל אייך געבען א משל: צו וואס איז די זאך געגליכען? צו דער ליכטיגקייט פון דער זונן און די ליכטיגקייט פון א קליין לעמפעל. פון דער ליכטיגקייט פון דער זונן קאנסטו הנאה האבען, וויפיעל דו ווילסט, און קיינער קען דיר ניט צונעהמען די הנאה. דער ארעמסטער מענש און דער סאמע ניעדריגסטער קוויקט זיך מיט איהר, אויף וויפיעל זיינע אויגען זיינען מסוגל דערויף. אפילו נאר א איד זיצט, חלילה, אין תפיסה און די פענסטער זיינען פערהאקט, פון דעסטוועגען רייסט זיך אריין אן אבגלאנץ דורך די שפאלטען, און ער האט הנאה פון דער ליכטיגקייט.... אבער ניט

אזוי איז די אָרעמע ליכטיגקייט פון אַ לאָמפּ. אַ רייכער מענש קויפט זיך אַ סך לאָמפּען און בעלייכט זיין שטוב מיט אַ העלער ליכטיגקייט, און אָרעמאַן וויעדער זיצט אין דער פינסטער. גאָט ברוך הוא איז די גרויסע ליכטיגקייט, וואָס שיינט פאַר דער גאַנצער וועלט און דער־קוויקט און דערפרישט אַלע זיינע ווערק. די גאַנצע וועלט איז פול מיט זיין גנאַד, און זיין בארעמהערציגקייט איז פאַר אַלע זיינע בעשעפּעניש ען... און גלויבט מיר, אַז איהר דאַרפט קיין מליץ ניט פאַר איהם; גאָט איז אייער פאָטער, און איהר — זיינע ליעבע קינדער, און צי דאַרף דען אַ קינד האָבען אַ מליץ צו אַ טאַטען?

די בעלי בתים האָבען געהערט און געשוויגען, נור אונזערע לייט, „אנשי שלומנו", האָט עס פערדראָסען די זאַך... און דעם אמת וועל איך אייך זאָגען, אַז איך בין געוועזען דער ערשטער, וואָס האָט דאָס דערצעהלט פאַר „איהם זאָל לעבען". און אזוי ווי עס איז ידוע, האָט „ער זאָל לעבען" געהייסען איהם ברענגען אַהער.

האָבען מיר זיך גענומען איהם צורעדען און אזוי לאַנג, ביז ער האָט געמוזט מיט אונז מיטגעהן צום רבי'ן.

פיער טעג האָט געדויערט אונזער נסיעה.

און איך געדענק: ביי־נאַכט, די לבנה האָט געבלאַנדזשעט אין בלאָען ים, וואָס איז געלעגען אויסגעשפּרייט העט־וויים, און האָט זיך צום סוף אויסגעמישט מיט אַ וואָלקען, און מיט גרויס רחמנות און ליעבהאַרציגקייט האָט זי געקוקט אויף אונז, ווי זי וואָלט בעטען אונז, אפשר ווייסען מיר איהר וועג, ווי זי זאָל געהן, רעכטס אָדער לינקס, און באַלד האָט זיך אַ וואָלקען אָנגערוקט אויף איהר, און זי האָט אָנגע־הויבען צו שפּרינגען ארויס פון איהם, און אין אַ מינוט ארום איז זי וויעדער ענטפּלעקט געוואָרען אין גאַנצען און האָט געשמייכעלט צו אונז מיט צניעות און חן.

און אַ לינד ווינדטעל האָט געבלאָזען און געגלעט אונזערע אַלע־מענס פּנים'ער. מיר האָבען זיך ארומגעקוקט אין אַלע פיער זייטען וועלט, און עס האָט זיך געדאַכט, אַז די גאַנצע וועלט איז איינגעהילט אין אַ טלית פון לויטער רחמים, און מיר זיינען אריינגעפאַלען אין אַ ביסעל עצבות, אין אזאַ שטילער טרויעריגקייט, אזאַ זיסע, ליעבליכע, ווי אַ שטייגער שבת פאַר נאַכט ביי שלוש־סעודות.

פּלוצלונג האָט זיך ר' אברהם אָנגערופען און האָט געזאָגט:

„אידען! איהר האָט שוין מקדש געווען די לבנה?" האָבען מיר זיך באַלד געשטעלט, אַראָבגעלאָזען די פעקלעך פון די פּלייצעס, געוואַשען די הענד אין אַ קליין וואַסערעל, וואָס האָט געפּליסט ביי'ם ברעג און מיר האָבען מקדש געווען די לבנה.

ער איז געשטאַנען און געקוקט אויפ'ן הימעל, און זיינע ליפּען קוים-קוים ריהרען זיך, אַזוי ווי זיין שטייגער איז געווען: „שלום עליכם!" האָט ער זיך צו מיר געקעהרט און זיין קול האָט געציטערט אַזוי ווי די שטימע פון אַ פיידעל, און זיינע אויגען האָבען גערופען צו מאַכען פריעדען און אחדות... צום ערשטען מאָל איז אויף מיר אָנגעפאַלען אַן אימה פאַר ר' אברהם'ן. און אַז מיר האָבען געענדיגט מיט קדוש הלבנה, האָט אונזער טרויעריגקייט אָבגעטראָטען פון אונז, און מיר האָבען זיך געקליבען ווייטער אין וועג אַריין.

ער איז אָבער געשטאַנען און געקוקט אויפ'ן הימעל און געזיפצט: רבונו של עולם! ווי שעהן איז דיין וועלט, וואָס דו האָסט בעשאַפען מיט דיין גוטסקייט און מיט דיין פיעל גנאָד. און דיין גוטסקייט און דיין גנאָד האָסטו משפיע געווען אויף אַלע דיינע בעשעפעניזשען, זיי אַלע האָבען דיך ליעב און זיינען זיך אין דיר מתדבק, און דו — אין זיי... און די גאַנצע וועלט איז פול מיט דיין לויטערקייט.

איך האָב געקוקט אויף דער לבנה און מיר האָט זיך נאָך אַלץ געדאַכט, אַז זי קוקט אויף מיר און פרעגט: איך בלאָנדזשע; וואו אַהין זאָל איך מיך ווענדען?

* * *

פריייטאג נאָך מיטאָג זיינען מיר אָנגעקומען; און מיר האָבען נאָך נעהאָט גענוג צייט צו געהן אין מקוה און „שלום" צו נעהמען.

„ער זאָל לעבען" איז געזעסען אין דער „שלום שטוב" ביי'ם טישעל, און זיינע לאַנגע ברעמען זיינען געווען אַראָבגעלאָזט איבער זיינע אויגען. מיט דער לינקער האַנד איז ער געזעסען אָנגעשפּאַרט, און מיט דער רעכטער האָט ער אָנגענומען שלום; מיר זיינען צוגעגאַנגען איינציגווייז, גענומען שלום, און „ער זאָל לעבען" האָט גאָר נישט גערעדט מיט אונז. ר' אברהם איז אויך צוגעגאַנגען און האָט דערלאַנגט די האַנד.

דאָ האָט מען געזעהן אין רבי'ן אַ שנוי, ער האָט אויפגעהויבען

מיט די הענד זיינע ברעמען, און האט געקוקט אויף ר׳ אברהם׳ען א היבשע ווײַלע שטילשווייגענדיג.

און ער האט אויך געקוקט אויפ׳ן רבי׳ן און האט אויך געשוויגען.

די חסידים האט פערדראָסען אזא עזות׳קייט.

פאר־נאכט זיינען מיר געגאנגען דאווענען אין רבי׳נס בית־המדרש. דער הימעל דאָרט איז צוריסען געוואָרען אויף צוויי שטיקער, און אין מיטען שטעהט די זונן און בעגילדט דעם הימעל און שיקט איהרע לעצטע שטראהלען אויף די ניעדריגע הייזלעך און אויף די שויבען, וואָס פון זיי קוקען ארוים שבת־ליכט; און די שטראהלען מישען זיך צוזאמען, און לעשען אוים, און דער הימעל טהוט זיך אָן א גראָען טלית, און א טרויערקייט און אַן עניוות ליעגט אויף אַלעם, און דאָרט ווייט... ווייט.... קוקט נאָך ארוים די זונן מיט איין אויג אויף די קליינע שטאָדט, אויפ׳ן בית־המדרש, וואָס פינקעלט און גלאנצט מיט דער העלער ליכטיגקייט לכבוד שבת. און א פער־שעמטע רויטקייט איז אויסגעגאָסען אויף אַלעם, אזוי ווי די זונן וואָלט זיך שעמען דערמיט, וואָס נאָט האָט געמאכט די הייליגקייט פון שבת אָבהענגיג אָן איהר אונטערגעהן.

און אידען האָבען זיך פערזאמעלט אין רבינס בית־המדרש מקבל שבת צו זיין, און דאָס בית־המדרש איז פול אָנגעפאקט מיט אידען, איינער שטופט דעם אנדערען, דער כאַפּט זיך אָן אָן יענעמ׳ס נארטעל, נור נעבען ארון־הקודש האָט מען איבערגעלאָזט א פריי אָרט, ווי א האלב ראָד און אין מיטען דעם ראָד שטעהט דער רבי און דאווענט, און דער עולם רינגעלט איהם ארום.

אברהם אָבער שטעהט ביי דער טהיר צווישען די אורחים און דאַ־ווענט אויך אויף זיין שטייגער.

„צו קדוש!“ האָט דער שמש אויסגערופען.

און די רבי׳צין מיט די טעכטער און די שנירען האָבען זיך בעוויזען, און געבליצט און געבלאנקט האָט פון זיי דאָס ציערונג, די טהייערע שטיינער און די פּעריל.

און דער רבי שטעהט און מאכט קדוש.

ער איז א ביסעל איינגעבויגען, און די גראָע באָרד ליעגט אויף זיין הארץ, די ברעמען ליעגען אויף די אויגען, און ער מאכט קדוש מיט

א הויך קול, זינגט אוים יעדעס ווארט מיט א בעזונדערען נגון און יעדעס אות קומט ארוים אין א בעזונדערער צורה....

„צום טיש!" האט מען ווייטער אויסגערופען...

אויבענאן איז געזעסען דער רבי, רעכטס — די זיהן און די איידימס, לינקס — די קרובים, דערנאך אלטע שעהנע אידען, דערנאך גבירים.

און ארום שטעהט דער עולם.

און דער רבי עסט און לאזט איבער שירים, און נעהמט טיילען: צוערשט די זיהן און די איידימס, דערנאך די איבעריגע טיש-זיצערס.

און נאך די שירים ווערט שטיל. דער רבי האט אנגעהויבען צו זאגען תורה; געגאנגען איז פרשה בהעלותך, און דער רבי האט אנ-געהויבען:

„בהעלותך את הנרות", אז א מענש'ס נשמה איז אין א ניעדריגער מדרגה, רחמנא לצלן, אין דער טומאה... און דער נצוץ פון דער נשמה וויל זיך דערהויבען, צו קומען צו א מדרגה און קען נים אליין, און מוז אנקומען צו הילף... איז א מצוה איהר צו העלפען, זי „מעלה" צו זיין... און די מצוה ליעגט אויפ'ן כהן איהר בעהילפיג צו זיין; און דאס איז דער פשט „אל מול פני המנורה יאירו", דאס מיינט מען די תורה הקדושה. דער כהן דארף דעם איד'ס הארץ מקרב זיין צו דער תורה, און אזוי ארום קען ער זי „מעלה" זיין... און ווער איז דאס דער כהן? דאס זיינען די צדיקי-הדור, ווייל זינט דאס בית-המקדש איז חרוב געווארען, מוז דער צדיק זיין א כהן, ווייל אזוי איז מען גוזר פון הימעל, אז ער זאל זיין דער כהן...

— אברהם! — האט דער רבי פלוצלונג גערופען — אברהם! קום נאר אהער, איך רוף דיך.

איז ער צוגעגאנגען.

— האסט פערשטאנען, אברהם? האסט פערשטאנען דעם סוד פון די ווערטער?

— אז דו שווייגסט — האט דער רבי ווייטער געזאגט — הייסט דאס, אז דו ביזט מודה, אז איך מוז דיך מעלה זיין; אפילו קעגען מיין ווילען און קעגען דיין ווילען.

און דער עולם איז געווארען טויט שטיל און ס'האט געווארט.

— דו שווייגסט? — האָט דער רבי געפרעגט אַ ביסעל שוין שטרענג.

— איהר דאַרפט „מעלה“ צו זיין? צי האָט איהר חס־ושלום אָבגעקויפט דעם רבונו של עולם פאַר אייך? איהר מיינט, אַז דורך אייך וועט זיך אַ איד קענען דערנעהנטערען צו גאָט ברוך הוא? אַז איהר זייט דאָס אויבערשטע פון שטופעל, און אַלע אידען זיינען נאָר נישט? גאָט'ס נגאַד איז פול אומעטום, וואו מ'קעהרט זיך און וואו מ'ווענדט זיך, און וואו מ'גיט אַ ריהר מיט אַ אבר, פּוהלט מען גאָט! אין האַרץ יעדער ביי זיך, דאַרף מען זוכען גאָט, ווייל דאָרט האָט גאָט געמאַכט רוהען די שכינה הקדושה...

אויף יעדער אָרט, אין יעדער צייט און אין יעדער רגע קען אַ איד זיך דערנעהנטערען צו גאָט... —

אַזוי האָט ער געענטפערט. נאָר איידער נאָך ער האָט געענדיגט, האָבען אונזערע לייט איהם שטיל געמאַכט, און ווען ניט דער רבי זאָל דעם עולם צוריקהאַלטען, וואלט מען איהם צוריסען אויפ'ן אָרט.

— לאָזט איהם! — האָט ער בעפוילען די חסידים.

און צו איהם אַליין האָט ער געזאָגט:

— אברהם, דו האָסט געזינדיגט!

און פון דעמאָלט אַן האָט מען איהם גערופען „דער זינדיגער“. און ער איז פערשטויסען געווען פון אומעטום; חסידים האָבען אויף איהם געהאַט אַן איוג און האָבען איהם גע'רודפ'ט, און אפילו אין בית־המדרש האָט מען איהם ניט געלאָזט דאַווענען.

און איך זאָג אייך דאָס מיינינע: אַ רשע, אפילו ער טהוט ביין, איז מקיים גאָט'ס געבאָט, און אפשר, ווער ווייס? אפשר זיינען זיי ביידע גערעכט געווען?

א מעשה מיט אַ ספר

דאָס „ספר“, פון וועלכען איך וועל די מעשה דערצעהלען, איז אַ גמרא „ברכות“, אַלט־אַמסטערדאַמער דרוק.

אָבגעריבענע אותיות, פערפלעקטע בלעטער, אָבגעריסענע, אָבגעשליסענע טאָוולען. דאָך איז זי געגליכען צו אַן אַלטע שטאָב־פאָהן, וואָס די זעלנער האָבען איהר צוריקגעבראַכט אַ דורכגעשאָסענע פון דער מלחמה.

ר׳ יחיאל־מאיר האָט געקויפט אַ גאַנץ אַמסטערדאַמער ש״ס פאַר פינף און צוואַנציג רענדלעך. ר׳ יחיאל־מאיר, אַן אַלטער בעל־הבית — אַ מתנגד, פיהרט זיך ווי די מתנגדים פון זיין דור: לערענט און ענדיגט ש״ס יעדע זיעבען יאָהר: אַ דף אַ טאָג, אַ דף אַ טאָג. האַלט ער ביי ברכות, לערענט ער אין דער גמרא. מסיים געווען ברכות — שטעלט ער זי צוריק אין שראַנק אריין און וואַרט ווייטער זיעבען יאָהר, ביז עס וועט איהר צייט קומען.

די גמרא שיידעט זיך ניט אָב פון אַנדערע ספרים מיט גאָרנישט.

און עס איז קיין פּלא ניט. ר׳ יחיאל־מאיר האָט נאָך געלעבט אין דור פון פאַר מתן תורה... איך וויל דערמיט זאָגען: איידער זיין ליכט האָט נאָך אָנגעהויבען צו שיינען בק״ק קאָצק, איידער דער מאָרגענשטערען האָט נאָך אָנגעהויבען ארויסשיקען זיינע גליהענדע שטראַהלען צו דערוואַרעמען די הערצער און צוהיצען די נשמות... צו ברענגען דעם כלל אדם אין דער מדרגה, אונטער גאָט ברוך הוא׳ס פליגעלען...

די תורה איז נאָך דענסמאָלט געווען, ר״ל, אַן עופּה׳לע איינגעוויקעלט אין די ווינדעלעך. דער בן־אדם האָט געלערענט לשון לימוד, דעם האַרטען לימוד, אָהן דער ווייכקייט, אָהן דעם לעבען, אָהן דעם בעהאַלטענעם ליכט, וואָס ליעגט אין דער תורה. זיי האָבען געצעהלט די ווערטער, ווי מען צעהלט פּרוטות. פון יעדער אויספּראַך איז אַ מלאך געוואָרען בעשאַפען, נאָר דער מלאך איז געווען אַ טויטער....

זייער לערנען איז געווען, זאָל גאָט שומר ומציל זיין, נאָר איבער דעם מתן שכר, וואָס איז אין דער זייט. גאָט האָט געהייסען לערנען — לערענט מען, ווייל מ'טיילט דעם חלק שור־הבר מיט לויתן אויף יענער וועלט... זייער תורה איז ניט געווען געגליכען צו טראָפּענס אייל, נאָר צו טראָפּענס געפּרוירען וואַסער...

איז די גמרא ברכות געווען דענסטמאָל נאָר א טפל צום גאַנצען ש"ס, א צוגעריכטס. צו וואָס איז די זאַך געגליכען? צו א צווייג פון א בוים. כל זמן דער צווייג איז בעהעפט אין בוים און נאָגט חיונה פון דער ערד — בליהט דער צווייג; נעהם רייס אָבער די צווייג פון בוים אָב, הויבען אָן וועלקען די בלעטער וואָס זיינען אויף דעם צווייג, דאָס בליהעכטס ווערט אויסגעטריקענט, און ער ווערט געגליכען צו א מת.

אזוי איז דענסטמאָל געווען געגליכען די גמרא ברכות: אַן אָבגעריסענער אבר פון דער גאַנצער תורה...

דערנאָך איז די זאַך פערענדערט געוואָרען.

די גמרא ברכות איז מיט אַמאָל עולה לגדולה געוואָרען, אויף דעם העכסטען שטאַפּעל.

צו וואָס איז די זאַך געגליכען? צו דעם צווייג וואָס מען רייסט איהם אָב פון בוים און מען פלאַנצט איהם אָבער צוריק איין אין א פעטער ערד, און ער בליהט און ציהט פון זיך פירות ארויס פאר זיך.

און עס איז אויך קיין וואונדער נים.

דאָס איז געשעהן, ווען זיינע קינדער זיינען ארויס איבער דער גאַנצער וועלט. דאָס קינד אין חדר ווייס וואו דער כבוד זיינער רוהט, וואו דאָס בית־המקדש איז און וואו די שכינה שיינט...

ר' יחיאל־מאיר האָט געשענקט דעם ש"ם גמרות זיין איידים, יודל'ען, דרשה־געשאַנק.

זיי, להבדיל, האַלטען זעהר פיעל פון די גרויסע, שטאַרקע פיש, וואָס ליעגען זיך אויפ'ן גרונד וואַסער, נאָרען זיך איין אין זאַמד און קלערען טיעף אריין אין גרונד... אונזער יודעל איז אָבער ניט אזוי געווען. א פיש א לעבעדיגע איז ער געווען אין לעבעדיגעם וואַסער. געשוואומען אין די טיעפקייט, מתאחד צו זיין זיך מיט אלע פיש, לעבען אין אחדות און שלום. נאָכ'ן אחדות, נאָכ'ן שלום האָט ר' יודעל נאָכ־געיאָגט זיך זיין גאַנצען לעבען. דענסטמאָל ווען אלע מענשען זיינען

צוזאמען, איינער בעהעפט זיך אין צווייטען, אלע נשמות נאגען פון איין קוואל די חיונה, איין גארטעל פון חסד בינדט ארום אלע הערצער — רוהט אויף זיי איין ש כ י נ ה. דאוונען זיי אין איין בית־המקדש, האפען זיי צו איין גאט. דער הימעל וואס איז איבער זיי — די ערד וואס איז אונטער זיי — געהערט צו אלע: דענסטמאל ווערט די נשמה ערפילט. די נשמה איז פרעהליך און דער גוף איז אויך פרעהליך, און ביידע זיינען זיך מתאחד, און האבען א הנאה פון די שכינה. און דענסטמאל ווערט דעם מענשען'ס ווילען, אז דער קלענסטער און דער גרעסטער זאלען זיין גלייך, פון קלענסטען ביז צום גרעסטען.

דענסטמאל פערשטעהט ער די הייליגע גרויסקייט וואס איז אין דוד המלך'ס ווערטער: „ב ר ב ע ם ה ד ר ת מ ל ך" — איך און דו, ראובן און שמעון, אלע קומט לאמיר נעהן אין גאט'ס הויז, לאמיר דאוונען, לאמיר זיך פרעהען צוזאמען — צו איין גאט, וואס זיין כבוד האט ערפילט די ערד און דעם הימעל, וואס ער האט ניט פערמינדערט זיין חסד פון קיין שום בריה: „ברב עם הדרת מלך".

אלע טייכען פליסען אין איין ים און אלע פישען שווימען צוזאמען אין דעם גרויסען ים.

דער יונגער מאן, יודעל, איז געווען אזוי ווי די ווייסקייט און ליכט — געליעבט גאט, ווייל ער האט געפיהלט, אז ער איז א חלק פון גאט; געליעבט זיך, געליעבט איהם, ווייל יעדער פון אונז איז א חלק פון גאט.

ער קען ניט פערשטעהן, ווי דער מענש קען דיענען גאט, דעם גאט, דעם בורא פון אלעם אויף דער וועלט, וואס ווייסט און ליעבט יעדע בעשעפעניש, וואס געפינט זיך פערהוילט פון מענשען'ס אויג אין דעם טיעפען שמיין — צו ליעבען זיין גאט, ווייל ער האט מורא פאר „איהם", ער, זיין יצור כפיו. אדרבה, צו פרעהען זיך דארפסטו אויף דעם שותפות, וואס גאט האט אין דיר און דו האסט אין איהם.

זיי צעהלען די מצוות און רעכענען זיך מיט גאט: „איך האב דיר געטהון דאס דייניגע, יעצט מוזטו מיר טהון דאס מייניגע" — נייך, זיין ווילען דארף זיין צו בעהעפטען זיך אין גאט, צו שאפען מיט איהם בשותפות, „הצדיק גוזר והקב"ה מקיים" — דער צדיק בעפעהלט און גאט מוז מקיים זיין... טעג און יאהרען זיצט ער אין קאצק, ביי „איהם, זאל לעבען". ער לערנט ניט. די וואס לערנען — זאגט ער —

שטעהען אויסער די תורה. ער וויל זיין אין די תורה גופא, איהר תמצית, צו ווארעמען זיך אין איהר פייער, צו היילינגען זיך אין איהר הייליג־קייט....

אמאל אין א שמיטה קומט ער אהיים צום ווייב און קינד. און עס איז דאך ידוע, אז דאס אבשיידען זיך פון „איהם" איז אזוי שווער, ווי דאס אבשיידען זיך פון די נשמה מיט'ן גוף.

צוערשט, אז די בני בית האבען געזעהן, אז ער געהט אוועק נאך קאצק, האבען זיי געמיינט, אז דאס איז בלויז אויף א קורצע צייט, אזוי ווי דער סדר עולם איז, — האבען זיי שטיל געשוויגען און געלאזט איהם טהאן וואס זיין הארץ גלוסט: האבען איהם געגעבען אויף הוצאות הדרך, כאטש זיין שווער, וואס איז געווען א פערברענטער מתנגד, האט איהם אוים יורש געמאכט, ווייל ער איז א „קאצקער". נאר זיין ווייב איז געווען אויף זיין זייט, האט זי גע'גנב'עט פון פאטער'ס הויז אהן זיין וויסען, און האט איהם אריינגעשטעקט אין דער שטיל.

אז ער איז אבער צוריק געקומען נאך א פאאר חדשים, האבען זיי איהם שוין ניט געלאזט צוריק אוועק: האבען בעהאלטען די מלבושים און פערשלאסען אין קאסטען אריין.

ווער קוקט אבער אויף דעם, אז די נשמה ציהט, אז דאס הארץ ציהט דארט אהין! וואס טהוט ער? גנב'עט א גמרא פון ש"ס, וואס ער האט געקראגען דרשה־געשאנק, און האט זי אוועקגעלעגט אויפ'ן וועג ביי א איד א קרעטשמער און איז געגאנגען קיין קאצק.

און דאס איז טאקע געווען די זעלבע גמרא ברכות, און זי איז באלד עולה לגדולה געווארען, א תכלית פאר זיך אליין — זי האט דאך גורם געווען, אז איבער איהר זאל דאס שעפעלע צוריק אין סטאדע קומען...

איז די גמרא געלעגען ביי'ם איד דעם קרעטשמער אין אלמער. עס איז ניט געווען ווער עס זאל לערנען אין איהר. טיילמאל, אז עס איז געקומען אן עת צרה אויפ'ן קרעטשמער, פלעגט ער וויינען פאר דער גמרא און זי איז געווארען, ר"ל, א מין עבודה זרה.

ביז עס איז געקומען ר' גדליה, ר' יודעל'ס א זוהן, וואס איז געווען מורה הוראה אין א קליין שטעדטעל און האט זי אויסגעלייזט.

מען דערצעהלט אזוי: איינמאל, אז דער פאטער זיינער, ר' יודעל ז"ל, איז אוועקגעלאפען קיין קאצק און דער שווער זיינער האט זיך געבייזערט אויף די טאכטער, זיין מוטער, וואס האט איהם נאך געגעבען אויף הוצאות הדרך — האט איהם די מוטער גענומען אויפ'ן האנד און אוועקגעלאזט זיך קיין קאצק זוכען דעם מאן.

דער וועג וואס געהט אב פון זייער שטעדטעל קיין קאצק, טיילט זיך אין צווייען: איינער געהט אב קיין קאצק — וואס איז דער וועג פון לעבען, דער צווייטער קיין איצביץ, וואס איז דער וועג פון טויט.

און גאט'ס פעלדער שפרייטען זיך איבער גאט'ס ערד, וואס איז פון הינטען, אזוי ווי זיי וואלטען געהאט בדעה צו זאגען: זעה, מיר זיינען מקיים גאט'ס מצוות, וואס האט אונז געהייסען ארויסציהען פון זיך א גרעזעל. און די גרעזער זיינען זיך מתאחד און ווינקען צו דיר: קום לעג דיך אנידער אויף אונז, און ביינגען איין מיט אונטערטהעניגקייט די קעפ אונטער די הימלען, וואס ציהען זיך איבער זיי מיט גרויס רחמים. און אונטען און אויבען, ערד און הימעל זיינען זיך מתאחד און ווייסען גאנץ גוט, אז איין גאט האט זיי בעשאפען, און איין גאט האט השגחה איבער זיי.

די חסידים אבער, וואס זיינען עולה רגל צום רבי'ן אויף יום־טוב מיט די זעקלעך אויף פלעקלעך און מיט'ן שטעקען אין דער האנד — ווארפען זיך אריבער שטיינער פון איין וועג איבער'ן צווייטען, און האלטען מלחמה.

דארט וואו די וועגען צושיידען זיך שטעהט א בוים מיט לאנגע, ברייטע צווייגען, הינטער דעם בוים ליעגט א שטיין.

דארט אויף דעם שטיין, פלעגט דערצעהלען ר' גדליה, האט זיך מיין מאמע מיט מיר אנידערגעזעצט און געגעבען מיר די ברוסט צו זייגען.

און ווער ווייסט, צו אויב די אבשיידענהייט, וואס ליעגט צווישען דיביידע וועגען, האט ר' גדליה ניט אנגעזויגט אין זיך אין איינעם מיט דער מוטער'ס מילך.

אזוי ווי א בית־המקדש אהן א שכינה, אזוי איז ר' גדליה געוועזען אהן א רבי'ן. א חסיד מיט דער גאנצער נשמה, האט ער געהאט דאס התמכרות צום חסידות, צו בעהעפטען זיך אין דער שכינה. אבער עס איז קיין שכינה ניט געווען, אין וועלכע ר' גדליה זאל זיך בעהעפטען,

זועלכע זאָל ערפילען זיין גאַנצע נשמה, אין וועלכע ער זאָל גלויבען מיט אמונה־שלמה, ניט ער זאָל זיך דאַרפען נויטען צו גלויבען.

א פונק פון פאטער. דאָס האַרץ בענקט, די נשמה בלאָנדזשעט אַרום און זוכט אַ מקור, אַ קוואַל, און וויל זיין אַ טראָפּען אייל, לויטע־רער אייל אָנצוצינדען די מנורת הכלל, מנורת התמיד, די מנורה פון דער וועלט.

דער פאָטער איז אָבער קיינמאָל ניט אין דער היים געווען. אויפ־געצויגען האָט איהם דער זיידע, דער מתנגד, מיט דער גאַנצער קאַלט־קייט פון מתנגדות. ער האָט איהם נאָר געגעבען צו פערשטעהן די תורה מיט איהרע ק״ן טעמים, אָבער ער האָט איהם ניט געגעבען די תורה גופא.. די נשמה פון דער תורה, דאָס לעבען פון דער תורה—צו וואָס איז עס געווען געגליכען? צו אַ רעצעפּט פון אַ דאָקטאָר. דאָס שטיקעל פאַפּיער, אויף וועלכען עס איז אָנגעשריעבען דער רעצעפּט, איז נאָך ניט דער רעצעפּט אליין...

וואָלט נאָך געלעבט דער „זקן", רענסטמאָל...

עס איז שוין נישטאָ צו וועמען צו פאָהרען. דער „זקן" איז נפטר געוואָרען. די מלוכה — צוטהיילט: א האַלבע האָט גענומען זיין זוהן, א האַלבע „ער" פון „נער".

כל זמן דאָס ליכט האָט געשיינט און האָט געשיקט זיינע שטראַה־לען, איז ע ר געווען דער מקור. אַלעס האָט געציעלט זיין וועג צו א י ה ם — אין דעם מקור פון ליכטיגקייט. דאָרטען האָבען זיך די בונדען שטראַהלען בעהעפט און עס איז געווען איין א ח ד. אז דאָס ליכט איז אויסגעלאָשען געוואָרען, זיינען די שטראַהלען צופאַלען. טהייל ווערען פערלאָשען... טהייל ווערען פערבלאָנדזשעט אויף שלעכטע וועגען... טהייל פאַלען גאָר אריין אין די הענד פון סמאל ר״ל.

און די סטרא אחרא האָט פערשפּרייט איהרע שווארצע פליגעל איבער׳ן לאַנד...

דאָך האָט ר׳ גדליה ניט געקענט שטיל בלייבען, זיצען און גאָר גישט טהון.

איז ער געגאַנגען נאָך קאָצק, צום זוהן, וואָס האָט ממלא מקום געווען.

דער זוהן איז אָבער ניט דער פאָטער. איז איהם טאַקע מקרב, ער זעצט איהם בימינו — „עס איז אָבער ניט דאָס"...

ער פיהלט: ער שטעהט נאָך פון דרויסען. דאָס הארץ איז לעדיג. ער האָט ניט געפונען וואָס ער זוכט.

לערנט ער זיך איבער אין דער דעה: טאָמער „גער"? און באַלד איז ער מסכים ניט טאָמער, נור טאַקע „גער" — ווייל דאָרט איז דער אהל פון דער תורה.

נעהמט ער אהין.

די וועלט איז א סטאַדע, די מענשען זיינען די שעפּסען, היינד זיינען דאָ א סך, דער „פּאַסטוך" אָבער פעהלט.... עס איז נור איבער־געבליעבען דאָס „פייפעל" פון אַלטען פּאַסטוך, קען אָבער קיינער דער־מיט ניט פייפען און ער איז שוין לאַנג נסתלק געוואָרען, און די שעפּסען זיינען פערשפּרייט איבער די לאַנקע, שעפּסען אָהן פּאַסטוכער...

ר' גדליה'ס נשמה בענקט...

האָט זיך געטראָפען א בעגעגעניש. ר' גדליה איז אמאָל געגאַנגען אויפ'ן וועג. האָט ער דערזעהן א הויז און איז דאָרט אריינגעגאַנגען. דאָרט האָט געוואוינט א איד א קרעטשמער: האָט ר' גדליה געוואָלט אריינקוקען אין א ספר אריין — האָט ער נישט געהאַט ביי זיך נור דאָס ספר תהלים אליין. האָט דער איד ארויסגענומען די גמרא פון שראַנק. ר' גדליה גיט א קוק אויפ'ן שער און דערקענט דעם פּאַטערס „למי שייך", מיט'ן אייגען כתב יד, פרעגט ער איהם: „ווער האָט די גמרא אַהער געבראַכט?" דערצעהלט מען איהם, אז מיט יאָהרען לאַנג איז א חסיד דורכגעגאַנגען און האָט די גמרא פערלענט אויף צוויי זהובים.

ר' גדליה האָט זיך זעהר דערפרעהט מיט די גמרא און געוויינט אויס שמחה.

פאָהרט ער אמאָל נאָך קאָצק איבער זכות אבות, אמאָל נאָך גער — ווייל עס איז דאָס אהל פון דער תורה, מעהרסטענס זיצט ער אָבער אין דער היים און לערנט די גמרא.

און דענסטמאָל ווען די נשמה צובענקט זיך און הייליגט זיך אין דעם געדאַנק פון די גמרא, פיהלט ער א זעבציגסטעל פון די קדושה פון קאָצק...

ר' גדליה האָט געשענקט די גמרא זיין זוהן דוד'ל צו דער חתונה חתן־מתנות.

דוד'ל איז געווען א יונגער מאן — א פיינער קאפ, א עלוי, א גאון'ישען כאפ, אבער „אנגעזעגעקט" ר"ל... און האט נוטה געווען „לצדם"...

קומען צוגעהן די קליינע ספרים'לעך און פערטרייבען די גרויסע... טרויערט די גמרא אין דער שראנק.

מען דערצעהלט, אז טהיילמאל האט ער געכאפט די גמרא און געווארפען אין דר'ערד ר"ל, האט זי פשוט געטראטען מיט די פיס, פערשעמט זי, און עס האט זיך שוין געטראפען ער האט זי דן געווען אויף שרפה.

אבער ער האט דאך געהאט א אידיש הארץ, פלעגט ער דערנאך פאלען אויפ'ן בעט און ליגען לאנג, און קלערען טרויעריגע מחשבות. אודאי האט ער חרטה געהאט איבער זיינע מעשים, די נשמה זיינע איז דאך געווען פון „מקור"... האט ער אויפגעהויבען די גמרא פון דער ערד און אנידערגעזעצט זיך לערנען. די אויגען האבען איהם געברענט, דאס פנים איז רויט געווען און די נשמה זיינע האט קיין מקום מנוחה ניט געהאט.

אמת, ער איז קאליע געווען, אבער א גרויסער למדן; איז ער געזעסען שעה'ן לאנג און זיין נגון איז געגאנגען וואס אמאל העכער און ער האט ממלא געווען די גאנצע שטוב.

און טרויעריג איז געווען דער נגון. ער האט פשוט געשניטען דאס הארץ.

מען זאגט: אז זיין נשמה האט געוויינט בשעת לימוד, און איהר געוויין האט זיך געהערט אין לערנען.

עס קען זיין, ער האט אודאי חרטה געהאט איבער זיינע מעשים.

נאך זיין טויט איז די גמרא אריינגעפאלען אין די הענד פון זיינע קינדער.

גוים גמורים, אוכלי טרפה'ניקעס, מיט געגאלטע בערד, דאך האבען זיי גענומען די גמרא און האבען זי געלאזט שעהן איינבינדען און האבען זי אויסגעציערט מיט בענדער, ווי מעשה גוים, און האבען זי אוועקגעשטעלט אין שראנק צווישען זייערע טריף־פסול'ס... און האבען זי געוויזען, די גמרא, די שרים ושרות וואס זיינען געקומען צו זיי: אט איז די גמרא, וואס מיר האבען גע'ירשנ'ט פון אונזערע עלטערן.

אז די גמרא איז געלעגען אונטער די פיס פון דעם רשע — זייער פאטער — וואס האט זי מבזה געווען — האט זי ניט געקרעכצט. מיט גרויס סבלנות האט זי איבערגעטראגען די בזיונות, די חרפות, וואס דער רשע האט איהר אנגעטהאן.

דארט אין די שעהנע שרענק, אין דעם שעהנעם איינבונד, וואו מען האט זי אריינגעשטעלט „צו ווייזען זי" קרעכצט די גמרא.

אין דער שטיל הערט איהרע קרעכצען יעדער איינער וואס האט נור א נשמה אין זיך.

אז עס וואלט זיך געפונען אימיצער, וואס וואלט די גמרא ארויס־גענומען פון שראנק דארט און זי אוועקגעטראגען אין בית המדרש אריין, אין קאסטען „שמות" אריין, וואס שטעהט אונטער'ן אויווען, אז מען זאל זי בעגראבען מיט שאר שמות הקדושות אויפ'ן הייליגען „מקום" — וואלט ער מקיים געווען די מצוה פון פדיון שבוים.

שבת אין וועג

דו זעהסט, אפילו א בלאָז פון א ווינדטעל געהט דאָ ניט פערלאָרען. ניט אויף קיין שטיינערנע טראָטוארען פאַלען דאָ די זונען־שטראַהלען, ניט אויף שטיינערנע מויערען בלאָזט דאָ דער ווינד פון פריהלינג. וואַרף נור דיין בליק ארום ; יעדער פון די פריהלינג־ווינדטעלעך עפענט א נייע טהיר אין דער ערד, יעדער שטראַהל פון דער זון רופט ארויס צום לעבען נייע גראָז־קעפּלעך פון דער ערד, און דער ווינד בענייט זיי, די טהוי־טראָפּען פּאַיען זיי אָן, און גאָט'ס וועלט שפּראָצט ארויס... די געשמאַקע ריחות טראָגען זיך אום אין דער לופטען און בעהויכען מיט זייער אָטהעם אַלץ, וואָס זיי בעגעגענען אויפ'ן וועג...

איינזאַם בין איך אין וועג, ווייט פון שטאָדט, פון א דאָרף, ארום ציהען זיך גרינע זאַפטיגע בייטען. דער פּסח איז נאָך ניט לאַנג אריבער, די געוויקסען האַלטען נאָך ביים פּערנאַנדערשפּראָצען. דיינע אויגען ווערען נאָך ניט פערבלענדעט פון קיין צייטיגער פרוכט, — ניין, אַלץ האַלט נאָך דערווייל אין איין שפּראָצען...

די ערד איז נאָך שוואַרץ דאָ און דאָרט, קליינע גרינע קעפּלעך עפּענען זייערע קליינע מיילעכלעך, קליינע בלומלעך קוקען ארויס, ווי קינדערשע אויגלעך, מיט התפּעלות, פרעהען זיך און לאַכען....

און אַלץ וואַקסט אויף די אויגען, וואַקסט און בליהט פאַנאַנדער... און אויבען איבער דעם אַלעם, שפּרייט זיך א ברייטער און א פרעהליכער הימעל, און ארום איז קיינער נישטאָ, אויסער דיר איינעם ; איינזאַם ביזטו, דיין פּעקעל אויף די פּלייצעם, דער שטאָק אין דער האַנד, און דו געהסט ווייט־ווייט, און עס דאַכט זיך דיר, אַז קיין וועלט איז גאָר נישטאָ, נישטאָ קיין שטאָדט ניט פאַר דיר, ניט הינטער דיר, איינער ביזטו אויף דער וועלט און דו ביזט דער הערשער איבער אַלץ, וואָס ארום דיר...

הינטער'ן וואַלד שטעהט א קליין הייזעל, די ווענד פון ברעטער,

איבער׳ן צופוילטען שינדעל־דאך הויבט זיך א שווארצער, אן אויס־געקרימטער קוימען. דאס קליין הייזעל שטעהט פאר זיך, איינס און אליין, אזוי ווי עס וואלט קיין שייכות ניט געהאט צו דער גאנצער איבעריגער וועלט. עס שטעהט און עס זעהט, אלע טאג קומען האלד־העקער מיט העק אין די הענד, האקען בוימער, און דאס קליין הייזעל האלט אין זיך טיעף פערבארגען דעם טרויעריגען סוד... פון איין זייט ציהט זיך דער וואלד, הויכע צווייגהאפטיגע בוימער שטעהען, ווי א סך מנינים אידען; אין דער הויך און אין דער ווייט ציהען זיך צווייגען איינע נאך די אנדערע, און פערשווינדען טיעף אינ׳ם וואלד אריין... דארט אין טיעפען וואלד, איז געווים פארהאן עפעס אזוינס... פון מיטען וואלד קומט געשווינד צולויפען א קוועלכעל און לויפט ווייטער, אזוי איילט זיך, אזוי ווי אימיצער אין טיעפען וואלד האט איהם שלעכטס געטהאן, און ער לויפט צו קלאגען זיך פאר דער מוטער־טייך, אריינצופאלען אין איהרע מוטערליכע ארעמס... ווייט לינקס, הינטער די פעלדער, זעהט זיך נאך עפעס וואס, אבער וואס דאס איז — ווייסט איין גאט...

אויפ׳ן בענקעל, וואס פאר׳ן הייזעל, פונקט קעגען וואלד, זיצט ר׳ בנימין. פון אונטער זיין זשילעט זעהען זיך ארויס לאנגע ציצית, ער רויכערט א ליולקע און קוקט אין דער וועלט אריין. ער דערזעהט מיך נאך פון דערווייטען, און ווינקט צו מיר מיט׳ן פינגער. „זייט מוחל, ר׳ פעטער" — פערטייטש איך מיר זיין וואונק, אבער הערען הער איך גאר נישט — דער שטח איז נאך צו ווייט.

בנימין דער וואלד־וועכטער וואוינט שוין דא פון לאנג. דאס הייזעל האט ער גע׳ירשנ׳ט נאך פון זיין עלטער־עלטער זיידען. עפעס א מין „הכנסת אורחים" האט גאט בעשאפען דאס הייזעל אין מיטען וועג, א איד זאל האבען וואו אריינצוגעהן. א פול שיסעל זויער־מילך, א שטיק שווארצע ברויט — דאס בעקומט יעדער אומזיסט, קיין געלד וויל בנימין פאר אזעלכע זאכען ניט נעהמען. „אז איך פיהר עס ארויס אין מארק, איז עס סחורה — זאגט בנימין — אבער כל־זמן דאס איז נאך אין דער היים איז דאס א „שטוב־זאך", און פאר שטוב־זאכען נעהמט מען קיין געלד ניט".

ער איז אויפגעשטאנען און איז געגאנגען מיר אנטקעגען. ער שאקעלט מיר פון ווייטען מיט׳ן קאפ — ער מיינט, איך זאל אבווארטען

— פון וואַנען גערט אַ איד?

— אודאי פון סטשעלעץ קיין גאַסטינין, אַנצוציהען אויף שבת — פרובט ער טרעפען.

— האָסטו שוין פערשפּעטיגט — זאָגט ער און מאַכט מיט דער האַנד — די זון גערט שוין אונטער. — און ווייזט מיט דער האַנד אויפ'ן רויטען הימעל, וואָס הינטער'ן וואַלד.

ניט קלערענדיג קיין סך, פערקירעוועט איך זיך אויף דער סטעזשקע, וואָס פיהרט צו זיין הייזעל.

— דער לוח שרייבט, — זאָגט ער מיר דערווייל — אַז זיעבען אַ זייגער בענטשט מען ליכט. עס איז שוין נאָך פינף.

זיינע טאַטעס האָבען געצעהלט די טעג נאָך די שייטלעך האָלץ, וואָס זיי פלעגען אַלע טאָג צוגעבען הינטער'ן הרובע. און דאָס וועטער פלעגען זיי פּראָזאַגען נאָך דעם אויסזעהן פון הימעל. אָבער בנימין ווייס דאָס אַלץ שוין פון לוח.

מיר קומען אונטער צום הייזעל. אויפ'ן שוועל שטעהט אַ הויכע אידענע, אויפ'ן קאָפּ טראָגט זי אַ ווייסע פאַטשיילקע און קוקט אויף איהר מאַן, אזוי ווי זי וואָלט איהם עפּעס וועלען פרעגען. הינטער איהר פאַרטוך בעהאַלטען זיך צוויי קליינע מיידעלעך, קוקען אַרויס מיט זייערע אָבגעברענטע פּנים'לעך, זייערע האָאר האַלב־רויטליך, האַלב געלבליך זיינען צושויבערט. זיי קוקען אויף מיר מיט אַ קינדערשען שמייכעל.

— טויבע, מיר האָבען אַן אורח אויף שבת. איך גיב אַ שאָקעל צו דער אידענע מיט'ן קאָפּ. מיין שאָקעל דאַרף בעדייטען: „גוט מאָרגען", „גוטען אָבענד" — די אידענע שטעהט, ווייסט ניט וואָס צו טהון. אָבער פּלוצלונג גיט זי זיך אַ קעהר און גערט אַריין אין הייזעל.

— אמאָל, אַז מען האָט געהאַקט דעם אַלטען וואַלד, האָבען דאָ געוואוינט שאָפערעס, און עס איז געווען אַ קאַנטאָר, איז דאָ געוועזען אַ מנין, און אַ ספר תורה איז געוועזען. — דערצעהלט מיר ר' בנימין.

מען פיהרט מיך אַריין אין שטוב. דאָס ערשטע, וואָס מיין בליק קען אונטערשיידען איז — מילך־קריג, וואָס שטעהען אויסגעשטעלטע אויף צוויי מילכיגע בענק. אין שטיבעל איז קאַלטליך. אויף די פענסטער שטעהען פולע טעפּ מיט זויער־מילך, און אַ פעטער גערוך טראָגט זיך איבער'ן גאַנצען הייזעל.

באַלד קומט אַריין אַ הויך מיידעל מיט צוויי שוואַרצע צעפּ אויפ'ן קאָפּ. פון אונטער דעם רויטען קליידעל זעהען זיך די באָרוויסע פּיס. אויף דעם רויט־געוואַרענעם געזיכט איהרען שוועבט אַ שעמעדיגער שמייכעל. זי טראָגט אַריין אַ פולען קאָרב אייער. ווי זי דערזעהט מיך, געהט זי שנעל אַריין אין צווייטען קאַמער.

דאָס מיידעל שעהמט זיך. יעדעס מאָל, ווען זי נעהט נור דורך דאָס שטיבעל הויבען זיך אָן איהרע באַקען צו רויטלען און זי לאָזט אַראָב דעם קאָפּ. איך האָב איהר נים געוואָלט שטערען, בין איך אַוועק זיך אָרומוואַשען לכבוד שבת.

דאָס הויז איז אויפגעראַמט און ריין. עס ברענען צוויי ליכט אין צוויי בענגולטע, אויסגערייניגטע לייכטער. דער טיש איז צוגעדעקט מיט אַ ווייסען טישטוך. אַרום איז שטיל, די חלות זיינען צוגעדעקט מיט אַ קליין ווייס טישטוכעל, דער רויטער ווייַן בלישטשעט אין קלאָרען פלעשעל, און די כוסות שטעהען אַרום. אויף אַלץ רוהט דער גייסט פון שבת. דער טאַטע, אַן אויסגעוואַשענער און אַ ריינער, שטעהט ביים טיש אויבענאָן אין דער שבת'דיגער קאַפּאָטע און זאָגט אויפ'ן קול „לכו נרננה" פון אַ סידור. די מאַמע, אויך אַן אָרומגעוואַשענע, מיט אַ ווייסען שבת'דיגען שלייער אויפ'ן קאָפּ, זיצט און קוקט אין אַ תחינה. די מיידעלעך אין בלויע קליידעלעך מיט ווייסע פאַרטוכלעך זיצען שטיל און הערען זיך איין אין טאַטענס דאַווענען. און די עלטערע טאָכטער, פייגעלע, מיט די צוויי לאַנגע שוואַרצע צעפּ, זיצט אויך ביים טיש. זי שעמט זיך שוין נים. דאָס געזיכט רויטעלט זיך. זי איז פערטראַכט. די אויגען בלישטשען. און צוויי ברעמען ווי בוינענס וואַכען און היטען די אויגען, וואָס קוקען זיך צו אַלץ צו און שווייגען. די צוויי רויטע זאַפטיגע ליפּען ליעגען הארט איינע נעבען די אַנדערע, און פייגעלע זיצט און טראַכט עפּעס...

עס איז אַזוי שטיל, שבת'דיג. דעם טאַטענס קול נור צושפּרייט זיך איבער'ן גאַנצען הייזעל. אַלע זיצען און האָרכען.

איך שטעה נעבען פענסטער. דאָס פענסטער איז אָפען, דער אַלטער וואַלד שלאָפט שוין לאַנג, איינגעהילט אויף העלפט אין נעבעל. פון עק הימעל זעהט זיך נאָך אַ רויטער בליאַסק, די זון געהט אונטער, זי פערשווינדט דאָרט ערגעץ טיעף אין וואַלד, און דער אַלטער וואַלד

שטעהט און הערט זיך איין אין ר׳ בנימין׳ס קול, וואָס איז מקבל שבת, הערט, טראַכט עפּעס און שווייגט...

און ר׳ בנימין דאַווענט אַלץ העכער און העכער. ניט מיט לעבע־דינער שמחה איז ר׳ בנימין מקבל שבת — עס איז ספירה־צייט, דער איד איז איצט פערטרויערט, דער „לכה דודי" איז אויך אַ טרויעריגער. מיט אַ פערטרויערטער שטילער שמחה נעהמט ר׳ בנימין אויף דעם שבת...

אַלץ אַרום איז גרייט, און וואַרט נור אויפ׳ן שבת, און אַט באַלד, באַלד וועט ער קומען פון טיעפען וואַלד, וועט קומען און וועט זיך אויף אַלץ צושפּרייטען...

אַלץ אַרום שטעהט און וואַרט און האָרכט ר׳ בנימינ׳ען. דער אַלטער וואַלד וויל אויך מקבל שבת זיין. ער בענקט נאָכ׳ן שבת און וויל לויבען דעם אַלמעכטיגען, אבער די בוימער זיינען שטומע... און ר׳ בנימין איז דאָס זייער שליח צבור, ער זאָגט פאַר זיי, און זיי האָר־כען... און אַט קומט צו געהן דער שבת און צושפּרייט זיך איבער דער גאַנצער געגענד.

אַלץ שווייגט און איז פול רוהע. דורכ׳ן פענסטער קומט אַריין דער שבת, די ליכט ברענען, די חלות זיינען צוגעדעקט. אַרום טיש מיט׳ן ווייסען טישטוך זיצען אַלע. אין שבת׳דיגע קליידער, און דער טאַטע געהט אַרום אַנטקעגען און זינגט:

שלום עליכם, עליכם שלום!

די נאַכט פון שבת. די ליכט געהט אויס, די לאַמפּ ברענט נאָך העל, די מיידלעך זיצען אַרום טיש, האַלב זיצענדיג און האַלב אָנגעלעהנטער־הייט, די קעפּלעך אויף די הענדטלעך, און זיי שלאָפען. די מאַמע זיצט ביי אַ ווינקעל פון טיש, קוקט אויף די גוסס׳ענדע ליכט און האָרכט. דער טאַטע זיצט אויבענאָן, אָנגעלעהנט אויפ׳ן שטוהל, מיט אַ יאַרמולקע אויפ׳ן קאָפּ, ער קייט געקאָכטע באָב און האָרכט אויך. די עלטערע טאָכטער, פייגעלע, לייענט עפּעס אַ מעשה ביכעל פאַר׳ן לאָמפּ.

שטיל און רוהיג לייענט דאָס מיידעל עפּעס אַ מעשה, וואָס איז פערלאָפען מיט אַ גרויסען צדיק, וואָס האָט זעהר אָבגעהיט דעם שבת, און אַלע פרייטאָג נאָך מיטאָג פלעגט ער שוין ניט אַרויסגעהן פון ישוב. און דער צדיק האָט אַמאָל פערבלאָנדזשעט. עס איז געווען אַ

ווינטער־טאָג, דאָנערשטאָג. דער צדיק איז אוועק אין א דערבייאיגען דאָרף אויף א ברית, טל צו זיין א קינד. אז ער איז געגאנגען צוריק, איז ארויסגעפאלען א גרויסער שנעע און האָט פערטראָגען דעם וועג. דער צדיק האָט פערבלאָנדזשעט און האָט געמוזט נעכטיגען אין וואלד. אויף מאָרגען, פרייטאָג, איז דער צדיק אין גרוים צער און איז מתפלל צו גאָט, ער זאָל איהם ניט דערלאָזען מחלל שבת צו זיין. פלוצלונג הערט ער פון ערגעץ א זייגער שלאָגט צוועלף. דער צדיק שטעלט זיך אָב אונטער א בוים — ער וויל ווייטער ניט געהן — עס איז שוין שבת. ער גיט א קוק — ערשט ער שטעהט פאר א גרויסען פאלאץ. דער צדיק געהט אריין אין פאלאץ, זעהט ער אינעווייניג שטעהט א טיש צוגעדעקט מיט א ווייסען טישטוך, אוןביים טיש זיצט א גרייז־גרויער מאן מיט א לאנגען ווייסען באָרד, אין האנד האלט ער א זילבערנע טאבאק־פושקע און לערענט. ער געהט אונטער: „שלום עליכם" — עליכם שלום! — א איד האָט פערבלאָנדזשעט, וועסטו ביי אונז האלטען שבת....

איך שטעה ביים פענסטער. שטיל. דער וואלד שלאָפט. די בוימער שטעהען שטיל און הערכען אויף די מעשה, וואָס פייגעלע לייענט, אָבער טיעף אין וואלד רוישט עפּעס... די שטערען ווינקען עפּעס פון הימעל מיט אזוי פיעל חן. אלץ רוהט, אלץ איז שבת'דיג.

און עס דאכט זיך מיר, אז איך בין עס דער צדיק פון פייגעלע'ס מעשה, וואָס האָט אויף שבת פערבלאָנדזשעט אין גן־עדן התחתון...

אויף דעם וועג קיין שעמעניץ

און דער וועג ציהט זיך, און ערגעץ ווייט ווערט ער פערבלאנדזשעט צווישען די פעלדער, אונטער א בארג. און דער הימעל שמייכעלט אראב צו די פעלדער, און די פעלדער — ארויף און אלץ איז אזוי רוהיג, אזוי זיכער ביי זיך, אזוי פעסט; אלץ ארום איז אזוי קלאר, אלץ איז איינגעווארצעלט זיכער מיט א פעסטען יסוד אין דער ערד, נאר איך אליין בלאנדזשע ארום, צווישען הימעל און ערד... און בלאנדזשען, מיין איך, צווישען הימעל און ערד וועל איך יאהרען לאנג, יאהרען לאנג... צווישען הימעל און ערד, צווישען אלערליי גאט'ס בעשעפעניש. און די שאסעע־שטיינער רעכטס און לינקס, די שטיינער מיט די נומערן זאגען מיר, אז אוועק פון אלעם, אויסרייסען זיך, אנטלויפען פון דער חברה איז ניט אזוי לייכט... אומעטום מענשען, אומעטום זייער ארבייט, זייערע הענד.

נאך גוט, טראכט איך, וואס זייערע הענד קענען צום הימעל ניט דערגרייכען, זיי וואלטען איהם אויך אבמעסטען אויף וויארסטען און מיילען... מיט דער צייט וואלט זיך א גרויסע אקציאנס־געזעלשאפט געמאכט און וואלט בעקומען א מאנאפאל צו עקספלאאטירען די זון, די לבנה, די שטערען... און מיליאנען „משינאוויקעס" וואלטען געוועזן און מיליאנען „שלאבענס"... און עס שלעפערט זיך, דער וועג ציהט זיך... און ווייט צווישען הימעל און ערד הייבט אן צו טונקלען, און גאנצע מחנות אבגעריסענע שטיקער וואלקען ציהען זיך ארום און פליסען און טוקען זיך, און גיסען זיך צוזאמען, און רייסען זיך איבער... און אנדערע שטיקער הימעל פערשלייערען זיך, און לייכט און דורכ־זיכטיג זיינען די זילבערנע שלייער; און די שלייער ציהען זיך צונויף, בעהעפטען זיך, עס ווערט אזוי היימליך, אזוי פריינדליך, גלייך מען שפיעלט אין בעהעלטעניש...

און קיין איינציגעם הייזעל זעהט מען ניט... אוים! גאט'ס

וועלט, — ניט קיינעמס נאָר דעם רבונו של עולם'ס, און די טהויר־בעדעקטע פעלדער הייבען זיך צו צו די טהוי־בעדעקטע הימלען, און די פייכטע הימלען לאָזען זיך אראָב צו דער ערד און עס ווערט איין וועלט, ווי איין גאָט'ס... און די איינגעוואקסענע גרעזלעך אין דער ערד בעוועגען זיך שטיל, זיכער, ווי עפּעס אַ קינד, וואָס וויעגט זיך אין דער מאַמעס שויס, שפּיעלענדיג זיך פערגניגענדיג.

און ווען איך זעה דאָס אַלץ, פערשעהם איך מיך פאַר זיך אַליין, פאַר וואָס איך אַליין בין העכער פון די אַלע גרעזער, וואָס וואקסען אַרום. אַלץ איז איינגעוואקסען, איינגעוואָרצעלט אין דער ערד, נאָר איך אַליין קריך אַרום, עפּעס אַזוי ווי איך וואָלט מיך פון דער ערד אָבגעריסען, אין דער וועלט זיך געלאָזט. איך האָב מיין מאַמען פערלאָזט, מיין טאַטען אוועקגעוואָרפען און ווי אַ יתום דרעה איך מיך אַליין אַרום, זוכענדיג ערגעץ אַ מקום מנוחה... עפּעס זעהט דאָס אויס חוצפּה'דיג, פערלאָזט איז עס... און ראָרט אין מיטען פעלד, הינטען אין אַ טהאָל שטייגט אַ בוימעל אַרויס און גלאָצט אויך אין דער וועלט אריין. דאכט זיך ער פיהלט אויך דאָס זעלבע: העכער געוואַקסען פון אַלע גרעזער... דער גרעסטער פון אַלע... אַ שעהן פּנים האָט דאָס!...

און די שטיקלעך אָבגעריסענע וואָלקען האָבען זיך צוזאַמען בעהעפט איינס מיט דעם צווייטען, און עס שוועבט שוין אַ לייכטער פאַנסער איבער דעם הימעל: טהייל ערטער איז דער פאַנסער דורכ־געריסען און פון די אויפגעריסענע ערטער גלענצט עפּעס, ווי בעשטויב־טע ליכט אַזוי ווייך, און פערהילט אַזוי קושענדיג די לייכטע רייזענדע וואָלקען.

אַ רעגען וועט זיין!

דאכט זיך עס פרעהט מיך! אַליין בין איך אויפ'ן וועג, ווי דאָס גרעזעלע וועל איך זיין, ניט האָבענדיג פאַר דעם רעגען זיך וואו צו בעשיצען.

אַ שטילע ליעבע אימה הערשט איבער אַלעם. די גרעזער בייגען איין די קעפּ, רוימען אין דער שטיל איינס צום אַנדערען: „אַ רעגען וועט זיין!" דער לאַנגער וועג וואָס ציהט זיך דאָרט, דאכט זיך, גרייט זיך אָן צום רעגען: „וואָס קען איך טהון" — וואָלט ער זאָגען. פּוּז

ערגעץ ווייט קומט א פויגעל אָן צו פליהען און פליהט מיט רעש דורך, אָנזאָגענדיג: א רעגען וועט זיין! און דאָרט אין פעלד שאָקעלט זיך דער בוים, די צווייגען רוישען מיט אימה...

און די פעלדער ציהען זיך, גלאָצען אין הימעל אריין: הקדוש ברוך הוא, מיר זיינען גרייט אָנצונעהמען דיין גוטס וואָס דו שיקסט אונז!

איך געה אויף דעם וועג.

דאָרט ווייט דערהויבט א ווינד דעם שטויב, א געדיכטער קאָרזש ווערט. פון אונטער א טהאָל קומען צוויי פערד ארויף שלעפענדיג זיך. מען זעהט ווי זיי שטרעקען די העלזער אוים ארויפשלעפענדיג זיך באַרג־ארויף — דערנאָך ווייזט זיך א פויער מיט א בייטש אין האַנד.

אָט ווייזט זיך א דעכיל.

דאָרט אין טהאָל שטעהט א הייזיל, און עפּעס ווי פערשעמט בעהאַלט עס זיך אין די געדיכטע צווייגען און די פיעלע בלעטער פון די בוימער, וואָס שטעהען ארום, און דאָס הייזעל ווי איינגעטונקט צווישען די גרינע בלעטער זעהט אוים פון דערווייטענס ווי עס וואָלט פון דער הוילער ערד ארויסגעוואַקסען.

א קליין שמאָל וועגעל פיהרט פון דעם וועג אראָב און פערשלעפּ־געלט זיך אויף די פעלדער. עס פיהרט צום הייזעל צו.

עס הויבט אָן לייכט צו טריעפען... די ערד זאַפּט איין די טראָפּען.

עס טריעפט און די טראָפּען בלייבען הענגען אויפ'ן גראָז ווי גוטע טרערען... און פערוואָלקענט אין דער הימעל נור פון איין זייט; אויף דער צווייטער זייט שמייכעלט די זון מיט א גוט געלעכטערל... עס הייסט: זעהט, וואָס זיין ליעבער נאָמען קען!

איך נעהם מיך אראָב אין א זייט צום בעהאַלטען הייזעל צו, עס לויפט א הונד און קומט מיר פריינדליך אַנטקעגען, לאָזט מיך דורך און בעגלייט מיך נאָך צוריק צו דער טהיר.

א פויעריש הייזעל. ניעדריג, אָבער זיכער ליעגט דער באַלקען אויף פיער אָבגעווייסטע ווענד... הייליגע בילדער ארום. אונטער איינעם א ווינקעלע, לייכט א לעמפעל א קליינס, דער שוואַכער שיין פון לעמפעל צופליעסט זיך אזוי ווייך אין דער טונקעלקייט פון שטוב, מישט זיך אוים מיט די לייכטע בעוועגליכע שאָטענס. ביים קוימען זיצט די פויערטע און ציינדט אונטער צוויי העלצלעך... קליינע, קליינע איינגלעך מיט אָבגעברענטע פנים'ער און פלאַכע העלע פלאַקסענע האָאר

רינגלען מיך ארום און בעקוקען מיך פערוואונדערט; אין צווייטען עק ביי א וויעגעל שטעהט נאך איינס מיט א גרויסען קאפ, וואס וואקעלט זיך אויף א דינעם האלז און קוקט מיך אן פון ווייטענס און שמייכעלט. ביי די באָרוועסע פיס ליעגט א שווארצער קודלאטער הונד און קוקט איהם אין פנים אריין, און ווארט אויף א בעפעהל...

— קען איך מיך פערהאלטען דא, ביז דער רעגען וועט אריבער?

די פויערטע ערלויבט עס מיר פריינדליך און דערלאנגט מיר א שטוהל צו זיצען.

פון דרויסען הערט זיך א ווייטער דונער... גלייך פוהרען וואלטען דורכגעריבען אויף א הארטען וועג.

און אין שטוב איז שטיל געוואָרען, און אין דער שטילקייט דערהער איך אן אלטע שוואכע שטימע:

— ברוך אתה ה׳ אלהינו... א ברכה איבער׳ן דונער.

איך קוק מיך אום, אין ווינקעלע ביים פענסטער זיצט איינגעהויקערט א איד איבער א שניידערשער ארבייט.

עס ווערט מיר היימליכער, עס פרעהט מיך צו טרעפען נאך א איד אין א גוי׳שע שטוב, מען שפירט זיך עפעס היימיש.

— שלום עליכם, פעטער!

— עליכם שלום א איד.

— אודאי געקומען געררשט קויפען! — טרעפט ער.

— ניין, איך געה נור פארביי.

— וואוהין?

— קיין שעמענעץ.

— אזוי, נאך שעמענעץ! איך בין טאקע א שעמענעצער.

און דאס האב איך אליין געוואוסט. מען דערקענט עס אין איהם. צווישען די קנייטשען אויף זיין אלטען פנים ליעגט שעמענעץ אויסגעגאסען און שמייכעלט!

יעדע קהילה האט שוין איהר סטעמפעל, וואס זי לעגט אויף איהרע איינוואהנער...

דאס לאנג־אויסגעצויגענע פנים, די מאגערע באקען, די קנייטשען ארום די אויגען, די קנייטשען ארום איינגעפאלענעם מויל, זיינען על פי נוסח שעמענעץ. על פי נוסח שעמענעץ זיינען די שווארצע טאבאק־צייכען אונטער דער לאנגער שפיציגער נאז...

— וואָס טהוט איהר דאָ, ר׳ איד? — פרעג איך איהם אבי צו פרעגען.

— איהר זעהט דאָך!

— איז אין דער היים קיין ארבייט ניטאָ?

— נייע מאָדעס, — זיפצט ער — א יונג פון אַל־די־שוואַרצע־יאָהר געקומען מיט אַן אַכט־קאַנטיג היטעל, אַ „וואַרשאַווער שניידער" זאָגט ער... האָט ער שפּע... און איך אויף דער עלטער מוז ארומגעהן אויף די דערפער... ער נעהט נייעס... איך נעה, אזוי ווי מיין טאַטע האָט מיך געלערנט, און אזוי ווי מיין טאַטענס טאַטע האָט מיין טאַטען געלערנט... קיין איבער־שפּיצלעך קען איך ניט.

און גלייך ער וויל מיך טרייסטען, גיט ער צו:

— יעדען פרייטאָג קום איך צו מיין אַלטער... אהיים! באַ... אומעטום גאָט׳ס וועלט און זיינע בעשעפעניש! און ווידער אַרום, — זאָגט דער אַלטער נאָך אַ לאַנגען איבערקלערען זיך — ווער דאַנקט און לויבט דאָ גאָט פאַר אַלע זיינע תבואות, פאַר אַלעס וואָס ער האָט אונז בעשאַפען, אז ניט אַ איד וואָס פערבלאָנזשעט זיך אַמאָל אהער?...

דערוויל האָט זיך אויסגעלייטערט און די זון איז אין פענסטער אריין.

— נאָך ווייט קיין שעמענעץ? — פרעג איך.

— אַ וויאָרסט דריי. דער וועג פיהרט גלייך צו.

איך דאַנק דער בעל־הבית׳טע, געזעגען מיך, דער אַלטער האָט מיר לאַנג נאָכגעקוקט.

ערשט מאָנטאָג! — הער איך הינטער מיר זיין זיפץ.

צוריק אויפ׳ן וועג! דער הימעל איז קלאָר, די וואָלקען ציהען זיך ערגעץ אוועק; די נאַסע פעלדער שמייכלען צום הימעל און דאַנקען פאַר דער שפּע...

און איבער דעם קלאָרען הימעל מיט בלויע פערטונקענע וואָלקען בייגט זיך אוים אַ גאָלדענער רעגען־בויגען מיט בלויע קאַנטען. „גאָט איז בארמהערציג, ער האָט זיך דערמאָנט" — זאָגט דער הימעל און טריקענט די ערד מיט ליכטיגער ליעבשאַפט, ווי אַ מאַמע ווישט אָב די בעקלעך פון אַ פערוויינט קינד...

אויך ערבארמדיג זיינען די פעלדער ארום... זיי געדענקען פון גאר נים און וויסען פון גאר נים...

די זון טוקט זיך, א לייכטער וואלקען שוועבט איבער'ן הימעל, אין מערב גיסט זיך אויס א גאלדענער ים מיט צוואוואָרפענע בלויע אינזלען. א רונדיגע לבנה שניידט זיך אויס פון די וואלקען און קוקט ארויס, ווי פון אונטער א פאָרהאַנג, און דער וואלקען בעוועגט זיך לייכט ווי א פאָרהאַנג, און שוועבט איבער דער לבנה...

און וואָס א מאָל מעהר, ווערט דער רויטער ים ווינציגער, די טונקעל־בלויע אינזלען — גרעסער. דער הימעל ארום, א ליכטיגער ים, פערטונקעלט זיך, און דער וואלקען איבער דער לבנה ווערט שיטערער און לייכטער, און שוועבט אריבער און עס בעוויזט זיך שוין א זילבערנע לבנה.

פון דערווייטען בעווייזען זיך עטליכע שיטערע בוימער... גלייך זיי הייבען זיך פון ערגעץ ארויס, און זיי מעהרען זיך — עס ווערט פון זיי א וואלד... און דער וועג פערבלאָנקעט זיך צווישען די בוימער, און עס שווימען ארום אין דער לופט פערבלאָנדזשעטע קולות... מענשליכע שטימען צוזאמען מיט א געקוואַקעריי פון פרעש.

א פויעריש אינגעל קומט מיר אנטקעגען מיט א ליעדעל, מיט א ווייך קלינגענדיג ליעדעל, און ער נעהמט זיך ערגעץ אראב אין עק זייט און ווערט פערשוואונדען, און דאָס ליעדעל וויעגט זיך נאָך אין דער לופט.

די בוימער ווערען שיטערער, דאָס שימערען פון די בלעטער הערט א ווייל אויף, עפּעס ווי האָרכענדיג שטעהט די געגענד... מען רוהט זיך אָב... פון דער ווייטען הערט מען נור דאָס געקוואַקעריי פון פרעש.

און דאָרט ווייט שטאַרט עפּעס אין דער לופט... עס קומט וואָס א מאָל שאַרפער ארויס, נאָר וואָס — ווייס איך נאָך נים. א הונד בילט... דערנאָך געהט אן אויסגעצויגענער „מע" בלשון רבים. קיה נעהען אהיים זיך מעלקען... גרויסע געלע פלעקען בעוועגען זיך... מעעע...

א פויערטע מיט א צווייגעל געהט נאָך.

צוויי אידען געהען אויפ'ן וועג, האלטען זעקלעך אויף די פּלייצעס, שטעקלעך אין די הענד און געהען.

טונקעל ווערט. היימיש איז אלץ אזוי ווי ביי דער מאמען אין דער היים.

אט שטעהט א פוהר פאר א הייזעל, א קעלבעל ליעגט אויף די פוהר און שרייט, אינגלעך שטעהן פאר׳ן הייזעל און פרעהען זיך מיט די פערד.

די צוויי אידען קומען אן, שטעלען זיך אב ביי דער פוהר און רעדען עפעס מיט דעם פויער. איינער טאפט דאס קעלבעל וואס איז אויף דער פוהר און דינגט עס. דער פויער האלט א פיפקע אין מויל און לאזט געדיכטען רויך ארויס, און לאכט.

דער הימעל איז שוין טונקעל; קליינע שטערען זעהען אויס — ווי ליכטיגע פענסטערלעך אין די שטיבלעך פאר מלאכים, די לבנה — ווי א גרויס פענסטער אין זיין ליעבען נאמענס פאלאץ... און גאר אין עק, ווייט, ווייט, פערזינקט דאס לעצטע ביסעל רויטקייט און ווערט פערטרונקען אין אפשר גאנצע מחנות פערבלאנדזשעטע טונקעל־בלויע וואלקען... אדער ווייס איך וואס זיי זיינען?...

עס בעוויזען זיך שעמענעצער הייזלעך... ניעדריגע הייזלעך, איינס אבגערוקט פון צווייטען, פלאץ איז ביליג! ווייבער זיצען אויף די שוועלען פאר די טהירען און שמועסען. קינדער לויפען ארום איבער׳ן שטיינערנעם בריקעל פון איבער׳ן אויסגעטריקענטען טייכעל פאר די הייזער. אין מיטען מארק ליעגען גרויסע בינד שטרוי; אודאי נאך א מארק־טאג. אין א ברייטע „ליק" צווישען צוויי הייזלעך שפיעלען זיך חדר־אינגלעך אין זעלנער.

אן איינפאהר־הויז. א שילד מיט רויטע טראנספעראנט־אותיות... א לעמפעל רייכערט זיך פון הינטען, אויף א שוועל פון א געוועלב שטעהט א מיידעל מיט אויפגעקעמטע האאר אין א ווייס פארטוכעל און קוקט אין גאס אריין, וואו אנדערע מיידלעך שפאציערען. זי קוקט צו דעם פעלדשערס שוועל געגענאיבער. דארט שטעהט א יונג, דער הוט אויף א שפיץ „גרזיווע", ער ווינקט צו איהר... קוק דערוויילֿ דרייצעהניעהריג מיידעלע; דיין זיווג לערנט זיך ערשט דאס פשט׳ל צו „בר־מצוה"...

סאמע ווייבער און קינדער — וואו זיינען די מענער?

— יתגדל ויתקדש... רייסט זיך פון בית־המדרש ארויס! דארט זיינען זיי.

„אמן יהא שמיה רבא..." ענטפערט דער עולם מיט א רעש.

און טהייל ווייבער אויף די שוועלען ווישען זיך די הענד אן די וועגד און זאגען: אמן, יהא שמיה רבא...

שעמענעץ דאווענט!

די נאכט איז צוגעפאלען. זיבער און שטיל שטעהען די קליינע הייזלעך ארום מארק, זיי זעהען מיר אויס, ווי אלטע ווייבער מיט שטריק־נאדלען אין די הענד וואס האבען זיך פערזאמעלט אין א גרויסע שוהל און ווארטען, די זאגערין זאל קומען, די זאגערין מיט ברילען אויף דער נאז, מיט'ן פעקעל תחנות אין דער האנד...

אבער א לבנה האט שעמענעץ.

טונקעל איז דער הימעל, מיט די שטערען ווי מיט ליכטיגען מאן בעשים, אין מיטען שניידט זיך אויס א ריכטיגע לבנה, טאקע יהושוע'ס פנים, אהן אן איינציגע פגימה'לע, די שכינה שיינט אויפ'ן הייליגען פנים... און זי קוקט אראב, די לבנה, אויף איהר ליעבע „כנסת ישראל" און שמייכעלט צו איהר, איהר כנסת ישראל דאווענט.

און הינטער מיר פרעגט א יונגע שטימע:

— מעג מען דען קוקען אין דער לבנה אריין? יא, מען מעג?

איך קוק מיך אום. א פאאר גרויסע קינדישע אויגען אין א בלאס דאר פנים'ל.

— יא, מען מעג קוקען, יא מען מעג?

און איך טראכט מיר: די שעמענעצער לבנה איז אפשר דעריבער אזוי קלאר, אזוי הייליג, אזוי ריין, ווייל קיינער קוקט ניט אויף איהר...

מחלוקת אין קארטשעוו

דער וועג קיין קארטשעוו לאזט זיך אין א טהאל אראב. פון אלע
זייטען לאזען זיך מיט אין דעם זעלבען טהאל אראב לאנגע בייטען
ערד, טייל נאך שווארצע, ערשט בעאקערטע; פון א טייל בייטען הויר־
בען שוין אן גרינע קערענדלעך שמייכלענדיג די קעפ ארויסצושטעקען,
און זיי שמייכלען און ווינקען אזוי שעהן פון דערווייטענס; און טייל
בייטען זיינען שוין אין גאנצען מיט גראז בעוואקסען. פון דער אנדערער
זייט שטעדטעל זעהט זיך, ווי עס ציהט זיך פון טהאל בארג - ארויף
א זאמדיגער וועג, פוןביידע זייטען מיט בעפלאנצטע בוימער. צוזאמען
מיט דעם וועג ציהען זיך מיט אין דער הויך די לאנגע, טייל נאך
שווארצע, טייל שוין בעגראזטע, און טייל שוין גאר אין גאנצען מיט
הויכע גראזען בעוואקסענע בייטען און מישען זיך דארט אלע צוזאמען,
ביז זיי ווערען אין גאנצען פון דער ווייטען פערשוואונדען פון דער אויג.
איבער דעם אלעם שפרייט זיך אויס פון אויבען א גאנץ לאנגער און
א גאנץ ברייטער ליכטיגער הימעל, אין וועלכען גרויע וואלקענדלעך
באדען זיך און טוקען זיך.

אונטען אין דעם טהאל אויף א קליינעם פלאץ, הארט ביי א וואַ־
סער'ל פון איין זייט, הארט ביי א וועלד'ל פון א צווייטער זייט, זיינען
צושאטען איינצעלנע הייזלעך, די דעכער זיינען איינס צוגעבויגט צום
צווייטען, — דאס איז דאס שטעדטעל ק א ר ט ש ע ו ו, א עיר
ואם בישראל. קוקענדיג אויף דעם הימעל, וואס פערשפרייט זיך איבער
דעם שטעדטעל, ווי א גאנץ ברייטע און אונענדליכע חופה איבער א
קליינעם שווארצען פונקט, וואס איז פערטרונקען אין א גרינעם גראזע־
דיגען ים, דאכט זיך, אז דער הימעל פערגעסט עפעס קארטשעוו. קאר־
טשעוו איז א פונקט, פערפלעקט אויף דעם אויבער־דעק פון זיין כלה —
די ערד. נור קארטשעוו טראכט ביי זיך ניט אזוי, דער הימעל שיצט
איבער איהר מיט א בעזונדער געטריישאפט און ליעבע. קארטשעוו איז

טאָקע אַ קליין שוואַרץ פּלעקעל, וואָס איז אויסגעמאָלט אויף דער ערד, און איבער דעם דאָזיגען פּלעקעל שיצט דער הימעל מיט גרויס רחמים און לאָזט זיך איבער איהם אַראָב אַזוי ווייך און גלעטענדיג, וואָס אַמאָל ניעדריגער און ניעדריגער.

דאַכט זיך דער הימעל שיצט אויף אַזוי ווייך, אַזוי געטריי איבער דעם נאָהענטען וועלדעל, ווי איבער קאַרטשעוו — ער בעשטעהט דאָך נור פון בוימער, וואָס שטעהען וואַרטענדיג, ביז מען וועט זיי אָבהאַקען און פערברענען אין פייער אין קאַרטשעוו גופא...?

און קאַרטשעוו אָבער — דער הימעל איז נור דירעקט צוליעב איהר: זי האָט אויף איהר גוט־אָרט דריי הייליגע צדיקים בעגראָבען, איהר שוהל, בית־המדרש, חוץ שטיבלעך און פּריוואַט מנינים, וועלכע שפּאַלטען דורך דעם הימעל דריי מאָל אַ טאָג.

נאָך מעהר איז די קאַרטשעווער קהלה בעריהמט מיט איהר נחלה׳שאַפט, יעדער מענש אין קאַרטשעוו מוז זיין אייגענע נחלה האָבען — זיין שטוב, כאָטש זיין אייגען ווענדטעל.

עס זאָל דיר ניט וואונדערען, ווען דו געפינסט קאַרטשעווער הייזלעך פערשיעדען־פאַרביג אָבגעמאָלט: איין שטיקעל וואַנד רויט, דאָס צווייטע שטיקעל ווייס־אָבגעמאָלט, פון דעם דריטען שטיקעל וואַנד זעהט מען אַרויס די שטיקלעך האָלץ, וואָס זיינען אין דער לענג און אין דער ברייט צוזאַמענגעקלאַפּט (אודאי אַ טייל פון אן אביון). דער דאַך איז אויך ניט אומעטום גלייך. איין שטיבעל־דאַך איז בעשלאָגען מיט שינדלען, דאָס צווייטע איז געדעקט מיט שטרוי, דאָס דריטע מיט בלעך, אַ טייל איז גאָר אין גאַנצען אָפען. דאָס איז ניט פון שעהנקייט וועגען — גנה, זיי מוחל, און לייען איבער די נעמען, וועלכע זיינען אָנגעשריבען אויף דעם בלעכעל, וואָס איז אָנגעקלאַפּט פאַר דעם הויז, און וועסט געוואָהר ווערען, פאַר וואָס עס איז אַזוי:

נומער 3.

חצקעל מענדעלאָוויטש,
ישעיה וואַרשאַווסקי׳
זרח פייגענשטאָק,
גדליה גוטמאַן,
און אַזוי ווייטער...

שעהן איז צו זעהן אין דער פריה, ווען די בעלי־בתים פון די

שטיבלעך לאָזען זיך ארוים, יעדער זיין שטיקעל גאַס פאַר זיין הויז אָבצוקעהרען.

חצקעל קעהרט אוועק זיין שטיקעל רינשטאָק, ישעיה זיין שטיקעל און זרח זיינס, נאָר תמיד בלייבט איבער צווישען איין טייל רינשטאָק און דעם צווייטען אַ שטיקעל ניט ריין געמאַכט. דער סטראַזשניק קומט אָן, זרח שרייט: איך האָב דאָס מייניגע אוועקגעקעהרט, גדליה: דאָס שטיקעל געהערט צו דיר, חצקעל מאַכט זיך גאָר אין גאַנצען פון שמוב ארוים.

און דער סטראַזשניק נעהמט ארוים דאָס ביכעל, האַלט דעם בליישטיפט אין דער האַנד און דריידעלט מיט דער האַנד ארום און ארום, ציקעלט זיך עפּעס אַן אות צו מאַכען און קוקט דערוויל מיט איין אויג אויף די בעלי־בתים, וואָס האַלטען די בעזעמס אין דער האַנד און קריעגען זיך.

— געה גיעב איהם אַ אידער (אַ צעהנער), לאָז איהם ניט כתב'ע־נען (פערשרייבען) — שרייט זרח.

— איך זאָל געהען? — שרייט חצקעל — וואָס איז עס מיין געשעפט? געה צוברעך הענד און פיס!

— ביים גרינעם טיש וועסטו שוין אַזאַ בריה ניט זיין — וואָרענט איהם ישעיה.

— גרין און געל זאָל דיר דיין טרפה פּרצוף ווערען, רבונו של עולם פון הימעל, — בעקומט ער אַן ענטפער פון חצקעל'ס ווייב, וואָס שטעקט די שלאָפהויב ארוים פון דורך אַ פענסטער אין דער הויף.

דער סוף איז: מען לעגט זיך צוזאַמען, יעדער גיט אַ פּיערער און מען טראָגט עס צו דעם סטראַזשניק.

דער לעצטער שפּייט אויס, הייסט מיט אַ בייזערדיגער שטימע אויסקעהרען, געבענדיג צו פערשטעהן, אַז מיט דעם איז מען נאָך ניט יוצא, און אריינלעגענדיג די פּאָאר גראָשען אין קעשענע געהט ער אוועק ווייטער.

אַ בעשטענדיגע מחלוקה אין קאַרטשעוו איז צווישען לייבעל דעם מלמד און בערעל דעם פוהרמאַן.

די מעשה איז אַזוי:

אַמאָל האָבען זיי ביידע געהאַט צוויי איינגעפאַלענע שטיבלעך

אונטער איין דעכעל, אַ ירושה פון זייערע עלטערן. געוואוינט האָבן זיי ביידע ניט דאָרט, איינס, די פּאַליציע האָט ניט געלאָזט, ווייל זי האָט פּערלאַנגט, מען זאָל די חורבה צוואווארפן, נאָר ווען זי וואָלט אַפילו יא מתיר געווען, וואָלטען זיי סיי־ווי־סיי דאָרטען ניט געוואוינט: דער דאָך איז אַראָבגעריסען, די ווענדטלעך שאָקלען זיך, און אַריינציהענדיג זיך דאָרט, אויסער וואָס מען דאַרף אַריינלעגען געלד, צורעכט צו מאַכען די חורבה (וואָס ניט ביידע זיינען עס אימשטאַנד), וואָלטען זיי נאָך דערמיט איינגעשטעלט זייער לעבען און זייערע קינדער׳ס לעבען, און אַזוי האָט זיך לייבעל מלמד וואו ערגעץ אַנדערש זיין חדר און בערעל וואו אַנדערש זיין שטיבעל. און די בעלי־בתים לעבען צווישען זיך אין שלום. טרעפט מען זיך אַמאָל צוזאַמען אין בית־המדרש אין אַ שבת פאַר־נאַכט, געהט בערעל דער פוהרמאַן צו צו לייבעל׳ן און לאָזט אַראָב זיין דיקע בעשמוצטע האַנד אויף לייבעל׳ס אויסגעמאָגערטען רוקען, וואָס האַלט תמיד אין איין ציטערען.

— נו, לייבעל, וואָס הערט מען עפּעס מכח אונזער נחלה?

לייבעל קעהרט זיך אום, ברומט אונטער די נאָז, פאַר זיך:

— גראָבער יונג.

וואָס טהוט דער יצר הרע, וואָס לאָקערט אויף די כנסת ישראל צו פערשפרייטען קריעג צווישען זיי? שיקט ער אָן אַ פייער אויף קאַר־טשעוו. דאָס פייער לעקט אָב די נחלה פון אונזערע ביידע העלדען, און לאָזט איבער אַ „כותל מערבי“, אַ געדעכעניש פון דעם חורבן.

ארום זעהט מען אַרוים שווארצע, האַלב־איינגעפאַלענע קוימענס, וואָס שטעהען ווי אָבגעשאָפּטע שמשים און צווישען די קוימענס שטעהט זיך איינגעקאָרטשעט אַ ניעדריג שוואַרץ ווענדטעל, צוזאַמענגעקלאַפּט פון אַ פּאָאַר פערברענטע ברעטלעך. די קוימענס זיינען באַלד צוריק בעמויערט געוואָרען, קאַרטשעוו איז צוריק — קאַרטשעוו, און נור דאָס פּלויטעל שטעהט אַ געדעכעניש פון דער שרפה.

קריעגען זיך איבער דעם פּלויטעל די צוויי בעלי־בתים — לייבעל מלמד און בערעל פוהרמאַן.

לייבעל ווייזט אויף מיט ראיות און פערשיעדענע פּשט׳לעך, אַז דאָס פּלויטעל איז אַ ווענדטעל פון זיין שטוב. ער דערקענט נאָך אַפילו די צוועקעס, וואָס ער האָט אַריינגעקלאַפּט אין וואַנד אויפצוהענגען דעם זייגער און די אַטלעסענע קאַפּאָטע; ער דערקענט דעם צוואַק, וואָס אויף

איהם האָט ער געהאַט הענגען דעם טלית און תפילין — ער איז נאָך אַביסעל איינגעבויגען. בערעל טענה'ט אָבער: ער ווייסט, אַז דאָס פלויטעל איז אַ ווענדטעל פון זיין שטוב; קיין ראיות וויל ער ניט ברענגען — לערנען קען ער ניט.

געהען זייביידע צום רב. דער רב מאַכט אַ פשרה: וואוינען דאָרט קען מען דאָך סיי־ווי־סיי ניט, אלא מה, צו וואָס קען נוצען דאָס פלויטעל? נור אויף אַ וואַנד צו אַ סוכה, און אַ סוכה דאַרפען זיי דאָך ביידע — לאָז דאָס פלויטעל שטעהן אויף סכות, און לאָזען זיי זיך ביידע דאָרט אַ סוכה מאַכען.

טענה'ט אָבער בערעל: לא, ער דאַרף דאָס פלויטעל אויף אַ שטאַל פאַר זיין פערד. אַ גראָבער יונג איז ער און ווייס אפילו ניט צו זאָגען קיין להבדיל צווישען אַ סוכה און אַ שטאַל.

לייבעל מלמד ווערט אויפגעבראַכט: זיין נחלה, זיין פאָטער האָט דאָרט געוואוינט, זיין זיידע — זיין עלטער־זיידע, פון דעם פלויטעל מאַכען אַ שטאַל? ניין, אום לעבען זאָל עס איהם געהן.

בערעל פיהרט אוועק אהין צום פלויטעל אַ גוי מיט אַ זעג און אַ האַק, נעהמט דער גוי ארויס אַ שטריקעל און הויבט אָן דאָס פלויטעל צו מעסטען, ווערט דערפון געוואָהר לייבעל מלמד, קומט ער אָן צו לויפען. און ער פערשטעלט דאָס פלויטעל מיט ביידע פאַלעם און לאָזט ניט מעסטען.

— געהסט אוועק, איך צוהאַק דיר דאָ דעם קאָפּ — שרייט בערעל.

— לאָזט מיך צו צו דעם עוכר, לאָזט מיך, איך וועל איהם קורע כדג זיין — שרייט לייבעל.

יוסקע לאַבוס, אַ באָרפוסער און נאַקעטער יונג מיט אַ צוריסען היטעל, שטעהט דערביי און קוקט.

— ווער האַלט איהם דען צו? לאָזט איהם, לאָזט איהם, — און ווינקט מיט אַן אויג צו בערל'ען: — נעהם איהם.

עס ווערט אַ קריעגעריי, אידען קומען זיך צונויף, מען מישט זיך אריין, מען רייסט אוועק בערל'ען פון איין זייט, לייבעל'ן פון דער צוויי־טער זייט, און דער גוי געהט צוריק אהיים מיט דער זעג.

דער מלמד הויבט אָבער אָן צו פערנאַכלעסיגען זיין מלמדות, געהט אַ גאַנצען טאָג ארום און קלערט וועגען דער נחלה, און וואו ער זעהט אַ גוי פערבייגעהן מיט אַ האַק אויף דער פלייצע קלאַפּט איהם

דאָס האַרץ און ער גערט איהם נאָך, קוקט אויב ער גערט ניט אַהין צו זיין פלויטעל.

טײלמאָל, ליגענדיג ביינאַכט אין בעט, כאַפּט זיך דער מלמד אויף. טהוט זיך אָן דעם שלאָפּראָק און לויפט אַהין צום פלויטעל. עס דאַכט זיך איהם אַלץ, אַז בערעל שטעהט מיט אַ האַק פאַר דעם פלויטעל און צולעגט עס, און מאַכט זיך פון איהם אַ שטאַל.

זיין ווייב שרייט: גזלן, קוילעסט דאָך מיך מיט די קינדער אַוועק, לאָז געהן אַ כפרה בערעל מיט'ן פלויטעל אין איינעם. וואָס האָסטו דען דערפון?

— חצופה, מיין טאַטען'ס!...

און אַ גאַנצען טאָג דרעהט זיך לייבעל ארויף און אַראָב פאַר דעם פלויטעל, כאַפּט אָן יעדען פערבייגעהער, נעהמט איהם אָן פאַר די לאַצען און גיט איהם צו פערשטעהן, מאַכענדיג מיט די פינגער:

— זעה, והא ראיה, אַז דאָס פלויטעל איז מיינס — זעה, דאָ איז געווען אונזער שטיבעל, דאָס פלויטעל איז טאַקע געווען די מזרח־וואַנד, פלעג איך אַמאָל אין דער היים מנחה דאַווענען, שטעל איך מיך אַניעדער ביי דעם ווענדטעל טאַקע ביי'ם פלויטעל, אַט דערקען איך נאָך די צוועקעס, וואָס איך האָב זיי אַליין אַריינגעשלאָגען.

און ווען דו געהסט אַזוי ביי־נאַכט איינער אַליין אין די גאַסען פון קאַרטשעוו, זעהסטו ווי אויבען אין דער הויך שפּיעגעלט זיך אָב די לבנה און קוקט טרויעריג און ערנסט אַראָב אויף די ניעדריגע הייזלעך, און אונטער אַ קליין ניעדריג שוואַרץ פלויטעל, וואָס זעהט אויס ווי אַ שוואַרצער פלעק, ליגט עפּעס ווער איינגעטוליעט דעם קאָפּ צוגענייגט צום פלויטעל און שלאָפט. די בלייכע לבנה קוקט אַראָב צו איהם, בעלויכטענדיג עטוואָס טרויעריג זיין קאַלטען קערפּער, וואָס איז אַרומגעוויקעלט אין אַ לייכטען כאַלאַטעל. דאָס איז לייבעל דער מלמד, ער היט אָב זיין ירושה.

צו וואָס?

אַ פינף, זעקס יאָהר צוריק — האָט זיך בעוויזען אויף דער גאַס אַ נייער סטראַזשניק, וואָס איז נאָך ניט געוועהנט געווען מיט די מנהגים פון דער גאַס. געהט ער זיך אַמאָל אַרוים זונטאָג אין דער גאַס אַריין שפּאַצירען, און דערזעהט פון דער ווייטענס, ווי חיים נחום מאַנדריק רופט פריי און פראַנק אין זיין געוועלב אַריין קונים גאַנצע 5 מינוט פאַר צוועלף אַזייגער! נעהמט ער, דער סטראַזשניק, און פערשרייבט מאַנדריק'ן אין ביכעל אַריין. דערפון ווערט אַ פּראָטאָקאָל, און דער פּראָטאָקאָל געהט אין סאָנד (געריכט) אַריין. מאַנדריק איז דערווייל מיט'ן סטראַזשניק חבר און „כל ולך“ געוואָרען. דער סטראַזשניק איז דערווייל מעהר „תושב“ געוואָרען אין גאַס, און האָט זיך אויסגעלערנט און געקענט אויסווענינ אַלע מנהגים פון גאַס, — פּראָטאָקאָל אָבער בלייבט פּראָטאָקאָל און מאַנדריק כאַפּט אַ פּסק: 25 רובעל קנס, אָדער 5 טעג קאָזע. לאַכט ער, מאַנדריק. 25 רובעל פאַר 5 טעג, ער וואָלט יעדע וואָך אַזא געשעפט געמאַכט! און פאַר וואָס זאָל עס מאַנדריק ניט וועלען פערדיענען 5 רובעל אַ טאָג? האָט ער גענומען אויף זיך די „קאָזע“. און דער וואָיט האָט שוין געשריעבען וואו מען דאַרף, אַז מאַנדריק קען ניט צאָהלען. אָבער ניט אַזוי געשווינד זעצט מען מאַנדריק'ן אַריין! עס געהט איבער אַ צייט, מאַנדריק האָט שוין אָן דער גאַנצער מעשה פערגעסען, בעווייזט זיך פּלוצלינג דער סטראַזשניק. וואָס איז? מען רופט מאַנדריק'ן צום וואָיט. וואָס איז? וואָס וויל דער וואָיט? גאָר נישט. נור דער שרייבער לעזט איהם פאָר עפּעס אַלטע חטאים מיט פינף טעג זיצען.

מאַנדריק דערמאָנט זיך. פון דעסטוועגען — מאַלע וואָס — איילט אייך ניט אַזוי, זאָגט ער, דערווייל האָב איך קיין צייט ניט... אַנדערע געשעפטען, — איך מאַך אַ ברית די וואָך! — דער שרייבער איז דוקא ניט קיין שלעכטער, לעגט ער די פּאַפּירען אַוועק, ווערען זיי־

ערגעץ אין דער אַלטער שאַפע פערפאַלען, ליגנגן זיי אַב אַ יאָהר צוויי, דריי. — מאַנדריק האָט וויטער פערגעסען. ער האָט שוין לאַנג פערגע־סען! און אַז ער דערמאַנט זיך אַמאָל — האָבען דערווייל יענע פערגעסען!

אַז מען דערמאָנט איהם דערין אין בית־המדרש, לאַכט ער: — זיי האָבען פערגעסען, ברידער, ווי אין פאַר־אַ־יאָהריגען שנעע. מען מאַהנט מיך גאָר נישט!

וואָס געשריעבען און גע׳חתמ׳עט איז אָבער געשריעבען און גע׳חתמ׳עט... און פאַר זייערס אַ יום־טוב, אַז מען איז געגאַנגען רוימען אין דער „גמינע", געפינט מען מאַנדריק׳ס עסק אונטער דער שאַפע.

און באַלד נאָך דער חג׳ע, אין אַ שעהנעם פריה־מאָרגען, ווען מאַנדריק דערהויבט זיך נאָכ׳ן אָנבייסען און וויל ארויסגעהן, ווי נעבטען און אייערנעכטען, עפענען דאָס געוועלב, פאַלט אריין זשענזשע דער „שמש" פון גמינע מיט נאָך עפּעס אַ מין „לאַ־יחרץ׳ל" אין אַ קאַפּעליוש מיט קאַנטען, — און מען בעט שעהן, מאַנדריק זאָל מוחל זיין אין קאַזע אריין.

און עס העלפט ניט קיין „רביניו" און קיין „בעבינור"; מאַנדריק האָט מאָרגען אַ וועקסעלע צו צאָהלען, איבערמאָרגען פאַלט דער גרויר־סער יאַריד, — שריי „חי וקיים", אַז מען איז אין גלות!

די מאַנדריקאָווע איז צוגעפאַלען צום וואָיט מיט׳ן קליינעם קינד אויף דער האַנד: גוואַלד, פּאַניע וואָיצע, זע׳מיר דאָך עפּעס הייםישע מענשען... סטייטש?

— עס העלפט ניט! די „בומאַגעס" זיינען צוגעשיקט געוואָרען פון „אויעזד", דער וואָיט איז גאָר ניט שולדיג.

די שטאָדט׳ס קאַזע איז הינטער דער קאַנצעלאַריע פון דער גמינע, אין „קאַלער׳ס" הויז, דאָס שעהנסטע און געזינדסטע הויז אין מאַרק. און די צוויי פענסטער, מיט די אייזערנע גראַטען קוקען זיך שעהן אין מאַרק אריין, גלייך זיי וואָלטען גאָר קיין קאַזע־פענסטער ניט געוועזען.

און אויף יענער זייט מאַרק, פּונקט קעגענאיבער דער קאַזע, איז טאַקע מאַנדריק׳ס געוועלב. שטעהט מאַנדריק אין קאַזע ביים פענסטער און קוקט אַריבער אין זיין געוועלב אריין, צעהלט ער די קונים אין זיין געוועלב, און לויט דעם פּעקעל, וואָס דער קונה טראָגט ארויס, בערע־

כענט ער די קאסע אין שופלאד. טיילמאל קומט א קונה פון געוועלב ארוים מיט ליידיגע הענד; דער עלטערער זוהן מאנדריק'ס לויפט איהם נאך און רופט איהם צוריק אין געוועלב אריין, — העלפט איהם מאנ־דריק דורכ'ן פענסטער צו. רופט ער: זייט מוחל, זייט מוחל, א נייער סארט פון ווארשא!

איז אין געוועלב קיין קונים נימא, האט ער ניט וואס צו טהון, וויל ער ניט „באלעמוטשען", כאפט ער ארוים דאס תהלים'ל פון בוזעם, פונקט ווי אין געוועלב צווישען איין קונה און צווייטען, שלינגט ער איין א קאפיטעל תהלים, — א לייזונג אויף יענער וועלט. אין דער מיט, דערזעהט ער דורכ'ן פענסטער יואל דוד'ן, טראכט ער וועגען א גמילות־חסד, א וועקסעלע צו צאהלען, און רופט:

— יואל דוד! יואל דוד! — און אז דער וויסטער יואל דוד (א מעבעל הענדלער) דערהערט, אז מען רופט פון קאזע, געהט ער צו.

— הא! חיים נחום, פאר וואס? — און דערלאנגט איהם דעם גוט־מארגען דורך די גראטען.

— גוט־יאהר! — ענטפערט מאנדריק. — מאקע יענע מעשה... האבען זיך היינט דערמאנט, א שווארץ יאהר אויף זיי... זאג נור, האסט ניט א 25גער אויף א פאאר טעג? איך דארף דארט א וועקסעלע צו צאהלען, עס זאל זיי אזוי דער קאפ שטעהן צום טאנצען, ווי מיינער צום זיצען....

— דארט אויך, א פנים, ניט פאראן קיין שכחה, הא? — מאכט יואל דוד, און געהט אוועק אהן א קלארע תשובה וועגען גמילת חסד.

דערזעהט דערוויל מאנדריק, אז א פויער פיהרט א וועגעלע תבואה אין מארק אריין צו פערקויפען, שרייט ער אויס: — העי, העי! סלוכאי, סלוכאיטשע!

— הא? וואס? — דערשרעקט זיך א ביסעל דער פויער. און מאנדריק שרייט איהם ארוים:

— האסט מיך ניט דערקענט, סטעפאן! דאס בין איך דאך, ווייז מיר נור אהער א פראבקע.

— איי, דו איד, דו מאשעניק, אזוי לאנג געהט דער קרוג צום וואסער, ביז דאס אויער ברעכט זיך אב — זאגט דער פויער, און דער־לאנגט איהם דאך די פראבקע דורך די גראטעס.

— האב ניט קיין מורא! דיך וועל איך שוין ניט נארען —

ענטפערט מאַנדריק, ארויסשטעקענדיג די האנד דורך דער גראַטע נאָך דער פּראַבע. — און וויפיעל ווילסטו עס פאַר די „זשארנעס“?

— צו אכט און צוואַנציג גילדען.

— טאקע, אַ וואַ! דו מיינסט, אז איך זיץ אין קאָזע, מעג מען שוין לאַכען אוים מיר? נאַ, זעה, וואָס איך גיב דיר!

און מאַנדריק נעהמט ארוים געלד און הויבט אָן אויסצוצעהלען דעם פויער אויפ'ן פענסטער.

— וואָס רעדסטו מיט איהם, ער זיצט דאָך אין קאָזע! — מאַכט צום פויער בע"על פאַקטער, אַנקומענדיג צו דער פוהר און אַננעהמענ־דיג די פערד פאַר די לייצען.

— מיין תבואה! — שרייט מאַנדריק — געקויפט!

— געה ארוים און נעהם זי! — ענטפערט בערעל, אוועקפיהר־רענדיג דעם וואָגען.

— ווארט גנב! — שרייט אוים מאַנדריק — וועסט דיך אַ שווארץ יאָהר אויסריכטען. געה איך ארוים צו דיר, ברעך איך דיר האַלז און נאַקען.

— אדרבא, נו, קום ארוים, אדרבא, פּרואוו אמאָל! — רייצט זיך מיט איהם בערעל שוין פון דער וויטען.

— אויסגעריסען זאָלסטו ווערען, רבונו של עולם! פאַר וואָס קומט דאָס מיר? — און מאַנדריק נעהמט זיך צוריק צום תהלים'ל.

נאָכ'ן אַנבייסען לאָזען זיך די קעסט־קינדער, וואָס האנדלען שוין אַ ביסעל אין מארק, אויף דער גאַס ארוים. געוועהנליך איז די „בערזע“ אין לאַנגע גאַס געוועלב, קעגענאיבער דער פּוילישער צוקערניע. הייגט, — מאַנדריק'ן צוליעב, — פערזאַמעלט מען זיך פאַר די פענסטער פון קאָזע.

— גוט־מאָרגען, חיים נחום, וואָס איז עס די מעשה?

— זיי זאָלען אזוי וויסען פון זייערע הענד און פים. אַ מעשה פון פינף יאָהר צוריק.

די אידעלעך מיט די שטעקלעך אין די הענד קומען זיך צוזאַמען. מען הויבט אָן שמועסען פון געשעפט. מאַנדריק שיט דורך די גראַטען אַ פאָאר גלייכווערטלעך, ווי זיין שטייגער איז. עס ווערט הייטלעך, מען פערגעסט גאָר, אז מען שטעהט פאַר אַ קאָזע.

— וואָדעל האָט אין שעלעך געקויפט פאַר 2.80 — דערציילט איינער אַ גייער.

— פלאַצען זאָל ער! די גאַנצע וועלט איז איהם ווינציג! — געזאָגט אַ צווייטער צו.

קענענאיבער קומט מאַנדריק'ס עלטסטער זוהן אַרויס פון געוועלב, שטעלט זיך אויף דער שוועל און שרייט אַריבער:

— מאַמע, מאַמע, מנשה גיט פאַר'ן ווייץ 3.20! זאָל איך?

— מנשה? ניין. איך קען ניט; אויף מיין שהליך וואָרט, כ'קען ניט. — שווערט זיך מאַנדריק אַנטקעגען.

דער עולם שטעהט און שמועסט. מאַנדריק לעגט זיך אָן בעל־בתיש אויפ'ן פענסטער. קויפט דורך די גראַטען ביי ר' יחיאל'ן פינף זעקלעך ווייץ, צו דריי רובעל. עס מישט זיך אַריין אַ מעקלער, כאַפט אַ צווייער־גילדען, און לויפט אַהיים אָבטראָגען דעם ווייב.

אַ בעל־הבית זאָגט אַ גוטען טאָג און רוקט זיך אָב פון רעדעל.

— ווי ער איילט זיך צו דער אכילה... — זאָגט מען איהם נאָך.

דער שטאָדט־זייגער קלינגט דריי. אין דער גאַס הויבען זיך אָן צו בעווייזען חדר־אינגלעך, וואָס לאָזען זיך פאַרלעכווייז אַהיים.

— צייט צום וואַרימעס! — רופט זיך אָן אַ צווייטער יונגער־מאַנטשיק, און געהט זיך אויך זיין וועג.

— מיינע וועט מיך באַלד מקבל־פנים זיין — רופט זיך אָן מאַנדריק, פערגעסענדיג, וואו ער איז, און מאַכט אַ בעוועגונג, וועלענדיג מיטגעהן מיט דער חברה.

דער עולם לאָזט און צוגעהט זיך. מאַנדריק בלייבט אַליין. ער זעהט זיך אויס היגטער זיך. — דאָרט, ערגעץ אין אַ שוואַרץ ווינקעלע, בייי'ם אויווען, ליעגט אויף אַ בערגעל מיסט „פריץ" דער שטאָדט־שכור און שלאָפט.

מאַנדריק שאָקעלט זיך אָב און דרעהט זיך צוריק איבער צום מאַרק.

ער דערזעהט זיין שלמה'ן געהן פון חדר.

— שלמה, שלמה! — שרייט ער אויפ'ן אינגעל, וואָס שטיפט מיט חברה אויפ'ן וועג אַהיים.

— וואָס וויל דער טאַטע? — פרעגט דער אינגעל, צולויפענדיג צו דער „קאָזע"

— געה אהיים, זאָג דער מאַמע׳ן, זי זאָל מיר שיקען וואַרימעס.
— גוט, טאַטע; נור דער רבי האָט געבעטען מלמד־געלד.
— געה, געה! איך וועל דיר שוין געבען.
דער אינגעל יאָגט זיך אהיים.
שלמה׳לע לויפט אריין אין שטוב. אין אַ רגע אַרום בעוויזט זיך די מאַנדריקאָווע אויף דער שוועל און דופט אריבער:
— באַלד, באַלד, עס קאָכט זיך שוין!
— מען האָט עפּעס היינט געלייזט? — פרעגט מאַנדריק.
— פאַר דריי זעקלעך! — שרייט דער עלטערער זוהן פון געוועלב.
— אַז איך בין נאַר נישטאָ, אַז איך בין נאַר נישטאָ!
— האָסטו געדאַרפט זיין! — ענטפערט די מאַנדריקאָווע, וואָס געגעהנט שוין מיט׳ן טעפּעל אין דער האַנד צו דער „קאָזע“.
שלמה׳לע קומט אָן נאָך דער מוטער מיט אַ שעפּ וואַסער פון פּלומפּ אין מיטען מאַרק. מאַנדריק נעהמט אריין דורך די גראַטען די שעפּ און וואַשט זיך פון פענסטער ארויס. די מאַנדריקאָווע האָט דער־וויל דורך די גראַטען אויפ׳ן קאָזע־פענסטער צום טיש געגרייט.
צווישען „שאר־ידיכם“ און „המוציא“ האָט מאַנדריק בעמערקט אין גאַס דעם וואָיט. ער גיט אַ ווינק צום ווייב, און ברומט: נו, נו.... זי האָט פערשטאַנען, איבערגעדרעהט זיך אין גאַס אריין, און פריינדליך צוגערופען דעם וואָיט צום פענסטער.
— אַ שעהן שטיקעל אָבגעטהון, האַ? — זאָגט מאַנדריק נאָך דער המוציא צום וואָיט. — מען נעהמט אַ טאַטען פון קינדער און מען מאַכט איהם צום נאַר, מען זעצט איהם אין „קאָזע“ אריין... וואָס מיינט איהר, איך האָב שוין גאָר ניט מעהר וואָס צו טהאָן, נור ביי אייך אין „קאָזע“ צו זיצען? וואָס? איך צאָהל אפשר קיין פּאַטענט ניט פאַר׳ן געוועלב? פיער רובעל אַ יאָהר צאָהל איך! און אַז מען זעצט מיך איין, ווער וועט צאָהלען?
— מיר זיינען דאָך עפּעס היימישע מענשען! — חנפ׳עט זיך אריין די מאַנדריקאָווע.
— וואָס זאָל איך טהאָן? ניט מיינע פּאַפּירען, איינגעשיקט פון דאָרט — פאַר די „פּאַפּירען“ מוז איך אויך „דרך־ארץ“ האָבען — זאָגט דער וואָיט און וויל זיך געזעגענען...
— פּאַניע וואָיצע, פּאַניע וואָיצע — כאַפּט מאַנדריס אונטער

אשווינד — קען מען ניט בעקומען א פינף־און־צוואנציגער ?...

— זאָל זי קומען, די מאַנדריקאָווע, וועלען מיר זעהן, — ענט־פערט דער וואַיט.

ביים דראַנג אין מיטען מאַרק שטעהט דער סטראַזשניק.

זייט מען האָט מאַנדריק'ן אריינגעזעצט, וויל ער זיך פאַר איהם ניט ווייזען; ער שעמט זיך איהם אין די אויגען אריינצוקוקען — ער געהט ניט צו. מאַנדריק דערזעהט איהם אָבער פון ווייטען, און גראַד דעמאָלט, ווען דער סטראַזשניק האָט צו דער קאַזע געקוקט. זייערע אויגען בעגעגענען זיך, ניט ווילענדיג, און מאַנדריק שאָקעלט, אויסלאַ־כענדיג די צייהן, מיט'ן קאָפּ אריבער צום סטראַזשניק: אָך, פאַניע! אָך, פאַניע!

פערפאַלען! דער סטראַזשניק האָט שוין געמוזט צוגעהן. ער קומט צו מיט א פערשעמטע מינע. און מאַנדריק פרעגט:

— אָבער צו וואָס האָט מען דאָס געדאַרפט? צו וואָס!

דער גובערנאטאר קומט.

זיעבען און צוואנציג יאהר האבען די שטאדט־הייזלאך איין „אנטהועכטס“ געטראגען: אבגעריסענע דעכלאך, מיט שווארצע פערפוילטע שינדלען בעקלאפט, די ווענד אבגעריסען, דער קאלך אבגעריבען, און עס האבען זיך געוויזען די העלצלאך, וואס זיינען ווי א שתי־וערב אנגעקלאפט, כדי דעם קאלך איין זיך צו האלטען. זיינען די חדר־אינגלאך אין גאס ארויסגעגאנגען „פאלענט“ שפיעלען, האט מען די העלצעלאך פון די ווענד אבגעריסען — און קאזמער איז געווען קאזמער. פאר וועמען זאל זי זיך דא אויספוצען? מ׳שטיינס געזאגט, פערשענערען זיך פאר ר׳ ברוך קרעמער׳ס הייזעל? עס זיינען דאך אלץ היימישע מענשען, איין זקן פאר׳ן צווייטען זיך שעהן צו מאכען? און עס האט קיינער ניט געשטערט. דער שרייבער, א כפרה זאל ער זיין, איז א „טוב שבגוים“; ער רעדט אידיש אין דער גאס מיט אידען און מישט ביי יעדען ווארט אריין „מיינע נאמנות“, „שבת מלכה“ „איך זאל אזוי לעבען“. ער האט זיין געהאלט: יעדען זונטאג א פונט צוקער מיט א פיערטעל פונט טהיי און 1 רובל מיט 50 קאפ. במזומנים. ווער גיט און פון וואס פאר א געלד דאס געהט, ווייס ער ניט, מען גיט שוין.. דערפאר זיצט ער א גאנצען טאג ביי רחל׳ן אין געוועלב און פערברענגט זיך מיט אידישע מיידלאך. דער סטראזשניק, זיין מענש, אויף מיינע נאמנות, טראגט א לאנגע קאפאטע, אויפ׳ן הוט נאר א רויטען קאנט, „א זכר אויף א סטראזשניק“... „ער געהט פאר זיך“... דער נייער פאסט־מאסטער איז אפילו אן „אנטיסעמיט“ דערפאר, ווייל אידען פערקויפען איהם די גענז, וואס דער רב מאכט טרפה, צו 10 גילדען, וואס זיי האבען בעצאהלט צו 15 גילדען. טהוט

ער אָבער קיין בייז נישט קיינעם ; ער זיצט זיך אַ גאַנצען טאָג פאַר דער טהיר, קייעט רויע ארבעס און יאָגט מיט שטיינדעלאך זיינע טויבען, וואָס פליהען ארום דעם מאַרק, בשעת אין פּאָסט שטעהט אַ גוי'עץ וואַשט וועש...

נאָר דער פעלדשער, דער פעלדשער דער אכזר, דער האָט „אַ פּלייה אין דער נאָז" — פאַלט איהם נאָר איין, לויפט ער אין די חדרים און שטעלט אַלע חדר־אינגלאך פּאַקען. די מאַמעס מוזען די 50 קאָפּ. צאָהלען און די חדר־אינגלאך מיט אויסגעטהאָנענע ארבלען און פערבונדענע הענד לויפען אין מאַרק ארום, און ווילען אין חדר נישט געהן.

און אזוי איז זיך קאָזמער—קאָזמער, מיט גאָט'ס הילף. די הייזלעך אין די „תחתונים" קוקען איינס דאָס צווייטע אָן, די בעלי־בתים דרעהען זיך אין מאַרק ארום, ביי דער פּלאָמפּעל, און דער באַרג שטעהט צו קאָפּענס דער שטעדטעל. ער קוקט זיך אַלץ צו און שווייגט...

אַמאָל, אין אַ שעהנעם פריהמאָרגען, בשעת די חדר־אינגלאך זיינען נאָכ'ן אנבייסען מיט די בייגעל אין חדר געגאַנגען, לאָזט זיך פּלוצים פון פּאָליציי דער סטראַזשניק ארויס אנגעטהאָן אין „פּאַלנע פאָרם", מיט די צוויי אויסגעפּוצטע מעשענע מעדאַלען, האַלט אַ גרויסען, אַלטען גראַגער אין דער האַנד, און דער גראַגער לאָזט פון זיך ארויס אַן אַלט בייזעריג כריפּעדיג קול פון אַן אַלטען, וועלכער צובייזערט זיך אויף „המן" ביי דער מגילה.

די אידעלאך האָבען זיך אַלע ארום דעם גראַגער צוזאַמענגעקליבען, די ווייבער מיט די שטריק־נאָדלען אין דער האַנד — טהייל מיט די קאָך־לעפלען; קינדער פון די חדרים, איינס נעבאָך מיט האַלב אראָבגעלאָזטע הייזלאך אנטלאָפען פון אונטער דעם רבי'ס קאַנטשיק. דער רבי — אין זאָקען, דער שוסטער — מיט דער נאָל און דער שניידער מיט שער און מאָס. און אַז דאָס גאַנצע שטעדטעל האָט זיך שוין געהאַט ארומגעקליבען, און אַז דעם רבי'ס גבאי איז שוין אויך געקומען — אין די האַלבע ווייסע שיך, און מיט דער זיידענער טיכעל, וואָס די צוויי עקען צופליהען זיך אויף צוויי זייטען קאָפּאָטע — איז דער שרייבער (אָנגעטהאָן אין פראַק, מיט מעשענע קנעפּ, און עפּעס אַ

מין נאפאלעאנישען מגולגל'דיגען צוויי־קאנטיגען הוט, די פעדער אונ־טער דעם אויער) פלוצלינג אין מיטען דערינגען ענטפלעקט געווארען און פון א גרויסען בויגען פאפיער האט ער אנגעהויבען ארויסצולעזען:

„בהיות, אזוי ווי דער גובערנאטאר האט אריינגעשיקט אין די „פאפיערען", אז ער האט בדעה אין דעם יאהר, אין דעם חודש, אין דעם טאג און אין דער שעה דורך דאס שטעדטעל דורכצופאהרען, על־כן זאלען די בעלי־בתים אויספוצען דאס שטעדטעל, די אבגעפליקטע ווענטלאך מיט ליים בעקלעפען און אבווייסען; די געוועלבער־טהירען אבפארבען און פאר די שוועלען מיט זאמד אויסשיטען — און די בלאטע אין גאס אויסרייניגען. אויסער דעם זאל מען דעם טאג, וואס דער גו־בערנאטאר וועט זיין, די שעפער אין די גאסען נישט גיסען און דא וועט נישט העלפען און פועל'ן קיין שום „כופר", נאר „פא זאקאנו" זאל עס ווערען אויסגעפיהרט אזוי און אזוי"...

ווי דער שרייבער האט דעם פאפיער געהאט נאר דורכגעלעזען, איז א גרויסע מהומה אין שטעדטעל געווארען: אידען חוקרים זיינען אויף דער באנק פאר ר' דוד לייב'ס טהיר געזעסען און מען האט גע־שמועסט פון מלחמות, — אז דער רוס הויבט אן מיט'ן טערק און דאס איז די מעשה... יוסף ארעל'ס, א איד אין א פאר ברילען, דאס איינציגע „פאפיערענע קראגענדעל" אין קאזמער, וואס דרעהט זיך א גאנצען טאג אין גאס ארום און לאכט אוים די גאנצע וועלט — האט אויך איצט געלאכט און זיין דינינקער שמייכעל האט זיך טרויַ־עריג פערצויגען איבער זיינע דינע ליפען, און זיין דינער, קליינער געזיכט — האט, דאכט זיך, ווי בעהאלטען אין זיך דעם סוד פון דעם ־ובערנאטאר'ס קומען, נאר די נאראנים זיינען עס נישט ווערטה צו וויסען...

מיט איין ווארט, מען האט זיך גענומען צו דער ארבייט: דאס שטעדטעל האט זיך געקאלעכט; קאלך, קאלך און קאלך... טונען, פעסלאך, שעפלעך זיינען פאר יעדען הויז געשטאנען, יעדער בעזים האט פאר א פענזיל געדיענט, און יעדער, וואס האט נאר א האנד געהאט דעם בעזים צו האלטען און א פוס אויף די לייטער צו קריכען, איז א מאליער געווארען. אין גאס האט מען נאר געזעהען פערקאלכטע ווייבער, פערקאלכטע קינדער...

אין עניו מאלעריי האט יעדער דא ארויסגעוויזען זיינע „קונצעלאך", עם האבען זיך אויפגעוועקט דאן פערשיעדענע „אומן־יד'ס" „מושלמים" וואס אין בחור'שער צייט האבען זיי מיט זייער בריה־שאפט אין דער וועלט געקלונגען און וואס נעבאך די פרנסה האט זיי פערשלאָגען, איצט האבען זיי אלע געקענט בעווייזען זייער קענטניש און יעדער „אומן" האט ביי די הייזלאך זיינע „דריידעלאך" געמאכט. איין האלב הייזעל איז געווארען רויט אבגעפארבט, דאס צווייטע האלבע בלוי און ביים דאך איז געוועזן א מין קרענצעל בלוי אויף רויט און ביי די פענסטער איז עס אין א ראד געגאנגען אראב. טייל האבען אויסגעצייגט זייער השלמה ביים בוידעם־לאך: דאס רונדיגע לאך, וואס שטעהט העכער איבער אלע פענסטער, איז עפעס מסוגל דערצו. די קאָדמערער הייזלאך האבען ווי געשמייכעלט איבער זיך אליין... מען נעהמט א זקן, וואס דער קאפ איז איהם פערטהאן, און ציערט איהם אויס מיט „דריידעלאך" און „שמאכטעלאך". די וועגד האט מען אבגעפארבט, דאס הייסט, א קנייפ זיך אין באק געגעבען, אז זי זאל רויט זיין, אבער די דעבער ווינקען מיט די לעבער אראב.. אזוי איז מיט אמאל קאזמער פערענדערט געווארען, אראבגעווארפען פון זיך די „קאַפאטע", וואס צעהנדליגער יאהרען האט זי אויף זיך געטראגען, דורכגעלעבט מיט זיי אי פרייד, אי לייד, מיטגעטאנצט אויף אלע חתונות, און מיטגעטרויערט מיט אלע אבלים, אזוי, אז די קאפאטע אין שוין א שטיק פון גוף געווארען — און מיט אמאל נעהמט מען די קאפאטע און מען טהוט זי אויס, מען ווארפט זי אוועק און מען טהוט זיך נאך אנ'אנדערע אן...

און ווער וויים, וואס פאר א צייטען וועט די נייע קאפאטע דורכלעבען. איך שטעל מיר פאר די לבנה, אז נאך דעם מולד וועט זי א האלב אויג עפענען און געבען א בליק אויף איהר אלט בעקאנט קאָדמער, וואס יאהרען, יאהרען קענען זיי זיך שוין בייזאמען, זי קוקט אראב און בעגלענצט איהרע דעכער און קאזמער קוקט ארויף און פרעגט נארישע קשיות... און דאכט זיך, אז קאזמער רעדט זיך פאר דער לבנה איהר טרויעריג הארץ אוים אין דער שטילער נאכט... און מיט אמאל וועט די לבנה געבען א בליק אויף קאזמער: „וואס איז דאס? וואס טהוט זיך דאס מיט די אלטע? אויסגעפוצט זיך?" גאט מיינער, וואס פאר א מינע וועט די לבנה מאכען?!

קאזמערער בעלי־בתים זיינען פאר די הייזלאך געשטאנען, גע־קוקט און נעקליבען נחת: אויפגעלעבט, אויסגעפוצט, און עס טראכט זיך א קאזמערער בעל־הבית: אט וועט דער גובערנאטאר דורכפאהרען. ער וועט זיך זיצען ברייט אין זיין קארעטע, ארויסווארפען א בליק אויף ר׳ מרדכי אהרן׳ס הייזעל. א, ווא! נעבען א פרעג די „צווייטע האנד": וועמעס איז דאס הייזעל? דער צווייטער וועט געבען א פרעג דעם נאטשאלניק, דער נאטשאלניק דעם וואיט, דער וואיט דעם שרייבער און דער שרייבער וועט געבען אן ענטפער: מורדכו אהרונו.

„פאריאדאטשני יעוורעי", וועט דער גובערנאטאר געבען א רוף, „לאז מען עס מיר אנשרייבען אין ספר זכרון". און אמאל וועט זיין „בלילה ההוא נדדה שנת המלך" אין יענער נאכט איז פערוואגעלט געווארען דער שלאף פון קיניג, וויאמר להביא את ספר הזכרונות — גיט ער א בעפעהל זיך צו ברענגען דעם ספר הזכרונות, וימצא כתוב — און עס וועט ווערען געפונען געשריבען, אז מרדכי אהרן... און מרדכי אהרן האט א זוהן, וואס אין צוויי יאהר ארום דארף ער שטעהן צום פריזיוו...

און „פראשעניעס" האבען זיך אידען אנגעגרייט: יעדער האט אויסגעזוכט לאנגע פערשפיעלטע ספראוועס, וואס ער האט נאך וואס געקאנט האבען א שטיקעל פרעטענזיע, איז צו לייזער אהרן דעם שריי־בער געקומען. עס איז געוועזען דענסטמאל לייזער אהרן דעם שריי־בער׳ס יריד. לייזער אהרן אין די ברילען אויף דער נאז, צומאכענדיג אן אויג און גוט איינקנייטשענדיג דעם שטערען, האט יעדען אויס־געהערט און יעדען בעזונדער האט ער א סוד איינגערוימט, אז פאר איהם דירעקט וועט ער גוט נאכזוכען אין די זאקאנעס. ער פלעגט טאקי בשעת מעשה ארויסנעהמען פון אן אלמער א בעפלעקט גראב ביכעל ווי א סדור פון אן אלטען אידען, וואס שמעקט טאבאק, און ציטערענדיג פלעגט לייזער אהרן אין די בלעטלאך מישען, און עפעס רעדען צו זיך. דערנאך פלעגט ער נעהמען די פעדער, דריי מאל זי מיט די ליפען נאס מאכען — און נעקינצעלט זי אויף א „יעגא" און פערזיכערענדיג דעם בעל־הבית, אז די פראשעניע וועט מוזען „פא זאקאנו" ווערטער רעדען, פלעגט ער זיך פערטיעפען אין שרייבען.

אין דעם יעניגען טאג, ווען דער גובערנאטאר האט געזאלט דורכ־פאהרען, האבען קאזמערער אידען זיך צוגעגרייט גאנץ פריה. יעדער בעל־הבית האט זיך אנגעטהאן אין זיין שבת'דיגער קאפאטע, די שטי־וועל מיט מעהל אויסגעשמירט, דעם בארד אויסגעקאמט און זיך פאר זיין הייזעל מיט זיין פראשעניע געשטעלטווארטען אויפ'ן גובערנאטאר.

א צוויי שעה זיינען די בעלי־בתים געשטאנען און האבען געווארט. דער סטראזשניק אין פאלנע פארם איז ווי א זעלנער פאר דער קאנ־צעלאריע געשטאנען, געוואונקען און געמאכט מיט די הענד צו די ארומיגע אידען. דער שרייבער איז יענעם טאג אין קאנצעלאריע געוועזען און פון דער פאטשט האט מען די וועש ארויסגעטראגען.

געשטאנען זיינען די בעלי־בתים אין דער גאס און האבען געווארט — און האבען זיך גע'חזר'ט די שפראך, וואס דער שרייבער האט זיי אויסגעלערענט ווען זיי וועלען צוגעהן די פראשעניע אפגעבען — און האבען זיך די בערד מיט די פינגער געקעמט.

יעדעס מאל האט מען זיך דערשראקען, ווארום א יונג האט געשריען: ער פאהרט! ער פאהרט!

און פלוצלינג איז ווי א בליץ א קארעטע, אין צוויי פאר פערד געשפאנט, מיט גרויס רעש און געאייל דורכ'ן מארק דורכגעפאהרען. אין די קארעטע זיינען צוויי עפעס געזעסען, איינער אין א ווייסען און איינער אין א רויטען הוט.

— שוין!

און די בעלי־בתים האבען אפילו ניט געוואוסט, וועלכער איז דער גובערנאטאר: צי דער אין רויטען הוט, צי דער אין ווייסען?

און דערנאך, אז די בעלי־בתים האבען א קוק געווארפען אויף די הייזלאך האבען זיי נעבאך אין זייערע אויגען אויסגעזעהן ווי אן אויס־געפוצטע כלה, וואס דער חתן איז פון איהר אנטלאפען. מאקי געלוינט זיך צו פוצען — נאך וואס, נאך ווען? האבען די בעלי־בתים גע־קרעכצט.

און ווער ווייס, ווי לאנג קאזמער וועט די „נייע קאפאטע" טראגען!...

באנקראט.

(הומארעסקע)

ר׳ אהרן ליב ליכטענבערג האט באנקראטירט.

דאס איז קיין נייעס ניט. שוין ניט דעם ערשטען מאל, ווי ר׳ אהרן ליב ליכטענבערג באנקראטירט, נישט דאס לעצטע מאל. גלייך נאך דעם באנקראט מאכט די וועלט א גוואלד, א געשריי: „ווי הייסט? עוקר מן השורש זיין דארף מען איהם!" פאהרט ר׳ אהרן ליב אויף די ערשטע טעג צו זיינעם א שוואגער במקום שאין מכירין אותו. דאס הייסט אין אן ארט וואו מען קען איהם נישט. און דאס ווייב געהט ארום אנגעפילט דעם קאפטען מיט די הונדערטער און קרעכצעט: „זעהט, וואס פאר אן אונגליק עס איז אויף מיר געקומען".

דערנאך קומט ר׳ אהרן ליב ליכטענבערג צופאהרען, און ווערט מושוה מיט די בעלי־חובות, בעצאהלט א גאנץ פיינעם פראצענט, א 25־נער למשל, און דאן ווערט מען ערשט א גאנץ גוטער בטוח. באנקראטירט מען ווייטער אמאל, ווערט ווייטער א געוואלד, א געשריי; איז מען זיך ווייטער משוה מיט די בעלי־חובות, ווערט מען ווייטער א בטוח, און אזוי דרעהט זיך דאס ראד ווייטער ארום — ווי עס שטעהט אין פסוק געשריעבען.

נו, האט ר׳ אהרן ליב ליכטענבערג ווייטער אמאל באנקראטירט, דרעהט זיך דאס ווייב ווייטער ארום מיט דעם קאפטען אויסגעבעט פון הונדערט רובעל שטיקער, און ברעכט זיך די הענד אויפ׳ן אומגליק, וואס איז איהר געשעהן.

מילא דער דייטש פון לייפציג, וואס האט ביי ר׳ אהרן ליב׳ן א גאב פאר סחורה אויף צעהן טויזענד מארק, ווי ער האט בעקומען

צוריק דאס ערשטע וועקסעלע אויף צוויי טויזענד מארק אומגעצאהלט, כאפט זיך מיט'ן ערשטען צוג אין דאס שטעדטעל אריין צו ר' אהרן ליב'ן.

טרעפען טרעפט ער פונקט, ווען ר' אהרן ליב מיט'ן ווייב זאל געזונד זיין, און מיט'ן גאנצען הויז געזינד, זאל געזונד זיין, זיצען ארום טיש, און עס איז „מאהל־צייט". איז ער דאך א דייטש, „מאהל־צייט" איז „מאהל־צייט", האלט ער זיך אויף אין פאדער־צימער און ווינשט נאך אריין דורך די אפענע טהיר: „גוטען אפעטיט".

נאך'ן „מאהל־צייט" פערבעט ר' אהרן ליב דעם דייטש אויף טהעע. ר' אהרן ליב זיצט ביים טיש אויבען־אן, דאס פולע געזיכט שיינט אהן עין־הרע, (זעהט זיך אויס, דער מיטאג איז איהם געפעלען); ער קעמט זיך אויס מיט די פינגער די לאנגע צוויי־שפיציגע בארד און קנעט זיך צו מיט'ן פינגער ברויט־טייגלאך. קומט דער דייטש אריין, בעט ער איהם שעהן זיצען, רוקט איהם צו א שטול צו זיך און איז איהם מכבד מיט א פיינעם ציגאר. העלענשעלע (דאס אינגסטע טאכטעריל), דערלאנגט טהעע, און יוכבד, דאס ווייב, דערלאנגט פיין איינגעמאכטס אויף גלעזערנע טעלערלאך און קרעכצט ביטער דערצו.

— אזוי מיין הערר, אזוי מיין הערר.

איז עס דאך א דייטש, וועט ער דאך באלד ניט ארוים מיט'ן שנג, זיצט מען און מען רעדט וועגען פערשיעדענע זאכען, ווי מיט קארן שטעהט היינט, און ווייץ איז געפאלען, און ווי עס קאן נאך זיין, אז ביז יום־טוב וועט א שנעע אראבפאלען, אוי ווי די „זאנע" שיינט היינט, און וועגען נאך אזעלכע זאכען, און די „פרוי" בעט שעהן טרינקען.

— ערלויבען זי דאך, ערלויבען זי דאך.

א דייטש איז דאך א דייטש, נאר אפילו ביי א דייטש געהט שוין אויך די גאל אריבער, רופט ער זיך אן זעהר ערדעל, מיט האלבע ווערטער קוקענדיג צום פענסטער:

— מיין הערר... מיין גנעדיגער הערר.. איך גלויבע.. יא— גלויבע.. עס וואר איין מיספערשטענדניס..דאס..דאס — און ער ווייזט איהם אויף די אומגעצאהלטע וועקסלען, וואס ער האט פון בוזעם־קעשענע ארויסגענומען.

— זעהען זי, מיין הערר דייטש, — ענטפערט איהם ר' אהרן ליב גלייכגילטיג, קנעטענדיג די טייגלאך ווייטער און קעמענדיג די באָרד ווייטער מיט די פינגער — זעהן זי, מיין הערר דייטש, שלעכטע צייטען. יא, מען האט מיר צוגענומען מיין געלד, פיעל געלד, זעהר פיעל געלד, יא, האבע קיין אנדערען „ראטה" געהאט. יא, וואס מאכט מען?

הויבט זיך דער דייטש אויף פון שטוהל, פאמעליך, גאר פאמעליך, רוקט זיך אב, הינטערווייזלעכטס געהנטער צו צום טהיר, און אז ער איז שוין נאהענט ביים טהיר, און האלט שוין די קליאמקע אין האנד און דעם צילינדער־הוט אין דער צווייטער האנד, ווענדעט ער זיך צום אידען מיט א הויכער שטים:

— דו דיעב! דו פערפלוכטער דיעב!

און דער דייטש כאפט די פיס אויף די פלייצעס און מאכט היידא, אראב פון די טרעפ, ווי דער פייל פון בויגען, מורא האבענדיג, אז ר' אהרן ליב ליכטענבערג זאל איהם נישט נאכלויפען, איהם נאכווארפען די וויזיטען־קארטען און פאדערען אוף א דועל.

ר' אהרן ליב ליכטענבערג זיצט זיך אבער ווייטער רוהיג ביים טיש און פערענדיגט דאס אנגעהויבענע טייגעל, וואס ער האט געקנעטען ביים דייטש'ס אריינקומען, אויסטרינקענדיג דעם רעשט טהעע פון גלאז.

גאר וואלטען אלע געווען ווי דער נארישער דייטש, מוז אבער פונקט דער גורל טרעפען, אז צווישען די וועקסלען געפינט זיך א אידענע'ס א וועקסעל, דארט עפעס אן אלמנה'ס, חיה רייצע'ס א וועקסעלע פאר גאנצע דריי הונדערט און פופציג קארבונים!

האט די אידענע אנגעטהאן, זאל גאט שומר און מציל און מרחם זיין!

געוואהר געווארען א אידענע ווי חיה רייצע, אז אהרן ליב ליכטענבערג האט באנקראטירט, ווישט זי זיך דאס מויל אב און רעדט נארנישט. „דאס מייניגע וועט ער אבגעבען, זאל איך אזוי לעבען".

זי טהוט אן דאס שווארצע ראש־חודש־שלייפעל אויפ'ן שייטעל מיט'ן שווארצען באנד אויפ'ן האלז, נעהמט מיט איהר יתומה, דאס כלה־מיידעל און געהט ארויף צו ר' אהרן ליב ליכטענבערג.

ארויפגעקומען, נעהמט זיי יוכבד שעהן אויף, בעט זיי זיצען. ר' אהרן ליב אליין קומט אויך אריין און זאגט „גוט מארגען", און מען ווינשט זיך „גוט יאהר".

— וואס וועט איהר עפּעס זאגען גוטעס, חיה רייצע? — פרעגט צום סוף ר' אהרן ליב.

— מיין יתומה — זאגט זי, ווייזענדיג אויפ'ן כלה־מיידעל — איז ארויפגעקומען נאכ'ן נדן.

— אזוי, זאגט ער, — אז־ווי־ווי — נאכ'ן נדן. האט איהר דען חיה רייצע, נישט געהערט אין שטאדט?

— יא געהערט אדער נישט געהערט, וואס געהט אונז אן, וואס מענשען פּלוידערען.

— אמת נעביך, חיה רייצע, הלואי וואלט עס נישט געווען אמת, ווי עס איז יא אמת.

— וואס איז אמת? פרעגט חיה רייצע איבער.

— אז איך האב נישט צו בעצאהלען, אז איך קאן נישט צאה־לען. מען האט מיר פיעל געלד צוגענומען, זעהר פיעל געלד. איך וועל אייך ווייזען די ביכער: מילא עס וועלען דאך זיין מענשען, זיי וועלען דאך זעהן.

— ווי הייסט, איהר האט נישט צו בעצאהלען?

— אזוי ווי איהר הערט.

— און וועמענס זענען די שאנקען מיט די שפּיגלען, מיט דעם זילבערוואַרג, און דאס דריי־שטאקיגע הויז, און נאך, און נאך?

— דאס איז אלץ מיין ווייב'ס, זאל לעבען און מיין שווער'ס — זייער פּראַצע. איך אליין בין אן ארימאן, א גרויסער ארימאן. אזוי ווי איהר קוקט מיך אן, נאר די קאפּאטע, בלויז די קאפּאטע אויף זיך: נאר צו נעהמען דעם שטעקען, בלויז דעם שטעקען, און אין די הייזער ארומצוגעהן.

— קומט אריין צו מיר אויך, וועל איך אייך א שטיקעל ברויט געבען — זאגט חיה רייצע, און הויבט זיך אויף, און נעהמט זיך מיט די יתומה, און זאגט זיך נאך א גאנץ גוטען טאג, און געהט זיך איהר וועג.

מיינט דאך ר' אהרן ליב ליכטענבערג, אז ער איז שוין פון איהר פּטור, איז אבער אזוי נישט געווען.

ר׳ אהרן ליב ליכטענבערג קומט אהיים פרייטאג צו נאכט פון דאווגען, פון שטיבעל, טרעפט ער ארום דעם ווייס העל געדעקטען טיש, מיט די גרויסע זילבערנע לייכטער, א גרעסער געזינדעל: וואונ־דערט ער זיך, קומט ער נעהענטער, דערזעהט ער חיה רייצע, זאל לעבען, מיט איהרע זעקס יתומים, איינס קלענער פון צווייטען, מיט איהרם א טאכטער א טראגעדיגע אלמנה און מיט איהר זוהן א גרוש און מיט זייערע קינדערלאך זאלען לעבען, זיצען זיך ארום טיש. זאגט ער „גוט שבת", הויבען זיך אויף אלע פון טיש, און ענטפערן איהם: „גוט שבת, ר׳ אהרן ליב, גוט שבת, גוט יאהר".

קוקט ער אן דאס ווייב, זיצט דאס ווייב זיינס יוכבד אין א ווינ־קעל מיט אויסגעוויינטע אויגען, און ארום שטעהען די קינדערלעך און ברעכען זיך די הענד: אריינגעקומען די גאנצע קאמאנדע און האבען זיך ארום טיש געזעצט.

געהט ער צו צו חיה רייצע:

— געוואלד, ווי הייסט?

— ווי עס הייסט — הייסט עס — ענטפערט זי איהם.

— און דער יושר וואו איז? — פרעגט ער.

— דער יושר איז דארט, וואו ער איז — ענטפערט זי איהם.

— מיר זיינען ארויפגעקומען, זאגט זי ווייטער — הערען אייער קדוש. מען זאגט, אז איהר מאכט קדוש גאר נישקשה. נו, וואס שטעהט איהר, ר׳ אהרן ליב? כ׳לעבען, מיינע יתומים׳לאך זיינען הונגעריג, הייגט א גאנצען טאג אין מויל נישט געהאט.

מאכט ר׳ אהרן ליב א געוואלד:

— יוכבד, וואו איז דער סטרוזש?

קומט ארויף דער סטרוזש און שטעהט ביי דער טהיר. ווייזט ר׳ אהרן ליב אן אויף חיה־רייצען.

געהט דער סטרוזש צו צו חיה רייצען. ווערט א געוואלד, א געשריי פון קינדער און קינדערלעך: געוואלד, ער הרג׳עט די אלמנה! ער הרג׳עט די אלמנה, און זיי בעפאלען אלע ווי גרוים ווי קליין ר׳ אהרן ליב׳ן: „געוואלד, די אלמנה! געוואלד, די אלמנה!"

און פון די געשרייען הערט זיך חיה־רייצע׳ס קול, העכער פון אלע: „געוואלד, ער הרג׳עט מיינע יתומים! געוואלד, ער הרג׳עט מיינע יתומים!"

אויף די געשרייען זיינען אָנגעקומען צולויפען דאָס גאַנצע געזעל — אידען, ווייבער, בחורים און בתולות מיט געוואַלדען, מיט געשרייען: „ער הרג'עט די אלמנה, ער הרג'עט די יתומים!“ און קודם כל דעם סטרוזש פון די טרעפּ אַראָבגעוואָרפען און צו צו ר' אהרן ליב'ן.

עס האָט זיך אָבגעשטילט, אָבגערוהט אַביסעל פון גערודער. ר' אהרן ליב האָט זיך די באָרד גלייך געמאַכט, צורעכט געמאַכט דעם גאַרטעל אויף דער אַטלעסענער קאַפּאָטע און דאָס שטריימעל אויף'ן קאָפּ: עס איז דאָך פאָרט שבת, און האָט זיך גענומען צום קדוש.

קדוש געמאַכט, האָט די אלמנה מיט די יתומים אָבגעענטפערט „אמן“, און ר' אהרן ליב איז זיך געגאַנגען וואַשען צו די חלות.

מען האָט דערלאַנגט דעם גרויסען קאַרפּען־קאָפּ ר' אהרן ליב'ן, נעהט צו חיה רייצע און רוקט־צו זיך דעם טעלער, צוברעכט דעם קאַרפּען־קאָפּ און טהיילט איהרע יתומים מיט די יתומות. זי נעהמט אויך די חלה, איבער וועלכע ר' אהרן ליב האָט זיך געוואַשען, און טהיילט אַרום מוציא'ס. איינטהיילענדיג יעדען זיין חלק, ווינשט זי נאָך צו:

— עסט, קינדערלעך, עסט געזונטערהייד, זאָל עס אייך וואויל בעקומען, איהר עסט חלילה נישט ביי קיין פרעמדען. אייער מאַמעס פראַצע מיט אייער טאַטענ'ס, עליו השלום.

קוקט זי אהרן ליב אָן: ווי הייסט? און דער יושר?

— עס וואָלט רעכט געווען, זאָגט זי צו ר' אהרן ליב'ן — אַז אַזאַ איד, ווי איהר זענט, זאָל זינגען זמירות פרייטאָג־צו־נאַכט ביים טיש. נישקשה, מיין זוהן, דער גרוש, און מיינע קינדער, די יתומים, וועלען אייך צוהעלפען.

ר' אהרן ליב דערלאַנגט אַ קוק אויף יוכבד'ן, זעהט ער ווי זי זיצט אין דעם ווייסען שבת־שלייפעל אויפ'ן קאָפּ, מיט די בריליאַנטען אין די אויערן, און ברעכט זיך די הענד.

— „אַן אומגליק איז צו מיר געקומען, אַן אומגליק“.

מיט דעם יויך דערלאַנגען וואַרט מען. מען וואַרט אַהין, מען וואַרט אַהער, חיה רייצע האָט צייט צו וואַרטען.

— וואָס וועט זיין דער סוף? — פרעגט ער.

— וואס זאל זיין דער סוף? מיינע קינדער זיינען הונגעריג, עס וואלט א יושר געווען, פאני יוכבד, איהר זאלט הייסען די יויך דערלאנגען. כ'לעבען, מיין יתום דוד'ל דארף אביסעל יויך ווי מיט'ן לעבען. א גאנצען טאג ניט געגעסען.

אז מען דערלאנגט דאס פלייש, נעהמט שוין יוכבד דאס פלייש צו איהר טישעל, טהיילט איין בעזונדער און פערבעט איהר מאן צו זיך אין ווינקעל אריין. נאר חיה רייצע איז זיך אודאי נישט פויל, פאלגט זיך א גאנג צו יוכבד'ן אין ווינקעל אריין און נעהמט אוועק דעם גאנצען טעלער פלייש צו איהרע קינדערלעך: „כ'לעבען — זאגט זי — די יתומים קינדערלעך וועלען זיך דאס הארץ דערכאפען. א גאנצע וואך זעהען זיי דאס אין די אויגען נישט אן, און פאר זייער גראשען געלד מעגען זיי הנאה האבען".

לויפט דאך יוכבד צו און וויל דעם טעלער מיט'ן פלייש צוריק ארויסרייסען, בעפאלען איהר די יתומים מיט די יתומות ווי די וועררים: „געוואלד, זי שלאגט די אלמנה" און חיה רייצע'ס קול קלינגט העכער פון אלע: „געוואלד, זי שלאגט מיר די יתומים!!"

קומט זיך ווייטער דאס געסעל צולויפען, מיט קולות און חרמות, און מיט גרוים געלעכטער און שפאט.

שוין קוים דערלעבט דעם טיש דורכצוקומען, מען האלט שוין ביים בענשען, הויבט אן די יתומה, די טראגעדיגע עגונה, צו קרעכצען: דער רוקען ברעכט איהר און זי האט בויכוועהטאג.

חיה־רייצע איז נישט פויל און גיט א פיהר אריין די יתומה, די טראגעדיגע עגונה, צו ר' אהרן ליב'ן אין שלאף־צימער, גיט זי א לעג אריין אין ר' אהרן־ליב'ס בעט אריין און זאגט צו איהר:

— נישקשה, מיין טאכטער. גאט וועט דיר העלפען, און דו וועסט בשלום דורכקומען מיט זיין הילף. ווארום ער איז אן אב ליתומים ואבי אלמנות, ווי אין פסוק שטעהט געשריבען, און ווענדענדיג זיך צו א יתום'ל, וואס איז געשטאנען הינטער איהר האנד, זאגט זי צו איהם:

— געה, מיין קינד, אריבער נאך נעהע דער באבען און זאג איהר, אז עס רוקט זיך די ריכטיגע מינוט, אז זי זאל זיך צו־איילען צו ר' אהרן ליב'ן ליכטענבערג, וואו מיר וועלען וואוינען פון היינט אן, מיט מזל פאר אונז און פאר כל ישראל. אמן.

ר׳ אהרן ליב מיט יוכבד׳ן האבען דערהערט אזא מעשה, ווערט דאך א גרויס געוואלד. לויפען זיי אריין אין שלאף־צימער און לאזען נישט אריין אין בעט אריין, זיינען זיי בעפאלען די יתומים מיט די יתומות מיט געוואלדען, מיט געשרייען: „געוואלד, ער הרג׳עט די טראגעדיגע עגונה! געוואלד, ער הרג׳עט די טראגעדיגע עגונה!“ און חיה־רייצע׳ס קול קלינגט העכער פון אלע: „ער הרג׳עט די יתומים! די יתומים!“

קומען דאך ווייטער צולויפען ווייבער און מוידען און אידען מיט יונגען, און חיה־רייצע שרייט צו זיי:

— געוואלד, העלפט מיר, די יתומה געהט צו־קינד, די עגונה צו־קינד!

זיינען די ווייבער אריין אין שלאף־צימער מיט נעהמען דער באַבען בראש. קודם כל האבען זיי אנגעכאפט ר׳ אהרן־ליב׳ן און הינטער די טהיר ארויסגעשטופט: א מאנספארשוין!...

דארטען זיינען זיי צו צו יוכבד׳ס וועש־אלמער, די טהיר אויפגעריסען און ארויסגענומען ווייסע ליילעכער; אין קיך האט שוין א פייער געקנאקט, און מען האט הייס וואסער געקאכט.

די עגונה איז געלעגען אין ר׳ אהרן־ליב׳ס בעט און האט געקרעכצט א גאנצע נאכט; חיה־רייצע האט אן אלע זכות אבות דערמאהנט און ר׳ אהרן־ליב איז געלעגען א גאנצע נאכט אויף א קאנאפע אין עס־צימער, און קיין אויג נישט צוגעמאכט.

הכלל, וואס האב איך א סך צו ברייען, ר׳ אהרן־ליב ליכטענבערג האט דורכגעלעבט א שבת — זאל איין גאט שומר און מציל ומרחם זיין. ער האט קוים דערלעבט, אז עס זאל שוין קומען דער שבת־צו־נאכט, און האט אריינגערופען חיה־רייצע׳ן אין א בעזונדער שטוב, אבגענומען די וועקסלען און יוכבד האט פון אונטער׳ן קאפקען ארויסגענומען די הונדערטער, און בעצאהלט דריי הונדערט און פופציג קארבוינים במזומנים.

נאר בינו לבינו האט זיך געמאכט, אז די אבות האבען זיך געמיהט און די יתומה, די ווייסטע עגונה, האט געוואונען מיט מזל א בן זכר, מילא וועט מען דאך א קינפעטארין נישט איבערטראגען אין די אכט טעג. — האט די ווייסטע עגונה אבגעהאלטען דעם קימ־

פעט אין ר׳ אהרן־ליב ליכטענבערג׳ס בעט. יוכבד האט געבארגט גע־פעם אויפ׳ן ברית, דערפאר האט די אלמנה מכבד געווען ר׳ אהרן־ליב׳ן מיט יוכבד׳ן מיט קוואטערשאפט.

פון דענסטמאל אן האט זיך ר׳ אהרן־ליב ליכטענבערג א נדר געמאכט: באנקראטירען יא, נאר פון אידישע אלמנות מיט יתומים — האלט זיך פון דערווייטענס — א מאוס׳ע אומה...

א פערשטעלטער חתן.

א בריעף האב איך מיטגעבראכט פון זיינם א גוטען ברודער און א „געשעפט־מענש“ צו ר' יצחק עקספעדירער. — דער „גרעניץ מוילכער“ אין שטעדטעל סל. וואס ליגט הארט ביי דער עסטרייכי־שער גרעניץ, אז ער זאל מיך „ארענטליך בעהאנדלען“. ווי איך בין נור אין שטעדטעל אריינגעקומען, האב איך מיך באלד צו איהם אהין געאיילט. ער האט געוואהנט הארט ביי דער גרעניץ, טאקע דער לעצטער שכן פון רוסלאנד מיט'ן „עסטרייכער“. דורך דעם אודאי איז ער אזא „פאן בראט“ געווען מיט איהם. איך קום אריין צו איהם, איך געפין דעם שטיבעל פול מיט מחותנת'טעס אין יום־טוב'דיגע הויבען און ברייטע זיידענע קליידער. גרייטען זיך אין וועג אריין, און איינע שרייט איבער דער צווייטער. ר' יצחק, א קורץ אידעל מיט א ברייטער בארד, אין א ברייטען סאמעט ברוינעם הוט, שטעהט אין מיט'ן רעדעל, אין האנד א פלאש בראנפען און לעקעך, טיילט כבודים און קוויטשעט שוין הייזעריג איבער די ווייבער. איך האב מיך קוים דערשלאגען צו איהם. אין א ווינקעל איהם גערופען, און דאס בריעוועל איהם איבערגעגעבען.

— מזל האט איהר, יונגערמאנטשיק — זאגט ער צו מיר, איבער־לייענענדיג דעם בריעף, און קלאפענדיג מיר אויף די פלייצעס: מזל, זאל איך שוין אזוי לעבען. אט מאך איך היינט א זוהן חתונה אין קראקוי; דער חתן מיט'ן עלטערן זוהן זיינען היינט געפאהרען אין דער פריה דורך גריחאוו, מיר וועלען פאהרען דורך באר, איהר פאהרט מיט אונז אלס דער חתן, און פון איצט אן הייסט איהר שמואל גאלדמאן. נאך אמאל, ווי הייסט איהר? — פרעגט ער מיך מיט א קשיא'דיגען טאן.

— שמואל גאלדמאן, ענטפער איך איהם.

— אט, אזוי — קלאפט ער מיר אויף די פלייצעס — נור דאס וועט קאסטען א גאנצען צעהנער, — רוימט ער מיר איין און זאגט דערביי הויך צום ווייב: — רייזע! וואו האסטו דאס גוטע גלעזעל בראנפען מיט'ן שטיקעל לעקאך, איך מאך דאך עפעס היינט א זוהן חתונה מיט גאט'ס הילף.

איך בין מיט איהם דורכגעקומען וועגען לוין. מען האט מיר א סאמעט הוט אנגעטהאן, אויף דעם וואגען צווישען די מחותנים און די מחותנת'טעס ארויפגעזעצט. דער עולם איז געווען פרעהליך אזוי ווי מען פאהרט אויף א חתונה. א ביסעל בגילופין, איז דער וועג אויך געווען א פרעהליכער. מען האט גענומען א ביסעל בראנפען. מיך האט מען נישט אויפגעהערט צו רופען „חתן", אזוי די מחותנים, אזוי די מחותנת'טעס.

מילא, וואס ארט עס מיך? בין איך מיר דערווייל א חתן, עס איז דאך נור ביז דער „גרעניץ" — זאל איך נור אריבערקומען... איך זיץ מיר דערווייל און חזר מיר אלץ איין, ווי איך הייס: שמואל גאלדמאן, שמואל גאלדמאן, שמואל גאלדמאן.

נור פון פיעל חזר'ן פערגעס איך טהיילמאל דעם פאדערשטען, טהיילמאל דעם הינטערשטען נאמען, טהיילמאל מישען זיך מיין נאמען און יענעמ'ס נאמען אזוי צוזאמען, אז עס איז מיר שווער ארויסצוקריכען. און אמאל דאכט זיך מיר גאר, אז איך בין שוין אוים „איך" געווארען. און אנגענומען אנ'אנדער פערזענליכקייט מיט אנ'אנדער מזל, אנדערע גליקען און אנדערע אומגליקען. און מיר בענקט זיך צוריק נאך מיין „איך", צו מיין פאריגען מענש מיט מיין וועלטעלע... צום סוף האב איך גאר מורא. טאמער זאל זיך נישט מיין „שגץ", בשעת מעשה איינשפארען, ווען מען וועט מיך פרעגען ווי איך הייס און גאר אנרופען א פרעמדען נאמען, אדער ווייס איך וואס? פאר וואס דען נישט? וואס פאר א שייכות האב איך מיט'ן נאמען שמואל גאלדמאן? פאר וואס נישט יעקב שלייפמאן?

און אזוי ווי איך קלעהר פון יעקב שלייפמאן האקט זיך מיר איז קאפ אריין א יעקב שלייפמאן, און וויל מיר נישט באין אופן ארוים פון קאפ, מיט איין ווארט: איך הייס יעקב שלייפמאן, ניין, געוואלד, איך הייס דאך גאר שמואל גאלדמאן, טענה איך צו מיר, און דער וואגען

מיט די רעדער קלאפּען מיר: ניין, יעקב שלייפמאן און איך ארבייט מיט זיך: ניין שמואל גאלדמאן, און דערוויייל קומט גאר מיין איינגענער נאָמען און גיט זיך מיר אַ מיש אריין. איך קען שוין גארנישט ארויס — איך קלעהר שוין פון גארנישט.

אין דעם רופט זיך אן ר' יצחק עקספעדירער:

— חתן, וואס זיצט דו אזוי פערקלעהרט? ווי הייסט דו חתן?

— יעקב שלייפמאן.

— אזוי איז גוט. וועל איך האבען א שעהנע חתונה, — רופט זיך אן ר' יצחק, — וואס פאר א „שלייפמאן" איז אויף מיר געקומען! שמואל גאלדמאן הייסטו דאך גאר.

— יא, שמואל גאלדמאן, שמואל גאלדמאן, שמואל גאלדמאן, הויב איך אויפ'ס ניין אן צו חזר'ן.

דערוויייל זיינען מיר שוין אנגעקומען צו דער „טאמאזשנע", אונז זיינען אקעגען געקומען צוויי פון יענע יונגע לייטלאך מיט די בלאהע קאנטען, און בלאהע היטלען. מיין הארץ הויבט אין מיר אן צו קלאפּען „שמואל גאלדמאן". „יעקב שלייפמאן". מיין ר' יצחק לויפט זיי א קעגען מיט דער פלאש אין דער האנד. און הייבט אן טיילען כבודים. „זעהט, דאס איז מיין זוהן, דער חתן, ער האט היינט חתונה", ווייזט ר' יצחק אויף מיר מיט'ן פינגער, און די מחותנת'טע רייזע הויבט מיך אן צו בענשען, און דערזעהענדיג אז ר' יצחק איז מיט די לייטלאך אזא „פאן בראט" ווער איך אביסעל שטארקער ביי מיר און דער „שמואל גאלדמאן" הויבט זיך מיר אן אויסצוקלערען.

מען פיהרט אונז אין טאמאזשנע אריין, ר יצחק ווארפט אויף דער שוועל א ווינק צו מיר: — נו חתן, שמואל גאלדמאן, ווי פיהלטו זיך? און צום סטראזשניק, וואס איז דארט נעבען אונז געשטאנען, כדי ער זאל נישט חושד זיין. — ער פאסט דאך נעבאך היינט.

מיר זיינען אריין אין „טאמאזשנע". אינוויינינ זיינען געשטאנען גאליציאנער אידלאך, האלב נאקעט, מען האט זיי ארומגעזוכט, און זייערע לאנגע פאות האבען זיך געטרייסעלט פאר שרעק. א דיקער, הויכער, שטארקער פריץ, האלב אנגעטהאן און ווי א אפיציער האט אונז מקבל פנים געווען מיט א געלעכטער: וואס איז דאס עפעס ביי דיר פאר א שמחה?

— זעהסט, פאַני לעבען, אונזער זוהן, אונזער חתן, וואס מיר מאַ־כען היינט מיט גאָט'ס הילף חתונה, דו מוזט מיט אונז פאָהרען, מיר ריהרען זיך נישט פון אָרט, — זאָגט צו איהם ר' יצחק.

דער הויכער פריץ שטעהט און בעטראַכט מיך פון קאָפּ ביז די פיס, מיר אויף די ליפען איז אַנגעגרייט, ווי עפּעס אַ קוויט: יעקב שלייפמאַן — (נור געוואוסט האָב איך, אַז איך הייס שמואל גאָלדמאַן).

— גאָר אַ פיינער בחור, — זאָגט צו מיר דער הויכער, דיקער פריץ, — דו האָסט עפּעס ליעב די כלה?

איך חזר מיר איין זיך: שמואל גאָלדמאַן, שמואל גאָלדמאַן, שמואל גאָלדמאַן.

— ער שעמט זיך, — פערענטפערט מיך ר' יצחק פאַר'ן פריץ, — ביי אונז זעהסט דו, גנעדיגער פריץ, איז דאָך אַנדערש ווי ביי אייך, ביי אונז זיצט דאָך אַזאַ בחור ווי ער אין „באָזשניצע" און לערנט. —

— דער בעססטער לערנער אין שטאָדט. פאַר איהם פאַסט ניט זעהן די כלה, די מאַמע זעהט די כלה פריהער, דערנאָך ערשט אין די חתונה — ערקלעהרט איהם רייזע.

— נו, יעצט חאַטש מוז דער „יאַסנע פאַן" מיט אונז „זשידקעס" בראַנפען טרינקען, אַז גאָט האָט מיר שוין יאָ געהאָלפען און דערלעבט חתונה צו מאַכען אַ קינד, — זאָגט ר' יצחק, אַנגיסענדיג בראַנפען.

— אַז גאָט האָט אונז דערלעבט — העלט אונטער רייזע און טרע־רען הויבען אָן איהר צו קאַפּען פון די אויגען. די אידענע געהט צו צו מיר: — מיין זוהן, מיין קרוין, מיין נחת — און פאַלט אַרויף אויף מיר, און הויבט מיך אָן צו קושען, צו האַלזען: — מיין קרוין, מיין לעבען!

איך דערשרעק מיך, און רוק מיך אָב פון איהר, אַ שוואַרץ יאָהר, די אידענע האָט זיך געמוזט פערגעסען.

דער הויכער, שטאַרקער פריץ קוקט אויף אונז.

— ער שעמט זיך צו קושען מיט אַ אידענע, — זאָגט ר' יצחק.

— עס איז דאָך אַ מאַמע, — זאָגט דער פריץ.

— ביי אונז איז אַזאַ „זוויטשיי" (מנהג).

איך האָב בעמערקט אין די אידענעס אויגען הייסע טרערען און איך האָב געצווייפעלט: צי מיינט זי עס ערנסט. (אפשר האָט זי זיך פערגעסען), אָדער פאַלש, בכדי דעם פריץ אָבצונאַרען.

— ווי הייסט דו? — פרעגט מיך איינער דערוויל פון „די לייטלאך".

— שמואל גאלדמאן, — ענטפערט פאר מיך יצחק עקספעדירער און כדי איהם פון חשד ארויסצונעהמען גיבט ער צו: — מיט מיר רייד, פריץ לעבען, ער איז היינט א חתן, ער פאסט היינט, איז ער שוואך, — און באלד ווענדעט ער זיך צום פריץ:

— נו, זאל דער פריץ דערלעבען זיינע קינדער חתונה צו מאכען, און זיינע אייניקלאך, און זיינע אור־אייניקלאך — זאגט ער צו איהם דאס גלאז דערלאנגענדיג.

נו, אויף דיין געזונד, „פאן מלאדי", — זאגט צו מיר דער פריץ, די האנד אויסשטרעקענדיג: — דא האסט דו א רובל „קאפקע געלד". גיב דער כלה צו בעהאלטען.

„יעקב שלייפמאן, יעקב שלייפמאן, יעקב שלייפמאן" — חזר איך מיר דערוויל.

— עס איז דאך נאך א קעלבעל, עס ווייסט דאך נאך פון גאר נישט, — פערענטפערט מיך ר' יצחק צונעהמענדיג דעם רובעל.

— איך חזר מיר. יעקב גאלדמאן, יעקב גאלדמאן, יעקב גאלד־מאן.

— האסטו גאר גארנישט ביי דיר? — זאגט צו איהם דער פריץ, בעטאפענדיג.

— ע, פריץ, דו בעליידיגסט מיך, זאגט צו איהם דער איד.

— חלעבען, פריץ, אין אזא טאג, — העלפט איהם אונטער רייזע. באלד האט אונז דער שרייבער דאס קוויטעל דערלאנגט.

— נו, קום חתן? ציהט מיך ר' יצחק.

דאס צווייטע מאל האט ער נישט געדארפט איבער'חזר'ן.

— נו, חתן! — ווי הייסט דו?

— שמואל גאלדמאן, ענטפער איך איהם.

— אז מען דארף נישט ווייסט ער, בייזערט זיך ר' יצחק.

מיר קומען אן צום רויטען קלאטץ — פון דער צווייטער זייט קומט אהער דער עסטרייכישער; מיר גיבען איבער דעם סאלדאט דאס קוויטעל, מען לאזט אונז אריבער.

נו, אט איז מען שוין אויפ'ן צווייטען זייט. מיר געהען אריין צום „עסטרייכישען". דארט איז ר' יצחק אין דער היים, רעדט אידיש ווי

אין בית־המדרש און כאפט פון דעם „עסטרייכישען“ מיט'ן שפּי־ציגען בערדעל א ציגארעל.

— דאס מאך איך א האכצייט היינט, א חתונה הייסט דאס, מיט מיין עלטערען זוהן אין קראקוי — דערצעהלט ער איהם.

—שמואל גאלדמאן — רוף איך אויס מיין נאמען.

— דא דארף מען נישט — ציהט מיך ר' יצחק ביים ארבעל.

די באהן איז באלד ביי דער גרענעץ, גאליציאנער אידלאך אין צילינדערלאך. אלע טראגען זיי צילינדערלאך, אפילו שוין אבגעלעבטע, איינגעבויגענע, אבער דאך צילינדערלאך, אין א פּראסטען מיטוואך. עפּעס זעהט עס אויס ווי חול־המועד, און איינער גיט דעם צווייטען אב כבוד און „שפּרעכען“ זיך דייטש מיט א אידישען נוסח. אנשטאדט „האַ? האַ?“ וואס איין איד פרעגט דעם צווייטען בשעת'ן ריידען, האטש ער דערהערט וואס מען רעדט, איז ביי דער נוסח: ביטע, ביטע. אין מיטען דעם עולם דרעהט זיך א אידענע ארום מיט א גרויסען אלט מאָדישען טייסטער מיט פערשיעדען־לענדיש געלד: — אפשר ברויכען זי עסטרייכישעס, רייטשעס, ענגלישעס, אדער דער־איבעריגעס (רוסישעס)? — און איך דרעה מיך שוין פראנק און פריי ארום מיט מיין אייגענעם נאמען און מיט מיין אייגענעם „איך“ און „אויס חתן“ און קיינער זאגט מיר שוין נישט קיין ווארט...

איך האב מיר געקויפט א בילעט פאר „קרייצער“ שוין מיט „קראנען“ און בין מיר אין וואגאן אריין מיט די מחותנים.

— נו, „חתן“ וועסט דו באטש קומען אויף דער חתונה? — פרעגט מיך ר' יצחק.

— אודאי, וואס דען?

און איך וויל מיר שוין דעם סאמעט־הוט אויסטהאן, ערשט עס קומט אריין דער אייגענער געזונדער, שטארקער פריץ אין וואגאן אריין, מיר בעהאלטען זיך צוריק — ער זוכט אונז אבער אויף:

— נו, ק'טשארטו, איך פאהר מיט אייך, זשידקעס, צו דער חתונה מיט — רופט ער זיך אן.

פינסטער איז מיר, פינסטער איז ר' יצחק'ן אין די אויגען גע־ווארען.

און ר׳ יצחק שמייכעלט נאך: — הונדערט יאהר זאלט דו שוין לעבען דערפאר, פריץ לעבען, דער „חתן״ טאנצט פאר פרייד. וואס גיין חתן? — וואנדערט ער זיך צו מיר.

„זאלסטו אזוי לעבען!״ — טראכט איך מיר, און הויב מיר אויפ׳ס ניי צו חזר׳ן: שמואל גאלדמאן, שמואל גאלדמאן, שמואל גאלדמאן.

די הערצער קלאפען אין אונז און ר׳ יצחק מיט רייזע׳ן זיינען מלא שמחה.

מיר פאהרען דערווייל ווייטער, איך שפיעל דערווייל די ראלע אלס „חתן״. ר׳ יצחק רופט צוזאמען די גאליציאנער אידלאך און שטעלט מיך פאר פאר זיי. מען ווינשט מיר מזל-טוב, דער זיווג זאל „עולה יפה״ זיין.

— און וואס וועט דער סוף זיין?

און כ׳לעבען, איך האב מורא, טאמער איז דאס גאר נישט קיין שפיעל, קיין אנשטעל, א קשיא אויף גאליציע, מיר הערען זיך אזוי פיעל אן: ארייגעכאפט א מיידעל אין א קאטוילישען קלויסטער אריין. אבגע׳שמד׳ט און פערפאלען, א גויה׳טע. באטש דער טאטע לויפט צום קייסער, די מאמע צום גלח — דאס מיידעל וויל ניט עסען קיין טרפה, און זאגט „מודה אני״ — פערפאלען. גע׳שמד׳ט. ווער ווייסט, מען האט מיך ארייגענארט אין זאק אריין און געמאכט מיך פאר א „חתן״. מען וועט מיר געבען א כלה — און געה שריי „חי וקים״.

און וואס וועל איך זאגען פאר מיין ווייב אין דער היים?

מיר קומען אן אויף א סטאנציע פון קראקוי. עס קומען ארויף יונגע לייטלאך — שבת׳דיג אנגעטהאן, מלא שמחה. אין מיטען עפעס ווייבער.

— דא זיינען דא אונזערע מחותנים? — פרעגט מען אין דער לופט.

— פינסטער איז מיר! — רופט ר׳ יצחק אוים:

— טאטע, מאמע — שרייט א יונגערמאנטשיק — אין א הויכען סאמעט-הוט, מיט א נייער קאפאטע, און א נייעם שירם מיט א פאר נייע קאלאשען, פון וועלכע מען האט אנגעזעהן, אז ער איז טאקי דער אמת׳ער חתן.

— ווער איז מיר, שמואל מאך פליטה — ווארפט איהם אונטער ר' יצחק.

אין דעם אויגענבליק — דער חתן איז נישט דא.

די מחותנים שטעהען פערגאפט, קוקען זיך ארום.

— נו, וואס שטעהט איהר יונגע לייטלאך? איהר זייט דאך חתן־בחורים. אט האט איהר דאך דעם חתן, — רופט ר יצחק.

די בחורים שטעהען און גאפען.

— נעהמט איהם — גיט ער א ווינק צו די יונגע לייטלאך.

די בחורים גיבען מיך א רינגעל ארום, מען גיט מיר אב „שלום עליכם" — איך לאז מיך: ווארט, איך וועל אייך שוין ווייזען, טראכט איך מיר.

שוויינעדיגערהייד פאהרען מיר צו קיין קראקוי. מיר קומען אן אויף די סטאנציע. איך כאפ מיין פעקעל, גיב מיך א לאז ארויס און כאפ א דראזשקע:

— פאהרען!

— חתן, חתן — דא, דא, הער איך הינטער מיר קולות רופען.

— פאהרען! בעפעהל איך נאך אמאל דעם פוהרמאן.

— דא, דא, חתן — רופט מען הינטער מיר.

די דראזשקע פאהרט מיט מיר אוועק.

— לאזט, לאזט איהם — דא איז דער חתן, דא — רופט ר' יצחק.

און וואס דער סוף איז דארט געווארען, ווייס איך נאך נישט ער היום

א אידישער נגיד.

1.

צוויי שטעדטלאך.

גאמבין און גאסטעניז זיינען צוויי קליינע שטעדלאך, וואס איינס ליגט הארט נעבען דעם צווייטען, דאס לעצטע איז נאר א טפל, א צולייג צום ערשטען (כאטש גאסטעניז זאגט דאס זעלבע אויף גאמבין). ווארים גאמבין איז א מקום, וואס ערציהט פרויענצימער, גאסטעניז איז ווייטער א מקום, וואס איז מגדל מאנספערשוינען און גאט ברוך הוא האט זיך געקליגט צו בעשאפען איין שטעדטעל הארט נעבען די צוויי־טעכדי אז אידען זאלען זיך קענען צוזאמען משדך זיין (אין איין שטאדט א שדוך טהאן, וואס דארט זאל זיך דער חתן מיט דער כלה געפינען, פאסט דאך נישט, זיי קענען זיך דאך נאך אמאל אין דער גאס צוזאמען טרעפען), און כאטש גאסטעניז ערציהט דאך מאנספערזאנען, דאך איז עס נאר א צולייג צו גאמבין, ווייל די יונגע לייטלאך קומען דאך צו די שוועהר׳ס קעסט עסען, קומט אויס, אז גאסטעניז ווערט וואס אמאל קלענער, גאמבין — גרעסער.

אויף דעם וועג פון גאמבין צו גאסטעניז איז פאראן א אידישע קרעטשמע, כדי דארט זאל זיין דער צוזאמען־פאהר פון ביידע צדדים. א בעזונדערע שטוב איז דירעקט אין דער קרעטשמע געמאכט געווארען.

אז חתן כלה זאלען צווישען זיך א ווארט כאפען, און דארט שרייבט מען תנאים.

אלע גאמבינער אינגלאך האבען זיידעס און פעטערס אין גאסטעניז, אלע גאסטענינער אינגלאך האבען באבעס און מומעס אין גאמבין, און אז איהר פאהרט אויף דעם וועג פון איין שטעדטעל אין צווייטען, זעהט איהר טהיילמאל ווי אינגלאך מיט אויסגעוויינטע אויגען לויפען מיט שרעק פון איין שטעדטעל אין צווייטען אריין, א ברוגז זיך אודאי אין דער היים געמאכט, לויפט ער צו א זיידען אדער צו א פעטער... און אז עס קומט חול־המועד געפינען זיך גאסטענינער בעלי־בתים אין גאמבין — גאמבינער בעלי בתים קומען צו גאסט נאך גאסטעניז.

דער וועג, וואס פיהרט פון איין שטעדטעל אין צווייטען אריין, הייסט אין גאמבין: „דער גאסטענינער וועג". אין גאסטעניז רופט מען איהם: „דער גאמבינער וועג", און אז ס'קומט שבת, געהען גאסטענינער בחורים אויף איין זייט וועג שפאצירען, גאמבינער מיידלאך אויפ'ן צווייטען זייט שפאצירען, און ווען נישט דער תחום־שבת וואלטען זיי זיך צוזאמען געטראפען...

שבת נאכ'ן עסען, אזוי ווי דאס שטעדטעל ווערט נאר איינגעשלאפען, לאזט זיך א בחור פון גאסטעניז אויף דעם „גאמבינער וועג" ארויס, ער טראגט א לאנגען ראק מיט צוויי שניטען, אן אומגעלייגט קעלנערל אויפ'ן האלז. און דער בחור געהט, ווייטער... ווייטער... קוקט זיך אלע מאל מיט שרעק ארום, אויב עס געהט איהם, חלילה, נישט ווער נאך, און ער געהט, און א ווינד בלאזט, דערהייבט דעם שטויב און ער ווערט אין קארזש פון מענשענס אויגען בעהאלטען.

שבת נאכ'ן עסען, אזוי ווי דאס שטעדטעל ווערט נאר איינגעשלאפען, לאזט זיך א מיידעל פון גאמבין אויף דעם „גאסטענינער וועג" ארויס, זי טראגט א גרין, לאנג קליידעל, מיט א זומער פאלדענדיגען זשאקעט, און דאס מיידעל געהט ווייטער... ווייטער.... קוקט זיך אלע מאל מיט שרעק אום, אויב עס געהט איהר, חלילה, נישט ווער נאך, און זי געהט, און א ווינד בלאזט, דערהייבט דעם שטויב און זי ווערט אין קארדזש פון מענשען'ס אויגען בעהאלטעו

אין מיטען וועג טרעפען זיי זיך צוזאמען.

— פייגעלע! מיין מאנד!

— שמערל! מיין זעעלע!

א געליעבטער מיט א געליעבטע זיינען דאס, וואס לעזעןביידע שמר'ס ראמאנען.

.2

די שטעדטלאך צום נגיד.

דער מארק אין גאמבין איז מיט קליינע הילצערנע הייזלאך ארום גערינגעלט, וואס פון דערווייטענס זעהען זיי אויס ווי קליינע שטיקלאך אבגעבראכענע פלויטלאך, און צווישען די שטיקלאך פלויטלאך פון איין זייט מארק קוקט א געלב אבגעפארבט הויז ארויס העכער פון אלע, און דער נייער אנגעשמירטער דאך גלאנצט מיט עזות אין דער גאס אריין. אויף א הילצערנעם אלט־מאדישען גאניקעל, וואס הענגט איבער א נידריג געוועלב, טאקי אין דעם זעלבען הויז זיצט שאשע, בערקע דעם נגיד־ס ווייב, א דיקע, ברייטע פרוי אנגעטהאן אין א ברייט פארטוך, און דאס בונט שליסעלאך, וואס איז אריינגעשטעקט אין דעם פארטוך, און די גרויסע גאלדענע באמבעס, וואס הענגען אראב פון די גרויסע אויערען, שאקלען זיך יעדע ווילע אזוי ווי נאר די אידענע בעווגט זיך. ביי איהר זייט אויף דעם גאניקעל שטעהט עפעס א

פון דער צווייטער זייט מארק פאר א ווייס־הויז, וואו עס גלאנצט אינגעל אנגעטהאן אין א לאנגע קאפאטע מיט א ספר אונטער'ן ארעם און ציהט זי ביי דעם פארטוך און קוויטשעט עפעס וויינענדיג.

זיך א שילד, שטעהען איינינע פייער־קענדלאך מיט וואסער און עפעס א סטראזשניק, עפעס א גוי מיט אבגעפוצטע שטיוועל און הויזען, מיט בלויע לאמפאסען און א היטעל מיט לאמפאסען, דרעהט זיך אין מארק ארום.

אין מיטען גאס שטעהט א דראנג, אויפ'ן דראנג איז א ברעט אנגעשלאגען מיט אבגעריבענע אותיות, ביים דראנג הענגט א לאנטערן מיט א פערויכערט גלעזעל, ביי דער לאנטערן שטעהט אן אבגעריסענער איד, מיט א צוריסען פערדרעהט היטעל, און קראצט זיך אין דעם

שווארצען אבגעברענטען לייב, וואס קוקט ארויס פון דער צוריסענער קאפאטע, און דער איד שטעהט, קוקט אין גאס און לאכט.

א איינגעלע געהט דורך און שרייט: וועלוועל משוגע'נער! וועלוועל לאכט; באלד דערמאהנט זיך דאס אינגעלע, אז עס איז שוין שפעט, איילט ער זיך אין חדר אריין.

אין מיטען מארק שטעהען א קופקעלע אידען, אנגעטהאן אין לאנגע קאפאטעס, מיט שטעקענס אין די הענד און שמועסען צווישען זיך, איינער שטעהט ביים דראנג און שרייבט עפעס אין ביכעל אריין.

פאר די געוועלבלאך שטעהען ווייבער מיט שטריק-נאדלען אין די הענד, שטריקען, שמועסען צווישען זיך; פון ערגעץ וואו הערט מען א וויינענדיג געשריי פון קינדער: א חדר אודאי נישט ווייט...

אין דעם מארק, טאקי אין דעם געלבען הויז זיצט בערקע, דער שטאדט-נגיד. פון וואנען ער איז נגיד געווארען? נישט קיין באהנען געמאכט, נישט קיין שיפען אויפ'ן ים! איין גאט ווייסט עס! אין ד'עם מארק צווישען די צובראכענע אבגעריסענע פלויטלאך דערצעהלט מען אזוי:

אין אפטייקערס הויז אונטער די טרעפ איז אן איינגעלייגטער אויוועז דא, דארט האט אמאל א בעקער געוואהנט, אפילו ביי טאג איז אויך א סכנה דורך דעם הויז דורכגעהן, אייניגע ווייבער האבען שוין דארט, נישט דא געדאכט, גע'מפל'ט, ווען זיי זיינען אליין דורכגעגאנגען. נאטע הירש דער וואסער-טרעגער האט דארט געזעהן אייער ליגען, מיינט ער, אז עס האט זיי ווער אנידערגעלעגט און פרעהט זיך אויף דער כשר'ע מציאה, וואס גאט האט איהם געשיקט. און נאר אזוי ווי ער שטרעקט זיין האנד אויס: שטעה! עס פלאצען די אייער, און פערשיעדענע מענשלאך פליהען ארויס מיט א גרויס געלעכטער, און זיינען ערגעץ וואו פערשוואונדען געווארען.

און אויף בערקען פלעגט מען זאגען נאך פון קליינערהייט אן, אז ער האט צו טהאן מיט „יענע לייט“. דארט אין אפטייקערס הויז אויפ'ן אויוועז פלעגט ער טאקי נעכטיגען, צוועלף א זייגער ביי טאג זעהט מען איהם תמיד אליין צום בית-עולם געהן און דער ריכטיגער סימן איז, וואס זומער טראגט ער שטענדיג א גראבען פעלץ און עס איז איהם נישט היים, ווינטער א לייכט כאלאטעל און ס'איז איהם נישט קאלט.

און בערקע האט אמאל „אזא איינעם" בעשווארען, און יענער האט איהם געוויזען פיעל טעפּ רענדלאך, וואס דער אלטער אפטייקער האט אין אויוועו געהאט איינגעמויערט.

געוועזען איז עס ארים אידיש געלד, פון קראנקע דערשלאגענע מענשען, וואס דער אפּטייקער פלעגט פון זיי די הויט רייסען, דורך דעם האט נישט דער אפּטייקער און נישט בערקע קיין שליטה דערצו. זיי זיינען נאר שומרים איבער דאס געלד.

דעריבער איז דאך שוין קיין וואונדער ניט, וואס בערקע איז א קארגער, אז ער האט קיין שליטה נישט אויף זיין אייגען געלד. טאקי ער וויל העלפען, מיט'ן גאנצען הארצען וויל ער, מען זעהט דאך טאקי ווי ער וויינט פשוט מיט טרערען, בשעת יענער קלאגט זיך פאר איהם, נאר העלפען קאן ער דאך נישט... אז עס איז נישט זיין געלד.

און כאטש אין גאמבין אליין איז בערקע אזוי שפל'דיג — טאקי ביי די גאמבינער בעלי־בתים — אבער אין דער פרעמד האלטען גאמ־בינער בעלי־בתים זעהר פיעל פון זייער בערקע, שטאלצירען מיט זיין רייכקייט און בעריהמען זיך מיט זיין דארף „זאפאראווקע", וואס שם'ט אין די סביבות — און זאגט א גאמבינער בעל־הבית, אז א קוטנער נגיד איז רייכער פון בערקען, איז ער אייך גרייט א לעבעדיגען אויף צו עסען.

גאמביןווארט אויף בערקע'ס טויט ווי אידען ווארטען אויף משיח'ן, א פּלייט צום בית עולם, דאס בית־המדרש — א דאך, די מקוה — א נייעם קעסעל, די שוהל — אן ארון: אלץ אויף בערקע'ס טויט, קוים מאכט בערקע „דאס עסק"... וועט שוין אויף אלעם קלעקען.

גאסטעניין ווארט אויך אויף בערקעס טויט — אי וואס? גאר נישט! דאכט זיך אזוי גלאט וועט שוין ניט דורכגעהן: זיי זיינען דאך אויך אידען און דארפען אויך: איינס זייערע זיהן זיינען גאמבינער איי־דעמס, גאמבינער בעלי־בתים — זייערע מחותנים. ווען גאמבין שפּארט זיך איין: זיי קענען ווארטען ביז משיח וועט קומען, זעצען זיי א בית־דין: ווי הייסט? זיי זיינען דאך אויך ארימע לייט — מאכט מען א פשרה: זיי וועלען אויך א חלק'ל קריגען — עס קומט זיי טאקי נישט — נאר גלאט, זאלען זיי וויסען, אז גאמבין איז גאמבין.

און בערקע געהט דערווייל ארום און לאכט.

נאך דער שרפה שיקען די ראשי־הקהל צו איהם: ר' בערקע קרוין

— וואס איהר האט צו געבען, גיט שוין, מיר זיינען דאך אין אן עת־צרה, וועט מען שפעטער וועלוועלער לאזען.

נאר געה און שמועס מיט א מענש, וואס האט קיין שליטה נישט אויף זיינע אייגענע געלד. ענטפערט ער זיי:

— דערוויייל קיין גראשען געלד נישט, דערנאך וועט איהר צייט האבען.

פאר דעם האט מען איהם גע'קנס'עט. — זיך נישט צו ריהרען ביז פופציג רויטע וועלען נישט ליגען אויפ'ן טיש.

און דער גבאי פון חברה־קדישא בעזונדער מיינט, אז וויפיעל בערקע וועט געבען וועט מען אלץ נישט די מטה מיט'ן נייעם טוך בע־דעקען.

אנדערע בעלי בתים האבען תרעומות; וואס זאל ער נעבאך טהאן, אז ער קאן נישט, אז ער האט קיין שליטה נישט?

3.

דער נגיד צו די שטעדטלאך.

בערקע איין איז זעהר א וויכער מענש פון דער נאטור, א גוטער ברודער; האלט זיך נישט גרויס מיט זיין פערמעגען, דרעהט זיך א גאנצען טאג ארום אין דער גאס, אנגעטהאן אין אן אלטע פאפיעלאטע קאפאטע, אבגעלאקירט פון דער זון, מיט נייע בענדער און קנעפ בענעהט, דאס היטעל אויסגעריבען, האלט אן אלטען שטעקען אין האנד, וואס אויבען ביים אנגעהמער איז ער גלאטיג, א סימן אז ער דיענט שוין לאנג זיין בעל־הבית. קוקענדיג אויף בערקען, אויף זיין אויסגעטרי־קענט געזיכט, אויף די קאלטע הארטע קנייטשען, וואס פאלטען זיך אין זיין פנים, קריגט מען אויף איהם גרויס רחמנות — ער זאגט מיט שרעק, ווי א כושל, יעדען ציטעריג „גוט מארגען“, שמייכעלט צו אלעמען ליעבליך און חנפ'עט אלעמען, ווי ער וואלט חלילה געברויכט יענעמ'ס לאסקע, און קרעכצט תמיד אויף דער ביטערער צייט.

— גוט מארגען, האצקעל, וואס מאכסטו עפעס גוטס? זאגט

ער צו חאצקלען דעם בעל עגלה, ווען דער לעצטער געהט פון א געוועלב ארוי'ס און האלט אין האנד א קעסטעל מיט שמירעכטס.

— זעהסט דאך, בערקע (אלע אין שטאדט רופען בערקען), מען שמיערט דעם וואגען און מען פאהרט.

— וואוהין דאס?

— וואו דען, אז נישט קיין גאסטעניין?

דערווייל קומען זיי אן צו חאצקעל'ס וואגען, איינגעשפאנט אין צוויי אויסגעמאגערטע גנאדעס. בערקע געהט צו, קלאפט אויפ'ן פערד'ס רוקען, זאגענדיג צו חאצקלען.

— וואס מאכט דיין חיה עפעס? אוי, גאר נישט קיין בריה, שוין צייט זי איבערצוטוישען, חאצקעל. און חאצקעלס גנאדע שטעהט אויסגעשטרעקט די אויערען, הארכט אוים דעם שמועס — און פערקלעהרט זיך: מען מיינט זי אפשר?

חאצקעל דרעהט אראב דעם ראד, שפארט אונטער דעם וואגען מיט'ן רוקען.

בערקע געהט צו, שטעקט ארונטער דעם וואגען זיין דיקען שטעקען און וויל חאצקלען העלפען דעם וואגען אונטערהויבען. און פרעהענדיג זיך אויף די טובה, וואס ער טהוט דא איצט חאצקלען, זאגט ער מיט בעהאלטענעם נחת:

— ווייסט וואס, חאצקעל? איז זאכארעווקע זיינען דא גוטע פערד צו קויפען, פאהר ארוים און זוך דיר עפעס אוים א סחורה'לע פאר דיר, ער וועט דיר וואלוועל פערקויפען, ברוך.

חאצקעל ארונטער שטעקענדיג דעם קאפ אונטער דעם וואגען, דעם אקס שמירענדיג, ענטפערט איהם פון אונטער'ן וואגען:

—יא, ברוך. גאר נישט מיט איהם וואס צו מאכען, זיעבען און צוואנציג רובעל שוין געוואלט איהם געבען און ער וויל נישט הערען און געדענקען.

— אזוי, וויל נאך נישט — וואונדערט זיך בערקע, חא, חא, חא, — ער קנייטשט איין דעם שטערען, און עס דאכט זיך, אז ער האט עגמת־נפש פון זיין רזשאנדצע, וואס ער וויל קיין זיעבען און צוואנציג רובעל נישט נעהמען.

— וואלסט איהם א בריוועל אויסגעשריבען — רעדט חאצקעל פון אונטער וואגען ארוים.

— ער, ביטערע צייטען! — קרעכצט בערקע און נעהמט ארויס א פושקעלע מיט שמעק־טאבאק און איז מכבד האצקלען, — עס זעהט אויס, אז בערקע איז זיך זעהר מצער דערויף.

דארט אין מיטען מארק שטעהען דאס קופקעלע אידען און קוקען אויף בערקען, ווי ער העלפט האצקעל פוהרמאן דעם וואגען אונטערשמי־רען, און זייערע פערטריקענטע ליפען, און דאס קלאפען מיט די שטע־קענס אויף די שטיינער דריקט אויס עגמת נפש אויף זייער נגיד, וואס ווייסט נישט צו האלטען זיך בכבוד און גיט זיך אב מיט א לאדע בעל־עגלה.

באלד קומט בערקע אן צו דאס קופקעלע אידען.

— גוט מארגען.

— גוט יאהר.

— וואס הערט מען נייעס? ווער האט אין זאכאראווקע געקויפט?

— ער וויל נישט פערקויפען, אייערער — רופט זיך אן איינער פון די אידען.

— אווא, פאר דריי און פערציג אויך נאך נישט! וואונדערט זיך בערקע.

— און איך זאג דיר, אז עס וועט דיר באנג טהאן, בערקע — זאגט צו איהם איינער.

א צווייטער העלפט איהם מיט:

—ווארט, בערקע! דו וועסט נאך אונז בעטען.

— מילא, קרעכצעט בערקע, מן הסתם וויל מען טייערער געבען. וועט א גאסטעניניער קויפען.

— און אונז דארף מען נישט לאזען לעבען, צובייזערט זיך שוין איינער.

— עך! — קרעכצט בערקע, און ווינקט צו א יונגען מאן פון דער קופע:

— זרח, זיי נאר מוחל.

יענער קומט צו איהם, און עפעס ווי ווילענדיג בערקען איבערבעטען זאגט ער צו איהם נאך אמאל זיין אייגענעם גוט מארגען:

— שוין היינט מאנטאג, נעכטען נאך צייט געווען, קרעכצט בערקע.

— גלויבט מיר, איך ווייס דאס, און וואס קען איך טהאן?

— איך האב דאך אויך א ווייב מיט קינדערלאך — בעט זיך בערקע און די קנייטשען פון זיין געזיכט זעהען אויס ווי וויינענדיג.

— די צייט איז שלעכט, פערענטפערט זיך זרח.

— די צייט איז ביטער? — זאגט בערקע, פרעגענדיג דערמיט זרח'ן..

— הייסטו צושרייבען צום חוב — קרעכצע בערקע נאך א מאל.

— מילא וואס קען איך מאכען?

ביזט נעבאך א שלי'מזל'ניק — בעדויערט איהם בערקע, שטארק אב־זיפצענדיג זיך.

זיי שמועסען ווייטער צווישען זיך.

באלד הערט מען פון גאניקעל שאשע'ס, בערקע'ס ווייב'ס קול:

— בערקע, דער מיטאג איז שוין פארטיג.

— האסטו ווייטער א געשעפט — פערענטפערט זיך בערקע פאר דאס קופקעלע אידען, און באלד דרעהט ער זיך אויס, זאגט עפעס אן אויסרייד און געהט אהיים.

זיי קוקען איהם נאך.

באלד קומט בערקע אן פאר דעם שטעל גרינס, וואס איז פאר זיין הויז, נעהמט א רעטאך אין האנד, בעקוקט איהם פון אלע זייטען.

ער נעהמט א פיערער ארויס פון קעשענע און גיט איהם דער אידענע, וואס זיצט פאר דער שטעל.

די אידענע בעקוקט דעם פיערער און ווארפט איהם אין א קווארט אריין.

שוין אן אויסגעדונגענער פרייז.

בערקע נעהמט דעם רעטאך און געהט מיט איהם אין הויז אריין.

— ווייטער געלד אויסגעגעבען — זאגט ער מיט א געלעכטעריל צו דעם קרעמער, וואס שטעהט אויף דער שוועל פון דעם געוועלבעל, וואס איז אונטער זיין גאניקעל.

דער קרעמער קראצט זיך אין בערדעל קאלטבלוטיג.

די מאמע מיט דער טאכטער.

—און דאס איז דיר נאך גוט געווען, האסטו געהאט ווניג, — נא דיר נאך. א שעהנע, ריינע כפרה אויף מיינע שונאים'ס קעפ! — האט ביילע געענטפערט דער טאכטער, אראבציהענדיג זיך דאס טיכעל טיעפער איבער די אויערן. דאס געזיכט בעהאלטען אין די גע־רונצעלטע הענד און געבליקט אויף די פלעשער, וואס זיינען פערשטעלט מיט גרויע בייגען פאפיער און קוקען אראב פון דעם הויכען שראנק.

דער אלטער ר' יעקב גאלדשטיין, וואס זיצט אויבען אן ביים טיש, האט אויפגעהויבען דעם קאפ מיט דער לאנגער ווייסער בארד, און די אויגען האבען זיך ארויסגעשפארט דורך דעם טרוקענעם, צו־זאמענגערונצעלטען פנים.

— נו, זאג טאכטער, זאג אדרבה, וואס פעהלט דיר ביי אונז, האסט חלילה נישט וואס צו עסען, וואס צו קליידען, אדער וואס? אדרבה פרעג דיין מאן, זאל ער זאגען, אדרבה.

— איין מאל פיר אלע מאל, איך וויל דאס מייניגע און ווייטער פטור, איהר האט מיר צוגעזאגט 500 רובל נדן, — גיט מיר זיי! וואס, בין איך נישט ווי רחל'ע, ווי חיים דוד, וואס האט איהר צו מיר? גיט דאס מייניגע און לאזט מיר געהן.

— געהן, שמייען, וואו, איז דער ערד אריין? — האט זיך די אלטע ביילע צובייזערט, מאכענדיג מיט די צוזאמענגעקנייטשטע גע־רונצעלטע הענד. איהרע טרוקענע איינגצויגענע און איינגעפאלענע ליפען, וואס זעהן אויס ווי א קנייטש אין געזיכט, האבען זיך פער־

שפרייט, געררייטעלט, און דאס האט מעהר אויסגעדריקט איהר פער־דרוס, ווי די גרויע אויסגעלאשענע אויגען.

נאך אמאל האט זיא דאס געזיכט אין די הענד בעהאלטען, קור־קענדיג אויף די פלעשער פון שראנק.

— גאר נישט געבייזערט זיך, גאר נישט געשריען, מען קען אלץ מאכען אין גוטען, האט זיך דער אלטער אנגערופען, אויפהויבענדיג זיך פון זיין פאטער־שטוהל. ער געהט צו צו דער טהיר, וואס פיהרט אין א צווייטען חדר און קלאפט אן.

— נחום, זיי מוחל.

עס עפענט זיך די טהיר, און נחום, א יונגערמאן פון א יאהר 20, בעוויזט זיך. זיין ווייס געזיכט, וואס שיינט ארויס פון דעם שווארצען בערדעל, און די ווייסע אויסגעצויגענע נאז האבען צו וויסען געגעבען אז זיין הארץ קלאפט.

— זאג נחום, זיי מוחל, אדרבה, דו ביזט דאך א בר אוריין, אדרבה זאג, וואס פהלט דיר ביי אונז?....

און די אלטע אויסגעלאשענע אויגען, וואס זיינען האלבליך בע־האלטען אין די ווייסע ברעמען, שטארען נאך מעהר ארויס פון דעם אויסגעטריקענטען דארען פנים, און עס דאכט זיך, אז אט פאלען די אויגען ארויס און עס בלייבען איבער נאר א פאר שווארצע טויטע לעכער.

— א, ווייס איך וואס? בנוגע מיר איז מיר אלץ איינס.

נחום'ס שטימע האט געציטערט, און דעמאלס ווען ער האט גע־רעדט, האבען זיך די לעפלען כשר'דיג איבער די אויגען אראבגעלאזט אזוי ווי זיי וואלטען עדות זאגען אויף דעם, וואס ער רעדט.

— נו? — האט זיך דער אלטער אנגערופען מיט א שטייגער, ווי ער וואלט געבעטען אום שלום ביי דער טאכטער.

— וואס, נו, — גאר נישט, איך וויל מיין געלד און ווייטער פטור, איין מאל פאר אלע מאל, איך בין א מענש פאר זיך, וויל איך מיר לעבען פאר זיך, וויל איך פרואווען מיין מזל, טאמער וועט מיר גאט אויפריכטען, שוין גענוג געווען ביי אייך ביז אהער.

נחום האט געקוקט אויף זיין ווייבעל. זעהענדיג איהר רויט געזיכט און איהרע פייערדיגע ברענענדיגע אויגען האבען זיך איהם נאך אמאל די לעפלען אראבגעלאזט איבער די אויגען און מיט א בעהאלטענעם נחת האט ער זיך די הענד געקוועטשט. זי האט געגעבען א קוק אויף איהם, האט זי די ליפען פערביסען.

— אבער דאך ניט איצט, אויף די מינוט, דערווייל איז דאך נאכט, דערווייל לייגט מען זיך שלאפען, — האט דער אלטער גזאגט, אויפהויבענדיג זיך פון זיין ארט.

די אידענע זיצט ביים טיש, דאס געזיכט מיטביידע הענד פערשטעלט, און די טראטלען פון איהר הויב בעוועגען זיך.

— גוט דערלעבט, מ'שטיינס געזאגט: מען בעט אויף קינדער — האט זי א מורמעל געטהאן, ניט אראבנעהמענדיג די אויגען פון דעם גרויען בויגען פאפיער.

די טהיר, וואס פיהרט אין צווייטען חדר, האט זיך פערהאקט.

א „גוטע נאכט" האט זיך געהערט מיט א שטילען בייזערדיגען טאן.

— און איך זאג דיר, אז אלץ, אלץ איז פון זיין קאפ. אלץ ער, אלץ ער, — זאגט די אידענע מאכענדיג מיט די הענד, אזוי ווי מיט זיי וואלט זי דעם מאן עפעס וועלען געבען צו פערשטעהן — זי האט גאר קיינמאל דעם שכל ניט געהאט דערצו.

— א, וואס דיר פאלט איין! דער אלטער בלייבט שטיל און אין א ווײַלע ארום זאגט ער ווייטער:

— וואס וועט מען איצט טהאן? עס קומט אוים גאר די קראם צומאכען אויף דער עלטער.

— קוקט איהם נאר אן, דו מיינסט טאקי, איך דארף זי? — די אלטע האט זיך אויפגעהויבען פון איהר ארט. — אויף טויזענד כפרות דארף איך זי, איך וועל מיר אליין אויך קענען אן עצה געבען.

דער אלטער האט אלץ געקרעכצעט.

אין דעם צווייטען חדר.

נחום געהט הין און צוריק.

— בטלן, צו מיר האט ער נאר א פיסק, מיר קען ער נאר יאגען, און האלט עס עפּעס ביים טהאן, שטעהט ער ווי א גולם, — האט זיך שרה געבייזערט, אראבנעהמענדיג די נייע פלושענע קאלדרעס פון די בעטען.

נחום האט זיך געשטעלט ביי דעם שראנק: שרה'לע, פערשטעהסט נישט, איך קען נישט, מיך וועט מען צום רבי'ן שלעפען — ער געהט צו נעהנטער צו איהר — ער וועט מיך פערקלאגען, אז איך וויל פון לערנען אבשטעהן. דו מעגסט, פאר דיר פאסט עס.

ער נעהמט זי אן ביי דער האנד.

זי שטופט איהם אוועק: געה, שוטה.....

אין א פאר וואכען ארום.

דאס פערשטויבטע שווארצע שויפענסטער פון ר' דוד קובער־באבערס געוועלב איז היינט אבגעפארבען, אבגעוואשען און אויסגע־שטעלט מיט פערשיעדענע פרוכטען: א טהורם פאמעראנצען בעפוצט מיט ניס, מאנדלען, עפּעל און בארנעס פון ביידע זייטען ציהט צו צו זיך יעדען פערבייגעהער, אזוי ווי די שווארצע אויגען, וואס בעהאלטען זיך פערשעהמט אין דעם איידעלען געזיכט פון דער יונגער ווייבעל, וואס שטעהט אויף דעם שוועל.

אויף די טהירען, אנשטאדט די פריהערדיגע פערשטויבטע שיל־דען מיט אבגערייבענע ווערטער, העגנען היינט א פאר נייע אויס־געמאלטע שילדען מיט פערשיעדענע פרוכטען, אונטען שטעהט אויפ־געשריעבען דער נאמען: נחום געלדמאן.

אין דעם צווייטען הויז איז אויך א פרוכט־האנדעל. אין אלטע פערשטויבטע קערב זיינען די פרוכטען, וואס קוקען ארוים פון דעם שויפענסטער, אזוי ווי דאס געזיכט פון דער אלטער אידענע, וואס שטעהט ביי דער טהיר.

אויף די טהירען הענגט א שילד: יעקב גאלדשטיין.

ביידע ווייבער שטעהען, אזוי ווי גרייט מלחמה צו האלטען.

עס געהט דורך א יונגער מאן. די אלטע אידענע פון דעם אלטען געוועלב, לויפט איהם אנטקעגען, כאפט איהם אן פאר די הענד און ציהט איהם.

— זייט מוחל, יונגער מאן, דא, זייט מוחל, וואלוועל און גוט, ערשט א נייעם סארט פון ווארשוי געבראכט.

דער יונגער מאן געהט מיט דער אידענע — זי האלט איהם פעסט ביי דער האנד און שלעפט איהם — אט האט ער שוין זיין טר'ט אויף איהר שוועל געשטעלט, און די אלטע אידענע האט א בליק גע־ווארפען אהין צו דער טאכטער, ווי זאגענדיג: אהא, ווער איז שטארקער?

שרה'לע שטעהט פאר איהר געוועלב און קוקט מיט איהרע שווארצע אויגען, ווינקענדיג צו דעם יונגען מאן. זי מאכט א בעווע־גונג מיט איהר האנד, ארויפנעהמענדיג זיך די האר.

דער יונגערמאן רייסט זיך ארויס פון דער אידענע און געהט אהין צו שרה'לען.

די אידענע לויפט איהם נאך: זייט מוחל, א פרישען סארט — וואלוועל, בחצי חנם.

— וואס פערדרעהט איהר מיר א קאפ, לאזט מיך אב! און דער יונגער־מאן געהט נאך שרה'לען אין געוועלב אריין.

— א בייזע פינסטערע נאכט צו דיין קאפ, חצופה, משומד'ת. אלע קונים נעהמט זי מיר אוועק — אויסגעריסען זאלסטו ווערען.

שרה'לע רופט זיך גאר נישט אן.

די אלטע געהט צוריק און זעצט זיך אנידער אויף דער שוועל פון איהר געוועלב.

צווישען דעם שווער און איידעם איז א גאנצע וואך שלום. אין בית־המדרש זיצען זיי ביידע און לערנען; קריגען זיי זיך אמאל איבער א תוספת'ל, ווערען זיי באלד שלום.

צווישען דער טאכטער און דער מאמען זיינען א גאנצע וואך מחלוקות.

די אלטע ציהט, שלעפט דעם קונה, מיט געוואלד נויט זי איהם — די יונגע ווינקט נאר.

די אלטע שרייט, שילט און זידעלט, די יונגע שווייגט.

נאר שבת איז שלום.

שבת איז דער פריה, ווען אלע קראמען זיינען פערמאכט און א לאנג אויסגעצויגענער קול לאזט זיך הערען אין מיטען גאס: „אידען אין שוהל אריין“! געהט די אלטע אידענע ארויס פון איהר שטוב, פערבונדען דעם קאפ מיט א טיכעל, זי געהט צו איהר טאכטער'ס לאדען און קלאפט אן:

— שרה, מען האט שוין אין שוהל גערופען!

אַ געׂיגט פאָר-פאָלק.

דער הימעל, זאָגען מענשען, איז אומעטום גלייך. אָבער, זעהט איהר, דעם אילזשער הימעל האָט טאָקי דער אויבערשטער דוקא דירעקט פאר איהר געמאַכט, — דעם שטעדטעל'ס הימעל. אָבגעפּאַסט איז ער, אַז ער זאָל זיך ציהען פון דאָרט, פון נאָך דעם גוי'עשען „בית־עולם" ביז ווייט אונטער דעם באַרג, וואָס איז אויף יענער זייט שטעדטעל. אבגעפאסט איז ער, אז דער סאמע מיטען זאל גלייך אויסקומען געגענאיבער דער שוהל. ווען מ'זאָל דעם הימעל מעסטען, וואָלט אויסגעקומען, אַז דאס פּעהנדעל פון דער שוהל שטעהט פּונקט אין מי־טען הימעל, און מיט אַ כיון איז דאָס אַזוי געמאַכט געוואָרען, כדי דער הימעל זאָל קענען אלץ צודעקען, אַלע שיצען, אַפילו דעם גוי'עשען „בית־עולם". זיי זיינען דאָך געווען אילזשער גוים, און אַן אילזשער גוי, מוזט איהר וויסען, איז אַ רעכטער צדיק, האלט מעהר פון שבת איידער פון זונטאג — זאָל ער זיך אַן עצה געבען, אַז שבת זיינען דוקא אַלע געוועלבער פערמאכט און זונטאג אפען... אַפילו דער אילי־זשער סטראַזשניק איז אויך מעהר איד ווי גוי! ער רעכענט זיך מעהר מיט'ן אידישען לוח, איידער מיט זייער'ן... אַפילו זיין מונדיר טראָגט אויף זיך דעם ריין אידיש־אילזשער חן, אויך דאָס היטעל זיינס און די שליפעס! נאָך מעהר, אַפילו אויף דעם שפּיץ פון דער קירכע וואָלט מען געקאָנט בעמערקען אויך עפּעס אידישעס: אויף דעם דריידעלע און חנ'דעל, וואס איז אויף דעם שפּיץ, ליעגט עפּעס אויס־געגאָסען נחום מאיר דעם גלעזער'ס שיק...

און אַפילו אין אַזאַ אילזשע האָט זיך אריינגעכאַפּט אַ דייטש און דאס איז געווען יחזקאל מיכאל'ס.

יחזקאל מיכאל'ס איז אמאל געווען א בית־המדרש־בחור, האט ער חתונה געהאט פון אילזשע, און דערנאך אז ער האט שוין געהאט א קינד, פאלט איהם איין א נארישקייט און ער פאהרט אוועק נאך ווארשוי. קומט ער צוריק דייטש געקליידעט. דער שווער הויבט אן שרייען, דאס ווייבעל וויינט און מען כאפט דעם גוי אריין צום רב.

דאס וואסער אין אילזשע האט א נאמען און גט'ן מעג מען.

און דאס ווייבעל וויינט און נעהמט א גט.

דאס קינד איז געבליבען ביי איהר, ער איז צוריק נאך ווארשע.

אויף אלע יום־טובים קומט ער אהיים צו זיינע עלטערען. אין שטעדטעל זאגט מען אפילו, אז דאס פאר פאלק האט נאך צווישען זיך א גרויס שיכות. נאר דאס איז א ליגען. דאס ווייבעל קאן זיין נאך־מען ניט הערען, און וויל ניט נאך אמאל חתונה האבען נאך דערפאר, ווייל זי וויל דאס קינד זאל אביסעל עלטער ווערען.

געוועזען איז עס שבת נאך מיטאג, אילזשע האט אויפגעעפענט איהרע טויערען און ארויסגעפיהרט איהר ביסעל פערמעגענס אין גאס ארויס. איטליכעס ווייבעל, וואס האט נאר וואס עס איז פערמאגט, איטליכעס מיידעל, וואס האט נאר געהאט בעהאלטען א וועלכע עס איז שמאכטע, האבען זיך אנגעטהאן, אויסגעפוצט און שפאציערען גע־גאנגען. אויף צו ציערען זיך, און צו שפאציערען האט אילזשע איהר בעזונדער שיק. עפעס דאס געהן פון יעדען ווייבעל, פון יעדען מיידעל איז מיט א כיון, עפעס מיט א בעזונדער מיין: „זעהסט, איך האב מיך אויסגעציערט, געה איך מיר שפאציערען, כדי צו בע'חנ'ווען איל־זשע מיט מיין שעהנקייט“...

פאר א הויז שטעהט יחזקאל מיכאל'ס, א הויכער יונגערמאן, אנגע־טהאן אין א שווארצען קאפעליוש. דאס שנירעל פון קאפעליוש איז צוזאמענגעפלאכטען מיט דעם שנירעל פון די ברילען, און ער שטעהט און קוקט מיט א געלעכטערעל אויף די שפאציערענדע. קינדער רינג־לען איהם ארום, בעקוקען איהם פון קאפ ביז די פיס; די עלטערע

מענשען שטעהען פון דערווייטען. איינער מיט קאָפּ און באָרד פול מיט פעדערן און מיט וואַנצעס, וואָס טראָגען נאָך אויף זיך דעם סימן פון געטרונקענעם רויטען ווישניאַק, שטעהט און טייט מיט אַ פינגער אויף איהם. מיידלעך און ווייבלעך וואַרפען אויגען און פערשעהמענדיג לויפען זיי פלינק פאַרביי. טהייל ווייזען, אַז זיי זיינען ניט קיין קליינשטעדטיגע בהמות און קוקען איהם גלייך אין די אויגען אריין. און ער קוקט, שמייכעלט, מאַכט אַ מינע פון אַ גרויס־שטעדטיגען און קוקט זיי גלייך אין די אויגען.

באַלד, עפּעס ווי פון הימעל אַראָבגעשפּרונגען, איז צו איהם צוגעגאַנגען אַ קליין פינף יעהריג מיידעל, אַנגעטהון אין אַ רויט קליידעל מיט אַ ווייס שערציל, און גלעטענדיג יחזקאל־מיכאל׳ס ביי דער האנד, האָט זי ליעבליך געקווישעט:

— טאַטעשי, טאַטעשי!

יחזקאל מיכאל׳ס האט ארומגענומען דאס קינד, עס אויפגעהויבען, צוגענומען עס צו זיין האַרץ און געטריי געקושט.

— זעהסט, טאַטעשי, — זאָגט דאָס קינד, — מאַמע האָט געקויפט, — און זי ווייזט דאָס נייע רויטע קליידעל, אין וועלכען זי איז געווען אַנגעטהאָן, דאָס שירצעל און די שוואַרצע שיכלעך.

און ער גלעט דאָס קינד:

— מאַמע האט אבגעוואַשען, אויפגעקעמט, און געשיקט צום טאַטען, — זאָגט ווייטער דאָס קינד אויפהויבענדיג די קליינע אויגעלעך אין דער הויך צום פאָטער צו, און פון די דינע רויטע צוזאַמענגעצויגענע ליפּעלעך האָבען זיך ארויסגעוויזען צוויי שורות ווייסע צייהנער. די הערעלעך האָבען לייכט געציטערט איבער איהר דינעם האלז.

ער שווייגט און גלעט דאָס קינד.

היגטער אַ טויער, וואָס איז גלייך געגענאיבער, שטעהט אַ יונג ווייבעל און קוקט ארויס דורך אַ שפּאַלט. זי זעהט, ווי יחזקאל גלעט דאָס קינד, אזוי ווייך אַזוי טאַטע׳דיג, און ווי דאָס געזיכט פון קינד לאַכט פון פרייד, שפּרינגט צום טאַטען. דער מוטער טהוט דאָס אַ

גרויסע הנאה; באלד אבער רוקט זיך אראב איהר קליינער שטערן, און א זיפץ לאזט זיך הערען אין דער שטיל.

— טאטעשי, קום, רייסט דאס קינד דעם פאטער ביי דער האנד.

יחזקאל מיכאל'ס האט אנגענומען דאס קליינע קינד ביי דעם קליינעם הענטיל און מיט איהם שפאציערען געגאנגען.

די זון האט זיך אלץ מעהר און מעהר אנגעהויבען ארונטערלאזען אונטער דעם בארג, און זיך פערבלאנדזשעט דארט טיעף צווישען בלאהע אינזלען. א לייכטע כמארע שוועבט אויף דעם הימעל, און דארט איבער דעם בארג זיינען עפעס ווייסע וואלקען, ווי ווייסע בערג בעגילדעט געווארען, און ווארפען א גלאנץ אויף דעם שפיץ פון דער חורבה, וואס איז אויף דעם בארג.

יחזקאל געהט מיט דעם קינד טריט ביי טריט, און גלעט עם לייכט מיט דער האנד איבער די געגרייזעלטע הערלעך.

הינטער דעם טויער שטעהט דאס ווייבעל און קוקט נאך און שמייכעלט, דער טאטע מיט'ן קינד געהען פאר'ן טויער דורך.

דאס ווייבעל איז פלינק ארונטער דעם פלויטעל, וואס איז ביי דעם טויער, און קוקט מיט איין אויג ארוים.

זיי זיינען פערבייגעגאנגען, און זי איז ארוים פון דעם פלויטעל. איהר רויט געזיכט, וואס האט זיך ארויסגעוויזען פון אונטער דעם שייטעל, האט אין דער שטיל געשמייכעלט.

— זעהסט, טאטעשי, דא וואהנט די מאמעשי, קום! — זאגט דאס קינד, ציהענדיג דעם פאטער ביי דעם ארבעל.

ער איז שטיל געווארען און האלטענדיג פעסט דאס קינד ביי דעם הענטיל, איז ער ווייטער געגאנגען.

דאס קינד האט זיך פלוצלונג אומגעדרעהט און האט דערזעהן, די מוטער שטעהט פאר דער טויער.

—טאטעשי, טאטעשי, — די מאמע, די מאמע! — האט דאס קינד פרעהליך געטאנצט, ציהענדיג דעם פאטער ביים ארבעל, און ווייזענדיג מיט'ן פינגער אהין צום טויער...

עפּעס ניט ווילענדיג האָט זיך יחזקאל מיכאל'ס אומגעקעהרט און האָט דערזעהן זיין געוועזענע פרוי.

א מינוט איז דאָס פּאָר־פֿאָלק געשטאַנען און געקוקט איינער אויף דעם אנדערען, באלד אָבער האָבען זיי זיך ביידע אָן עפּעס דערמאָהנט, זי איז פלינק ארונטער דעם טויער, און ער, האַלטענדיג דאָס קינד ביים הענטיל, איז מיט גיכע טריט ווייטער אוועק אין געסעל.

— טאַטעשי, טאַטעשי, — די מאַמע, די מאַמעשי דאָרט.

א זיווג.

(ערצעהלונג.)

געווען צוויי חברים אויף דער וועלט, משה'לע און שלמה'לע. צוויי חדר־אינגלאך, אין איין חדר געלעהרענט, אין איין סדור געלעהרענט לייענען, פון איין קאנטשיק שמיץ געקריגען, און ווער ווייסט, צי פון איין קאלב פלייש אויף מיטאג נישט געגעסען. אונטערגעוואקסען — זיינען משה'לע און שלמה'לע חתנים געווארען,ביידע נאלדענע זיינערס געטראגען און פון די כלות געשמועסט. חתונה געהאט, האבען די ביידע יונגע־לייטלאך א נעשעפט זיך געמאכט, א האלץ־סקלאד, — האט מען זיי אין שטאדט גערופען די „שותפים". האבען זיי קינדער געהאט, האט זיך איינער מיט'ן צווייטען משדך געווען, האט מען זיי גערופען: „די מחותנים".

מאכט זיך אמאל, אז איינער פון די חברים, שותפים, מחותנים, איז געשטארבען, און ביים צווייטען איז לא עלינו די חבר'טע, די שותפ'טע, די מחותנת'טע געשטארבען. איז איבערגעבליבען אן אלמן, א חבר, א שותף, א מחותן. פון צווייטען צד — אן אלמנה, א חבר'טע, א שותף'טע, א מחותנת'טע.

האבען זיך אזוי דאס פאר פאלק געלעבט א צייט מיט יאהרען. די קינדער האבען זיי שוין אלע גאט צו דאנקען אויסגעגעבען, און די געשעפטען האבען די קינדער איבערגענומען און געלעבט האבען זיי פון די מויערען, וואס זיי האבען אין שטאדט געהאט. א שבת נאכ'ן שלאף איז איינער צו דער צווייטער צו־גאסט אריבערגעגאנגען און

האבען געערדט פון אלטע זאכען, דערמאהנט אלטע נעמען, וואס קיי־נער פון די לעבעדיגע האבען זיי שוין נישט געקענט; אויסגערעדט זיך איינע פאר די צווייטע דאס הארץ אויף די קינדער מ׳שטיינס גע־זאגט, וואס ווייסען נישט ווי עלטערען צו שאנעווען, און נאך און נאך, און ווייטער זיך צוגאנגען שבת צו־נאכט, אויף גאנצע זיבען טעג.

האט זיך זיי געלעבט טרויעריג, איינזאם. צו די קינדער האבען זיי נישט געוואלט איבערגעהן. „איין מאמע קען צעהן קינדער האל־טען, און צעהן קינדער קענען איין מאמע נישט אויסהאלטען", — זאגט די וועלט א גלייכווערטעל. און צו וואס פאלען צו לאסט? ווען די אויגען און די אויערען הערען נאך.

ווייס מען נאך ניט עד היום אין שטאדט, ווי אזוי דאס איז געווא־רען. געננוג: אין א שעהנעם פריהמארגען, ווען דאס געסעל האט זיך אויפגעכאפט, האט עס פערנומען א נייעס: מזל־טוב, דאס אלטע פאר פאלק, ר׳ משה, מיט ר׳ שלמה׳ס ווייב, די חברים, די שותפים, די מחותנים, זיינען געווארען מאן און ווייב.

מען זאגט, עס איז דארט צו זיי אריינגעגאנגען א אידעל, א דייטש, א ל״ו, האט ער געוואלט אבטהאן א שטיקעל, אז דאס שטעדטעל זאל האבען צו זאגען און צו זינגען, האט ער דאס פאר פאלק אנגעשלאגען.

צוויי משפחות איז ביי יעדע בעזונדער געווען דאס ווירטהשאפט אנדערש... אנדערע בעטען, אנדערע שענק און בענק, און דאס איבער־ציעכטס אויפ׳ן בעטגעוואנד איז אויך געווען פון אן אנדער קאליר. אז זיי האבען חתונה געהאט, האבען זיי דאס ווירטהשאפט צוזאמענגע־שלעפט אין איין שטוב און אין איינעם געוואהנט. האבען זיך אבער דאס מעבעל און די ציכער־איינשיטס געקריעגט צווישען זיך. עס האט נישט געפאסט איינס מיט׳ן צווייטען — צוויי משפחות, צוויי וועלטען.

חתונה האבען זיי געהאט תחילת זומער. די טעג זיינען לאנג און די נעכט זיינען קורץ. א גאנצען טאג אין מען אין דער גאס אויף דער באנק, פאר דער טהיר, צווישען מענשען. פאלט די נאכט צו־שלעפט מען די ציגען פון לאנקע אהיים, און מען לעגט זיך אין די בעטען אריין — האבען זיי אזוי דאס פרעמדקייט נישט געשפירט. ווניג געזעהן זיך, איז ער אהיים געקומען מיטאג עסען, האט איהם דעם חבר׳ס, שותף׳ס און מחותן׳ס ווייב צום טיש געגרייט — האט זיך איהם געדאכט, אז ער עסט ביים שותף מיטאג...

זיין ווייב, עליה השלום, האָט ליעב געהאט צו קאָכען באָבעלאָך מיט פארפעל, און ר׳ שלמה עליו השלום׳ס ווייב האט דוקא ליעב צו קאָכען באָבעלאָך מיט קארטאָפעל (דער מחותן עליו השלום, האָט זעהר ליעב געהאט קארטאפעל. א עסער געווען, זאל ער מוחל זיין, כל ימיו...) וועט ער דאָך נישט זאָגען ר׳ שלמה׳ס ווייב, ער וויל דוקא באָבעלאָך מיט פארפעל. זיין נחה׳ן וואָלט ער געזאָגט, אָבער דעם שותּף׳ס ווייב?...

איז אָבער אָנגעקומען דער הערבסט. פון בית־המדרש געהט מען אהיים. קומט ר׳ משה אהיים, דאכט זיך ער געפינט זיך ביים חבר, ביים שותּף, ביים מחותן, אבער נישט ביי זיך... די מחותנת׳טע זיצט און שטריקט זיך אונטער די ווארימע זאקען. זעצט ער זיך אנידער, עס איז נעגרייט צום טיש, ווי להבדיל המת מן החי, פאר׳ן מחותן עליו השלום... טהוט ער זיך אָן די ברילען און נעהמט זיך דעם מדרש, דאכט זיך איהם, אז מען דארף שוין צוגעהן צו זיך, נחה ווארט שוין אויף איהם...

הויבט ער זיך אויף און וויל זאָגען „גוט נאכט״, דערזעהט ער זיין בעט שטעהט אין שכנות מיט די מחותנת׳טעס בעט... שעהמט זיך דער אַלטער נעבעך זעהר פאר זיין נחה׳ן, עליה השלום...

געלעגען אַ גאַנצע נאַכט אין בעט און געקרעכצט, — האָט ער זיך צו־מאָרגענס געפעדערט באלד נאָכ׳ן דאווענען, גענומען דעם מעבר יבק און ארויסגעגאַנגען אויפ׳ן בית עולם צו נחה׳ן, געשטעלט זיך צו קאָפּענס פון איהר מצבה, און האָט איהר אין קבר אזוי געזאָגט:

— זיי מיר מוחל, נחה מיין ווייב; איך האָב חלילה נישט געמיינט קיין שום שלעכטס... — און האָט אויף איהר קבר אָבגעזאָגט אַ צעהן קאפּיטלעך תהלים און איז אוועק מיט אַ רוהיג הארץ צום חבר׳ס, דעם שותּף׳ס, און מחותן׳ס קבר, בעטען איהם מחילה.

קומט ער אָן צום מחותן׳ס קבר, דערזעהט ער די מחותנת׳טע שטעהט אויסער ד׳ אמות און האלט דעם מענה לשון אין דער האַנד. דערזעהט זי איהם, זאָגט זי אזוי:

— איך בין דאָך שוין נעבעך אַ זינדיגע אשת איש, טאָר איך דאָך שוין ניט שטעהן אין זיינע ד׳ אמות. לאָז דער מחותן אויף זיין קבר מחילה בעטען און איך וועל געהן צו די מחותנת׳טעס קבר און וועל פון איהר מחילה בעטען. נור וועה איז מיר, ווי וועל איך קענען פאר איהר די אויגען אויפהויבען!

אין דער מחותן געשטאנען ביים מחותנ'ס קבר און האט מחילה גע־בעטען, און די מחותנת'טע איז געשטאנען ביי דער מחותנת'טעס קבר און האט מחילה געבעטען. אבגערעדט זיך די הערצער זיינען זיי אהיים אוועק. ר' משה האט זיך צוזאמענגענומען זיינע חפצים מיט'ן טלית־זאק און האט געזאגט צו דער מחותנת'טע אזוי :

— האט נישט קיין פאראיבעל, ר' שלמה עליו השלום'ס ווייב.

— האט נישט קיין פאראיבער, נחה עליה השלום'ס מאן.

און זיינען זיך צוגאנגען.

פון דענסטמאל שעהמען זיך די אלטע, ווען זיי טרעפען זיך ביי א קינד, איינער פאר'ן צווייטען די אויגען אויפצוהויבען.

דער חזן מיט די משוררים

איבער׳ן געסעל, פון וועג אָן, האָט זיך געשלעפּט אַ גרויסער, שווערער פּראַכט־וואָגען. בעוואָלקענט אין שטויב, זיינען געווען אויף איהם אָנגעפּאַקט אַ חברה משוררים. דער חזן מיט צוויי קליינע „קוויטשערלעך“ פון ביידע זייטען זיינען געזעסען אויף איין געזעס. דער באַס מיט׳ן אונטער־באַס און סאָפּראַן זענען געזעסען אויפ׳ן צווייטען געזעס, און נאָך זיי אַ שוואַך־טענאָר׳ל און אַן אַלט מיט פּעקלעך און קעסטלעך. די שטאָרט־מיידלעך. פערטהון אין שבת־מאַכען, האָבען געלאָזט שטעהן אין מיטען די קוגלען, און אין די זומערדיגע בלוזקעס מיט די בעשמוצטע שירצען האָבען זיי זיך בעוויזען אין די טהירען. מיט די פינגער האָבען זיי אַריבערגעוואָרפען די צעפּ, וואָס האָבען זיך פערוואָרפען איבער די רויט־געוואָרענע באַקען, און איינע האָט צו דער צווייטע אויף יענער זייט שוועל אַריבערגעוואונקען: קוק אָן די העכט, דו זאָלסט מיר לעבען!

די טענאָרען האָבען אין איילעניש אַרויסגענומען די רונדע שפּיגעלעך מיט די בערשטעלעך פון די וועסטען־קעשענעס, אַרונטערגעקעמט די פּאות הינטער די אויערען, פערשפּילעט די קלאַפּעס פון די מאַנטלען, אז מען זאָל נאָר אַרויסזעהן דאָס שוואַרצע שניפּסעל מיט אַ שטיקעל קראַגען, האָבען אויסגעהוסט זיך, אַ ציה געטהון אוים דעם נאַרגעל, און געוואָרפען אויגען.

— ווי שמחת־תורה׳דיגע עפּעלעך — האָט דער טענאָר געגעבען אַ קניפּ הינטען־אַרום דעם אַלט, אז דער חזן זאָל נישט בעמערקען.

דער פּראַכט־וואָגען האָט זיך אין מיטען געסעל אָבגעשטעלט. דער חזן האָט פון פּוהר נישט געוואָלט אַראָב, וואַרטענדיג אז דער גבאי פון שוהל זאָל קומען איהם מקבל פּנים זיין און אָנווייזען איהם דעם אָרט, וואו זיי האָבען זיך אויפצוהאַלטען. דער גבאי איז אָבער געשלאָפען נאָכ׳ן מיטאָג, און דער שמש האָט איהם מורא געהאַט צו

וועקען. דערווייל איז דער וואָגען מיט דער חברה געשטאַנען אין מאַרק. עס זיינען אָנגעקומען יודען פון אַלע זייטען, זיי האָבען שלום־עליכם אָבגעגעבען דעם חזן מיט די משוררים, און האָבען זיך אַרום־געשטעלט ארום דער פוהר, וואַרטענדיג אינאייינעם מיט'ן חזן אויפ'ן גבאי. עס זיינען אויך אָנגעקומען אייניגע פון די „לייטלעך“, וואָס האָבען אַ גרויסען שייכות מיט מוזיק, וואָס זיינען אַליין עפּעס שטיקלעך מנגנים. זיי האָבען זיך געשטעלט בעזונדער — עס האָט זיי נישט געפּאַסט אינאייינעם צו שטעהן מיט דעם איבעריגען עולם, און זיי האָבען אָנגעהויבען צו ריידען צווישען זיך אויף חזנ'יש לשון. אייגער פון זיי האָט ארויסגענומען פון בוזעם־קעשענע דעם „ירחון החזנים“ און האָט אָנגעהויבען הויך לייענען אַ שיר. דער חזן האָט באַלד דער־קענט ביי זיי אָן די לאַנגע נעגעל פון די גראָבע פינגער, אז זיי זייגען פון די „גוטע ברידער“, האָט ער זיך געגעבען אַ װענד צו זיי:

— זיינען עפּעס ביי אייך אין שטאָדט דאָ בעלנים אויף זמר?

— וואָס שייך? אַ יודישע שטאָדט — האָבען זיי איהם אָבגע־ענטפערט.

דערווייל איז אָנגעקומען דער גבאי מיט זעהר רוהיגע, פּאַמעליכע טריט און מיט נאָך פערשלאָפענע אויגען און די קאַנטען פון די פאות זיינען ביי איהם נאָך נאָס געװען פון דעם וואַשען זיך נאָכ'ן שלאָף. ער איז צוגעקומען פּאַמעליך צו דער פוהר, האָט זעהר לאַנגזאַם אויס־געשטרעקט די האַנד, און גערעדט ווי פון שלאָף:

— שלום עליכם.

— עליכם שלום.

— וואוהין פאָהרט אַ יוד? האָט דער גבאי געפרעגט ווי ער וואָלט פון קיין פּותר־חלום נישט געוואוסט.

— אין יודישע שטעדט אַרום, — האָט דער חזן געענטפערט.

— וואָס אַ מגיד? — האָט דער גבאי געפרעגט מיט דעם זעלבען נאַאיוועז טאָן.

— ניין, נור אַ חזן מיט משוררים.

— אַזוי, אַ חזן מיט משוררים — האָט דער גבאי לאַנג אויסגע־צויגען, און דערביי זיך געלאָזען די פאות אויסגעצויגען, די וואָנסעס און די באָרד אויסגעגלעט, און נאָך אַ לאַנג איבערקלערען, ווי ער וואָלט אויפ'ן ריכטיגען שכל געפאַלען, גיט ער אַ פרעג:

— און צו וואָס פאָהרט אַ חזן מיט משוררים אין יודישע שטעדט אַרום? —

— דאַוונען, האָט דער חזן אָבגעענטפערט.

— אַזוי, דאַוונען, נו, זאָל ער זיך פאָהרען געזונטערהייד. דער גבאי האָט די האַנד אויסגעשטרעקט און איז אַוועקגעגאַנגען.

דער חזן האָט גלייך עפּעס דעם פוהרמאַן אין אויער איינגערוימט, און דער פוהרמאַן האָט געגעבען אַ שמיצעל צו זיינע פערד:

— וויאָ, קיין קראָשעגנוויץ!

זיינען אָבער די יודען בעפאַלען דעם וואָגען און די פערד ביי די לייצעם איינגעהאַלטען:

— וואָס, פאָהרען וועט איהר? דאָ וועט איהר שבת האַלטען, אויף אונזערע קעסט.

— פאָהרען! — האָט דער חזן ברייט בעפויהלען דעם פוהרמאַן, און האָט געגעבען אַ וואונק צו די „פון די לייטלעך" מיט די לאַנגע נעגעל פון די גראָבע פינגער, עם הייסט, אַז ער קען זיך אויף זיי פערלאָזען...

דער פראַכט־וואָגען האָט געגעבען אַ קרעכץ אָב, שווער זיך איבער־געריבען איבער דער שטאָדטישער ברוק און איז אַרויס אויפ'ן קראָ־שענוויצער וועג, אָבגעפאָהרען אַ וויאָרסט צוויי, צום וואַסער צו, וואָס האָט אַ „נאָמען" (דורכדעם מעג מען זיך גט'ן) אין שטעדטיל... און וואָס דאַרף יעדעס יאָהר אַ מענש — האָט דער חזן געהייסען זיך אָב־שטעלען, כדי צו בעגיסען די רעדער.

חברה זיינען אַראָבגעקראָכען פון דער פוהר, די ביינער זיך אויס־געצויגען און האָבען אָנגעהויבען צו מורמלען אויפ'ן חזן: עסען...

דער חזן האָט אַרויסגענומען דאָס שליסעלע פון וועסטען־קעשענע און אויפגעעפענט דאָס קעסטעל, וואָס טראָגט אויף זיך דעם נאָמען „צידה לדרך" און וואָס עס איז פערשלאָסען מיט אַן אויבער־שלאָס, מיט אַ הינטער־שלאָס און מיט נאָך אַ ענגליש שלאָס בעלעגט. אודאי נישט בחנם. ער האָט אַרויסגענומען פון קעסטעל פינף ציבעלעס מיט דריי הערינג און האָט זיי איבערגעגעבען יעקעל קאָלבאַסניק, אַ יונג, וואָס איז קליין־געוויקסיג און וואָס פערענדערט זיך קיינמאָל נישט, אַזוי אַז מען קאָן קיינמאָל נישט וויסען ווי אַלט ער איז; טייל רעכענען אַז ער איז אַכטצעהן יאָהר אַלט, און טייל האַלטען, אַז אַכט־און־דריי־

סיג. ער קאַכט, שטריקט און נייהט ווי אַ נקבה, דערפאַר האָט מען איהם אַ נאָמען געגעבען: די בעל־הבית'טע, און איבערגעגעבען איהם די קיך אין וועג. יעקעל קאַלבאַסניק האָט זיך אָנגעטהון אַ פאַרטוך און אויף אַ שטיין זיך גענומען צו האַקען די ציבעלעס מיט'ן הערינג. דער חזן האָט דערווייל איבערגעשמועסט מיט'ן עלטערן אַלט וואָס וויטער צו טהון. דער עלטערער אַלט, אַ הויך און אַ דאַר יודעל, אַמאָליגער בית־מדרש בחור, לערנט זיך שחיטה און שדכנ'ט זיך צו צום חזנ'ס עלטערער טאָכטער. ער איז אַ גרויסער ליעבהאָבער פון לשון קודש און האָט אַליין שוין אָבגעדרוקט דריי קאָרעספּאָנדענציעס אין „ירחון החזנים" בדרך שיר. ער האַלט זיך איבערהויפּט ווייט פון דער חברה משוררים און רייבט זיך שטאַרק מיט'ן חזן, האָפענדיג אַמאָל ממלא מקומו זיין... „קנאַק־ניסעל", דער קווימשער מיט אונטערגעהאַקטע אויגען און מיט אָבגעשוירענע פאות ביז אין האַלבען קאָפּ אַריין, איז אַרויף אויפ'ן העכסטען בוים אויסקוקען פון אַ „שפּאַקטיוו", צו מען קומט נישט אָן צו פאָהרען פון דער שטאָדט.

יעקעל קאַלבאַסניק איז פאַרטיג געוואָרען מיט די הערינג, דער חזן האָט אַרויסגענומען דאָס ברויט און געטיילט „מוציא'ס". די חברה האָבען זיך גענומען צו אַכלען, אַז עס איז אַ רויך געגאַנגען. געשטילט דעם ערשטען הונגער, האָבען זיך די חברה אויסגעטהון און האָבען זיך אויסגעצויגען אונטער די בוימער, צווישען וועג און די פעלדער. עס איז געווען אַ הייסער זומער־טאָג, דאָס וואַסער האָט זיך געצויגען אַנטקעגען דער זון ווי אַ שפּיגעל, די פאַרטיגע זאַנגען האָבען האַלב געבויגען די קאָרענדיגע בעזעמלעך, וועלכע האָבען זיך ווי וואַקס געגאָלדעט אין דער זון, פערשטעלענדיג די פּים פון שוואַרצען וואַלד, וואָס האָט זיך נאָך זיי געוויזען. חברה נאָכ'ן עסען זיינען געווען אין גוטען הומאָר. זיי האָבען געוואָלט אָנהויבען צו זאָגען ווערטלעך, האָבען זיי אָבער מורא געהאַט פאַר'ן חזן. דער חזן מיט'ן עלטערן אַלט זיינען אַרומגעגאַנגען די קעפּ אַראָבגעלאָזט. אָבער דאָך האָבען זיי ניט אָנגעוואָהרען דעם בטחון אויף די פון די ליטלעך, וואָס האָבען אַ שטיקעל שייכות מיט זמר, אַז זיי וועלען נישט שווייגען... דער פּוהרמאַן האָט אויסגעשפּאַנט די פערד, אָנגעשאָטען פאַר זיי האָבער, און אַליין האָט ער זיך אויסגעצויגען ביי דער פוהר, שמעלצענדיג זיך אין דער זון. דאָס גראָבע פּנים זיינס, וואָס איז אַזוי בעוואַקסען מיט

א וואלד שווארצע האָהר, אַז עס איז אויף איהם קיין שטיקעל הויט. נישט צו דערזעהן, פֿרעגעלט זיך אין די זונ׳ס שטראַהלען, און די טראָפּענס שוויס רינען איבער׳ן שטערן. נחום׳קע דער ליטוואַק, דער באַס, וואָס קאָן עסען פֿאַר פיער און האָט תמיד דאָפּעלטע טעג, האָט זיך גערוקט צום פֿוהרמאַן דעם טאַבאַק צו דערפֿאַקען ביי איהם. די קוויטשערלעך האָבען אָהן רחמנות די האָהר פֿון די פֿערדס ווײדלען געריסען, און יאָסקע יאָלד מיט „לעפּעלען“, דער אונטער־אַלט מיט׳ן אונטער־טענאָר, צוויי גלייכע אַכטצעהן יעהריגע בחורים, וואָס טראָגען פּאַפּירענע אויפגעשטעלטע קראַגענדלעך מיט קאָלירטע שניפּסלעך, האָבען זיך פֿערקליבען הינטער אַ בוים, אַרויסגענומען טינט און פֿעדער — צו פֿערפֿאַסען אַ „ליעבעס בריעף“ צו אַ מיידעל קיין זשאַבלין.

און די „לייטלעך“ האָבען טאַקע נישט געשוויגען. אַזוי ווי דער גבאי איז אַוועק פֿון דער פֿוהר, האָבען זיי זיך געגעבען אַ לאָז אין קצב׳ישע געסעל אַריין, צו די „גוטע ברידער“, און האָבען אָנגעהויבען צו דערצעהלען, אַז עס איז אָנגעקומען אַ חזן מיט נאָמען און מיט זיעבצעהן משוררים, אַכט סאָמע וויינענדיגע קוויטשערלעך, נור דער גבאי האָט נישט געלאָזט דאַוונען אין שוהל, איז דער חזן מיט די משוררים אוועקגעפֿאָהרען קיין קראָשענוויץ. די קצבים האָבען עס דערהערט, האָט זיך דאָס בלוט אין זיי פֿערקאָכט, האָבען געכאַפּט די שטעקעלע אין האַנד אַריין, אַרונטער צום גבאי און איהם אַראָבגע־צויגען פֿון דער קאָנאָפּע: „גע׳הרג׳עט קאָנט איהר דאָ ווערען! — האָבען זיי געשריען צו איהם, דעם חזן מוזט איהר אַראָב־ברייגגען!“ און זיי האָבען טאַקע באַלד געשיקט נאָך די פֿוהרמאַנעס, איינגעשפּאַנט דריי וועגען, אַרויפגעפּאַקט אויך דעם גבאי אויף אַ וואָגען און הײדאַ קיין קראָנשעוויטש נאָכ׳ן חזן.

„קנאַקניסעל“ האָט דערזעהן פֿון דער ווייטען, אַז מען הולכ׳ט, האָט ער געגעבען אַ שפּרונג אַראָב פֿון בוים, פֿערמאַכט דאָס פּיסק, און אַ קרעה אַרויס פֿון בוך.

— קוקי־ריקו — מען רייט!

— חברה, גלייך אויפגעשטאַנען זאָל זיין! די ביכער אין די הענד אַריין, — האָט דער חזן געגעבען אַ רוף אויס.

מען האָט אויפגעוועקט האַצקלען דעם פֿוהרמאַן, אַראָבגעשלעפּט איהם פֿון וואָגען, פֿלינק די פֿערד איינגעשפּאַנט און דעם עמער איהם

געגעבען אין האַנד אריין, אַז ער זאָל בעגיסען די רעדער מיט וואַסער:
מען פאָהרט !...

חברה האָבען זיך גלייך אויפגעשטעלט. די קוויטשערלעך האָבען זיך געשטעלט ארום חזן, גענומען די ביכער אין האַנד אריין און אָנגע־הויבען צו ארבייטען מיט די כלים, א „לכה דודי“.

אַז די פוהרען זיינען אָנגעקומען, האָט אַ קוויטשעריל גענומען:

מקדש מלך עיר מלוכה, און האָט גענעבען אַ חאַפּ אויף דער צווייטער דינערער זייט: צאי צאי מתוך ההפ־הפ־כה, האָט דער באַס געגעבען אַ לאָז אראָב די טראָמבע און אַ האַק צו מיט „איקעלבאַק“ פי־כה, און דאָס משורר'ל האָט זיך ווייטער רחמים געבעטען: געדענקט אין גאָט, רב לך, אך אך, רב לך, נו טאַקע רב לך, שבת או־או שבת.

האָבען איהם די אַלטען אָבגעענטפערט:

— שבת רב לך! שבת רב לך!

האָט זיך אַ טענאָר אָבגערופען מיט אַ טרעל און האָט געפרעגט:
ווייסט דו וואו? ווייסט דו וואו?

האָט איהם דאָס קוויטשעריל אָבגעענטפערט: בע־מק, בע־מק הב־כאָ.

האָט דער טענאָר געגעבען צו פערשטעהן: — הבכא, הבכא.

געפעהלט עס נישט ווייטער דעם באַס, און ער גיט אַ ברום: בעמק הבכ־אָ־אָ!

קומען צו די אַלטען און הויבען אָן: בכא עמק, עמק, עמק, — מק, — מק — מק. — אַזוי קלימפּערן זיי צו, בשעת דער צווייטער קוויטשעריל נעהמט זיך אויף נאָך אַ איידעלער שטימע.

דאָ גיט אַ געה צו צום חזן יאָסקע האַקער און גיט אַ מאַך:

— חזן, פאָהרט מיט אונז אין שטאָדט אריין!

— איך פאָהר קיין קראָשנעוויץ. אַ בריעף פון קראָשנעוויץ גע־קראָגען — רופט דער חזן.

— עס וועט אייך נישט העלפען קיין טענות ומענות, — רופט נאָטע „שייגעץ“ אויס און נעהמט און שפּאַנט אויס די פערד פון חזן'ס וואָגען, און אַ שפּאַן איין זיי אין זיין וואָגען.

— וועגען עסען זאָלט איהר זיך נישט זאָרגען, אַ אָקס געשאָכטען היינט, — רופט שלמה „דער געלער“ אויס.

— אויף די פראַנטען קוקט נישט! — רופט זיך „שרץ“ אַן. —

ווייזענדיג אויפ'ן גבאי, — די געלזוכט קען מען קריגען ביי זיי, מיט מיר רעדט, ברודער!

— חברה, די פעקלעך! — שרייט יאָסקע און פּעקעלט שוין איבער די כלים, און איידער זיי קוקען זיך אום, זיצט שוין חברה אויף די פוהרען און מען פיהרט דעם חזן אין שטאָדט אריין ביד רמה.

מען האָט דעם חזן אין שטאָדט געבראַכט און איהם געגעבען אַ קוואַרטיר ביי דוד גאַרקיכער. די קצבים האָבען די משוררים אויף קעסט צו זיך אהיים גענומען. די ווייבער האָבען זיך איבער די קוויטשערלעך געריסען און געגעבען זיי צו אכל'ען, אַז אזעלכעס האָבען זיי נאָך אין די אויגען נישט אָנגעזעהן. יעקעל „בעל־הבית'טע" האָט זיך נור צווישען די יודענעס ארומגעדרעהט, געזעסען מיט זיי און געמאָהלט ווי איינע פון זיי. „קנאַק־ניסעל" האָט ביי זיין בעל־הבית געוויזען שטיק, פּלוצלונג האָט ער אָנגעהויבען צו בילען ווי אַ הונד; מען האָט זיך אונטער'ן טיש אראָבגעבויגען דעם הונד ארויסצוזאָגען, הויבט ער גאָר אָן צו מיאַנטשען ווי אַ קאַץ. יאָסקע יאָלד מיט „לע־פעלן" דעם אונטער־באַס האָבען זיך גלייך בעקענט מיט די טעכטער פון אָרט און אָנגעהויבען נייע ראָמאַנען צו שפּיעלען. זיי זאָגען צו שרייבען ליעבעס־בריעוועלעך און באָרגען שוין קליין־געלד „אויף מאַר־קעס" פון די מיידלאַך. מיט איין וואָרט, חברה האָט זיך בעזעצט אין שטאָדט ווי היימישע, מיט אַלעמען זיך בעקענט, גוט געלעבט, אומעטום געוועזן און מיט אַלעמען זיך געוויטעוועט.

אין דעם שטעדטיל האָבען זיך געפונען צוויי יונגע־לייטלעך — „ויקהל" און „פקודי". „ויקהל" איז געוועזן אַנ'איינבינדער, וואָס אין אמת'ן איז ער געוועזן אַ וואַטען־מאַכער און אַנ'ארימאַן — זאָל דער איינציגער גאָט אויסהיטען. „פקודי" איז געוועזן אַ שדכן, אַ גרוש, איינגענטליך גאָר נישט קיין גאַנצער גרוש נור דאָס ווייב איז איהם משוגע געוואָרען, בעשעפטיגט ער זיך דערווייל מיט אויפקלויבען מאה התימות... די צוויי יונגע־לייטלעך האָבען זיך בעשעפטיגט מיט שדכנות בשותפות, תמיד האָט מען זיי געזעהן געהן אין גאַס בעזונדער, "ויקהל" צו חתן'ס צד און „פקודי" — צו כלה'ס צד. האָט מען געזעהן „ויקהל'ן" מיט „פקודין" געהען צוזאַמען האָט מען געוואוסט אין שטאָדט, אַז מען האָט חתן־כלה צוזאַמענגעפיהרט און מען וועט טעלער ברעכען...

געקומען זיינען „ויקהל"־„פקודי" צום חזן אזוי גלאַט, אין געסט

הייסט עס. זיי האָבען איהם אָנגעשלאָגען א געשעפט, אז ער זאָל מאַ־כען א קאָנצערט אויף בילעטען אין גאָלדמאַן'ס זאַל, אגב אורחא האָבען זיי זיך נאָכגעפרעגט, ווער פון די חתנים איז פריי פון מיליטער. אָב־געשמועסט האָבען זיי זיך אויף יעקלען. יעקעל קאַלבאַסניק האָט די טבע צו ציטערען מיט די ליפען און צו שאָקלען מיט איין אויער — מיינט מען, אז אויף אַלץ, וואָס מען זאָגט, שאָקעלט ער צו: גוט! האָבען האָט ער א טבע, אין יעדער שטאָדט, וואו ער קומט אריין צו שדכנ'ען זיך אין א הויז וואו עס איז דאָ א מיידעל, און א חתן צו ווע־רען. קריגט ער, פערשטעהט זיך, צו עסען, צו טרינקען און נאָך חתימה־געלט אין דער קעשענע, און פאָהרט זיך אין א צווייטער שטאָדט אריין, ווייטער א חתן צו ווערען. זיין אייגענם איז א בלאָהער בילעט. דאָס איז זיין פראָפעסיע און זיין נדן.

די שדכנים האָבען מיט איהם אָנגעהויבען צו ריידען.

— גאַנץ גוט, זאָגט ער.

— דריי הונדערט גולדען מיט א נייער מאשין.

— גאַנץ גוט, זאָגט ער.

— האָטש היינט אויף דער נאַכט.

און יעקעל טרינקט שוין ווייטער בראַנפען און עסט שוין ווייטער לעקעך.

איהר ווייסט, חזן, זאָגט צו מאָרגענס „קנאַקניסעל", יעקעל איז שוין ווייטער א חתן געוואָרען.

— א בייזע נאַכט אויף זיין קאָפּ. מען וועט דאָך אונז פון דער שטאָדט ארויסטרייבען.

און יעקעל געהט אָנגעטהון א ניי העמד מיט א נייעם קאָלנער און קנאַקט נים־קערענדליך, — און טהוט איהם עפּעס!

דערווייל האָט דער חזן גענומען אָנגעגרייט זיך א שבת צו דאַוו־נען. צום ערשטען האָט ער געאַרבייט מיט די קוויטשערלעך, ער האָט געוואוסט, אז ער האָט זיך אויף וועמען צו פערלאָזען. צו קבלת שבת האָבען די ווייבער די פענסטער אין שוהל אויסגעהאַקט, פאַר וואָס מען האָט די ווייבערשע שוהל פערמאַכט, און שבת ביי טאָג האָט דער חזן אָבגעהאַלטען דעם עולם ווי ראש־השנה. אין אַלע חברות האָט מען דעם שבת פריה אָבגעדאַווענט, אהיים געאיילט זיך, דעם „קידוש" אַריינגעחאַפּט, פערביסען מיט די ציבעלעס און אין שוהל אריין צו

דער צווייטער קדושה. אין שוהל איז אזוי דושנע געוואָרען און דער ריח פון די ציבעלעס האָט אזוי געשטיקט, אז מען איז שיער געשטאָר־בען פאר א טרונק וואסער. דער חזן האָט געוויזען קונץ־שטיקלעך — און די קוויטשערלעך האָבען געהילכט. אין דער ווייבערשער שוהל איז געוואָרען א געוויין, ווי צו שופר בלאָזען, קיינער האָט נישט גע־וואוסט פאר וואס און ווען, נור ווי האָט דאָס נישט א יודענע וואָס צו וויינען — האָט מען דערוויל די שונאים אָנגעשאָלטען אויף וואס די וועלט שטעהט. שבת ביים עסען האָט די גאנצע שטאָדט געקלונגען פון געזאנג, פאר יעדען פענסטער, וואו עס האָט נאָר א משורר געגעסען, זיינען געשטאנען קופקעלעך יודען, ווייבער, יונגען און מוידען, און האָבען זיך איינגעהערט. פון די אָפענע פענסטער האָט דאָס געזאנג ארויסגעדרונגען אין גאס אריין, יודען האָבען די אראָבגעפאלענע טע־נער צוריק אויפגעהויבען און איבערגע'חזר'ט נאָך די משוררים. אין קצב'ישען געסעל איז גאָר געווען היימליך. בעריל „קאָרעטע" האָט זיין משורר „קנאקניסל'ן" פאר דער טהיר אנידערגעזעצט, און אליין, אָנגעטהון אין דעם אָנצוג וואָס ער האָט זיך געמאכט אויף פסח, האָט ער זיך אוועקגעזעצט צו דער רעכטער זייט און ארומגענומען דאָס ביסעל פוהרמאנעס ארום זיך און איבערגע'חזר'ט איין שטיקעל נאָכ'ן אנדערן פון דעם, וואָס מען האָט אין שוהל געזונגען...

נאָכ'ן עסען האָבען זיך חברה אין גאָרטען צו שרה פריידען אוועק־געלאָזט. דאָרט האָבען שוין געוואָרט אויף זיי שניידער־געזעלען, איי־ניגע זיינען געווען אין נייע שבת'דיגע קאפטענס אָנגעטהון און מיט „העכסט אינטערעסאנטע ראָמאנען" אונטער די אָרימס, און א פּאָר שניידערגעזעלען זיינען געווען מיט קורצע רעקלעך און אין הויכע פּאַ־פּירענע קראַגענדלעך. דאָ האָט מען זיך שוין נישט שלום־עליכם אָב־געגעבען, נור פאָרגעשטעלט:

— האָבע די עהרע פאָרצושטעלען פריילין דבושה — הערר פנחס.

— זעהר מיר אָנגענעהם — און מען גיט זיך די הענד, און מען זעצט זיך אויפ'ן גראָז אונטער די בוימער. צוערשט זיצט מען שטיל, דערנאָך הויבט מען אָן צו ריידען וועגען געשיכטען.

— וואָס פאר א געשיכטע לעזען זי היינט?

— די געשיכטע מיט'ן „שטומען גוטען יוד".

— א העכסט־אינטערעסאנטער ראָמאן.

דערנאָך הויבט מען אָן שמועסען פון לידער. זינגט אַ מיידעל אַ ליעד פון „אַ אונגליקליכע ליעבע“, זינגט אַ יונגער־מאַן, ווי אַ יונגער מענש זאָגט אָב וידוי, איידער ער נעהמט זיך דאָס לעבען און געזעגענט זיך אָב פון פאָטער און דער מוטער, פון די ברידער און שוועסטער — אַלץ דעריבער וואָס זי האָט איהם אָבגענאַרט. און די קינדער שאַלען צווישען די בוימער אין האַלב־טונקלען שאָטען — ביז די נאַכט פאַלט צו. מיט איין וואָרט, עס איז געוועזן אַ שבת פון געזאַנג.

און פון דעם אַלעם איז נישט געוועזן מיט וואָס אָוועקצופאָהרען. אַז עס איז געקומען זונטאָג, האָט יעדער זיך גענומען צו זיין געשעפט, יעדער איז געוועזן פערטהון מיט זיך און קיין גראָשען האָט מען נישט געזעהן, דער חזן איז אַלץ געזעסען אין גאָרקייך, און דער גאָרקיכער האָט אַלע טאָג געצעהלט די פעקלעך, וויפיעל זיי זיינען ווערט. די משוררים האָט מען געגעבען אָנצוהערען דאָרט וואו זיי עסען, אַז עס זיינען דאָ אויך אַנדערע בעלי־בתים, נור דאָס זיינען נישט אַזעלכע ליי לעך, וואָס מאַכען זיך פערשטעהן מיט אָנצוהערענישען... עס איז נישט געבליבען קיין אַנדער עצה, ווי צו מאַכען אַ „קאָנצערט“ אויף בילעטען אין גילדמאַן׳ס זאַל, געבליבען איז צו מאַכען אַ קאָנצערט „די מאַמע רחל“, דאָס הייסט פאָרשטעלען, ווי נבוזראַדן טרייבט דורך די יודען פאַר דער מאַמע רחל׳ס קבר, און די מאַמע רחל שטעהט אויף פון קבר און בעוויינט די יודען. מען האָט געשיקט נאָך פענקע דעם מאָלער און מען האָט זיך אָנגעהויבען דינגען דעם זאַל. מיט גילדמאַנען האָט מען אָבגעמאַכט אויף העלפט, און פענקע האָט זיך גענומען אויסצור־מאָלען די סצענע. קודם כל האָט ער אָוועקגעשטעלט אַ וואַנד אויף וועלכע עס זיינען געוועזן אויסגעמאָלט הויכע טענען־בוימער, און אויף זיי זיינען געוואַקסען לולבים, געבונדענע מיט אתרוגים. אויף דער וואַנ־ איז געשטאַנען אויסגעשריבען: דרך בית־אל, דאָס הייסט, אַז דאָס איז דער וועג קיין בית־אל, אויף דער ערד ביי דער וואַנד האָט ער אַנידער־געשטעלט אַ גרויסען שטיין, אויף וועלכען עס איז געשטאַנען אויפגע־שריבען „קבר רחל“, רחל דער מאַמעס קבר, און פאַרטיג.

חברה האָבען זיך אָנגעטהון ווייסע קיטלעך מיט טלתים פון אויבען. מיט פעקלעך אויף די אַקסלען און מיט אויסגעקרימטע שטעקענס אין די הענד ווערען זיי אַרויסגעטריבען אין גלות אַריין פון נבוזראַדן, פוז

יעקעל קאַלבאַס הייסט דאָס, וואָס איז געווען אַנגעטהון אין אַ רויט העמד מיט זעלנערישע שליפעס און אַ רויטען לאַמפּאַס מיט אַ קופּער־נער קאַסקע פון די פייערלעשערס אויפ׳ן קאָפּ. מיט אַ רויט אָבגע־פאַרבט פּנים און אַ לאַנגער רויטער באָרד, האָט ער טאַקע נעבעך אויס־געזעהען ווי אַ נבוזראדן, און נבוזראדן האָט אַזוי געזאָלט זינגען:

געהט, יודעלעך, געהט.
אין גלות אריין,
אין גלות אריין,
געהט, יודעלעך, געהט...

פאַר וואָס נעבעך יעקעל קאַלבאַס איז געוואָרען אויסגעקליבען פאַר נבוזראדן, ווייסט איין גאָט, — דאַכט זיך אַ יוד, וואָס זיין גאַנצער נדן איז „אַ בלאָהער בילעט“, נאָר מסתמא איז עס איבער דער באַס־שטימע און פאַר נבוזראדן פּאַסט דאָך אַ באַס־שטימע...

יודלען דעם עלטערען אַלט האָט מען געמאַכט פאַר די „מאַמע“ רחל. מען האָט איהם אַנגעטהון אין לאַנגע ווייטע תכריכים מיט אַ שבת׳דיגער הויב אויפ׳ן קאָפּ און אַ רעכט־ביסעל תחינות איהם אין אָרעם אריינגעגעבען און אַנידערגעלעגט אונטער׳ן שטיין.

יודעל דער אַלט האָט זיך אַנידערגעזעצט און אויפגעשריבען מיט גרויסע כתיבה־אותיות אַ מודעה אויף אַ ווייס שטיק פּאַפּיר:

„קול רינה והודיה!“

„עס וועט ווערען געגעבען אַ קאָנצערט פון דעם בעריהמטען קעל־צער חזן מיט זיין בעריהמטען כאָר, אין וועלכען עס ווערט פאַרגע־שטעלט אַ שטיקעל מיט׳ן נאָמען:

די מאַמע רחל׳ס קבר.

וואו עס וועט זיך ווייזען ווי לעבעדיג די מאַמע רחל, ווי זי בעוויינט איהרע קינדערלעך, און נבוזראדן ווי ער טרייבט די יודען אין גלות אריין.

איבערמאָרגען דיענסטאָג

אַכט אַ זייגער אָוונד, אין בעריהמטען סאַלאָן פון ה׳ גילדמאַן.

ערשטע פּלעצער 1 רובעל. צווייטע 50 קאָפּ. צו שטעהן 25 קאָפּ.

(ליכטיג וועט זיין אין סאַלאָן ווי ביי טאָג, אַכט נייע לאַמפּען).

„ויקהל׳ן מיט פּקודי׳ן“ האָט מען גענומען און איבערגעגעבען זיי דאָס פּאַפּיר, אויף וועלכען פּענקע האָט אויסגעמאָלט די זעלבע טענען־

בוימער, וואו עס וואקסען די געבונדענע לולבים מיט די אתרוגים — און זיי איבער'ן שטאָדט געשיקט צו די בעלי־בתים מודיע צו זיין וועגען קאָנצערט.

אז עס איז געקומען איבער־מאָרגען דיענסטאג האָבען חברה גע־פאסט א גאנצען טאָג. אז מען האָט זיך געהאַלטען אין איין צוגריי־טען, גרייט מען זיך שוין צו נאָך. קודם כל האָט מען געבראַכט צו־שלעפען פון דער גאנצער שטאָדט טליתים מיט קיטלען און אלערהאנד מכשירים, האָט א יוד געבאָרגט א טלית, איז ער געוואָרען א גאנצער מאכער און אָנגעגרייט זיך צו קומען אויפ'ן קאָנצערט מיט דער גאנצער משפחה און נאָך מיט דעם ווייב'ס משפחה צוגעלעגט...

פון דער פריה אָן איז די קאסע געווען אָפען. מען האָט גע־נומען א טישעל און אנידערגעשטעלט אין הויף פון סאלאָן, בעדעקט איהם מיט א טישטוך און אנידערגעזעצט דערביי יודלען, דעם עלטסטען אלט מיט בילעטען צום פערקויפען. נור יודען האָבען נישט אנדערש וואָס צו טהון? געהט אוועק די ערשטע שעה, די צווייטע שעה, די דריטע, — עס ווייזט זיך קיין הונד נישט. טראכט יודעל: אין דער פריה צו וואָס האָט מען זיך צו איילען, מען וועט נישט קריגען די מציאה? קומט אָן א זייגער איינס, צוויי, ווייזען זיך א גאנצע חברה חדר־יונגלעך, וואָס אָט ערשט זיינען זיי אַרויסגעגאנגען פון הינטער דעם רבינ'ס רוט, און איינער פאר אלע האָט אויפגעבונדען פון ארבע־כנפות דאָס „קעזעל" און אַרויסגענומען פינף און צוואנציג צווייערס פאר א בילעט „צו שטעהן". וואַרט יודעל ווייטער, עס ווערט פאַר־נאכט, קומט נאָך א יוד צוגעהן און לעגט אַרויס פינף הארטע צעהנערס, דערנאָך ווערט ווידער שטיל... יעדע מינוט בעווייזט זיך אנאנדער משורר און געהט באלד טרויעריג אוועק...

עס איז געוואָרען נאכט. די גאנצע חברה איז צוזאמענגעקומען. אָנשטאָט יודלען האָט זיך דער חזן אנידערגעזעצט. — טאָמער וועט עס בעסער געהן... קיין האָהן קרעהט נישט... עס הויבען אָן צו קומען די ערשטע געסט. יעקעל קאַלבאַסניק'ס (נבוזראדן'ס, הייסט דאָס) „נייע" משפחה — די כלה א נייעם קאפטען אָנגעטהון, מיט די מחותנת'טע און די מחותנים — דאכט זיך היימישע מענשען: זייער נבוזראדן...

דערנאָך זיינען געקומען צוגעהן די טליתים־יודען און די קיטעל־יודען...

דערווייל הינטער דער פלאַכטע, וואָס „ויקהל" האָט פון ערגעץ־וואו געבראכט צושלעפּען און וואָס האָט געדיענט פאַר אַ פאָר־הויז — האָבען חברה זיך אָנגעטהון, הינטערן שטיין אַרונטערגעלעגט און מען ־ארט. יעדע מינוט וואַרפט אַנ'אַנדער משורר אַנ'אויג פון אונטער ־ פאָרהאַנג. דערזעהט ער נבוזראדן'ס משפחה, זיצענדיג אויף דער ־שטער באַנק, גיט ער אַ קרעכץ אָב און געהט אַוועק. חברה, מיעד פון אַ גאַנצען טאָג, ציהען זיך אויס אין די טליתים אויף דער ערד, אויף דעם וועג קיין בית־לחם, צווישען די טענען־בוימער. אַ מיעדקייט איז אויף זיי געפאַלען, עס ווערט וואָס אַ מאָל שפּעטער. די פאָר ליכט וואָס מען האָט אָנגעצונדען, האַלטען ביים צאַנקען, אין דעם סאַלאָן הויבט אָן טונקעל צו ווערען. נבוזראדנ'ס משפחה לאַנגווייליגט זיך... די טליתים־יודען ווערען מיעד וואַרטענדיג און פערלאָזען איינציגווייז דעם „סאַלאָן" : „עס וועט שוין גאָר נישט זיין"... אין פאָרהויז קריעגט זיך דאָס חדר־יונגעל און וויל צוריק די פינף־און־צוואַנציג קאָפּיקעס...

עס איז געוואָרען שפּעט אין דער נאַכט. אין זאַל איז שוין קיינער נישט געווען. חברה אָבגעמאַטערט אָנגעטהון אין די צוריסענע טליתים, זיינען געלעגען אויף דער פאָדלאָגע אויפ'ן וועג קיין בית־לחם, אין מיטען צווישען זיי איז נבוזראדן מיט דער „קאַסקע" אויפ'ן קאָפּ מיט'ן רויטען העמדעל, אַלע ליעגען זיי פאַר דער מאַמע רחל'ס קבר. דאָ און דאָרט האָט נאָך געצאַנקט אַ לעצטער שיין פון אַ אויסגעהענדיג ליכט. די לבנה דורכ'ן פענסטער האָט בעגאָסען די ליעגענדע, אָבגע־מאַטערטע ארויסגעטריבענע יודען און האָט בעפונקעלט נבוזראדן'ס קאַסקע. די שאָטענס אויף דער וואַנד האָבען גערוהט צווישען די טע־נען־בוימער, וואָס זיינען אויפ'ן וועג קיין „בית־לחם", די מאַמע רחל איז מיעד געוואָרען ליעגענדיג אין קבר, איז זי ארויס אין די לאַנגע תכריכים און אין דער שבת־הויב אויפ'ן קאָפּ, און האָט זיך אַנידער־געשטעלט צו קאָפּענס פון די ליעגענדיגע, אויסגעמאַטערטע ארויסגע־טריבענע יודען. קוקענדיג אויף זיי האָט זי די הענד פערשפּרייט צום הימעל און האָט אַזוי אָנגעהויבען צו בעזינגען :

זעה, טאַטע אין הימעל,

וואָס דו האָסט פון דיין פאָלק ישראל געמאַכט.

דיין שטאָדט חרוב געמאַכט
דיינע קינדער פערטריבען !

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

אין גבוזראדן האָט פון שלאָף אָבגעענטפערט :

געהט, יודעלעך, געהט
אין גלות אריין,
אין גלות אריין,
געהט, יודעלעך, געהט!

אַ אידיש קינד

(ערצעהלונג פון פּויליש־יודישען לעבען).

די מאַמע איז פון דער כלה'ס צימער ארויסגעקומען: זי האָט געוואָרפען אַ שטעכענדיגען בליק אויפ'ן מאַן, וואָס איז געזעסען ביים אָבגעגעסענעם טיש און האָט פּאר'ן בענשען קנײדלאַך פון ברויט־טייג געקנעטען.

— געה טענה ד ו מיט איהר, איך האָב שוין קיין כח נישט.

— רחל־לאה האָט קינדער ערצויגען! הע! מיט די פינגער וועט מען דיר נאָכטייטען, לייטענס געלעכטער. אַ חורבן נאָך דיינע יאָהרען!

— נאָך מיינע? נאָך דיינע אַ חורבן, האָסט דו גערארפט אין דערהיים צו ליעגען, קינדער צו ערציהען! נישט, דאָס זאָל זיך ארום־שלעפּען, שווארצע יאָהר ווייסט מיט וועמען...

—„רע"־רחל, וואָס האָסט דו זיך אַנידערגעשטעלט מיט מיר קריעגען? די מחותנים וועלען דאָך באלד קומען צו פאָהרען.

— און וואָס ווילסטו פון מיר? מנשה'לע, הע?!

— געדענק אין גאָט, קום אריין צו איהר, עס וועלען דאָך זיין לייטענס געלעכטער...

דער מאַן האָט זיך אַ הייב געגעבען פון טיש און איז אריין אין צווייטען צימער צו דער טאָכטער.

נאָך איהם איז נאָך די מוטער.

אויף די קליינע קאַנאַפּקע, וואָס איז געשטאַנען ביים פענסטער, אַ יונג מיידעל פון אַ יאָהר אַכטצעהן געזעסען, דאָס פּנים איהרס איז געווען פערשטעלט מיטביידע הענד, און די הענד בעהאַלטען אין איהרע געדיכטע שווארצע האָר, וואָס זיינען געווען צופלאָכטען. זי האָט געמוזט וויינען, וואָרום איהר ברוסט האָט זיך געפּאַליעט און הויך אָבגעהעשט. אויפ'ן בעט, איהר געגענאיבער, זיינען געלעגען אויסגע־

שפּרייט דאָס ווייס זיידען „חופּה קלייד“, מיט דעם שווארץ זיידען „שוהל־קלייד“, און דאָס שווארץ טוכענע קלייד פון „צו מאָרגענס“, וואָס דער „אויסשטייער־שניידער“ האָט ערשט ניט לאַנג אָבגעברענגט. ביי דער טהיר איז געשטאַנען א יודענע מיט א שווארץ שלייפעל אויפ׳ן קאָפּ, וועלכע האָט געהאַלטען שאַכטלען מיט שייטלען.

— חנה׳לע! וואָס, דו ווילסט מיר די חרפּה אָנטהון? די גאַנצע וועלט זאָל האָבען מיט מיר צו טהון? — האָט זיך דער פאָטער אָנגע־רופען. די כלה האָט נישט געענטפערט.

— קוקט׳ס מיר אָן, משה גרוים טאָכטער! פאַר גנענדעל פריינ־דעל׳ס טאָכטער פּאַסט צו טראָגען א שייטעל, און משה גרוים טאָכטער פּאַסט נישט?

— זי האָט זיך כ׳לעבען אביסעל מעהר איינצורעדען פון דיר, מעהר געבילדעט פון דיר, מעהר נדן פון דיר, — האָט די מוטער צו־געהאָלפען.

די כלה האָט זיך גאָר נישט אָנגערופען.

— טאָכטער, זעה, וויפיעל ממון און דמים דאָס האָט אָבגעקאָסט, ביז גאָט האָט אונז שוין געהאָלפען צו א שטיקעל נחת, און יעצט ווילסט דו אונז די שמחה פערשטערען? געדענק אין גאָט, וואָס טהוט זיך מיט דיר! מען וועט דאָך אונז אין חרם לעגען. דער יונגער־מאַן וועט צופוס אהיים לויפען...

— מאַך דיך שוין נישט צו נאַר, — זאָגט די מוטער, און נעהמט פון די יודענע, וואָס שטעהט ביי דער טהיר, א שייטעל פון א שאַכטעל ארויס און געהט צו צו דער טאָכטער — „לאָז דיר דאָס שייטעל אָנ־מעסטען, די האָר פון דעם שייטעל זיינען פון איין קאָליר מיט דיינע האָר“ — און זי לעגט דער טאָכטער די פרעמדע האָר אויפ׳ן קאָפּ.

דאָס אכטצעהן־יאָהריגעס מיידעל האָט דערפיהלט עפּעס שווערעס אויפ׳ן קאָפּ. זי האָט אָנגעטאַפּט מיט דער האַנד איהרע האָר, און האָט דערפיהלט צווישען די איהריגע ווייכע, קיהלע, לעבעדיגע האָר, פרעמדע האָר, טויטע און שטייף־קאַלטע, און איין געדאַנק האָט אין איהר יונגען מוח געקלאַפּט: ווער וייסט וואו דער קאָפּ פון אָט די פרעמדע האָר, וואָס זי טראָגט אויף זיך, געפינט זיך יעצט?... און א שרעקליך אָבשיי האָט זי אַרומגענומען, און ווי ווען עס וואָלט זי אָנגעריהרט עפּעס נישט ריינעס, — האָט זי נעהאַפּט דאָס שייטעל

פון קאָפּ און אַ וואָרף געגעבען אָן דער ערד, און איז האַסטיג אַרויס פון שטוב.

טאַטע מאַמע האָבען איינער דעם צווייטען אָנגעקוקט...

צו מאָרגענס נאָך דער חתונה, האָט זיך די מחותנת'טע גאַנץ פריה געפּעדערט מיט דער גרויסער שער אין דער האַנד און מיט דעם שייטעל און קאָפּעלוש, וואָס זי האָט מיטגעבראַכט אַ מתנה דער כלה פון איהר שטאָדט, און איז געגאַנגען די כלה אָנטהון צום „פריה־שטיק".

נאָר די מחותנת'טע איז פון דרויסען געבליבען... די כלה האָט זיך פערשלאָסען אין איהר שטוב און האָט קיינעם נישט אַריינגעלאָזט צו זיך.

די מחותנת'טע לויפט מיט אַ געוואַלד צום מאַן, דער ליגט נאָך די נעכטיגע מחיה מיט אַ טוץ פּעטער'ס און שוואָגער'ס פערפּלאָנטעט אינאייגעם און שלאָפען, זי געהט צום חתן, דער חתן אַ אַכטצעהן־יעהריגער בחור, די מאַמעס מילך נאָך אויף די ליפּען, אין זיידענע קאַפּאָטע און שטריימעל דרעהט זיך ווי אַ אָבגעשמיסענער איבער די שטוב, און בעהאַלט פאַר בושה די אויגען אין דער ערד, שעמט זיך אַ מענש אין פּנים צו קוקען. זי האָט דאָך אויפגעזוכט די מחותנת'טע און געהען ביידע אַהין צו דער כלה, רייסען די טהיר אויף און קוקען אַריין.

— פאַר וואָס האָסט דו דיך איינגעשלאָסען, ליעבע טאָכטער, ברויכסט דיך נישט צו שעמען.

— עס איז אַ יודישע זאַך, זאָגט די מחותנת'טע און צוקושט זיך מיט די שוויגער.

זי ענטפערט גאָר נישט.

— די שוויגער האָט דיר מיטגעבראַכט אַ שייטעל און אַ קאָפּעלוש צו שוהל־פיהרענס, זאָגט דער כלה'ס מוטער.

פון דער צווייטער שטוב הערט מען שוין די מוזיק שפּילען דעם „גוט־מאָרגען".

— נו, נו כלה'שי, כלה־לעבען, די געסט הייבען זיך שוין אָן צוזאַמען־צו־קומען.

די מחותנת'טע נעהמט זיך די צעפּ פערנאַנדערצופלעכטען.

די כלה בויגט אוועק דעם קאָפּ פון דער שוויגער, און פאַלט דער מוטער אויפ'ן האַלז:

— איך קאָן נישט, מאַמע לעבען! דאָס הארץ לאָזט מיך נישט, מאַמע קרוין!

זי האָט די האר איןביידע הענד בעהאַלטען, נישט צולאָזענדיג די מחותנת'טע צו זיך מיט דער שער.

— געדענק אין גאָט, טאָכטער לעבען... האָט זיך די מוטער געבעטען.

— אין פייערדיגע טייכען טהוט מען אויף יענער וועלט בראָטען פאר דעם. מיט גליהענדע צוואַנגען טהוט מען די „קאָדלעס" אויפ־רייסען פון דער מרשעת, וואָס טראָגט די אייגענע האר נאָך דער חתונה.

א קעלט איז דורך דורך אַלע ביינער פון דעם יונגען אכטצעהן־יאָהריגען מיידעל.

— מאַמע לעבען, מאַמע קרוין! — האָט זיך דאָס יונגע מיידעל געבעטען.

און זי האָט מיט איהרע הענד איהרע האר אָנגעטאַפּט. א פאַליע שוואַרץ־זיידענע האר האָבען זיך צווישען איהרע הענד געגאָסען; און א געפיהל האָט געקלאַפּט אין דעם יונגען מיידעלשען הארץ: אז איהרע האר, וועלכע זיינען מיט איהר אינאיינעם געוואַקסען, וואָס האָבען מיט איהר אינאיינעם געלעבט, וועט מען אָבשניידען, אז קיין מאָל, קיין מאָל וועט זי שוין איהרע אייגענע האר נישט האָבען... אז פרעמדע האר וועט זי טראָגען... האר וואָס זיינען געוואַקסען אויף א פרעמדען קאָפּ, וואָס ווער ווייסט, צי דער מענש פון די פרעמדע האר לעבט נאָך איצט, אָדער פוילט ער שוין לאַנג אין דער ערד, און קאָן ביי נאַכט צו איהר קומען צום בעט, און בעטען זיך מיט א טויטע שטימע:

— גיעב מיר אָב מיינע האר, גיעב מיר אָב מיינע האר.

א קאַלטער פראָסט איז אריבער איבער דעם מיידעל'ס ביינער ביז צו דעם מאַרך. זי האָט א ציטער געגעבען.

איבער איהר קאָפּ האָט זיך שוין דערהערט א קוויטשען פון א שער... זי האָט זיך געגעבען א ריס פון דער מוטערס אָרים, געהאַפּט די שער פון דער שוויגער'ס הענד, געוואָרפען אין דער ערד, און גע־שריגען ניט מיט א מענשליכער שטימע:

מיינע אייגענע האר, לאָז מיך גאָט אליין שטראָפען!

און עס האָט שוין גאָר נישט געהאָלפען. די מחותנת'טע האָט נאָך יענעם טאָג זיך געפּאַקט און צוריק אהיים געפיהרט דעם לעקעך

מיט די גענז, וואָס זי האָט מיטגעבראַכט אויפ׳ן פריהשטיק פאַר די „איהריגע“. זי האָט אויך געוואָלט מיטנעהמען דעם חתן, האָט די מחותנת׳טע געזאָגט: „אַ זאַשע“! ער געהערט שוין צו מיר!

און שבת צום „שוהל־פיהרען“ האָט מען משה גרויס טאָכטער געפיהרט פריי און פראַנק פאַר גאַנץ „פּיאַנטיק“ אין די אייגענע האָר מיט אַ גרויסען קאַפּעלוש אין שוהל אַריין.

נאָר וואָס מען האָט זי דורך דעם וועג אָנגעשאָלטען, זאָל אַריין אין אַלע וויסטע מדבריות, וואו קיין מענשענס טריט טרעטען נישט.

עס איז געווען אַ זומער פאַר נאַכט, אַ פּאָר וואָכען נאָך דער חתונה. דער יונגער־מאַן איז פון „שטיבעל“ אַהיים געקומען, און איז אין זיין חדר אַריין. זי, דאָס ווייב, איז שוין געשלאָפען. דאָס שטילע ליכט פון קליינעם לעמפּעל, וואָס איז געפאַלען אויף איהר — האָט בעלויכטען איהר בלייך געזיכט, וואָס איז געווען אָפען דאָ און דאָרט פון צווישען איהרע שוואַרץ־זיידענע האָר, אין וועלכע דאָס גאַנצע פּנים האָט זיך געבאָדען. איהרע בלייבע שלאַנקע הענד האָט זי אַרום איהר קאָפּ האַר געהאַלטען ווי זי וואָלט מורא האָבען, אַז עס זאָל ווער איהר ביי נאַכט די שוואַרצע צעפּ נישט אָבשניידען.

ער איז אַהיים געקומען אויפגערעגט און בייז. שוין די פיערטע וואָך נאָך דער חתונה, און מען האָט איהם קיין עליה נישט געגעבען; חסידים טהוען איהם אָן דין, און היינט האָט איהם חיים משה אַזוי אויסגעזידעלט און בפרהסיה פערשעהמט, איבערדעם, וואָס „זי“ געהט אין איהרע אייגענע האָר — „אַ ליימענער גולם ביסט דו“, — האָט צו איהם ר׳ חיים משה גע׳טענה׳ט — „ווי הייסט אַ אשה וויל נישט: והוא ימשול בה, שטעהט בפירוש געשריעבען“. אַהיים געקומען איז ער מיט׳ן געדאַנק באַלד צו צוגעהן צו איהר, און צו זאָגען: — „אשה, עס איז אַ דין תורה! טראָגסט דו די אייגענע האָר קומט דיר אַ גט אָהן אַ כתובה“, און פּאַקען די זאַכען און אַהיים פּאָהרען. נאָר דערזעהענדיג דאָס ווייבעל ווי זי שלאָפט אין בעט, און איהר בלייך געזיכט, וואָס קוקט אַרויס פון דעם שוואַרצען קרוין האָר, האָט ער אויף איהר גרויס רחמנות געקריגען. ער איז צו צום בעט, אָבגעשטעלט זיך, לאַנג גע־קוקט אויפ׳ן ווייבעל, דערנאָך איינינגע מאָל שוואַך אויסגערופען:

— חנה׳לע... חנה׳לע... חנה׳לע...

זי האָט פּלוצלונג און דערשראָקען די אויגען אויפגעעפענט, פערוואונדערט און פערשלאָפען זיך אומגעקוקט:

— נתן דו רופסט, וואָס ווילסט דו?

— גאָר נישט. דאָס הייבעל איז דיר אראָבגעפאַלען, — זאָגט ער, אויפהייבענדיג די ווייסע נאַכט־הויב, וואָס איז איהר פון קאָפּ אראָבגעפאַלען.

זי האָט דאָס הייבעל אויפ׳ן קאָפּ געוואָרפען, און געוואָלט זיך צו דער וואַנד פערדרעהען.

— חנה׳לע, חנה׳לע! איך האָב עפּעס מיט דיר צו רעדען.

די ווערטער האָבען געטראָפען צו איהר האַרץ. דורך די גאַנצע צייט פון דער חתונה האָט ער מיט איהר כמעט ווי נישט גערעדט. א גאַנצען טאָג האָט זי איהם נישט געזעהען. ער איז געזעסען אין בית־המדרש, אָדער אין שטיבעל. איז ער אהיים געקומען מיטאָג עסען, האָט ער זיך צום טיש געזעצט אָהן ווערטער. האָט ער עפּעס געוואָלט, פלעגט ער רעדען סתם ווי אין דער וועלט אריין. האָט ער שוין יאָ ווען מיט איהר א וואָרט אויסגעשפּראָכען, האָט ער די אויגען געהאַלטען אראָבגעבויגען צו דער ערד, און מורא געהאַט צו קוקען איהר גלייך אין פּנים. דאָס ערשטע מאָל ווי ער רעדט מיט איהר, רעדט ער אזוי ווייך, ווען זיי זיינעןביידע אליין ביי זיך אין שטיבעל.

— וואָס האָסט דו מיר אזוינס צו זאָגען? — האָט זי אין דער שטיל אויסגערעדט.

— חנה׳לע — הייבט ער אָן: איך בעט דיך, מאַך מיך נישט צו נאַרען, און מאַך דיך נישט צר־נאַרען אין מענשענס אויגען. מיר זיינען דאָך א זיווג פון גאָט בעשערט: דו ביסט דאָך מיין ווייב, און איך בין דיין מאַן; און ווי פּאַסט עס, און ווי זעהט עס אויס א אשת־איש אין אייגענע האָר...

דער שלאָף האָט נאָך געהאַט האַלב פערוועבט איהרע אויגען, אינגאַנצען אָבער פערוועבט איהר געדאַנק און ענערגיע. זי האָט זיך געפיהלט שוואַך, און דער מיעדער קאָפּ איז לייכט געפאַלען אויף זיין ברוסט.

— קינד, — זאָגט ער ווייכער, — איך ווייס, דו ביסט נישט אזוי פערשייט ווי מען זאָגט אויף דיר, איך ווייס דאָך יאָ, דו ביסט א כשר יודיש קינד... און השם־יתברך וועט אונז דערצו העלפען, און מיר

וועלען האָבען כשר'ע יודישע קינדער. לעג אוועק די שטות'ען; צו וואָס דאַרפסט דו די גאַנצע וועלט זאָל מיט דיר האָבען צו טהון? מיר זיינען דאָך שוין מאַן און ווייב, דיין שאַנד איז דאָך מיין שאַנד...

און איהר האָט זיך געדאַכט, אַז עפּעס ווער, זעהר אַ וויטער און זעהר אַ נאָהנטער, קומט צו איהר און רעדט צו איהר. קיינער האָט נאָך מיט איהר אַזוי וויך, אַזוי הײמיש נישט גערעדט. און ער איז דאָך איהר מאַן, איהר אײנציגער מאַן, מיט וועלכען זי וועט וואָהנען אַזוי לאַנג... אַזוי לאַנג... און קינדער האָבען... און אַ הויז פיהרען...

זי האָט איהר קאָפּ אויף איהם לייכט אָנגעלעהנט.

— איך ווייס, אַז עס איז דיר אַ שאָד דיינע האָר, דיין מיידעל־ציערונג. איך האָב דיך געזעהען, כלה־ווייז, ווען איך בין ביי אייך צו גאַסט געווען... כ'ווייס, אַז גאָט האָט דיר בעשענקט מיט חן און לײטזעליגקייט... כ'ווייס גאַנץ גוט, און מיר שניידט עס אויף אין האַרץ, אַז מען דאַרף די האָר דיר אָבשניידען. וואָס זאָל מען אָבער טהון. עס איז אַ דין בפירוש, פאַר דעם זיינען מיר דאָך יודען, מיר קאָנען זיך נאָך חלילה פערזינדיגען ביי אַ קינד געווינען, זאָל גאָט שומר ומציל זיין.

זי האָט גאָר נישט גערעדט, נור לייכט איז זי אין זיינע אָרימס געבליבען, און זיין פּנים האָט זיך געוואַשען אין דעם קיהלען דופט פון איהרע זיידענע שוואַרצע האָר, אין וועלכע עס איז געווען פערהילט. אין די האָר האָט אַ נשמה געלעבט, און ער האָט זי געפיהלט. ער האָט זי לאַנג און טיעף אָנגעקוקט, אין זיינע אויגען איז אַ בקשה געווען, אַ בקשה אויף איהר אייגען גליק און אויף זייער ביידענס גליק.

— זאָל איך — האָט ער מעהר מיט די אויגען געפרעגט אײדער מיט'ן מויל.

זי האָט גאָר נישט געענטפערט, זי האָט נור איהר קאָפּ אין זיין שויס געהאַלטען.

ער איז האַסטיג צו צום שופלעדעל און דערפון דאָס שעריל אַרויס־גענומען.

אויף זיין שויס איז זי געלעגען, איבערגעבענדיג איהר קאָפּ האָר אַ אויסלייז־געלד פאַר זייער גליק... מיט האַלב־פערוועבטע אויגען פון שלאָף האָט זי אַן עפּעס געטרוימט... און די שער האָט געקווייטשעט איבער איהר קאָפּ, אָבשניידענדיג איין לאָק נאָך דער צווייטע. אַזוי האָט זי געטרוימט אַ גאַנצע נאַכט...

אז חנה׳לע האָט זיך אין דער פריה אויפגעחאפּט, האָט זי געוואָרפען אַ בליק אין שפּיגעל, וואָס איז געהאַנגען געגענאיבער איהר בעט. א שרעק איז אויף איהר אַנגעפאַלען. זי האָט געמיינט אַז זי איז משוגע און ליגט אין האָספּיטאָל... אויף דעם טישעל פאַר איהר זיינען געלעגען איהרע אָבגעשניטענע טויטע צעפּ. די נשמה, וואָס האָט געהאַט געלעבט אין די צעפּ, ווען זיי זיינען געווען אויף איהר קאָפּ, איז יעצט געווען אָבגעשטאָרבען, און זיי האָבען דערמאָהנט פון טויט...

זי האָט דעם פּנים איןביידע הענד פערבאָרגען. און אַ געוויין האָט אָנגעפילט דאָס קליינע צימעריל...

אידישע אויגען

מיר זיינען געזעסען אין דרייען אין איינעם פון די ווארשאווער קאַ־פעעס, און מיר האָבען גערעדט פון אידישע טעכטער־אויגען. אונזער פריינד וולאדעק, דער מיסטישער גוי, וועלכער איז געווען אַ בעריהמטער ליעבהאבער פון אידישע טעכטער, האט זיך צוקאכט:

— די אויגען, די אויגען פון אידישע טעכטער אין נאָר אַ רעשט פון אלטען ירושלים — האט ער אויסגעשריען מיט בעגייסטערונג — אין די אויגען פון אידישע טעכטער ליגט דער מיסטישער מעלאנכאָלי־שער לאנדשאפט פון אָבגעברענטען אָריענט. אין זיי פינקעלט דער גלאנץ פון פער׳שיכור׳טען תאוה׳דיגען בליק פון סאלאמעא, אין וועלכען עס האט זיך אָבגעשפּיעלט דער גלאנץ פון הורדוס׳עס שווערד, אָבהאַ־קענדיג יאהאן׳ס קאפּ; אין די אויגען פון אידישע טעכטער. — האט ער זיך ערשט גענומען צו ערפלאקערען...

— אפשר שוין גענוג? — האט זיך ווער אָבגערופען פון דער חברה, — קיין זייטען־שפּיעלען פון אָריענטאלישער מוזיק הערט מען נישט דאָ, און דער ווייַן גלאנצט אויך נישט אין גלאָז פאַר דיר, — האט ער געזאגט אין אַ ביבלישען טאָן.

אונזער פריינד וולאדעק איז קיהל געווארען און געקוקט אויף דעם רייד־ענדען מיט פערדרוס.

— איין מאל האט זיך מיר געטראפען אַ מעשה מיט אידישע אויג־גען — האט זיך אָנגערופען דער מאהלער סטאניסלאוו, וועלכער איז געזעסען אין אַ ווינקעל — אָבער איך שעהם זיך צו דערצעהלען, — האט ער פלוצלונג אָבגעהאקט, רויט ווערענדיג.

— גיב נאָר אַ קוק ווי דער צדיק האט זיך פערשעהמט.

— וואס, געקראגגען אין „פאפא״? — פרעגט איינער.

— ניין, דאס נישט, יעדענפאלס נישט קיין פיזישען פאטש, אבער... איבעריגענס, קיינער פון אייך איז נישט בעסער, און יעדער פון אייך וואלט געטהאן דאס, וואס איך האב געטהאן, — ניין, דאס, וואס איך האב געוואלט טהאן.

— אדרבה, דערצעהל — לאז מען הערען.

— עס איז מיר איינמאל אויסגעקומען נעכטיגען אין א האטעל אין די אידישע גאסען, דארט ארום גענשא, דזיקא. האט איהר שוין אמאל דארט גענעכטיגט? ניין? — געהט פרוואווט. איך קום א מיעדער און ווארף זיך אין בעט אריין. יא, וואנצען, נישט וואנצען — איך וויים נישט, טויט מיעד געווען און עפעס איינגערעגט.

איך בין קוים איינגעשלאפען, פריהמארגענס. איך האלט אין מיטען בעסטען חלום, מען וועקט מיך. אויפגעכאפט זיך, אויפגע־עפענט, וואס איז?

— דא וואהנט קאץ? — פרעגט א איד, אריינשטעקענדיג די בארד מיט'ן קאפ.

— ניין, דא וואהנט נישט קאץ.

דער איד איז שוין נישט דא.

נור צו דעם האט מען מיך נישט געדארפט אויפוועקען. שלאפען קאן איך שוין נישט, ליג איך אין בעט און ווארט, ווער עס וועט ווייטער קומען. נאז־טיכלאך וויל איך שוין נישט קויפען, אויך נישט קיין זאקען מיט גאפעל און מעסער. א אידענע עפענט גלאט אזוי אויף מיין טהיר, — וואס איז? — עס איז איהר פינסטער אין קארידאר. און איך ליג אין בעט, בין ביי מיר אין האטעל, און האב דאס געפיהל, ווי מען וואלט מיך א נאקעטען אויף די נאלעווקעס אוועקגעלעגט.

די טהיר עפענט זיך און עס קומט אריין א יונג, יונג ווייבעל. פון הינטער דעם שייטעל שיינט ארויס נאך גאר א פריש פנים'על, מיט א פאר גלאנצענדיגע, שווארצע שעהנע אויגען. זי געהט צו צו מיר ביז פאר'ן בעט און ווייזט מיר אויף עפעס, וואס זי האלט בעהאלטען הינטערן שירץ.

— פאלשע פאפיראסען — ווארפט זי צו מיר א שעלמישען בליק, פערקרימט די ליפען און ווייזט איהרע חן'עווידיגע ציינדלאך.

— פאלשע פאפיראסען — זאג איך פון בעט ארויס, און קוק אויף דער אידענע, וואס זי מיינט.

זי טראגט מיר צו די פאפיראסען — „זיי קאנען פרובירען”.

איך פרוביר, און רויכער מיר דעם פאפיראס ארויס פון בעט, און קוק אויף דער אידענע און טראכט מיר:

— מיך וועסטו נישט נארען, פאלשע פאפיראסען מיינסטו דאך נישט... און קוק אויף דער טהיר, א שפאלט האט זי דאך אויפגעלאזען — זי זאל ניט זיין מיט מיר ביחידות — קוק איהר אין די אויגען אריין — א גנב'ישער, שעלמישער בליק.

„רויכערען זי — זיי שמעקען גאנץ פיין” — זאגט זי.

— וואס קאסט עס? — פרעג איך און קוק איהר אין די אויגען אריין — אז מיין פראגע זאל זיין צווייד[יי]טיג.

— אזוי, פערציג קאפיקעס פאר הונדערט — זאגט זי.

— אזוי, פערציג קאפיקעס פאר הונדערט, — זאג איך פון בעט ארויס — די פאפיראסען הייסט עס.

— יא, הונדערט שטיק, — ענטפערט זי געלאסען.

אבער א שווארץ יאהר, וואס בליסטשעט זי אזוי מיט די אויגען?

— גוט, גוט, זאג איך, פערציג קאפיקעס פאר הונדערט — זיי שמעקען זעהר פיין, זעהר פיין — לאז איך דעם רויך לאנגזאם פון מויל ארויס.

— און אין דער היים האבען זי דאך אויך פאפיראסען? — פרעג איך; איז מיר פלוצלונג עפעס איינגעפאלען.

— גוטע, בעסערע נאך פון די; איך וועל איהן באלד אריינברענגען. זיי וועלען נעהמען? — פרעגט די אידענע און קוקט מיך ווידער אין די אויגען אריין.

— נעהמען, נעהמען, — זאג איך.

— אריינברענגען?

— ניין, איך געה מיט, — ענטפער איך — ווארטען זי נאר דארט אויף מיר — ווייז איך איהר אויפ'ן קארידאר — איך געה שוין מיט.

די אידענע האט געווארט אין קארידאר, און איך טהו זיך פלינק אן, און טענה אלץ צו זיך:

„מיר וועסטו נישט נארען”, „פאלשע פאפיראסען” צו פערקויפען, הע! „פאלשע פאפיראסען האסטו דאך נישט צו פערקויפען”

— איך וויים דאך, וואס דו מיינסט. איך וויים דאך — א וועלט היינט — זאג איך צו מיר — א וועלט — א חסידיש ווייבעל אין א שייטעל — „פאלשע פאפיראסען" צו פערקויפען, איבער די האטעלען געהען זיי — איי, איי — זאג איך זיי מוסר ביי זיך אין הארצען.

אנגעטהאן, געהט זי פאראויס פאר מיר, איך געה נאך איהר.

— געהען זי נאך מיר, זאגט זי, מען זאל נישט זעהן.

„מען זאל נישט זעהן" — אהא, א וועלט, און זי קוקט זיך יעדעס מאל אום, צי איך געה איהר נאך. — איך געה, איך געה, ווינק איך צו איהר מיט'ן קאפ — א וועלט היינט! האסט געזעהן א חסידיש ווייבעל, אין א שייטעל געהט עס, „פאלשע פאפיראסען" — הא?

ארויפגעקומען אין א הויף, לויפט די אידענע פלינק אין א געוועלבעל אריין און קויפט עפעס, און ווינקט צו מיר מיט די אויגען — „נור איין מינוט", זי שפרינגט באלד ארוים פון געוועלבעל מיט א ברויט הינטערן ארעם און ווארפט ווידער צו מיר א גנב'ישען בליק, און ווידער א שמייכעל. „קומען זיי מיט ארויף, אויפ'ן דריטען שטאק, געהען זי נאך מיר".

איך בין אריינגעקומען נאך איהר אין שטיבעל — און א כאליאסטרע קינדער האט זי געגעבען א רינגעל ארום, אז דאס ווייבעל איז אין גאנצען פערטרונקען געווארען צווישען די קינדישע קעפלאך און קינדישע געשרייען; איינס זיצט שוין ביי איהר אויף די הענד, און זי ווישט עם אב דאס נעזעל. איינס ציהט ביי דער האנד, וויל מיט ארויף, שוין איז עס אויך אויבען, און די איבעריגע צוויי רייסען די שירץ, און פאטשען זיך אין די הענטלאך, און שרייען מיט זייערע דינינקע קול'כלאך:

— די מאמעלע, די מאמעלע איז געקומען...

— אט באלד, אט באלד — פרעהט זיך די אידענע, און הויבט אייגעם אויף דאס היטעלע, און זעצט עם איהם אויפ'ן קעפעל.

„משה'לע, א ברכה מאך".

— ברוך אתה...

און די אידענע שטעהט זיך רוהיג און צוטהיילט מוציא'ס די קינדער, און אז מיר, און מיינע „פאלשע פאפיראסען" האט זי גאר פערגעסען.

— וואו זיינען מיינע פאפיראָסען? — פרעג איך האלם פערדרים־ליך.

— לייב, וואו ביזטו? פאפיראָסען וויל מען — רופט די אי־דענע.

פון א ווינקעל שטוב הויבט זיך אויף א קליין אידעל, דאכט זיך, ער האט א הויקער געהאט, מיט א בלייך, בלייך פנים'ל, נור שווארצע אויגען און א שווארצע באָרד האָט ער געהאט.

— פאר וויפיעל ווילט איהר?

אז איך בין אראָב פון די טרעפ מיט די „פאפיראָסען" אונטערן אָרעם, ווי אַ אָבגעשמיסענער, האָב איך זיך געטראכט:

— וואָס א אידענע קאָן! א האלב טוץ קינדער האָט זי, און האָט נאָך אזעלכע שעלמישע אויגען.

— און אויף וואָס זי נוצט זיי אוים — האָט ווער געזאָגט.

— „פאלשע פאפיראסען" צו פערקויפען — לאכען אלע.

—ניין, אויף ברויט פאר איהרע קינדער — האָט דער ערצעהלער געענדיגט.

אָפּגענאַרט

די מיידלאך האבען שוין אויסגעזעצט די כלה צום בעדעקענס, די כלי=זמרים מיט די כלים אין די הענד שטעהען אַרום, די פידלעס אָנגעשטעלט אין די הענד, פון ווייטע צו ווייטע גיט אַ כלי=זמר אַ ברום מיט זיין פינגער אויף אַ זייט פון פידעל. דער קאָנטר=באַס גיט אַ קרעכץ אָב, און פּאַר אונגעדולדיגקייט בלאָזט יענקעל קלאַרנעט אויף דער טראָמפּייט. אויף אַ שטוהל שטעהט דער בדחן, צוויי פינגער אויסגעשטרעקט גרייט צום טאַקט און מיט די אַנדערע פינגער צופּט ער זיך דאָס בערדעל מיט אַזאַ עקשנות, ווי ער וואָלט דעם גאַנצען כעס אויסגעלאָזען אויפ'ן בערדעל.

און דער חתן מיט דער דעק=טוך ווייזט זיך אַלץ ניט.

פון די ברוגז'ע מינע פון די מחותנת'טע זעהט מען, אַז עס האַנדעלט זיך עפּעס וועגען חתן. ריכטיג אָבער ווייסט מען נישט וועגען וואָס עס געהט. די מיידלאך האָבען רחמנות אויף דער כלה, וועלכע ווערט פערשעהמט וואַרטענדיג, און מהוען אַלעס וואָס אין זייער קראַפט צו פערטריבען די פיינליכע שטימונג. זיי לאַכען, פרעהען זיך, פאָדערען אויף די כלי=זמר צו שפּיעלען... נאָר די כלי=זמר זיינען פערטראָגען, אַז פון דעם אַלעם זאָלען זיי ניט בלוטען — ווען עס וועט ווערען אויס שדוך — זיי יאָגען פון זיך די מיידלאך אַוועק מיט די סמיטשקעס:

סטופּיי, סטופּיי — שפּעטער טאַנצען.

אַ פערשעהמטע, די אויגען און דאָס פּנים פערשטעלט איןביידע הענד, זיצט די כלה און וויינט שטיל. איבער איהר קאָפּ שטעהט די מוטער, קושט זי און טרייסט זי:

— גאָט וועט דיר בעצאָהלען פאַר דער חרפה, וואָס מען טהוט דיר אָן מיין קינד — גאָט וועט דיר בעצאָהלען.

און אין אַ צווייטען צימער זיינען געווען ביידע פאָטערס־מחותנים. איין מחותן עוזר'ל, דעם חתן'ס פאָטער, וועלכער איז געווען אַ קורץ אי־דעל, זיצט פערביסען די דאַרע אויסגעטריקענטע ליפען, זיין קליינעם איינגעלשען קאָפּ אָנגעלעהנט אויף איין האַנד, און מיט דער צווייטער האַנד האט ער זיך געלאָסען געגלעט דאָס קורצע בערדעל. און ער שווייגט ווי אַ שטיין. דער צווייטער מחותן, דער פאָטער פון דער כלה, אַ הויכער שטאַרקער איד מיט אַ גרויס פנים און אַ גרויסע לאַנגע באָרד, אַ געלער, שטעהט פאַר איהם און בעט זיך:

— עוזר, פערשעהם מיך נישט פאַר מענשען — אכט טעג נאָך דער חתונה, אַזוי ווי איך פערקויף נאָר דעם ווייץ, גיב איך דיר די הונדערט רובל. נעהם דעם וועקסעל, איך בעט דיך, נעהם דעם וועק־סעל — האט ער איהם געשטופט אַ וועקסעל אין האַנד אריין.

דאָס קליין אידעל האט זיך נישט בעוואויגען פון אָרט. ער האט מיט דער האַנד קיין איין פלינקערע בעוועגונג ניט געמאַכט, גלעטענדיג זיך די באָרד. ער האָט זיך קיין איין פלינקערען שאָקעל ניט געגע־בען. ער האָט די אויגען ניט אויפגעהויבען, ניט מיט'ן קאָפּ בעוואויגען, נאָר איז געזעסען ווי פריהער און געשוויגען.

פון צייט צו צייט האָט אַ מחותנת'טע דעם קאָפּ אין טהיר אריינגע־שטעקט און אריינגערעדט:

— מחותנים, דאָס חתן־כלה פּאַסט דאָך עפּעס אַ לאַנגען זומער־טאָג.

— מחותנים, די געסט צוגעהן זיך דאָך, אַ חרפה פאַר מענשען.

— וואָס זאָל איך טהאָן? — ער זיצט ווי אַ גזלן — האָט דער כלה'ס פאָטער אָנגעוויזען אויפ'ן מחותן עוזר. — ווייסט דו נאָר וואָס, לאָמיר פרעגען דעם חתן, אַז ער וויל דוקא אַז איך זאָל יעצט פאַר דער חופה אנטאהן די קאַפּאָטע און נעהמען דעם שטעקען און געהן אין גאַס אריין באָרגען מיר הונדערט רובל צו דעם נדן, יעצט פאַר דער חופה, ווען מיין קינד וואַרט אויפ'ן שלייער, וועל איך דאָס טהאָן, וועל איך עס טהאָן — האט דער מחותן געזאגט שוין ארויסגעהענדיג פון געדולד.

— דער חתן וועט טהאן, וואס איך וועל איהם הייסען — האט דער קלייגער אידעל געלאסען און קורץ אבגעענטפערט.

— ניין, איך וויל עס הערען פון זיין מויל, איך וויל, אז ער זאל מיר זאגען, אז ער וועט ניט געהן פריהער בעדעקען דער כלה ביז די הונדערט רובל צום נדן וועלען נישט זיין אין כסף — איז דער מחותן דוקא דערויף בעשטאנען.

—אז דו ווילסט עס דוקא, וועסטו עס הערען — האט דער קליינער אידעל געזאגט ווידער געלאסען, אויפהויבענדיג זיך צוגעהענדיג צו דער טהיר, און רופענדיג:

— דוד, דוד, קום נאר אריין.

דער חתן איז געזעסען ארומגערינגעלט מיט די בחורים און האט פאר זיי תורה געזאגט. די קאפ איז איהם שוין ניט געשטאנען צו דער תורה. ער האט פערשטאנען אז עפעס וואס איז געשעהן און עס קען זיין, אז עס זאל זיין אוים חתונה. פאר קיין גרוים אונגליק האט ער דאס ניט בעטראכט. מן הסתם, אז דער טאטע וועט אבלאזען דעם שידוך פאר דער חופה, ווייסט ער וואס ער טהוט, און מיינט עס זיין טובה. די כלה האט ער נאך ניט געקענט. זי געזעהן א פאר מאל ביי די תנאים, ווען ער האט מיט איהר די תנאים אונטערגעשריבען און געזאגט איהר מזל־טוב. אודאי איז איהם געווען א רחמנות וואס א אידישע טאכטער וועט פערשעהמט ווערען,—אבער מן הסתם וויים דאך דער טאטע וואס ער טהוט, און עס איז דאך אודאי דא א טעם דערביי.

אונאנגענעהם איז איהם געווען וואס דער טאג ציהט זיך אזוי לאנג, האט ער געפרואווט ווייטער תורה זאגען, און אריינגעווארפען בעהאלטענע בליקען אין דער צווייטער שטוב וואו די כלה איז געזעסען. ער האט גאר ניט געזעהן, נאר א ווייסע קלייד. געווים האט איהם דאס כלה'ס ווייסע קלייד אנגענעהם געריהרט. זיין בעשערטע. נאר קיין טיעפעס געפיהל האט ער נאך ניט געהאט פאר דער ווייסער קלייד...

אז דער פאטער האט איהם אריינגערופען, האט ער געוואוסט, אז עס האנדעלט זיך געווים וועגען שידוך, און ער וועט עס בעדארפען ענטשיידען. האט איהם דאס הארץ אביסעל אנגעהויבען צו קלאפען.

— דוד, דו ווילסט חתונה האבען מיט דריי הונדערט רובל נדן?

— האט איהם דער פאטער געפרעגט.

— וואס פאר א דריי הונדערט? פיער הונדערט, אט איז דאר דאס וועקסעל — האט דער מחותן געשטופט דעם חתן דאס וועקסעל אין האנד אריין.

— א וועקסעלע, וואס איז א וועקסעלע? — גאר נישט, עס איז דריי הונדערט רובל נדן — דוד, אז דו ווילסט איז מיר ניחא.

דור'ן איז דאס בלוט געקומען אין פנים אריין. אין די דריי הונדערט רובל האט ער געזעהן א בעליידיגונג פאר זיך. א ליאדע בחור נעהמט היינט פיער און פינף הונדערט, און ער, וואס האט דעם גוטען קאפ און ער איז דער וואויל לערנער, זאל נאר נעהמען דריי הונדערט רובל. וויפיעל שידוכים מיט גליקען האט מען איהם גערעדט און ער האט זיי ניט געטהאן דערפאר, וואס עס איז נאר געווען דריי הונדערט רובל. און יעצט וועט ער חתונה האבען מיט דריי הונדערט רובל, וואס פאר א פנים וועט ער האבען פאר זיינע חברים, די יונגע־ליים אין בית־המדרש? א דריי הונדערט רובעלדיגער חתן! ער איז בערייט געווען אראצואווארפען פון זיך די קאפאטע אין די מינוט און מיט'ן טאטען אוועקצוגעהן. ער האט זיך אבער איינגעהאלטען — וויל אין דער צווייטער שטוב זיינען די בחורים און די געסט געווען — האט ער זיך בייז געקרייזעלט ביי דער פיאה, און געזאגט:

— דער טאטע ווייסט בעסער, וואס עס איז גוט פאר מיר, איך פערלאז זיך אויפ'ן טאטען.

און עס האט גאר ניט געהאלפען. דער מחותן האט געמוזט די קאפאטע אנטהאן און דעם שטעקען אין דער האנד נעהמען און געהן אין גאס ארוים און בארגען זיך הונדערט רובל צום נדן, און די כלה האט אזוי לאנג געווארט מיט איהרע צופלאשעטע האהר אויפ'ן חתן־בעדעקענעס, ביז די הונדערט רובל וואס מען האט צוזאמענגעשלעפט אין זילבער און קופער פון דער כלה'ס משפחה זיינען ניט געווען איינגעבונדען אין א טיכעל אין די הענד פון קליינעם אידעל, דעם שוויגער'ס נזל:

— דוד, געה בעדעקען די כלה — האט דאס אידעל געזאגט צום חתן אריינקומענדיג מיט'ן טיכעל זילבער געלד אין דער האנד

ביי־נאכט, ווען דוד איז געבליבען מיט זיין כלה אליין, איז זיין כלה ניט גוט געווארען. אז דוד האט זי געהאט אבגעמינטערט מיט וואסער, האט זי אויפגעעפענט איהרע אויגען און האט דוד'ן אנגעקוקט פרעמד און ערשראקען. און דערנאך איז געווען, ווי זי וואלט עפעס איהם געבעטען מיט איהר בליק. דוד האט ניט פערשטאנען וואס איז מיט איהר, און האט זי געפרעגט:

— וואס איז דיר, דבורה'לע?

אנשטאט צו ענטפערען, האט זי גענומען דוד'ס האנד און האט זי צוגעלעגט צו איהר הארץ.

דוד האט געפיהלט ווי איהר הארץ קלאפט אונטער זיין האנד ווי א האמעריל, האט ער זיך דערשראקען. ער האט זי געפרעגט מיט אנגסט:

— דו ביזט קראנק, דבורה? וואס איז דיר?

דבורה האט געשוויגען. זי האט איהם נור שטום אנגעקוקט מיט איהרע גרויסע אויגען. אין די פינסטערע נאכט האט ער געזעהן ווי איהר שווארץ־אפעל בליסטשעט און בעט עפעס. זי האט ווידער גע־נומען זיין האנד און צוגעלעגט זי צו איהר הארץ, און האט געשעפטשעט אין דער שטיל:

— איך בין קראנק, דוד.

— וואס איז דיר? האט ער דערשראקען געענטפערט.

איהרע אויגען האבען יעצט נאך מעהר געבליסטשעט און נאך מעהר זיך געבעטען:

— איך האב א הארץ פעהלער.

—א הארץ פעהלער — איז דער חתן פערציטערט געווארען און זיינע נאקעטע הענד האבען זיך אנגעהויבען צו טרייסלען און ער האט זיך אבגערוקט פון איהר.

— פאר וואס האט מען מיר גאר ניט געזאגט דערפון? — האט דוד געפרעגט ברוגז'דיג.

—דער טאטע האט מורא געהאט, אז דו וועסט ניט וועלען דעם שידוך.

— א כלה מיט א הארץ פעהלער — האט דוד געמורמעלט פאר זיך.

אַ מינוט האָט ער געשוויגען, ער האָט ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן מיט זיך. אָנצוטהאָן זיך און ארויסצוגעהן איז נאָך נאַכט געווען. האָט ער זיך אוועקגעזעצט אויפ'ן ראנד פון בעט.

— אָבגענארט — האָט ער געמורמעלט פאַר זיך.

— איך בין ניט שולדיג. דער טאַטע האָט מיר געהייסען שווייגען. יעצט ביזטו דאָך שוין מיין מאַן — בעדאַרפסט דו דאָך עס וויסען — זאָג איך דיר.

דוד האָט געשוויגען. ער האָט געקוקט אויפ'ן פענסטער און געזוכט אַ מאָרגען־שטראַהל. ער האָט זיך געטראַכט, געוויס וועט ער מאָרגען מיט'ן טאַטען אַהיים פאָהרען. אַ כלה מיט אַ האַרץ־פעהלער, ער איז ניט שולדיג, מען האָט איהם אָבגענארט. אָבער דער רב וועט באַלד אַ גט געבען. פּיינליך איז איהם געווען וואָס די נאַכט רוקט זיך אַזוי לאַנגזאַם און דאַ איז ער מיט אַ פרעמדער אין איין שטוב, מיט איינע, וואָס מאָרגען וועט ער זי שוין ניט זעהן און קיינמאָל ניט.

אין דעם האָט ער דערפיהלט עפּעס וואַרימעס רוקט זיך צו צו איהם, און קאַרטשעט זיך איין הינטער איהם און בעריהרט איהם. ער האָט געוואָלט אָבשפּאַרען — נאָר עס איז איהם אַנגענעהם געווען איהר בעריהרונג, און ער איז ווייטער געזעסען.

— דוד, דו ביזט בייז? — האָט זי איהם געפרעגט.

ער האָט איהר ניט געענטפערט, נאָר געטראַכט האָט ער זיך וואָס איז זי שולדיג, אַז גאָט האָט זי געשטראָפט.

האָט ער רחמנות געקראָגען:

— טהוט דיר נאָך וועה דאָס האַרץ? — האָט ער געפרעגט, ניט קוקענדיג איהר אין פנים.

— אַביסעל — האָט זי שטיל אָבגעענטפערט.

— און וואָס טהוט מען אַז דאָס האַרץ טהוט וועה?

— מען לעגט צו אַ נאַסען קאַלטען האַנד־טוך.

— ווילסטו אַזאַ האַנד־טוך? — האָט ער ווידער געפרעגט, ניט אומקוקענדיג זיך.

— יאָ, דאָרטען שטעהט אַ שיסעל מיט וואַסער און אַ האַנד־טוך.

דוד האָט געטאַפּט אין דער פינסטער צו די שיסעל, נאַס געמאַכט דעם האַנד־טוך און איהר דערלאַנגט.

— לעג עס מיר צו, דוד — האָט זי געזאָגט

— וואו?

— אט דא ביים הארץ.

דוד האט איהר צוגעלעגט דאס האנד־טוך אויפ'ן הארצען און זיין האנד האט ניט ווילענדיג איהר נאקעטע ווארימע ברוסט בעריהרט, און א געפיהל האט איהם ווידער ארומגענומען צו איהר.

— איז שוין ניטא קיין עצה אויפ'ן הארץ? קען מען דאך פאה־רען צו א גרויסען דאקטאר! — האט ער געזאגט אין דער הויך, ווי צו זיך.

— געוועז שוין ביי דאקטוירים— ביי גרויסע דאקטוירים — וויי־סען נים קיין עצה.

דוד איז געזעסען און האט געשוויגען. פאר די אויגען איז איהם פארגעקומען זיין צוקונפטיגעס לעבען מיט א קראנקע ווייב. דאס גאנצע לעבען פערבונדען מיט א ווייב וואס וועט קרענקען, שטענדיג קרענקען, שבת און יום טוב, שטענדיג טרויעריג זיין, און אפשר וועט דאס שאדען די קינדער אויך, און די קינדער וועלען זיין שוואכע, אדער זי וועט גאר קיין קינדער ניט האבען, נאר לעבען בלויז, ער אליין מיט א קראנקע ווייב — אין דרויסען וועט די זון שיינען, יום־טוב זיין, פסח, אידען זיינען פרעהליך, זינגען, די ווייבלאך שפאצירען פארביי פאר דער שוהל און זיין ווייב וועט ליגען אין בעט א קראנקע.

ער האט שוין איצט ניט געקלעהרט וועגען גט'ען — ער האט זיך שוין געזעהן אנגעבונדען אן דער קראנקער ווייב, און ער האט רחמנות געקראגען אויף זיך. אט ערשט געוועזן א בחור, א גליקליכער, געזעהן זיין צוקונפט אזוי ליכטיג און שוין יעצט אזוי טרויעריג. פארוואס קומט איהם דאס? וואס פאר א שלעכטס האט ער געטהאן?

ער האט קיינעם שוין ניט בעשולדיגט נור זיין מזל, אויף דער וויי־בעל האט ער יעצט רחמנות געהאט. וואס איז זי נעבעך שולדיג — ער האט זיך נאך געוואלט רעטען, געפינען עפעס א שטראהל פון האפנונג. האט ער זיך אנגערופען:

— און אז ניט ווייסען אלע די דאקטוירים. אז דער רבונו של עולם וויל, קענסטו דאך נאך אין גאנצען געזונד ווערען.

— די דאקטוירים האבען געזאגט, אז איך וועל געפינען א גוטען מאן, וואס וועט זיין גוט צו מיר, וועל איך קריגען צוריק א געזונד הארץ.

ער איז געזעסען און געשוויגען. די ווערטער, וואס זי האט גע־זאגט, האבען איהם געשניטען מיט ליעבע זיין הארץ. אין דעם טאן איז געווען אזא ווייכקייט, אזא שטילקייט, אז ער האט עס נים גע־קענט איבערטראגען. ער האט געמורמעלט פאר זיך:

— מילא, עס איז דאך שוין מיין מזל אויך.

ער האט געהערט א שטיל וויינען הינטער זיך. די טרעהרען האבען איהם ווער געטהאן, האט ער זיך אבגערופען:

— דבורה'לע, וואס וויינסטו, וויין נישט.

— פאר וואס זאל איך נים וויינען, אז איך האב אזא ביטער מזל, אז גאט האט מיך אזוי געשטראפט.

דוד האט שוין נים געקענט לענגער אויסהאלטען. ער האט בע־האלטען זיין פנים צווישען איהרע ברוסטען און געוויינט אין זיי:

— עס איז דאך שוין מיין מזל אויך, דבורה'לע.

און ער האט נים געוואוסט צי דאס זיינען טרעהרען פון אונגליס אדער פון גליק.

די אלמנה

ווען עס האָט אָנגעהויבען גרויען אין קעלער אריין, דורך דעם איינגעזונקענעם פענסטערל, האָט רחל לאה׳ס „צרה״ אָנגעהויבען צו קרעכצען: רחל לאה! רחל לאה!

רחל לאה, וועלכע איז געלעגען אין אַנדער׳ן ווינקעל מיט דער טוך צוגעדעקט, האָט נאָך פון שלאָף אַרויס אָבגעענטפערט: „באַלד, באַלד״, האָט זיך אויך דאַן באַלד אויפגעהויבען, עפּעס געגראַבעלט ביים ווינקעל קיך און איז מיט׳ן טעפּעל צוגעגאַנגען צום „חולה׳ס״ בעט און עס איהם דערלאַנגט.

באַלד דערויף האָט זיך וואָס אַמאָל מעהר געגרויט דאָס פענס־טער׳ל, און רחל לאה האָט זיך גענומען אָנטהון. אין דעם קעלער האָט זיך געהערט אַ מורמלען „מודה אני״.

— אודאי באַלד אַלע פוהרען אויסכאַפּען, די טויבעכניצע, די גאַנ־צע וועלט איז איהר צו וועניג, אַלע פוהרען בעלייגען, און אַלע פוי־ערים אָבוואַרטען! — האָט רחל לאה ווערטער געוואָרפען אין מיטען „מודה־אני״.

דער חולה אין בעט האָט עפּעס דאָרט געשטאַמעלט אונפערשטענד־ליכע ווערטער.

שוין פערטיג געווען מיט׳ן אָנטהון, האָט זי האַלץ צוהאַקט און באַלד דערויף האָט אַ פייער׳ל אין קיך געקנאַקט.

— צרה מיינע — האָט רחל לאה גערעדט צו איהר מאַן אין בעט, וועלכער איז געווען אַ חולה שוין פופצעהן יאָהר, און האָט איהם דער־לאַנגט דאָס הייסע טעפּעל און צוגעוואָרפען איהם דעם טלית און תפילין אין בעט אריין — איך מוז מיך איילען, — וועה איז מיר, נחה מוז שוין אודאי ביי די פוהרען זיין.

דאָס האָט זי געמיינט איהר קאָנקורענטקע, נחה טויבניצע, וועלכע

אײלט זיך שטענדיג פריהער פאַר איהר צו די פוהרען פון די פויערים און קויפט איהר אויס אַלע היהנער, פוטער און אײער.

זי האָט שוין געכאַפּט דאָס טוך אויף זיך מיט די קערב, בערייט אַרויסצולויפען — אָבער זי האָט געוואָרפען אַ בליק אויפ׳ן אַלטען, וועלכער האָט זי אָנגעקוקט מיט זײנע אויגען, ווי ער וואָלט איהר מיט די בליקען געוואָלט זאָגען דאָס, וואָס זײנע שטאַמעלדיגע ווערטער האָבען איהר נישט געקענט געבען צו פערשטעהן. האָט זי אויף איהם רחמנות געקראָגען — האָט זי די קערב אַוועקגעשטעלט און איז צו צום אַלטען און אַרויסגענומען דעם טלית און איהם אַרומגעוויקעלט, אַרויסגענומען די תפילין און איהם די רצועה אַרומגעוויקעלט אויף די אונמעכטיגע האַנד, וועלכע איז יעדען מאָל צוריקגעפאַלען, און אַנידערגעלעגט דעם סדור פאַר איהם. זי האָט נאָך געוואָלט וואַרטען ביז ער וועט אָבמורמלען דאָס ערשטע בלעטעל פון דאַווגען, איהם איבערמישען דאָס צווייטע, אז ער זאָל זיך נישט דאַרפען אײנבויגען און מיט די צייהן עס טהאָן, — נאָר זי האָט זיך באַלד דערמאָנט אין נחה׳ן, וועלכע מוז שוין אודאי יעצט ביי די פוהרען זײן, און זי האָט געזעהן ווי נחה האַלט אין אַרויסלעגען אײער פון אַ פויערטעס קאָרב אין איהר קאָרב אַריין, האָט זי אַלעס שטעהן געלאָזט, צוגערוקט נור דאָס וואַרימע טעפּעל מיט די זעמעל נעהנטער צום „חולה“ צו — און צוגעוואָרפען איהם אַ וואָרט: „איך וועל באַלד אַהיים קומען“, איז זי אַרויס אין גאַס.

אַזוי האָט שרה לאה אָבגעלעבט מיט איהר „צרה“ פופצעהן יאָהר. שוין פופצעהן יאָהר ווי זי איז נישט געלעגען אויף אַ בעט און זיך די ביינער אויסגעגלייכט, נור געלעגען אויפ׳ן פּאָדלאָגע, צוגעדעקט ווינטער און זומער מיט איהרע טיכער. יוען זי האָט חתונה געהאַט, האָבען איהר מענשען מקנא געווען. זי האָט גענומען העניך דעם לעהרער, וועלכער האָט געלערענט מיט מיידלאַך עברי אין אָרענטליכע הייזער. זי איז נור געווען אַ פּראָסטע דיענסט דאָן. און טאַקע נאָך דער חתונה איז איהר גאַנץ גוט געגאַנגען, — האָבען זיך גוט געלעבט — כאָטש קיין קינדער האָבען זיי נישט געהאַט. נור וואָס קומט אַרויס, — באַלד איז געשעהען דאָס אונגליק... דער מאַן האָט אַמאָל, אין אַ שעהנעם העלען זומער־טאָג דעם שלאַג געקראָגען און נישט געקענט בעוועגען נישט מיט קיין האַנד און נישט מיט קיין פוס.

זי האָט געמיינט, אז עס וועט אדורכגעהן א פּאָאר וואָכען, א פּאָאר חדשים א פּאָאר יאָהר, — ער ריהרט זיך אָבער נישט, אזוי ווי ער האָט זיך צום ערשטען מאָל אריינגעלעגט אין בעט, אזוי ליגט ער פּופּצעהן יאָהר. היינט גערנקט זי שוין נישט דערפון. זי איז שוין געוואָרען צוגעוואוינט דערמיט — אזוי ווי עס וואָלט געווען שוין פון אייביג אָן — און זי האָט דאָן גענומען די פּרנסה אויף זיך.

און א לעבען האָט זי געהאַט א שווערס. געלאָפען מיט די קערב אייער, פּוטער, היהנער, וואָס זי האָט איינגעקויפט ביי די פּויערים, איבער די גביר'ישע הייזער — און אז זי איז אהיים געקומען, האָט זי קיין היים נישט געהאַט. דאָס „בעט" האָט ער פערנומען. אָרט אויף א צווייטע בעט איז אין קעלער נישט געווען, און זי האָט בעדאַרפט זיין אָן אייביגער משרת ביים חולה, אלעס איהם צום מויל דערלאַנגען, איי־ניגע מאָל בייגאַכט אויפשטעהן, איהם אויפדעקען און צודעקען און איהם זאָכען צו דערלאַנגען. — אין מיטען טאָג, ווי זי האָט די קערב ארומגעטראָגען, פלעגט זי זיך דערמאָנען אָן איהר „צרה", איז זי אהיים־געלאָפען א טעפעל צושטעלען. דעם בעסטען ביסען פלעגט זי פאַר איהם אָבשפּאָרען. און דער „חולה" איז געלעגען — און עסען האָט ער דוקא געוואָלט. ער איז נישט קראַנק געווען, — נור נישט געקענט ריהרען נישט מיט די הענד און נישט מיט די פיס, און רחל־לאה האָט אלץ צו איהם גע'טענה'ט:

— א מענש זאָל ליגען איבערזאַמען! פּרוביר דיך אויפצוהויבען — פּרוביר דיך, אז דו וועסט פּרובירען, וועסטו קענען — א מענש זאָל נישט געהן, נור ליגען.

און הענדיך לעהרער האָט פּרובירט, מיט'ן גאַנצען הארצען האָט ער געוואָלט אויפשטעהן, נעהמען א שטעקען און ארויס אין די גאַס, נור די הענד — ווי שטיינער, די פיס — ווי שטיינער, און ער האָט געהאַט דאָס געפיהל, ווי די אברים זיינע געהען שוין נישט צו איהם: מען האָט זיי אָבגעשניטען פון איהם און זיי ליגען ביי איהם און געהערען צו אַן אנדערען.

נור איין איינציגעס מאָל, — ער געדענקט נישט ווי אזוי עס איז געווען — האָט ער זיך מיט א מאָל געגעבען א הויב אויף, גענומען דעם שטעקען און אַנגעהויבען צו שפּרייזען, און ער האָט געמאַכט צוויי, דריי

שפרייז איבער'ן שטוב און עס איז געגאַנגען, געפּרובירט ווייטער און עס איז געגאַנגען. אַ גרויס ליכט האָט ער מיט אַמאָל דערזעהען — און ווייטער געפּרואוווט, און פּלוצלונג בלייבט ער שטעהן. דער קערפּער ווערט שווער, ער וואַרפט זיך אין גאַנצען אויף זיין שטעקען — און ער פאַלט אום.

אַז רחל לאה איז אויף דער נאַכט אהיים געקומען, האָט זי איהם געטראָפען אויף דער ערד, וואו ער איז געלעגען אויף אַלע פיער — צוגערוקט צום בעט. זי האָט איהם געפרעגט, וואָס עס איז געשעהען, ער האָט נישט געוואָלט זאָגען. — דאָס איז געווען זיין געהיימנים, — און היינט נאָך, אַז ער ליגט אין בעט, קלערט ער נור פון דעם, וואָס ער האָט זיך אַמאָל אויפגעהויבען און איז „געגאַנגען" — און ער רעדט צו זיך אַליין:

— פאַר־וואָס האָב איך געקענט? — פאַר־וואָס האָב איך געקענט? פאַר־וואָס?

אַז רחל לאה הערט איהם טהיילמאָל אַזוי אַליין רעדען צו זיך, פערשטעהט זי נישט וואָס ער מיינט, זאָגט זי צו איהם:

— וואָס רעדסט דו דאָס צו דיר?

דער חולה ענטפערט איהר נישט. ער בעהאַלט דאָס פאַר זיך, דאָס איז זיין סוד....

און קיינער האָט זיך אויף רחל לאה'ן נישט אַרומגעקוקט. אין גאַס, און אין די בכבוד'ע הייזער, וואו זי האָט די קערב אַרומגעטראָגען, האָט מען זי פאַר דעם, וואָס זי האָט אַ קראַנקען מאַן, נישט מעהר געשעצט ווי אַנדערע. זי האָט איהר צרה — יעדער האָט זיין צרה. און אַז רחל לאה האָט טהיילמאָל גענומען רעדען וועגען איהר מאַן, אַז זי האָט, למשל, אין אַ גבירישׁ הויז גע'טענה'ט:

— בעל־הבית'טע, נעהמט פון מיר די אייער, — איך האָב דאָך אַ קראַנקען מאַן, וואָס איך דאַרף צו דערנעהרען, אוי, מיין צרה אין דער־היים!

האָט איהר איהר קאָנקורענטקע אַזוי אָבגעענטפערט:

— גיב נאָר אַ קוק, וואָס זי גיט אָן מיט איהר קראַנקען מאַן! יעדער האָט אַ קראַנקען מאַן, — אַלעס קומט איהר, אַ קראַנקען מאַן!

און רחל לאה אַליין האָט טאַקע איינגעזעהען, אַז די קאָנקורענטקע

האָט רעכט. וואָס איז זיך דאָ צו בעריהמען מיט א קראַנקען מאַן! יעדער האָט זיין „אונגליק“ — און האָט פאר ליעב גענומען איהר גורל — ווי א גאַנץ נאַטירליכע זאַך, און האָט נישט מעהר גערעדט דערפון.

מיט אמאָל האָט זיך ביינאַכט אין דעם געסעל, וואו רחל לאה וואָהנט, געהערט א גרויס געשריי, שכנים זיינען זיך צונויפגעלאָפען מיט א געוואַלד: „וואָס איז?“ — רחל לאה'ס שטימע פערהילכט דאָס געסעל:

געוואַלד, איהר „צרה“ שטאַרבט!

און איהר „צרה“ איז טאַקע געשטאָרבען.

ארויסגענומען איהר „חולה“ און בעהאַלטען אין דער דר'ערד, האָט אייגענטליך רחל לאה אויפגעלעבט. דער קעלער איז געוואָרען גאַנץ אנדערש. אז רחל לאה האָט פריה־מאָרגענס אויסגעקעהרט דעם קעלער און צוגערוימט, איז נישט געווען ווער עס זאָל אָנשפייען און אייבריכטען. ער איז געווען צוגערוימט א גאַנצען טאָג. — אז רחל לאה האָט טאַקע די ערשטע נאַכט איבערגענעכטיגט אין דעם חולה'ס בעט, האָט זי זיך אויפגעהויבען צו־מאָרגענס מיט גלייכערע ביינער, און אז זי האָט פאַרנאַכט זיך אהיים געבראַכט א האלב פונט פלייש, און זיך צוגעשטעלט א יאַיכעל, האָט זי טאַקע דאָס בעסטע שטיקעל פלייש אויפגעגעסען.

רחל לאה איז געוואָרען עפּעס א חשוב'ער מענש אין גאַס, אין נגיד'ישע הייזער. ווייבער האָבען אויף איהר געקוקט און געשאָקעלט טרויעריג מיט'ן קאָפּ אויף איהר: נעבאַך, אַן אונגליקליכע „אלמנה“. און זי אליין האָט זיך אויך אָנגעהויבען אנדערש צו בעטראַכטען, רחמנות געקראָגען אויף זיך, און פלעגט זיך טהיילמאָל, אין א שעה־נעם העלען טאָג, פאַר די ווייבער ביי די פויערישע פוהרען אוועקשטעלען און אָנהויבען צו וויינען: „איך בין דאָך נעבעך אַן אונגליקליכע אלמנה!“ און, אז נחה וויל איהר די אייער פון די פויערטע אויסקויפען, אָדער ביי די גביר'טע אין שטוב, אז נחה ברענגט אריין א הוזן, רופט זיך רחל לאה אַז:

— בעל־הבית'טישע, — איך בין בין דאָך נעבעך אַן אונגליקליכע אלמנה! קויפט עס ביי מיר!

אויף דעם האָט נחה שוין קיין אַנטוואָרט נישט צו געבען און מוז אַבטרעטען דאָס אָרט פאַר רחל לאה'ן.

און רחל לאה האָט אָהן דעם חולה געהאַט אַ גוטען עלטער. די באַקען האָבען איהר אָנגעהויבען רויטליכער צו ווערען, און די ביינער זיינען איהר אויסגעגליכען געוואָרען, און אַז עס איז געקומען אַ שבת, אַ יום־טוב, האָט מען רחל לאה'ן געזעהען אין אַ נייער הויב אין שוהל געהן.

איז נאָך פופצעהן יאָהר, אַז עס איז געקומען י"ז בשבט, האָט זיך אין רחל לאה'ס געסעל געהערט אַ גרויסער יאָמער, ווי עס וואָלט, חלילה, אַן אונגליק געשעהען.

און, אַז מען האָט זיך ארומגעקוקט און געפרעגט: „וואָס איז גע־שעהען?"

האָט מען געזעהען רחל לאה'ן זיצען פאַר די שוועל פון איהר טהיר, מיט אַ געוואַלד און אַ געשריי:

— איך האָב דאָך היינט יאָהר־צייט נאָך מיין „חולה"!

אַ גט

— אין דיין פּנים דערקען איך עפּעס ניט גוטעס, — האָט די אידענע אויסגערופען, ווען איהר מאַן, יודעל, איז אריינגעקומען אין טהיר, נאָך אין שאַפּען־פּעלץ, איינגעהילט און אין שאַל ארומגעוויקעלט.

יודעל האָט גאָר נישט אָבגעענטפערט, האָט זיך אוועקגעזעצט אין פּעלץ און אין פוטער־היטעל, אין די טיעפע קאַלאָשען אויף דעם ערשטען, בעסטען שטוהל וואָס ער האָט געטראָפען; געזעסען, געשוויגען, געקוקט ערגעץ־וואו מיט די אויגען, ווי דאָס וואָלט ניט זיין היים געווען, נור ווי אַן אָפּענע אכסניא, וואו מען ווארט אויף אַ פוהר.

— וואָס שרעקסטו מיר אָב דאָס הארץ — פאַר וואָס זאָגסטו ניט?

— האָט דאָס ווייב מיט איין אָטהעם אויסגערופען. — די באַקען איהרע זיינען רויט געוואָרען, און די ווייסע האָרלעך אויף די צוויי ווערצעלעך, וואָס זי האָט געהאַט ביים ווינקעל פון די אויבערשטע ליפּ האָבען זיך אויפגעשטעלט.

דער מאַן האָט נאָך אַלץ געשוויגען.

— איך שרעק דאָך מיך טאַקע — האָט דאָס ווייב מיט הארץ־קלאַפּען געזאָגט, — וואָס זאָל עס הייסען — חלילה — דאָך נישט „דאָס“! האָט די אידענע ניט מיט אַ מענשען־קול אויסגערופען.

דער מאַן האָט טרויעריג מיט׳ן קאָפּ געשאָקעלט, קוקענדיג אויף אַן אנדער ווינקעל.

— אוי מאַמע! — האָט די אידענע אויסגעשריען און זיך אויך אוועקגעזעצט אויפ׳ן ערשטען בעסטען שטוהל.

אזוי זיינען זיי ביידע זיצען געבליבען אַ פּאָר מינוט ניט ריידענדיג איינער צום צווייטען אַ וואָרט, און ניט קוקענדיג איינער אויפ׳ן צווייטען.

נאָך דעם ערשטען אויגענבליק איז די אידענע ארויס אין אַ שטראָם טרעהרען:

— אַ בראָך איז נאָך מיר! — וואָס האָב איך דערלעבט! — און מיט אַ פּנים פול מיט טרעהרען, און כליפּענדיג אויפ'ן קול האָט די אידענע די נאָז זיך געווישט און געזאָגט צום מאַן:

— האָסט אודאי ניט געזאָגט, יודעל, — אוי, האָסט אודאי ניט געזאָגט. —

— געזאָגט, גערעדט, גע'טענה'ט — מאַכט דער איד מעהר מיט די הענד ווי מיט'ן מויל, אַ בפירוש'ער דין — האָט דער רבי געזאָגט, — אַז מען וואוינט מיט אַן אשה צעהן יאָהר אָהן קינדער, מוז מען זיך גט'ן, — אפשר וועט זי אויך געהאָלפען ווערען, — אפשר איז עס ניט געווען קיין גלייכער זיווג.

— געהאָלפען ווערען — האָט די אידענע געכליפּעט, — אַ בראָך נאָך מיינע יאָהר! ווי קען איך געהאָלפען ווערען? ווער קען מיר העלפען? אַ פערוויסטע גרושה — ווער וועט מיר העלפען? אָבגעלעבט מיט אַ מאַן צעהן יאָהרען — אוי, טהו אויס, יודעל, דעם פעלץ, וועסט דיך נאָך, חלילה, פערקיהלען — זאָגט זי מיט דעם זעלבען כליפּענדען טאָן, בעמערקענדיג ווי איהר מאַן זיצט אין פעלץ.

יודעל האָט זיך אויסגעטהאָן דעם פעלץ אָהן ווערטער, — ער איז געבליבען שטעהן אַ חסיד'ישער יונגער מאַן, מיט אַ שוואַרץ־דונקעל בערדעל, — כמעט נאָך אַ בחור נאָכ'ן אויסזעהן — און האָט זיך אוועקגעזעצט אויף זיין פריהערדיג אָרט, שטיל, ווי אַ פרעמדער.

פון איהר געוויין איז די שכנה אַריינגעקומען, האָט נאָך געהאַלטען אַ טעפּעל אין האַנד, און מיט אַ נייגיעריגע מינע האָט זי געוואָרפען אַ בליק אויף יודעל'ן און געפרעגט די וויינענדיגע אידענע:

— וואָס האָט ער געזאָגט, דער רבי?

— גט'ן, אוי נעהע־קרוין, גט'ן, וועה איז נאָך מיר, גט'ן, — האָט די אידענע געכליפּעט.

— אוי, מאַמע קרוין! — האָט די שכנ'טע די באַקען געקניפּען, — אַזאַ אונגליק! אַזאַ אונגליק! — אָבער אין אַ מינוט אַרום דערמאַנט זי זיך, — זעהט, איהר זאָלט מיר לעבען, וואָס לאָזט איהר זיצען אייערען, ער איז דאָך פון וועג אָנגעקומען, ער האָט דאָך אודאי היינט נאָר נישט אין מויל געהאַט.

— איך ווייס דען וואָס עס טהוט זיך מיט מיר? נאַ, ווערט דאָס יאַהעל פערברענט — איז די אידענע צוגעלאָפען צום קיך.

מיט טרעהרען אין די אויגען, און מיט דעם זעלבען כליפענדיגען קול האט זי צום טיש געגרייט, געהייסען יודעל'ן ער זאל זיך וואשען. יודעל האט עס געטהאן, שטיל, שווייגענדיג, ווי א פרעמדער און האט זיך ביים טיש אוועקגעזעצט.

די שכנ'טע האט נאך עפעס געזאגט, געקרעכצט און איז ארויס פון שטוב.

אז דער יונגער מאן איז געזעסען ביים טיש, האט זיך דאס ווייבעל אוועקגעזעצט געגען איהם, און האט אנגעהויבען צו ריידען מיט דעם זעלבען כליפענדיגען קול:

— וואס וועט זיין פון געשעפט? ווער וועט דאס האלטען?, און מיט די „שטעדט" אין די שוהל, — וועה איז נאך מיר! ווער וועט דאס אלעס, די כלים, דאס ווירטהשאפט — האט די אידענע געוויינט, ווייזענדיג ארום אויף דער בעל־הבתי'שקייט, וואס איז אין שטוב.

— מילא, עס וועט דאך זיין א דין תורה, ווי דער רב וועט פסק'ענען אזוי וועט זיין, — האט דער יונגער מאן אבגעענטפערט מיט דעם זעלבען שטילען טאן.

— און, מיט דיר, יודעל, און מיט דיר? — שאקעלט די אידענע מיט'ן קאפ און א נייער שטראם טרעהרען גיסען זיך איהר אויס פון די אויגען. באלד דערמאנט זיך אן עפעס די אידענע, אז ער איז א מאנס־פערשוין — פאר'ן גט... און האלט זיך צוריק.

דער יונגער מאן האט הויך געבענשט.

נאכ'ן בענשען האט ער גענומען די גמרא און אנגעהויבען צו לערנען. איהם איז געווען שלעכט צו קוקען אויפ'ן ווייבעל, ווי זי ליידעט, — ריידען מיט איהר האט ער ניט געהאט וואס. צייט נאך דער חתונה האט ער מיט איהר ווייניג וואס גערעדט. וואס איז דא צו ריידען מיט אן אשה? געלעבט ווי א אידישער חסיד'ישער יונגער מאן דארף לעבען מיט אן אשה, אין צניעות, אין ריינקייט — מן הסתם איז עס געווען א גאט־זאך, זיי האבען קיין קינדער ניט געהאט. אייגענטליך האט ער גאר ניט אזוי זעהר געוואלט האבען קיין קינדער. קינדער — יא, ווי הייסט? מען איז דאך א איד, א איד מוז האבען קינדער, — אבער די קינדער האבען איהם ניט געפעהלט, דאס ווייבעל איז געווען א כשר אידיש ווייבעל, דעם דין געהאלטען און ליעב געהאט דעם מאן, ווי דער אידישער דין איז. איז ער געפאהרען איין מאל צום רבי'ן, א צווייטען

מאָל, געבעטען אויף קינדער — האָט מען איהם געהייסען וואַרטען, און אז עס זיינען פול געוואָרען די צעהן יאָהר, האָט דער רבי זיך גט'ן געהייסען, נאָכ'ן אידישען דין. אז דער רבי האָט געהייסען, און דער דין איז אזוי — וואָס איז דאָ א סך צו קלערען? מיר זיינען דאָך אידען — און מילא! און זי — דאָס ווייבעל, פערשטעהט דאָך אויך גאַנץ גוט, אז עס איז ניט אַנדערש צו מאַכען, והא ראיה, זי איז דאָך מקבל באהבה, א אידיש ווייבעל... נור א גרוים רחמנות איז איהם געווען אויף איהר, אויף זיך — האָט ער געלערענט מיט א הויך קול, געזונגען די גמרא, אום א ביסעל זיך צו פערגעסען, און גלאַט אזוי, מיט א אשה אין שטוב. — — —

זי האָט זיך איינגעהערט צו זיין גמרא־נגון און דאָס האַרץ האָט איהר נאָך מעהר געקלעמט. דעם גמרא־נגון האָט זי געהערט צייט ער איז ביי איהר פאָטער צו גאַסט געווען, און יעצט ווערט ער איהר זיין א פרעמדער, א ווייטער. דער גמרא־נגון איז שוין ניט איהרער, ניט איהר מאַן'ס. און זי איז אַרוים מיט א נייעם געוויין.

— פאַר וואָס האָב איך דאָס דערלעבט, טאַטע אין הימעל! וועניג בושה האָב איך געהאַט וואָס איך בין אַן עקרה, וואָס דו האָסט מיר קיין קינדער נישט געגעבען — דאַרפסטו מיר דעם מאַן צונעהמען? מיט וואָס האָב איך זיך אזוי פערזינדיגט ביי דיר?

דעם יונגען מאַן האָט געשניטען אין האַרץ איהרע ווערטער. ער האָט אויף איהר גרויס רחמנות געקראָגען. צעהן יאָהר אָבגעלעבט מיט אַן אשה, א אמת אידיש ווייבעל געווען, א צדקת — האָט איהם אָבגע־היט ווי אַן אויג אין קאָפּ — האָט ער אַרויפגעלעגט דאָס טיכעל אויף דער גמרא און האָט זיך אָנגעהויבען צו דרעהען איבער דער שטוב, און גערעדט צום ווייב:

— וויין נישט, שרה'לע, וויין נישט, מסתמא איז עס דאָך א גאָט־זאַך. מיר זיינען דאָך אַלע אין זיין האַנד, וואָס זאָלען מיר טהאָן? און אפשר איז עס גאָר צום גוטען, אפשר בין איך ניט דיין זיווג, און גאָט וועט דיר נאָך העלפען, און דו וועסט דיין זיווג געפינען, און וועסט נאָך האָבען כשר'ע קינדער, אידישע קינדער, ווי דו האָסט עס פערדיענט.

ער האָט ניט בעמערקט ווי ער האָט זיך דערנעהנטערט צו איהר,

און האָט די האַנד אויסגעשטרעקט און האָט זי געגלעט איבער די האָאר, איבער די באַקען, איבער די אַקסעל, ניט קוקענדיג אויף איהר.

— דו ביזט דאָך אַ כשר אידיש ווייבעל — זאָגט ער ווייטער — איך ווייס דאָך, אז דו ביזט אַ צנועה און גאָט וועט דיר העלפען — און אודאי וועט ער דיר העלפען — און טרעהרען קאַפּען איהם פון זיינע אויגען אויף איהרע האָאר.

זי איז געשטאַנען נעבען איהם. זי האָט זיך געלאָזט טרייסטען, האָט שטיל אָבגעהעשעט — דאָס ערשטע מאָל זייט זייער תתונה, רעדט ער צו איהר אַזוי ליעב און טרייסט זי, און איהר איז גוט געווען, האָט זי שטיל געוויינט:

— אוי, יודעל, יודעל, מיין יודעל, מיין איינציגער, איינציגער יודעל!

און ער האָט זי געגלעט איבער'ן פּנים, איבער די האָאר, איבער די פּלייצעס אָהן ווערטער, אָהן ווערטער...

נאָר באַלד האָט ער זיך דערמאָנט, אז עס איז אַן אשה, און נאָך פאַר אַ גט, איז ער פּלוצלונג אַוועק ,געזעצט זיך צו דער גמרא און געלערענט מיט אַ הויכען זינגענדיגען ניגון.

„אמר אביי!“...

און זי איז שטיל געזעסען אין אַ ווינקעל, איינגעהאָרכט זיך צו זיין גמרא־נגון און שטיל געוויינט.

אין איינינע טעג ארום האָט זיי שלמה בעל־עגלה'ס וועגעלע גע־פיהרט צו דעם נאָהענטסטען שטעדטעל, וואָס איז ביים טייך סוכאָטנע (דורך דעם מעג מען זיך דאָרט גט'ן), צום רב, צום גט. זי איז געזעסען אין איין ווינקעל און האָט געוויינט. און ער איז געזעסען אין אַ צווייטען ווינקעל און האָט געוויינט. און ווייבער זיינען ארום דעם פוהרעל געשטאַנען און האָבען זיך די הענד געבראָכען, און האָבען געקוקט איינע אויף די אַנדערע, ווייזענדיג מיט די פינגער אויף שרה'לען, אויף דעם אונגליק וואָס האָט איהר געטראָפען, און שלמה בעל־עגלה מאַכט צו די ווייבער ארום פוהרעל:

— זעהט, זעהט אז איהר זאָלט זיך ניט מיטכאַפּען מיט מיר אויף מיין וועגעל אין שטעדטעל אריין צום גט.

אָנגעקומען אין דעם שטעדטעל, צום רב, — דער רב האָט גאָר ניט

געפּרופט שלום מאַכען צווישען מאַן און ווייב — עס איז אַ גוט מצוה. — ביים גט איז געווען אַזאַ געוויין ווי ביי אַ מת, און אַלע ווייבער הינטער דער שוהל האָבען מיטגעוויינט.

נאָכ'ן גט. מען דאַרף אַהיים פאָהרען. מאָר מען דאַרף שוין ניט זיצען אין איין פוהר, — איז ער אַהיים געפאָהרען מיט שלמה בעל־עגלה, און זי האָט געוואַרט אויף אַ צווייטע פוהר, און אַז יודעל איז געזעסען אויפ'ן וואָגען, האָט זי איהם נאָכגעשריען :

— פערבינד דיר דעם האַלז, יודעל, זאָלסט זיך חלילה ניט פערקיהלען.

— וועה איז מיר, אַ פרעמדען מאַנספערשוין ! — זאָגען די ווייבער וואָס שטעהען דערביי, — עס איז דאָך שוין נאָכ'ן גט !

— איך וויים דען וואָס איך טהו ? — קלאָגט די געגט'ע — אַ פרעמדען מאַנספערשוין !

די משוגענע מאַמע

עס איז געווען אַ ווינטערדיגער פאַרנאַכט.

די קינדער זיינען געזעסען אַרום טיש אין חדר און האָבען זיך מעשיות דערצעהלט פון שדים. דער רבי איז נישט געווען. ער איז געגאַנגען מעריב דאַוונען אין בית־המדרש. דאָס לעמפּעל האָט זיך נאָך נישט געהאַט צוברענט, און די קינדער, זיצענדיג אַרום דעם טיש האָבען זיך אָבגעשאָטענט אויף די געגענאיבערדיגע וואַנד. די בעוועגענדיגע הענדטלעך האָבען מאָדנע שאָטען געוואָרפען אויף די ווענד, וועלכע האָבען זיך געריסעוועט אויף דעם טונקעל גרויען טלאָה אין געשטאַלטען פון נאַכטיגע שדים...

די קינדער זיינען איבערגעגאַנגען פון דעם שמועס פון די שדים אויף טויטע מאַמעס. פערצעהלט האָט נחמ'קע דער יתום. ער האָט ערשט נישט לאַנג אויפגעהערט קדיש צו זאָגען, און די קינדער האָבען איהם שטאַרק מכבד געווען. האָט איהם ווער שלעכטס געטהון, האָט ער איהם באַלד איבערגעבעטען מורא האָבענדיג, אַז זיין געשטאָרבענע מאַמע זאָל נישט קומען ביינאַכט צו איהם און ווערגען...

אין אַ ווינקעל טיש איז געזעסען חיים'ל, אַ קליין יונגעל פון אַ יאָהר צוועלף, ער איז געזעסען אין שכנות מיט נחמ'קען, האַנד ביי האַנד האָט ער זיך אָנגעריהרט מיט איהם און האָט געפיהלט אַ נאָהענטקייט עפּעס מיט נחמ'קעס געשטאָרבענע מאַמע... ער איז דאָך אַ חבר מיט נחמ'קען, וועט זי פאַר איהם אויך דאָרט בעטען אין הימעל...

דעם יונגעל האָט זיך געוואָלט וויינען — האָט ער זיך אָבער פערשעהמט פאַר די חדר־יונגלעך. די חדר־יונגלעך האָבען אַלע אין איינעם ווייטער פערצעהלט פון זייערע מאַמעס. ער האָט זיך פיעל מאָל געוואָלט אריינמישען אין שמועס. נאָר איהם האָט זיך געדאַכט, אַז די קינדער לאַכען איהם אויס, קוקען אויף איהם און טייטען מיט די פינגער...

דער רבי איז פון בית־המדרש צוריק געקומען.

דאָס קליינע לעמפּעל האָט געלויכטען, דאָס טישעל מיט די קינדישע פּנים׳לעך זיינען געוואָרען בעלויכטען, זיי האָבען געקוקט אין די גרויסע גמרות, אין די לאַנגע בייטען אויסגעזייעט מיט גמרא אותיות, וואָס האָבען דערמאָנט אָן די לאַנגע ווינטער נעכט...

— זאָגט׳ס קינדער — האָט דער רבי אויסגערופען און זיין לאַנגער דאַרער שטערען האָט זיך אָנגעהויבען שאָקלען מיט איין טאַקט איבער די וואַנד.

— שמע מניה תלת... „וועט דאָך זיין געדרונגען דריי זאַכען“ — האָט זיך דערהערט אַ כאָר פון קינדישע קול׳כעלעך.

חיים׳ל האָט זיך אויך מיטגעשאָקעלט מיט די קינדער.

...טרינה משוגענע !... טרינה משוגענע !...

ווער רופט דאָס אין זיינע אויערען ? ער קוקט זיך אום.

...דאָרט ביי דעם פּלומפּ... אין צוזאַנגענעם שניי שטעהט זי, און רייסט זיך די האָר פון קאָפּ...

ווער איז עס, טרינה משוגענע, צו זיין מאַמע ?

ניין, דענסטמאָל איז זי נאָך נישט געוועזען די משוגענע טרינה. דענסטמאָל איז זי דאָך זיין מאַמע געוועזן.

פרייטיג צונאַכטס, די ליכט ברענען אין די לייכטערלעך, די חלות זיינען צוגעדעקט מיט׳ן חלה־„צוועלעכיל“, און דער רויטער קדוש־וויין פונקעלט זיך אין פלעשעל. די מאַמע זיצט, אויפ׳ן קאָפּ דאָס הייבעל מיט די ווייסע בענדער.

ווער ? זיין מאַמע ?

„...טרינה משוגענע שטעהט ביים שווארצען פלאָט. אזוי איינגעריכט, אזוי ברודיג. און די הייטלעך פון די אויגען זיינען אויפגעריסען, און פון די אויגען־הייטלעך גיסען זיך טרערען. אין דער האַנד האַלט זי אַ סדור מיט אָבגעפליקטע הושענות, אויפ׳ן קאָפּ האָט זי אַן׳אַלטען פּריצישען קאַפּעלוש, און די יונגען צופּען ביים קליד, ביי דער טוך...“

— אוועק זאָלט איהר געהן, יונגען, אוועק...

— טרינה משוגענע ! טרינה משוגענע !

זי וויינט, זי לאַכט...

אָמר אביי — האָט אביי געזאָגט... האָט אביי געזאָגט.

— וואָס האָט ער געזאָגט אביי ? — פרעגט דער רבי.

— האָט אביי אזוי געזאָגט — אזוי געזאָגט...

...די משוגענע טרינה האָט א שווארץ סאמעטעל אויפ'ן האלז — דער אָרבעל איז אָראָבגעריסען, און אז זי געהט, שלעפּט זיך איהר .נאָך א בלאָטיגער שלומפּער...

א מאָל איז ער אהיים געקומען אויף דער נאכט פון חדר, א קליין יונגעל איז ער נאָך דענסטמאָל געווען ווי שלמה'לע דעם רבי'נס. דער בעהעלפער האָט איהם אָבגעפיהרט. די מאמע איז געזעסען ביי דעם ווינטער־לאָמפּ און האָט די ווארעמע וועש אונטערגעשטריקט. אין דעם אויוועז האָבען זיך עפּעלעך געבראָטען, די מאמע האָט איהם אן עפּעלע געגעבען. ביים ליכט פון לאָמפּ האָט ער דער מאמעס האלז געזעהן. ער איז אזוי ווייך געווען — אזוי ווייס. די מאמע האָט א שווארץ פלעקעל אויפ'ן האלז, און, אז זי לאכט, לאכט דאָס פלעקעל מיט, און אז זי איז משוגע, איז דאָס שווארצע פלעקעל אויפ'ן האלז אויך משוגע. משוגע? איז דאָס שווארצע פלעקעל אויפ'ן האלז אויך משוגע?

די מאמע האָט איהם געקושט... ניין, טרינה די משוגענע ליגט אין מטה אויפ'ן גוטען אָרט... יונגען לויפען נאָך... דאָרט אין דער קיך, ביים ווינקעל זיצט זי..

— חיים'ל, וואו האלט מען?

— דאָ — טאפּט דאָס איינגעל מיט די האנד אין דער גמרא.

— שייגעץ איינער! און דער קאנטשיק שפּרינגט ארום איבער'ן קינד'ס פּנים.

— מאמע לעבען, מאמע קרוין — וויינט דאָס קינד

— „...ווי ער רופט די משוגע'נע מאמע..."

די קינדער לאכען.

— מתקיף ליה רב פּפּא — האָט רב פּפּא א קשיא געפרעגט.

— וואָס האָט רב פּפּא א קשיא געפרעגט? הער, חיים'ל?

— אז צוויי זיינען געגאנגען אויפ'ן וועג, נו, נו...

...ביי נאכט איז געווען, און שווארץ איז געווען די נאכט. אזוי שווארץ, מאמע קרוין! א רעגען האָט געגאָסען, פון אויבען און פון אונטען...

ער איז אהיים געלאָפען פון חדר, איינגעוויקעלט אין דעם קאפּעטיל אויפגעשטעלט דעם קראָגען איז ער געלאָפען...

און זי איז וואָס אַ מאָל נעהענטער צוגעקומען צו איהם, זי האָט געקוקט אויף איהם...

און ער האָט דערנסטמאָל אַזוי רחמנות געקריגען אויף זיין מאַמען, אַזוי רחמנות... גאָט איינציגער!

זי האָט איהם ביי דער האַנד אָנגענומען.

ער האָט אַ ציטער געגעבען. ער האָט זיך דערשראָקען און איז ענטלאָפען פלינק... פלינק...

און איהם דאַכט זיך, אַז זי איז איהם נאָכגעלאָפען. און איהם דאַכט זיך, אַז די האָר האָט זי געהאַט צופלאָשעט, און די הענד האָט זי פערשפּרייט, און איז איהם נאָכגעלאָפען, נאָכגעלאָפען...

און ער איז פלינק ענטלאָפען.

— חיימ'ל, חיימ'ל — האָט זי איהם נאָכגעשריגען...

יאָ, ער האָט געהערט איהר קול...

זי האָט געוויינט, זי האָט געלאַכט...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

טרינה די משוגענע קומט יעדען טאָג און שטעלט זיך אַנידער פאַר זייער טהיר און וואַרט. איינמאָל האָט ער געהערט, ווי שיינדעלע די שכנה'טע האָט אַזוי געזאָגט: „אַ מאַמעס אַ האַרץ לאָזט נישט רוהען: משוגע, און דאָך קאָן זי אָן די קינדער נישט פערגעסען"...

און דער טאַטע קומט אַרויס מיט אַ פּאַסעק און טרייבט זי אַוועק, זי שטעהט און קוקט אויף איהם. דערזעהט זי אַ קינד, איהם, אָדער זיין שוועסטעריל, שטרעקט זי די הענד אויס, און רופט עפּעס, און וויל עפּעס, וויינט זי, לאַכט זי...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

דאָס יונגעל האָט אַ ציטער געגעבען, זיין קינדיש גופ'ל איז פון ד'ער באַנק אויפגעשפּרונגען.

— וואָס טהוט זיך מיט דיר, שייגעץ! קיין איין וואָרט זאָגסט דו דאָך ניט, און דער קאַנטשיק איז געפאַלען איבער זיין פּנימ'ל...

דאָס יונגעל האָט אָנגעהויבען צו וויינען.

איהם האָט זיך געלוסט צו וויינען, לאַנג וויינען, לאַנג און לאַנג, און אין וויינענדיג האָט ער זיך געפונען ביי זיך אין דערהיים.

זיי האָבען נאָך דערנסטמאָל געוואָהנט אין דער אייגענער שטוב, וואָס זיי וואָהנען איצט. די מאַמע זיצט תמיד אויף דעם קיכען-בענ-

קעלביים אויוועז און קוקט אויף דעם פוס פון טאטענס בעט. שטענדיג קוקט זי אויף דעם פוס, דורך גאנצע טעג, אזוי ווי זי וואלט עפעס דארט געזוכט, און האט זיך ווער צווישען איהר און דעם פוס אוועק־געשטעלט, האט זי געקוקט מיט אזעלכע רחמנות׳דיגע בליקען...

דער טאטע איז בייז, שילט אלע, שלאגט אלע...

די עלטערע שוועסטער סוד׳עט זיך מיט דער מומען.

שכנות קומען אריין, קוקען אויף איהם און קרעכצען...

טייל מאל קומט ער אהיים אויף דער נאכט פון חדר, מיט דעם לעמפעל אין דער האנד. אין דער שטוב איז טונקעל. עס איז קיינער נימא, נאר די מאמע זיצט איינע אליין ביים קיכען־ווינקעל און קוקט אויפ׳ן פוס.

ער געהט צו צו איהר: מאמע.

זי רופט זיך גאר נישט אן.

ער הייבט אן צו וויינען פאר דער מאמע: מאממע מאמ־מע!...

זי רופט זיך גאר נישט אן... נאר קוקט אויפ׳ן פוס פון טאטענס בעט...

קומט אריין די עלטערע שוועסטער, און גיט איהם ברויט מיט פאווידלע.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

ער האט שוין אן אלעם פערגעסען.

אין הויף איז זיך א סוכה געשטאנען, א סוכה נאך פון סוכות.

די מאמע איז אליין אין דער סוכה... ניין... דענסטמאל איז זי שוין טרינה די משוגענע געוועזן...

און מען שלאגט זי יעדען טאג מיט שטריק, מיט שטיקער העלצער.

ער זעהט, ווי מען שלאגט זיין מאמע, דער טאטע אליין שלאגט, די פעטער שלאגען... און די מאמע רייסט די האר פון קאפ, אבער ניין, זי איז גאר רוהיג, גאנץ רוהיג נאר זי קוקט אויף איין ארט מיט אויס־געגלאצטע אויגען.

ביי נאכט הערט איהר טייל מאל ווי זי וויינט... „מ׳דארף זי שלא־גען", מען זאגט, אז עס איז אזא רפואה.

מען גיסט איהר קאלט וואסער אויפ׳ן קאפ.

און זי ציטערט אזוי.

מען דארף עס. עס איז אזא רפואה.

מען מעג שלאָגען אַ מאַמע ? יאַ, מען מעג ?...

— —

און אַ מאָל ביי נאַכט, אין זעהר אַ פינסטערע נאַכט. די שדים מוזען שפּאַצירען אין די גאַסען אין אַזאַ נאַכט, און די מאַמע איז אַליין אין סוכה צווישען די שדים...

רבונו של ע"לם.

אויף דער סוכה איז קיין מזוזה ניטאָ, קיין קריאת־שמע האָט זי אויך ניט געלייענט, אוי, פיעל שדים מוזען דאָרט זיין...

ער האָט זיך צוגע'גנב'עט צו דער סוכה, און האָט געהערט ווי עס ברומט ארוים פון דער סוכה...

עפּעס אַזוי שרעקליך...

אַ גאַנצע נאַכט האָט ער דענסטמאָל ניט געקענט שלאָפען, פון דער סוכה ברומט עס אַרוים...

ווער ברומט, די מאַמע צו די שדים ברומען ?

— —

אַ מאָל האָט מען איהם פון דער היים אַוועקגעפיהרט, איהם מיט זיינע צוויי שוועסטער, צו דער מומע נחה. און דער טאַטע איז ערגעץ־וואו געהאַט אַוועקגעפאָהרען.

די מאַמע איז עפּעס שוין ניט געווען. זי איז ניט געשטאָרבען, מען האָט זי ניט אויפ'ן גוטען אָרט געפיהרט, נאָר זי איז שוין אוים מאַמע געוואָרען...

עפּעס לויפט זי אין גאַס אַרום. יונגען לויפען איהר נאָך. מען וואַרפט איהר שטיינער נאָך. און זי שטעהט אַ גאַנצען טאָג אַליין ביי דעם פּלומפּ...

זעהט ער זי — אַנטלויפט ער פלינק אַהיים, אַז ער זאָל זיך מיט דער מאַמע ניט צוזאַמען בעגעגענען.

עפּעס וואָלט ער יאָ געוואָלט זיך מיט דער מאַמע צוזאַמען טרעפען, נאָר ניט אויף דער גאַס. ערגעץ־וואו דאָרט, אין אַ בעהאַלטען אָרט, אַז עס זאָל קיינער, קיינער ניט זעהן...

דענסטמאָל וואָלט ער צוגעגאַנגען צו איהר אין דער שטיל, גאָר אין דער שטיל, ער וואָלט זי ביי דער האַנד אָנגענומען און וואָלט אַזוי געזאָגט :

— מאַמע... מאַמע...

און וואָלט פלינק ענטלאָפען.

— פאַר וואָס? עס איז דאָך אַ מאַמע, מיין מאַמע!

ניין, ענטלאָפען וואָלט ער נישט. ער וואָלט געשטאַנען.

ער שטעלט זיך פאָר, ווי ער וואָלט געשטאַנען — אָט געה איך צו איהר, אָט אַזוי, נעהם זי אָן ביי דער האַנד.

אַ משוגענע האַנד — — פלינק...

— פערמאַכט די גמרות, נעהמט די סדורים — זאָגט דער רבי. די קינדער שטעהען און דאַווגען מעריב.

„והוא רחום יכפר עון..."

— פאַר וואָס וואָלט איך ענטלאָפען? — עס איז דאָך מיין מאַמע! מיין מאַמע, מיין מאַמע...

די קינדער האָבען זיך שוין די קאַפּאָטקעלעך אָנגעטהון. די לאָמטערען גענומען אין די הענד און זיינען אַהיים געגאַנגען.

אַ גרויסע לבנה וואַנדעלט אין הימעל, די לבנה קוקט צו איהם אַראָב מיט אַזוי פיעל רחמנות. איהם דאַכט זיך, אַז די לבנה האָט אויך אַ משוגענע מאַמע, דורך דעם חבר'ט זי זיך מיט איהם...

איז ער אָנגעקומען אין קליינעם ליקעל אריין, פאַר זייער הויז, איז ער פלוצלונג שטעהן געבליבען. ביי דער וואַנד אָנגעלעהנט היג־טער די רינע איז זי געשטאַנען, טרינה די משוגענע...

דעם קאָפּ האָט זי אַרויסגעשטאַרט פון דעם שוואַרצען צוריסענעם טוך און האָט דאָס ערגעץ־וואו געגלאָצט מיט די אויגען...

צוגעהן, צו נישט צוגעהן?

זי קוקט אויף איהם. דער מאַמעס בליק, זי שווייגט. נאָר דאַכט זיך זי שמייכעלט. וואָס שמייכעלט זי?

— מאַמע, מאַמע, דו ביסט מיין מאַמע? יאָ? האָט דאָס יונגעל געפרעגט און אומגעקוקט זיך, אויב קיינער הערט נישט, אויב קיינער זעהט נישט.

זי האָט זיך גאָר נישט אָנגערופען.

ער איז נעהנטער צוגעגאַנגען צו איהר, הארט נעבען איהר:

— דו ביסט מיין מאַמע? יאָ? דו ביסט?

זי האָט זיך גאָר נישט אָנגערופען, נאָר מיט די אויגען ערגעץ־וואו געגלאָצט...

— פאַר וואָס ביסט דו נישט אין דער היים? פאַר וואָס לויפסט דו אין די גאַסען אַרום?

זי האָט זיך גאָר נישט אָנגערופען...

— טאַמע, פאַר וואָס שווייגסט דו? פאַר וואָס?

און דאָס יונגעל איז אַרויסגעבראָכען מיט אַ געוויין.

נאָר זי האָט זיך גאָר נישט אָנגערופען...

— ווילסט עסען? יאָ, ווילסט עסען? זאָג, ווילסט עסען?

זי האָט זיך גאָר און גאָר נישט אָנגערופען.

ער איז אַריין פלינק אין דער שטוב און געזאָגט „גוטען אָבענד“.

אין שטוב איז אומעטיג געווען און טרויעריג. דער טאַטע איז געזעסען ביים טיש און האָט עפּעס גערעכענט. די עלטערע שוועסטער איז געשטאַנען ביי דער קיך, און האָט עפּעס געקאָכט.

— חיימ׳ל, ווילסט עסען? — האָט איהם די שוועסטער געפרעגט.

ער האָט זיך אומגעקוקט, אויב דער טאַטע הערט נישט, איז צוגעגאַנגען צו דער שוועסטער:

— לאה, די מאַמע שטעהט אין דרויסען.

די שוועסטער האָט נאָר פערביסען די אויבערשטע ליפּ מיט די ציינער, און האָט געוויזען מיט׳ן פינגער אויפ׳ן טאַטען...

חיימ׳ל האָט גענומען די צוויי שטיקלעך פּוטער מיט ברויט, וואָס די שוועסטער האָט איהם געהאַט אָנגעשניטען, און אַרויסגעטראָגען דער מאַמען.

ער האָט זיך אומגעקוקט, אויב קיינער זעהט נישט, איז ער צוגעגאַנגען צו איהר, און דערלאַנגט איהר די שטיקלעך ברויט.

זי האָט זיך גאָר נישט אָבגערופען.

— עס, ביסט דאָך הונגעריג.

ער האָט איהר די שטיקלעך ברויט אויף די האַנד געלעגט: נעהם, ביסט דאָך הונגעריג.

זי האָט ערגעץ וואו ווייט געגלאָצט מיט די אויגען, ווי זי וואָלט געקוקט אין אַ פרעמד לאַנד.

אַ ברוגז

מיט אַ פערביטערט האַרץ בין איך פון דער היים אַוועקגעלאָפען און געלאָזט זיך געהן נאָך ליענטשיץ צו מיין מוהמען נחת־פערלען.

געוועזען איז עס איינער פון יענע טעג, וואָס נאָך דעם וועטער איז שווער צו וויסען, אויב עס איז אַ ווינטער אָדער אַ זומער־טאָג: דער הימעל איז גרוי בעוואָלקענט, די ערד פייכט און דער שטח איז מיט אַ שווערער לופט אַנגעפילט.

דער וועג, וואָס איך געה אויף איהם, ציהט זיך שטום־טויט ווייט אַוועק, און אין דעם ראַוו וואָס איז צווישען דעם וועג און די ווייטע בעוואָלקענטע פעלדער, פאַשען זיך קיה און פערד. נעבען זיי זיצען קליינע שקצים'לעך, איינגעקאָרטשעט אין ברייטע פאַטערישע וועסטען, און קוקען אויף מיר נאַרעדיג ארויס פון אונטער די טיעפע היטלען, וועלכע זיינען אריבערגעצויגען איבער זייערע אויערען. עס גלוסט זיך זיי נישט, זעהט זיך אויס, אין אַזא וועטער מיט מיר צו טשעפען, און זיי לאָזען מיך רוהיג ווייטער געהן. באַלד איז אַ קאַרעטע דורכגעפאָהרען, און איך האָב געוואָרפען אַ בליק אין די קאַרעטע אריין. איניווענינג ליגט עפּעס אַ הערר אויסגעצויגען אויפ'ן געזעס, און קוקט שטום אין אַ צייטונג אריין, וואָס איז איבער זיינע קניה אויסגעשפּרייט. באַלד איז די קאַרעטע מיט דעם הערען אויף דעם וועג ווייטער אַוועקגעפאָהרען.

איך געדענק, אַז דענסמאָל, געהענדיג אויפ'ן וועג, האָב איך עפּעס פון אַ זאַך געקלערט, וואָס האָט מיך שטאַרק דערשראָקען און פערשעמט; איך האָב ביי מיר געקלערט, אַז ווען איך וואָלט חלילה אַ יתום געווען, מיין מאַמע וואָלט, חלילה, אויפ'ן „גוטען אָרט“ געלעגען, וואָלט איך זי אַזוי ליעב געהאַט, אַזוי ליעב! באַלד אָבער, האָב איך מיך דערמאָנט, אין וואָס פאַר אַ זאַך איך קלער, און איך האָב מיך אין זיך זעלבסט פערשעהמט: „שטיק גולם, נאַר — האָב איך צו מיר געטענה'ט, — ווער וויל דאָס האָבען, אַז אַ מאַמע זאָל שטאַרבען? ווער?“

באלד האָב איך מיך אליין געטרייסט, אז איך מיין חלילה נישט דאָס. וואָס הייסט א מאמע זאָל שטארבען! איך מיין עפּעס גאָר אנ־דערש; אז עס שטארבט חלילה ביי ווער א מאמע, איז דאָך אזוי נישט גוט, גאָט איינער!

און געדאכט האָט זיך מיר דענסמאָל, אזוי ווי מיין אייגענע מאמע וואָלט אויף מיר רחמנות געקריגען, און מיט גרויס ערבארימקייט נעהמט זי מיין קאָפּ ארום און גלעט מיך אזוי ווייך מיט איהר האנד אויף מיין באַק, און זאָגט צו מיר מיט א גוט ערבארעמדיג געלעכטער'ל:

— נארעלע, ווער וויל דאָס האָבען, אז זיין מאמע זאָל שטאר־בען? ווער?....

די גרויע וואָלקען זיינען טינקלער און געדיכטער געוואָרען, און האָבען זיך הארטער צו דער ערד אראָבגערוקט. דער זאמד אויפ'ן וועג איז פייכטער און אָנקלעבענדיגער, און דאָרטען ווייט בעהאַלטען זיך די פעלדער אין א געדיכטען טוי־נעפּעל. א גויה איינגעוויקעלט אין א גראָב טוך איז דורכגעלאָפען, זי האָט זיך געאיילט, ווייזט אויס, וואָס גיכער אהיים צו קומען. באלד איז א פוהר פון ווייט אָנגעקומען צו פאָהרען. די צוהיצטע, מאטע פערד זיינען מיט אראָבגעלאָזטע קעפּ, פּאַמעליך, מיט קליינע טריט צו דער שטאָדט צוגעגאנגען. דער פויער, וואָס איז אויף דער פוהר געזעסען, איז געווען איינגעהילט אין א פייכ־טען זאק, און ער האָט מאַט געקוקט אויף די אָבגעארבעטע פערד. דער הוט איז ביי איהם ביז אין האַלבען קאָפּ געווען ארויפגערוקט, די פייכ־טע האָר האָבען זיך איהם געקלעבט אין אָקסענדיגען, בעשמוצטען שטערן; אין זיינע קליינע שווארצע אויגען האָט עס געבלישטשעט: געלויבט צו גאָט, מיר זיינען שוין אין דער היים! אנטקעגען פון דער שטאָדט צו איז א צווייטע פוהר אָנגעקומען צו פאָהרען. די פערד האָ־בען נאָך זיכער געשטעלט זייערע הארטע טריט אין דער פייכטער ערד, און מיט אויסגעשטרעקטע העלזער האָבען זיי זיך ערגעץ וואו אין דער וועלט ארויין געאיילט.... דער פויער, וואָס איז אויפ'ן וואָגען געזעסען, איז נאָך אין א טרוקענעם זאק געווען איינגעהילט. דעם הוט גוט, ביז אין די האַלבע אויערען אראָבגערוקט, און ער האָט רוהיג פאר זיך גע־קוקט, אין זיינע אויסגעלאָשענע אויגען איז עפּעס אומעטיגעס געווען: דער וועג הויבט זיך ערשט אָן...

באלד האָט זיך געוויזען א געלער קלאָץ מיט רויטע אָבגעפּארבטע פּאסען. ליגענדיג האלב אויסגעבויגען פון איין זייט וועג צו דער צווייטער זייט אריבער, — א גרענעץ צווישען דעם וועג און דער שטאָדט. פון איין זייט איז דער קלאָץ געהזען העכער, און עס האָט זיך פון דער הויך א קייט אראָבגעצויגען, ביי א בודקעלע. איינגעוויקעלט אין א פוטער, זיצט מיין מוהמע נחה־פּעריל. זי האָט אָבגעדונגען דעם שטאָדט „שלאבען", און זי לאָזט נישט קיין פוהר פון דער שטאָדט ארויס און נישט קיינע אין דער שטאָדט אריין, וואו מען בעצאָהלט איהר נישט דערפאר. עס דאכט זיך, אז זי איז די שומר'טע פון דער שטאָדט, ווען זי וויל, גיט זי א ציה ביי דער קייט, לאָזט דעם קלאָץ פון דער הויך אראָב, און שניידט אָב ליענטשיץ פון דער גאנצער וועלט.

איך בין צו איהר צוגעגאנגען, נאָר איבער די בלאָטע אָבער, ווייל איך בין פּאמעליך מיט מורא געגאנגען, האָט זי מיינע טריט נישט געהערט, און זי איז געזעסען איינגעוויקעלט אין איהר פוטער, און האלט דעם קאָפּ אראָבגעבויגען און דרימעלט.

— גוט נאָוועגד! — האָב איך שוואך ארויסגערעדט.

זי זיצט און הערט נישט.

— גוט נ'אָוועגד! — האָב איך נאָך א מאָל, שוין א ביסעל העכער, מיט הארץ־קלאפּען געזאָגט.

מיין מוהמע זיצט. עס האָט זיך מיר געדאכט, אז מיט צופלייס מאכט זי זיך אזוי, זי וויל מיך נישט זעהען.

איך בין געשטאנען און געוואָרט.

דאָך האָט זי זיך אומגעדרעהט, און דערזעהענדיג מיך, האָט זי מיט דעם רוקען א שוידער געטהון און געזאָגט: „שמואל", באלד האָט זי ווייטער דעם קאָפּ אראָבגעבויגען, און איז ווידער שטיל געבליבען. געדאכט האָט זיך מיר דענסמאָל, אזוי ווי איך וואָלט ביי א קלאמקע פון א טהיר אָנגעהמען, פּרואווענדיג זיך צו עפענען. די טהיר איז פערשלאָסען.

באלד, נישט אויפהויבענדיג דעם קאָפּ, האָט זי מיך געפרעגט:

— מיט וועם ביסטו געקומען?

געדאכט האָט זיך, אזוי ווי א פערשלאָפען קול וואָלט פון אונטער דער באנק אפער גערעדט.

— מיט אַ פויער, ער האָט זיך דאָרט אין דאָרף אָבגעשטעלט — ווייז איך איהר מיט'ן פינגער.

און זי איז שטיל געוואָרען און האָט ווידער דעם קאָפּ אַראָבגע־האַלטען, צו דרימלען, אויב וואָס?

דערנאָך האָט זי פּאַמעליך דעם קאָפּ אויפגעהויבען, געוואָרפען אויף מיר אַ חשדי'גען בליק און האָט ביטער אָבגעזיפצט.

מיין מוהמעס קרעכץ האָט מיך בערוהיגט. געוועזען איז עס עפּעס ווי אַן אונטערשריפט אונטער זעהר אַ שווערען קאָנטראַקט.

שטיל בין איך נאָך איהר אין שטוב אַריינגעגאַנגען.

— זעץ דיך. שרה דאָבריש וועט באַלד קומען, וועט זי פייער מאַכען. —

באַלד האָט זי די שטוב פערלאָזט.

אין שטוב האָט שוין אָנגעהויבען טונקעל צו ווערען. די צוויי איבערגעבליבענע שויבען, וואָס דאָס פאַרהעננגעל האָט זיי נישט פער־שטעלט, זיינען פערלאָפען געווען, און טריבע טרעהרען זיינען איבער זיי גערונען. פאַר די צוויי אויפגעבעטע בעטען איז מיין פעטער'ס, עליו־השלום, בילד געהאַנגען, און דעם טויטענס אויסגעבלייכטע גע־זיכט האָט שטרענג אויף מיר געקוקט און גוט אכטונג געגעבען אויף אַלץ, וואָס איך טהו. אויף דער צווייטער זייט וואַנד איז ביי דער שאַנק אַ קאָמאָד געשטאַנען, בעדעקט מיט אַ געשטריקטען טישטוך. אויף איהם זיינען געווען אויסגעשטעלט פערשיעדענע קאָלירטע טע־לער, צוזאַמען־געגלייסטע גלעזערנע קלאַשען, צווישען זיי איז אויך גע־שטאַנען אַ גלעזערנע צוקער־פּושקע. איך האָב עס אויפגעדעקט. איני־ווענינג איז נאָך געלעגען וואַטע, אודאי נאָך פון מיין פעטער'ס אתרוג, עליו־השלום.

איך האָב מיך אַנידערגעזעצט ביים טישעל, גענומען אַ ספר'ל אין האַנד אַריין און האָב דערינען אַריינגעקוקט.

אין האַרץ האָב איך מורא געהאַט, אַז עס זאָל מיר חלילה נישט איינפאַלען, צוצוגעהן און די צוקער־פּושקע צו צוברעכען, אָדער גלאַט אַזוי נאָהמען אַ טעלעריל פון קאָמאָד, און עס אויף דער ערד אַראָב־וואַרפען, נאַר איך האָב מיר די בייזע מחשבות פון קאָפּ פעריאָגט און אין ספר'ל זיך פערטראַכט.

באַלד האָט זיך די טהיר אויפגעעפענט, און אַ מיידעל איינגעוויי־קעלט אין אַ טוך איז אריינגעקומען.

זי האָט דאָס טוך פון איהר קאָפּ אראָבגערוקט, און עס האָבען זיך בעוויזען איהרע צוזאמענגעפּרעסטע האָר אויף איהרע שלייפען.

זי איז געבליבען שטעהן אין מיטען שטוב און האָט געקוקט אויף מיר מיט איהרע צוויי גרויסע אויגען. מען האָט דערקענט אין איהר, אז זי ווייסט נישט וואָס צו זאָגען, און וואָס צו טהון.

באַלד האָט זי דאָס לעמפּעל אָנגעצונדען און זי האָט עס אויף דעם טישעל פאר מיר אנידערגעשטעלט.

איך האָב מיך טיעף אין ספר'ל פערטראַכט.

— דו ביסט דער מוהמע מלכה'לעס זוהן? — האָט זי מיך פּלוצ־לונג געפרעגט, אראָבבויגענדיג דעם קאָפּ, צוהאקענדיג האַלץ אויף דר'ערד.

— יאָ — ענטפער איך איהר. און דו ביסט דער מוהמע נחה פּע־ריל'ס טאָכטער?

— יאָ — זאָגט זי.

און איך האָב ווייטער אין ספר'ל אריינגעקוקט.

— לאנג וועסט דו פערבלייבען? — האָט זי מיך ווייטער גע־פרעגט.

— איך קלעהר דאָ, אין בית־המדרש צו לערנען. — זאָג איך איהר מיט זעהר אַ ערנסטען טאָן.

— טאַקי? — פרעגט זי.

— יאָ. — פרעה איך מיך אויף מיין איינפאַל, — די צייט איז ביי אונז שלעכט, דער טאַטע פערדיענט נישט, ער קאָן מלמדות־געלט נישט צאָהלען, בין איך געפאָהרען אין דער פרעמד לערנען.

— צייט דער טאַטע, עליו־השלום, איז געשטאָרבען, — זאָגט זי מיט אַ טרויעריגען ניגון, און נעמט אָן מיט די פינגער דעם שווארצען סאַמעט בענדיל, וואָס זי טראָגט אויפ'ן האַלז, איז ביי אונז אויך די צייט שלעכט. דער „שלאַבען" איז טייערער געוואָרען. מען איז וואָך גאנצע נעכט און מען פערדיענט גאָר נישט.

באַלד זאָגט זי ווייטער:

— דאָ וועסט דו קענען לערנען, שלאָפען וועסט דו ביי אונז, שבת און יום־טובים וועסט דו אודאי אויך עסען ביי אונז. און מאָרגען וועט־

לען מירביידע אריבערגעהן צו דער מוהמע רבקה'לע — א געשעפט, „טעג", וועסט האָבען וואו צו עסען.
איך קוק אויף איהר און שווייג.
— וועש וועט דיר אויך נישט קאָסטען, — זאָגט זי ווייטער, — אין איינעם מיט די אונזערע וועט מען דיינע אויך אויסוואשען. נישט געזאָרגט, וועסט דיר א עצה געבען.
איך האָב מיך אין שטיבעל ארומגעקוקט, און אלץ האָט מיר שוין אזוי פריינדליך, אזוי היימיש אויסגעוויזען.
— דאָ, זעהסט, — זאָגט זי צו מיר, ווייזענדיג מיט'ן פינגער אויף דעם שטיקעל ליידיגען אָרט, וואָס איז צווישען דעם שענקעל און דעם קאמאָד, — וועט מען קענען א בעטעל אנידערשטעלען, בעטגעוואנד איז אָהן עין־הרע דאָ ביי אונז גענוג.
איך האָב געוואָרפען א בליק אויף דעם ליידיגען שטיקעל ווינקעל, און א ווארימקייט איז דורך מיין הארץ דורכגעלאָפען. דאָ וועט מיין „מקום מנוחה" זיין.
— גוט? — און איהרע צוויי גרויסע אויגען האָבען ליעבליך גע־שמייכעלט צו מיר.
איך האָב געשוויגען און געקוקט אויף איהר.
און קוקענדיג דערנאָך אויפ'ן פענסטער — האָב איך מיר גע־טראכט: דרויסען איז פינסטער, און איך בין אין דער היים...
זי האָט מיר א גלאָז טהיי דערלאנגט.
— טרינק, דערוואַרים דיך, באלד וועט די וויעטשערע פארטיג ווערען.
די טהיר האָט זיך אויפגעעפענט, מיין מוהמע איז אריינגעקומען.
איך, האלטענדיג דאָס גלאָז טהיי אין דער האנד, האָב איך עפּעס ביי מיר געפיהלט. אז איך טהו א עולה.
— ווייסט, מאמע, שמואל דער מוהמע מלכה'לעס איז היע אהער געקומען לערנען. ער וועט עסען „טעג", ביי אונז וועט ער נעכטיגען, וואָס נישט?
די מוהמע האָט אויפגעעפענט דעם פוטער, און עס האָט זיך גע־וויזען דאָס שווארצע באנד, וואָס זי טראָגט אויף איהר האלז.
מיין מוהמע האָט אָבגעזיפצט און געשוויגען.
— זעהסט, מאמע, דאָ, צווישען דער שאנק און דעם קאמאָד וועט

מען קענען א בעטעל אנידערשטעלען. דאכט זיך ביי דער מוהמע רבקה׳לע איז דאָ א איבריג בעטעל, איך וועל מאָרגען צו איהר אריבערגעהען.

— מאך דיך נישט צו נאר! שמואל וועט מאָרגען אהיים פאָהרען.

און אראָב־בייגענדיג דעם קאָפּ האָט זי אין דער שטיל געזיפצט.

— א קינד מאכט זיך צום נארען, האפּט זיך אויף און לויפט פון דער היים אוועק. אוי, אוי, יונגע נארישע קינדער!

שרה דאָבריש איז געשטאַנען אין מיטען שטוב און געקוקט אויף מיר פערוואונדערט און רחמנות׳דיג.

איך האָב מיך פערשעמט אין ספר׳ל פערטראכט.

אין שטוב איז שטיל געוואָרען.

באלד האָט זיך געהערט א פוהר פאָהרען, און מיין מוהמע איז פון שטוב ארויס.

שרה דאָבריש האָט שוין גאָר נישט גערעדט, דאָס פּנים האָט זי אין קוימען פערבאָרגען.

איך בין צום פענסטער צו און אויף דער גאס ארויסגעקוקט. דרויסען איז זעהר פינסטער געווען. באלד האָט זיך א קלאפּען פון רעדער געהערט, און א פוהר מיט א לאַמטערן איז דורכגעפאָהרען. די פוהר איז געפאָהרען, און פון דער וויטענס האָט זיך א פונק ליכטיגקייט אין דער פינסטערניש געטונקט...

*

* *

אויף מאָרגען אין דער פריה האָט מיך מיין מוהמע מיט א פוירישער פוהר אויפגעדונגען און מיך צוריק אהיים געשיקט.

שרה דאָבריש, מיין מוהמעס מיידעל, איז געשטאַנען ביים שלאָבען און האָט מיר נאָכגעשריען:

— פאָהר געזונדערהייט, גריס די מוהמע מלכה׳לע.

די פוהר איז ווייטער געפאָהרען.

דער הימעל איז געווען בעוואָלקענט. א געדיכטער קאלטבלוטיגער רעגען האָט אָהן אנ׳אויפהער פון דער הויך, פּאמעליך, אויף דער ערד געגאָסען, עס איז געווען איינער פון די רעגענס, וואָס מען ווייסט נישט, ווען זיי הויבען זיך אָן און ווען זיי לאָזען זיך אויס. עס דאכט זיך, אז עס רעגענט שוין אזוי פון אייביג, די וועלט איז באלד אזוי בעשאַ־

פען געוואָרען מיט'ן רעגען, און עס וועט ווייטער רעגענען, ווייטער, אזוי לאנג ביז די וועלט וועט שטעהן...

און איך האָב מיך איינגענאָרעט אין א ווינקעלע וואָגען אריין, בעהאלטען מיך אונטער דעם נאסען געזעס, און מיינע הענד האָב איך אונטער מיין קאפּאָטע ארונטערגעשטעקט, אָנגעטאפּט דאָס העמד אויף דער ברוסט, איך האָב ביי מיר געשפּירט, אז מיינע הענד זיינען ביי מיר אין דער היים, אין מיין אייגען ווינקעל בעהאלטען.

א קייטיל האָט זיך פון וואָגען אָבגעטשעפּעט און האָט אָהן אויפהער אין די ברעטער געקלאפּט, דער רעגען האָט געקאפּיעט, און די קייטיל האָט נאָכאנאנד געקלאפּט, און עס האָט זיך געדאכט, ווי א הונד וואָלט אונטער א נאסע באָדע געקלאָגט.

און די וואָלקענס ציהען זיך איבער מיין קאָפּ. אָט דאכט זיך מיר, אָט שטרעק איך די האַנד אויס און טאַפּ זיי אָן, נאָר אָט רוקען זיי זיך העכער ארויף, און דער רעגען קאפּיעט, א טראָפּ צו א טראָפּ, און די טראָפּענס פאַלען אין די וואַסערלעך, וואָס זיינען צווישען דעם וועג און צווישען די ווייטע, נאסע פעלדער, און די וואַסערלעך רעדלען זיך, און די פייכטע ערד זאפּט אין זיך די טראָפּענס אַיין.

איך קוק אויפ'ן פויער. ער זיצט איינגעקאָרטשעט דעם קאָפּ אויף דער ברוסט, און זעהט אויס טיעף פער'חושב'ט. זיינע אויגען קוקען ווייט אַוועק, ער האַלט אָפען דאָס מויל און שווייגט, נאָר זיין אויסגעשטרעקטער רוקען, דאַכט זיך, ווי ער וואָלט זאָגען, גלייכגילטיג אַיינזאַכענדיג אין זיך די טראָפּענס רעגען: וואָס געהט עס מיך אָן?

און די פערד געהען זיך פּאַוואָלע, מיט אראָבגעלאָזטע קעפּ און שטעלען זיך זיכער זייערע הארטע טריט אין דער פייכטער ערד.

איך קוק אויפ'ן ראָד פון וואָגען, ווי עס דרעהט זיך אריין אין דער בלאָטע. אָט באַלד פאָהרט א העלפט ראָד אין דער הויך ארויף, אריינציהענדיג אונטער זיך דאָס אנדערע האלבע ראָד אין בלאָטע, און אזוי דרעהט עס זיך, אַמאָל איז איין האַלבע ראָד אין דער בלאָטע און די אנדערע העלפט אין דער הויך און דאָס צווייטע מאָל פערקעהרט.

איך קוק מיך אַרום—די פעלדער זיינען בעוואָלקענט און נאָס, דער הימעל איז גראָה; ער הענגט, דאַכט זיך, נאָר אראָבצופאַלען און אַלעס צוצודעקען — און געדאכט האָט זיך מיר, אז די גאנצע וועלט, אָט דאָס אַלץ, וואָס איז ארום איז ברוגז אויף דער וועלט'ס מאמען, זי אנטלויפט

פון חדר צו דער מוהמען נחה פעריל. און די וועלט האָט אויך א על־טערן ברודער, וואָס ער וועט זי פרעגען, ווען זי וועט אהיים קומען: וואו ביסט דו געווען?

אויפ'ן פעלד אַקערט אַ פויער. דאָס פערד איינגעשפּאַנט אין דעם אַקעראייזען, ציהט זיך און שלעפּט זיך איבער דער פייכטער ערד, עס שטעקט דעם קאָפּ ארויס און ציהט ווייט אויס דעם האלז. דאָס אייזען שלעפּט זיך נאָכ'ן פערד — און דער פויער געהט הינטער זיי, און שמייסט מיט דער ביימש.

און די פוהר פאָהרט ווייטער. אָט באלד ווייזט זיך א לאַנג שטיק שוואַרץ אויסגעשניטען פעלד פון טאָרעב. באלד ציהט זיך א שוואַרץ שמענגעל פון פעלד אין וועג אריין, ווי א וועג וואָס פיהרט צו א „בית־עולם" צו.

און ארום שוועבט א נעפּעל אין דער לופטען און שטיקט אלעס צו.

און געדאכט האָט זיך מיר, אז מיר אלע — איך, דער הימעל, די פעלדער, דער פויער מיט'ן אַקעראייזען, אלעס ארום זיצען אין חדר. עס איז דאָנערשטאָג נאָכ'ן אָנבייסען; די זון איז ערשט ביים שפּיטץ פענסטער, א סימן, אז עס איז ערשט האלב איינס, און מיר זאָגען אי־בער דעם שיעור פאר'ן רבי, און מיר קענען נישט דורכקומען.

באלד האָט זיך בעוויזען א הויכער פּאלאַץ ארומגערינגעלט מיט א גאָרטען. פון דערהויך האָבען זיך געוויזען פיער גרויסע פענסטער, אין מיטען — א באַלקאָן. פון פּאלאַץ ציהט זיך א לאַנגע אלעע ארום הויכע בוימער.

און איך האָב מיין פּנים טיעפער אין דער קאַפּאָטע בעהאלטען. די הענד האָב איך אונטער מיין וועסטעל ארונטערגערוקט, אָנגעטאַפּט מיין ברוסט און האָב מיך געפיהלט היימישער, איך בין ביי מיר...

און עס האָט זיך בעוויזען פאר מיינע אויגען מיין ברודער'ס פּנים, ער שלאָגט מיך גאר נישט, ער האלט דעם שטעקען אין האַנד און קוקט אויף מיר, קוקט מיך גוט אָן, און ביי דער טהיר שטעהט דער פויער, ער פערלאַנגט די פערציג גראָשען, וואָס די מוהמע האָט איהם צו־געזאָגט....

און דאָ שטעהט דער פּאלאַץ — און באלד אָט עפענט זיך די טהיר פון דעם פּאלאַץ אויף — און די פוהר פאָהרט מיט מיר אריין, מען גיט מיך ערגעץ א נעהם ארויף.... איך ליג אונטער א זיידען בעטגע־

וואַנד... מיר איז וואַרם... באַלד באַד איך מיך אין אַ וואַנע, און דאָ זיינען אָנגעגרייט פאַר מיר נייע קליידער פון קאָפּ ביז די פּיס.... איך שפּיר ווי דאָס זיידענע העמד קנאַקט אויף מיין רוקען... און אַ אַטלעסען קאַפּאָטקעלע, מיט אַ גאַרטעלע... איך קוק, דורכגעהענדיג, אין שפּיגעל אַריין, איך זעה אויס ווי אַ בן־מלך... צוויי לאַנגע שוואַרצע פּאות'ליך....

עפּעס אַ פוהר איז דורכגעפאָהרען, דער פויער איז פון וואָגען אַראָב, און עס דאַכט זיך, אז ער האָט ביי דעם צווייטען אַ פּאַפּיראָס פערררויכערט.

... און מען פיהרט מיך אין אַ גרויס צימער אַריין.... עס בלישטשען אַזוי פיעל ליכט אין זילבערנע רעהרען... ביי אַ לאַנג געדעקטען טיש זיצט אַן אַלטער יוד אויבען אָן.... מיט אַ ווייסע באָרד... אַ זילבערן טאַבאַק־פּושקעלע אין האַנד און קוקט אין אַ ספר אַריין... עפּעס אַ יו־דענע אין גרויסע בריליאַנטענע אויריננגען, אין אַ זיידענער הויב, גרייט צום טיש. איז עס מיין מאַמע? ניין... אַ פרעמדע... מען פרעהט זיך מיט מיר... שלום־עליכם... מען קושט מיך... די מחותנת'טע וויינט...

עפּעס איז ווער דורכגעלאָפען איינגעוויקט אין רעגען. אויפ'ן פעלד שטעהט אַ פוהר אָהן אַ פערד. נאָר דער דישעל איז אַזוי לאַנג.

... איך זיץ ביים טיש... שמועס אין לערנען... איך פערענטפער אַ הארבען רמב"ם.... דער מחותן ווענדט מיך אָב מיט אַ מר"ל'ם אַ קשיא.... איך ברענג איהם אַ ראיה פון אַ ראַ"ש.... אַלע קוקען אויף מיר... נאָר מיין מחותן שטעהט פערגאַפט... די מחותנת'טע ווישט זיך די אויגען מיט אַ טיכעל... און דאָרט... פון אַ שפּאַלט פון דער טהיר.... אַ זיידען קליידעל... זי האָרכט... זי עפענט ברייטער אויף די טהיר, און קוקט.... איך מאַך מיך ווי גאָר נישט.... און רעד ווייטער, פערענטפער אַ „תבואת־שור".

... מען פיהרט די כלה אַריין... זי איז שעהן ווי אַ בת־מלכה.... אין בלויז זייד און סאַמעט.... אין צוויי שוואַרצע צעפּ... אין אַ ווייס שער־ציל.... זי לאָזט אַראָב דעם קאָפּ... זי שעמט זיך... איך אויך... דאָס הארץ קלאַפּט אין מיר.

... — ווי געפעלט דיר דיין כלה?... די קינדער שעמען זיך! זעהסט, זעהסט ווי רויט ער איז געוואָרען... און איך שטעק מיין פינגער אין גאַרטעל אַריין און דרעה מיר איבער'ן שטוב...

... זיי וועלען זיך אַליין געוועהנען איינער צום צווייטען...

.... מ'גרייט צום טיש... אַ גרויסער הענגלייכטער הענגט פון באַלקען אַראָב מיט גרויסע בריליאַנטענע גלעזליך... איך מיט מיין מחותן זי־צען אויף איין זייט טיש... זי מיט דער מחותנת'טע אויף דער צווייטער זייט טיש... דער הענגלייכטער פערשטעלט... זי קוקט אויף יענעם זייט הענגלייכטער, איך אויף דער זייט...

... איך זאָג ווייטער תורה... דאָס פּשט'ל אויף „שחיטת־חוץ"... פּערענטפער דעם רמב"ם.. דער מחותן ווענדט אָב... איך לאָז נישט.... ברענג די גמרא פון חולין.... זי ווינקט.... קוקט אויף מיר: לאָז דיך נישט... אָט אזוי... פּערענטפערט... ריכטיג... זי שמייכעלט... הא ? !

מען פיהרט מיר מיין כלה צו... איך מאַך די אויגען צו... איך קוק נישט.... מען גיט מיר אַ גאָלדענעם זייגער... זי געהט.... נעהם, זאָגט זי, און קוקט מיך אָן.... איך מאַך די אויגען צו און נעהם... איך טראָג איהם אויף די אַטלעסענע וועסט...

... איך זיץ מיט איהר אליין... אין אַ גלעזערנער אַלטאַנקע.... זי קוקט נישט... איך אויך נישט... מען קוקט אין וואַסער אריין.... ניין, אין אַ ספר'ל אריין... זי שמייכעלט... ניין... זי זיצט, האַלט דעם קאָפּ אַראָבגעבויגען... ניין... זי זיצט און קוקט אויף מיר גלייך אין פּנים אריין... איך אויך... גלייך איהר אין פּנים אריין... זי וויינט... יאָ, עס רינען אַראָב די טרעהרען איבער די באַקען... איך האַלט די צעפּ... ניין... מען מעג דען ? ?... איך קוק אויף איהר... איך וויין אויך... זי האָט אויף מיר רחמנות, אזוי רחמנות...

איך נעהם זי אָן ביי דער האַנד...

„דו האָסט נישט דעם פּויער צו בעצאָהלען ? האָסט מורא פאַר דיין עלטערן ברודער ?..."

איך קוק מיך אום, דער פּאַלאַץ איז שוין לאַנג פערבייגעפאָהרען, עס ציהען זיך נאַסע בעוואָלקענטע פעלדער.

עס בעווייזט זיך אַ קליין הייזיל, דער שטרוידאַך איז אין רעגען דורכגעווייקט, פון קוימען געהט אַ געדיכטער רויך אַרויס און צולעגט זיך געדיכט איבער'ן וועג, פאַר דער טהיר שטעהט אַ פוהר, דאָס אויס־געשפּאַנטע פערד האַלט דעם קאָפּ אין וואָגען בעהאַלטען, און גיט אי־בער זיין רוקען אַ כפּרה דעם רעגען. דער פוהרמאַן שטעהט אין דער טהיר ביי'ם הייזיל, איינגעקאָרטשעט אין זיין צעוויקטען מאַנטעל,

האלט די בייטש אין אָרים, פערלעגט די הענד און קוקט גאָרעדיג פון מאנטעל ארויס:

עס בעווייזט זיך דאָס וועלדיל, עס שטעהט אין רעגען און קען זיך נישט ריהרען, און די בוימער טוליען זיך איינער צום צווייטען.

נאָך דעם וואלד זעהט מען שוין דעם שפּיץ קירכע פון אונזער שטעדטיל ארויס, און מיין הארץ האָט אָנגעהויבען צו קלאַפּען: שוין אין דער היים!...

גזלנים

(א בילד)

אז עס איז געקומען שבועות צייט און די אויבסט בוימער האבען אנגעהויבען צו בליהען, האט משה ליב קאמאשניק, דער שוסטער פון דער אונטערגאס, גענומען דעם שטעקען אין האנד אריין, א צוויי־פונטיג ברויט איינגעבונדען אין א טיכעל אויפ'ן פלייצע און האט זיך געלאזט אין דארף אריין דינגען א סאד אויפ'ן זומער. אין א פאר טעג ארום איז ער צוריקגעקומען מיט א זעקעל קארטאפליעס אויפ'ן פלייצע, א פאר אייער אין קעשענע און מיט א הוהן אונטער'ן ארעם. דאס ווייב מיט די קינדערלעך זיינען איהם אנטקעגען געגאנגען אין גאס אריין. די צוועלף יעהריגע פייגעלע האט איהם דעם זאק פון פלייצע אראבגענומען. חיים דער אינגעל האט די הוהן געשלעפט — און זיי האבען מיט פרייד אריינבעגלייט דעם פאטער אין שטוב אריין.

— גאט צו דאנקען גערונגען. — האט משה ליב קאמאשניק דעם שטערען זיך געווישט.

— ווי זעהט ער אוים?

— ווער קען וויסען? די עפעל בליהען שעהן, אהן עין הרע, בארנעס אויך א ביסעל — א ביסעל פלוימען, נאר אלץ שפעטיג אויבס, ראש־השנה'דיגעס, א ביסעל אגרעס און שטענגעלעך. גאט זאל געבען, אז עס זאל קיין שטורם נישט קומען, וועט אפשר זיין א ביסעל פרנסה, ווער וויים?

— און די גוים?

— ווי פויערים — גערונגען זיך אויף א גילדען. געזעהן אן ארימען אידען, האבען זיי מיטגעגעבען א ביסעל קארטאפליעס, א פאר אייער — דאכט זיך גוטע גוים.

אז חנה האט דערלאנגט די אָנגערייטשטע קארטאָפליעס אויפ׳ן טיש, האָט משה ליב קאמאשניק געקרעכצט:

— איין חסרון, ער שטעהט ביים וועג, די בוימער שטארק אויפ׳ן וועג ארויס. ווער עס וועט וועלען וועט אָברייסען איידער עס וועט נאָך רייף ווערען.

— וועלען מיר די קינדער ארויסזעצען ביז מיר וועלען ארויס־קומען. — האָט איהם דאָס ווייב בערוהיגט.

נאָך שבת האָט טאקע משה ליב געגומען זיין עלטסט מיידעל פייגעלע מיט זיין אינגעל חיים׳ל און ארויסגעפיהרט אין דאָרף אריין, און איבערגעלאָזט זיי אין סאָד, אין דעם הילצערן ביידעל וואָס איז געשטאנען צווישען די עפּעל בוימער. ער האָט זיי א קישען אוועק־געלעגט צו שלאָפען, א פּאָר אַלטע קאָפּאָטעס צוצודעקען זיך אויף ביינאכט, אָדער ווען עס רעגענט. קיין געלד צו לעבען האָבען זיי ניט בעדארפט, ער האָט זיך פערלאָזט אויף די פויערישע גוטסקייט, אז זיי וועלען ניט דערלאָזען קיין לעבעדיגע נפשות אונטערגעהן פאר הונגער. א פּאָר פונט ברויט אויף די ערשטע פּאָר טעג האָט ער זיי געלאָזען. קארטאָפליעס קענען זיי דאָך פון די גוים קריגען. אויס־בעטלען, אָדער אויסקאָפּען פון דער ערד, ווען קיינער זעהט ניט. האַלץ אויף א פייער קענען זיי פון וואלד ברענגען, און אָט באלד וועט דאָך אויבסט רייף ווערען, קענען זיי זיך דערנעהרען מיט עפּעל און אוגערקעס.

קיין ריכטיגע היטערס זיינען זיי אייגענטליך נישט געווען. נאָר מען דארף אויך נישט האָבען אין א סאָד קיין היטער, מען בעדארף נאָר וויסען, אז א לעבעדיגער מענש געפינט זיך דאָרט, און אז עס וועט עפּעס געשעהן, קענען זיי שרייען, וועלען זיך די גוים צו־זאמענלויפען.

די קינדער זיינען צוגעוויהנט דערצו. יעדעס יאָהר האָבען זיי געהיט א סאָד, ביז דאָס אויבסט איז רייף געוואָרען, און ווען מען האָט עס בעדארפט קלויבען, זיינען טאטע־מאמע ארויסגעקומען. ביי טאָג איז גאָר געווען א פרייד. די זון האָט געשיינט. עס איז זיי ווארים געווען. דאָס מיידעל איז ארומגעגאנגען אי דאָרף און אויס־געבעטען ביי די פויערטעס א פּאָר קארטאָפּלעס, חיים׳ל האָט פון וואלד געבראכט טרוקענע צווייגען. האָבען זיי זיך א פייער געמאכט

און אָבגעבראָטען אין די אַשעס זייער אבענד־ברויט. אז דאָס אויבסט האָט נאָר אָנגעהויבען עטוואס רייף צו ווערען, האָבען זיי צוזאַמענ־געקליבען די אראָבגעפאַלענע עפּעלעך. דערנעהערט זיך שוין מיט ס'זייעריגע. ביי נאַכט האָבען זיך די קינדער בעהאַלטען איןביידעל אריין. צוגעדעקט זיך מיט די קאָפּאָטעס. די נעכט זיינען געווען קורצע און ווארימע זומערדיגע נעכט, נאָר טהיילמאָל, ווען עס פלעגט אַ רעגען גיסען, האָבען זיי זיך איינגעקאָרטשעט, איינס דאָס אנדערע צוגעדעקט, און געוואַרימט זיך מיט זייערע יונגע לייבלעך.

מיט אַמאָל האָט זיך דערהערט, אַז גזלנים געפינען זיך אין וואַלד, ניט וויים פון דאָרף. ביי נאַכט האָבען זיי אָבגעשטעלט אַ פוהר מיט סוחרים, גע'הרג'עט דעם בעל־עגלה און אַוועקגענומען פון די סוחרים דאָס געלד. דאָס גאַנצע דאָרף איז צו מאָרגענס ארויס אויף אַן אָבלאַווע אויף די גזלנים אין וואַלד. נאָר מען האָט קיינעם נישט געפונען. מען האָט אָנגעטראָפען צייכענס פון זייערע פוס־טריט און מען האָט אָבער ניט געקענט וויסען וואו זיי האַלטען זיך אויף. דער רויב ביי נאַכט אין וואַלד האָט אַ שרעק געוואָרפען אויפ'ן גאַנ־צען דאָרף און אויף די גאַנצע געגענד ארום. די גוים האָבען זייערע הייזער פאַרמאַכט מיט אייזערנע פּרענטען און אַליין זיינען זיי גע־שלאָפען ביי זייערע בהמות מיט שטעקענס און רעוואָלווערען בע־וואַכט. די קינדער האָבען אויך געהערט פון די גזלנים, וואָס האַלטען זיך אויף אין וואַלד. ביי נאַכט האָבען זיי מורא געהאַט צו שלאָפען אין סאָד. זיי האָבען אָבער איינס פון דאָס אנדערע בעהאַלטען די אימה און ניט גערעדט דערפון.

אַמאָל ביי נאַכט זיינען די קינדער געלעגען אין ביידעל. אין דרויסען איז זעהר פינסטער געווען. עס האָט זיך געקליבען אויף אַ רעגען. אַ ווינד האָט געבלאָזען און געקלאַפּט מיט אַן אָבגעריסענעם שינדעל אויפ'ן דעכעל פון ביידעל, און זיי האָט זיך אָבגעדאכט, אַז עס געהט ווער... די צווייגען האָבען זיך געשאָקעלט און געבראָכען זיך הינטער'ן ביידעל און געקרעכצט ווי לעבעדיגע מענשען. פייגעלע איז געלעגען און האָט מיט איהרע הענטלעך פעסט צו זיך צוגעדריקט איהר יונג ברודעריל. חיים האָט זיך איינגעקאָרטשעט אין זיין שוועס־טערס לייב, ווי אַ יונג קעלבעל, מיט'ן קאָפּ אין בויך אריין. פייגעלע האָט ארויסגעקוקט מיט איהרע גרויסע לעבעדיגע אויגען און אויפ־

געהערט אויב ווער געהט נישט. די קינדער האָבען געשוויגען אַ לאַנגע צייט און מורא געהאַט צו רעדען איינס מיט׳ן צווייטען, כאָטש זיי זיינען נישט געשלאָפען.

— פייגעלע, דו שלאָפסט? — האָט דאָס ברודעריל געפרעגט.

— איך שלאָף. — האָט פייגעלע אָבגעענטפערט.

— איך שלאָף אויך. — האָט חיים׳ל געזאָגט און איז פער־שוויגען.

— פייגעלע.

— וואָס?

— גזלנים טויטען קינדער אויך?

— ניין. קינדער טויטען זיי ניט.

אַ לאַנגע מינוט האָבען זיי ווייערער געשוויגען.

— פייגעלע.

— וואָס?

— עס איז ווער אין סאָד דאָ.

— ניין, חיים׳ל, דאָס שאָקעלט דער ווינד די צווייגען.

אַ לאַנגע מינוט פויזע.

— פייגעלע.

— וואָס?

— עס געהט ווער אין סאָד אריין.

— שווייג, חיים, קיינער געהט נישט אין סאָד אריין. דאָס קלאַפט דער ווינד אין דאַך.

אַ לאַנגע פויזע.

— פייגעלע.

— וואָס?

— וואָס איז אַ ווינד?

— שווייג, שלאָף.

עס האָט אַ גרויסער בליץ געטהאָן, נאָך איהם האָט זיך געהערט אַן אויסגעהענדער דונער.

די קינדער האָבען אויפגעציטערט.

— פייגעלע.

— וואָס?

— האָסט געלייענט קריאת שמע?

— ניין.

— לאָמיר לייענען קריאת שמע.

— איך קען נישט פון אויסוועניג.

— איך קען.

— זאָג, וועל איך דיר נאָכזאָגען.

— אל מלך נאמן...

— אל מלך נאמן...

די קינדער האָבען געזאָגט די ווערטער ווי די טראָפּענס רעגען וואָס האָבען אָנגעהויבען צו פאַלען אויפ׳ן דאַך פוןביידעל.

— פייגעלע, עס רעגענט.

— עס רעגענט, חיים׳ל.

— שווייג, מען טאָר ניט מפסיק זיין.

— דער ווינד זאָל נאָר דאָס אויבסט פון די בוימער ניט אַראָפּ־וואַרפען.

— מען טאָר ניט מפסיק זיין, פייגעלע.

די טראָפּענס וואָסער האָבען באַלד אָנגעהויבען אַריינצורינען אויף די קינדער דורך אַ שפּאַרע פון ביידעל. די קינדער האָבען זיך איינגעקאָרטשעט אין אַ ווינקעלע פון ביידעל, וואו עס איז געווען בעשיצט. זיי האָבען זיך איבערגעצויגען מיט די קאָפּאָטעס איבער די קעפּ, געהאַלטען זיך איינס אין אַנדערען. איינגעקאָרטשעט זיך און געוואָרימט זיך מיט די לייבלעך, און געלעגען און געשוויגען.

מיט אַמאָל האָט זיך די טהיר פון ביידעל געגעבען אַ פּראַל אויף, אַ צינד־העלצעל האָט זיך אָנגעצונדען און פערלאָשען, אין בליץ־שנעליגקייט האָט פייגעלע דערזעהן צוויי הויכע שוואַרצע גוים שטעהן פאַר איהר.

— ווער איז דאָרט? — האָט אַ שטאַרקע מענער שטימע גע־רופען.

— דאָס בין איך, דעם סעדער׳ס מיידעל מיט איהר ברודעריל, האָט פייגעלע אָפּגעענטפערט מיט אונטערטהעניגקייט, אָבער ניט מיט מורא.

— שווייג, זשידאָווקאַ.

די גוים האָבען אַראָפּגעצויגען פון די קינדער די קאָפּאָטעס

און אליין זיך מיט זיי בעדעקט די קעפּ, וואָרום דער רעגען האָט שוין אָנגעהויבן אַריינצוגיסען דורך די שפּאַרעס פון דעכעל.

די קינדער זיינען געווען האַלב נאַקעט. יעצט האָבען זיי זיך נאָך מעהר איינס צום אַנדערען צוגעקאָרטשעט, איינגענאָרעט זיך אין אַ ווינקעל, און געלעגען ווי צוויי הינטלעך און געשוויגען. אין ביידעל איז געווען שוואַרץ. די גוים האָט מען נישט געזעהן. נאָר געפיהלט צוויי שוואַרצע שאָטענס, און איינער פון די שאָטענס פינקעלט מיט אַ פונק פון אַן אָנגעראויכערטען ציגאַרעט, און אויפ׳ן דאַך האָט זיך געהערט ווי די שווערע טראָפּענס רעגען פאַלען אויף די שינדלען.

פלוצים איז דער שאָטען, וואָס האָט געראויכערט דעם ציגאַרעט, צוגעגאַנגען צו די קינדער, בעלויכטען זיי מיט׳ן ברענענדיגען ציגאַרעט, און אָנגערופען זיך צום צווייטען:

— דאַכט זיך, אַן ערוואַקסענע.

— דער צווייטער שאָטען האָט זיך שווער בעוואויגען. אויך צוגעגאַנגען און אָנגענומען פייגלען ביי דער האַנד, בעלויכטען זי אויך מיט דעם ציגאַרעט, געזוכט איהר צו קוקען אין די שווערע טונקעלקייט אין די אויגען אריין, און אָבגעלאָזט זי:

— אַ קליינע אידישקע.

די גוים האָבען עפּעס געשעפּטשעט צווישען זיך אין דער שטיל. פייגעלען איז פלוצים באַפאַלען אַ טויט־שרעק. זי האָט אָנגעהויבען צו פיהלען מיט אַמאָל די שרעק פאַר גזלנים. אַן ענגקייט האָט זי ארומגענומען. נים די שרעק פאַר׳ן לעבען, זי האָט גאָר ניט געטראַכט וועגען זיך — נאָר עפּעס ווי זי וואָלט מיט אַמאָל דערפיהלט אַן אונגאַטירליכע זאַך, ווי זי וואָלט אַ ניטרגוטען דערזעהן. מיט איין האַנד האָט זי ארומגעהאַלטען איהר קליינעם ברודעריל, און מיט דער צווייטער האַנד האָט זי זיך פאַר וועמען געוואָלט בעשיצען. און ווי זי וואָלט זיך דערמאַהנט, אַז זי איז נאָך אַ קינד, האָט זי פלוצים אָנגעהויבען צו וויינען: מאַמע.

— שווייגט, ממזרים, שווייגט. ששש...

די קינדער האָבען אָבער זיך מעהר דערשראָקען פאַר די שאָטענס, איידער פאַר רעדענדיגע מענשען און האָבען געוויינט.

— שווייגען, ווארום זאדושען, — האָט אַ שווערע האַגד זיך געלעגט אויף די קינדערס מיילער.

אַ לאַנגע ווײַלע האָבען די קינדער געשוויגען. געשלוכצט אין זיך.

— זעהסט, וואָס דו האָסט אָנגעמאַכט. די האָסט די קינדער דערשראָקען. די פויערים וועלען זייער געוויין דערהערען.

— זי איז אַן ערוואַקסענע מויד. — האָט אַ שטימע גערעדט.

— זעהסט דאָך, זי איז אַ קינד, וויינט ווי אַ קינד. — האָט אַ צווייטע שטימע אָפּגעענטפּערט.

— זי איז שוין גרויס גענוג, זאָגט דער איינער שאָטען און דערנעהנטערט זיך צו פייגעלען.

פייגעלע האָט דערפיהלט די נאָהענטקייט פון שווארצען שאָטען, דעם ווארימען אָטהעם פון זיינע שטאַרקענדע פייכטע וואָנסעס, האָט זי געהאַט אַזאַ שוידערליך געפיהל, ווי אַ וואָרים וואָלט זי אָנגעריהרט, אַן האָט געגעבען אַ געשריי אויס:

— מאַמאַ!

— וואָס טהוסטו? וואָס טשעפּעסט דו זיך צו די קינדער?

— אַז איך זאָג דיר, אַז זי איז אַ דערוואַקסענע מויד.

— איך בין קיין קינדער מערדער נישט. דאָס פּאַסט פאַר אַ היהנער־גנב, אָבער נישט פאַר אַ גזלן.

דער הויכער שווארצער האָט ווי פערשעהמט דאָס קינד אָבּגעלאָזט.

— שווייגט, קינדער, נאַט, דאָ האָט איהר די קאַפּאָטע, דעקט אייך צו, — האָט איינער פון זיי צוגעוואָרפען די קאַפּאָטע צו די קינדער.

דער צווייטער האָט נאָכגעטהאָן.

די קינדער האָבען ניט געפיהלט די פייכטקייט פון רעגען. די שרעק פאַר די גזלנים האָט אַלעס פאַרטריבען. זיי האָבען נאָך אין דער שטיל געשלוכצט. אַ שטימע האָט זיך אָנגערופען:

— שווייגט, וואָס וויינט איהר? עס איז אייך קאַלט. יאַן, גיב זיי בראַנפען צו טרינקען.

דער גוי האָט צוגעטראָגען אַ פלאַש מיט בראַנפען און דערלאַנגט די קינדער.

— טרינקט, וועט איך ווארימער זיין.

פייגעלע האָט זיך דערשראָקען פאר זיין געשטאַלט. זי האָט געטהאָן, וואָס מען האָט איהר געהייסען.

— און יעצט גיב דעם ברודערל דיינעם. הער, קליינער זשי־דאָק, טרינק.

חיים׳ל האָט אויך צוגענויגט די ליפּען צום פלאַש.

— די קליינע ממזרים, עס איז אַ רחמנות אויף זיי, אין אזא רעגען. יאַן, האָסט דאָרט אין קעשענע קאָלבאַסע, גיב זיי.

יאַן האָט דערלאַנגט די קאָלבאַסע.

די קינדער האָבען דערהערט דאָס וואָרט קאָלבאַסע, איז אַ גרויסער שרעק זיי בעפאַלען.

— עסט.

— מען טאָר נישט, — האָט פייגעלע געענטפערט.

— עסט, קליינע זשידעס.

— מיר טאָרען נישט, — האָבעןביידע קינדער אָנגעהויבען ווידער צו וויינען.

— לאָז זיי אָפּ. זעהסט דאָך, אז זיי ווילען נישט זייער „זאַקאָן“ ברעכען.

— נאַט, דאָ האָט איהר ברויט.

דאָס ברויט האָבען די קינדער גענומען. נאָר געגעסען האָבען זיי נישט.

א לאַנגע ווייל איז שטיל געווען איןביידעל. עס האָבען זיך נאָר געהערט די טראָפּענס רעגען, וואָס זיינען געפאַלען אויפ׳ן דעכעל, און דאָס שווערע אָטעמען פון די גוים. די קינדער זיינען געלעגען איינגעקאָרטשעט אין אַ נאָרע. ערשט יעצט איז זיי קלאָר געווען די שרעק, אז זיי געפינען זיך מיט גזלנים אינאיינעם. חיים׳ל האָט ערשט זיך דערמאָנט, וואָס אַ איד האָט צו טהאָן, ווען ער איז אין סכנה.

— פייגעלע, — רופט ער אָן אין דער שטיל.

— ש־ש, וואָס?

— לאָמיר זאָגען שמע ישראל.

— זאָג.

— שמע ישראל ה׳ אלהינו.

און די קינדער האָבען פּלוצים אָנגעהויבען הויך קריאת שמע צו זאָגען.

— וואָס מורמלען זיי דאָרט?

— זעהסט דאָך, אז זיי מאָדליען זיך.

— יעדער האָט זיין „זאקאָן״, — רעדען די גוים צווישען זיך.

איןביידעל איז אַזוי נאָם געוואָרען, אַז עס האָט זיך נישט געפּר־נען קיין איין שטיקעל ערד. דאָס איינציגע טרוקענע ווינקעל, וואָס איז געווען צוגעדעקט מיט די קאַפּאָטעס, האָבען יעצט די קינדער פאַרנו־מען. דער רעגען האָט די גוים געיאָגט פון איין ווינקעל אין אַנדערען, ביז ער האָט זיי אַריינגעיאָגט אין דעם ווינקעל פון די קינדער. זיי האָבען זיך צוגעטוליעט צו די קינדער, באהאַלטענ־דיג זיך נעבען זיי.

— לאָזט, ממזרים׳לעך, לאָזט זיך אויך צודעקען מיט די קאַ־פּאָטעס, — האָבען זיך די גוים געבעטען.

און אַ וואונדערליכע זאַך, די קינדער האָבען זיך אויפגעהערט צו שרעקען פאַר די גזלנים. הינטער די פייכטע קאַפּאָטעס האָבען זיך אַלע פיער לייבער צוזאַמענגעקנאַטען, און איינס האָט דאָס אַנ־דערע געוואָרימט.

— דעק זיי צו, דעק זיי, די ממזרים׳לעך, — האָבען די גוים געזאָגט איינס צום אַנדערען און גענומען די קינדער אויף זייערע הענט און זיי וואָרים צוגעדעקט.

— יאַן, גיב זיי אַ ביסעל בראַנפען.

די קינדער האָבען געשליקט דעם בראַנפען, דערוואָרימט זייערע לייבלעך. עס האָבען פיער לעבעדיגע נפשות צוזאַמענגעקנאַטען זיך און באַשיצט איינס דאָס צווייטע פאַר׳ן רעגען, פאַר׳ן בליץ און שטורם...

די ירושה

(ערצעהלונג)

איך ווייס ניט פאר וואס עס איז מיך געקומען אויפ׳ן געדאנק די אידענע חיה־לאה מיט איהר אלטען קאסטען, וועלכע איך געדענק ווי אין א חלום פון מיינע קינדערשע יאהרען. אפשר איז דא דערביי עפעס א זין, וואס לוינט זיך צו דערצעהלען. זאל דער לעזער משפט׳ן. איך מוז זיך אבער באפרייען פון דער עראינערונג, וועלכע איז זייט א געוויסע צייט אויפגעשטאנען אין מיר ווי א לעבעדיגע ערשיינונג און פאדערט מיך, אז איך זאל זי באשרייבען.

די אידענע חיה־לאה איז געווען די מוטער פון אונזער שכן, חיים׳שע דער פעלדשער, וועלכען מען האט אויך גערופען ביי אונז אין שטעדטעל מיט דעם פאר היינט ניט שעהנעם נאמען, חיים׳שע דער קאנע־מאכער. נאר פאר די דאמאלסדיגע צייטען, וואס מען האט ליעב געהאט אנצורופען זאכען ביי די ריכטיגע נעמען, האט דער נאמען ניט נאר ניט ארויסגערופען קיין שפאט, נאר פארקעהרט, ער איז געווען א טיטול, און האט געקלונגען ווי היינט, למשל, „דאקטאר מעדיצין". און האט מען באגעגענט חיים׳שען געהן איבער דער גאס מיט דער גרויסער קאנע אונטער׳ן ארעם, אזוי האט דאס גאנצע שטעדטעל געוואוסט, אז ווער פון איהרע חשוב׳ע בעלי־בתים האט זיך איבערגעגעסען און מען דאך איהם געהן מבקר חולה זיין.

חיים׳שע דער קאנע־מאכער איז געווען א שטיק אלטערטום. פון זיין מעדיצינישער פראפעסיע האט ארויסגעוועהט דאס מיטעלאלטער: געהיילט האט ער מיט דעם אלטען, אויסגעפרואווטען מיטעל, מיט דער קאנע, פון אלע קראנקהייטען, און אז די קאנע האט ניט געהאלפען, האט ער באנוצט דאס ראדיקאלע מיטעל, געהאקטע באנקעס, וועלכע ער האט גענומען נאך א הייסער באד. נאר טאמער, חלילה,

איז עס אָנגעקומען צו באַנקעס, איז שוין ניט גוט געווען. האָט מען געזעהן חיים׳שען מיט דער טאָרבע באַנקעס אונטער׳ן אָרעם און מיט׳ן וואַקסענעם ליכט אין דער האַנד געהן איבער׳ן געסעל, האָט מען זיך שוין פון קראַנקען מיאש געווען, און קרובים זיינען געלאָפען אין שוהל אריין תהלים זאָגען. א חוץ די צוויי אויסגעפּרואווטע מיטלען — קאַנע און באַנקעס — האָט נאָך חיים׳ש באַזעסען א גאַנצע צאָהל פלעשלעך מיט רפואות־וואַסער. צו יעדער חולאת האָט ער געהאַט א באַזונדער וואונדער־וואַסער: כאָלערא־וואַסער, נופל־חולים־וואַסער, יום־כפור־וואַסער און נאָך א סך אַנדערע וואַסערען, וואָס זיינען צונויפגעשטעלט געוואָרען לויט א געהיימען רעצעפּט, וואָס איז נאָר באַוואוסט געווען צו איהם אליין.

געזאָגט האָט מען, אז די אַלע געהיימע רפואות האָט ער איבערגענומען פון זיין אַלטער מוטער, וועלכע איז געווען אין די פריהעריגע יאָהרען א הייבאַמע און האָט אָפּגענומען מיט איהרע אייגענע הענד די אַלע בכבוד׳ע בעלי־בתים, וועלכע זיינען היינט נגידים, דאַזאָרצעס, גבאים און גלאַט אַזוי שעהנע אידען. זי, די אַלטע אידענע, האָט דעם כבוד געהאַט די ערשטע פּעטש צו געבען אויף די געזעסלעך פון אַט די אַלע היינטיגע שעהנע בעלי־בתים. נאָר דאָס זאָגען האָט ניט פאַרקלענערט די אויטאָריטעט פון חיים׳שען און האָט ניט אָפּגעשוואַכט זיין פּראָפעסיאָנעלען רוהם. פאַרקעהרט, דאָס האָט צוגעגעבען א גלאַנץ צו זיין רוהם, און זיין אויטאָריטעט איז באַפעסטיגטער געוואָרען.

איך אַליין געדענק שוין ניט די אַלטע חיה־לאה, אז זי זאָל זיך האָבען באַשעפטיגט מיט איהר פּראָפעסיע. אין מיינע יאָהרען איז זי שוין געווען אַן אַלטע, אַלטע אידענע, וועלכע איז געלעגען א גאַנצע וואָך אין בעט. נאָר שבת און יום־טוב האָט זי דער זוהן אָנגעטהאָן אין איהרע אַלט־מאָדישע קליידער, מיט דער גרויסער הויב אויפ׳ן קאָפּ, מיט דער גלאַנציגער שטערען־טיכעל אויפ׳ן שטערען, מיט׳ן האַרץ־ברעטעל, פון וועלכען עס האָבען אַראָפּגעשימערט א פּאָר צוויפעל־האָפּטע שטיינער אויף גרינעם סאַמעט. און ער האָט זי אַרויסגעזעצט אויפ׳ן הילצערנעם גאַניקעל, און אַלע, וואָס זיינען פאַרבייגעגאַנגען, האָבען זי בכבוד׳יג געגריסט און געבעטען איהר „גוט־שבת". ווייל ניט נאָר איז זי געווען די עלטסטע אידענע אין שטעדטעל, נאָר זי

איז אויך געווין די הייבאמע פון אלע מוטערס און פאטערס פון שטעדטעל, און אלע האבען זי גערופען „די באבע“. און צווישען די שבת׳דיגע אלט-מאדישע קליידער און ציערונג האט געבלישטשעט אין דער זון א גאלדען שליסעלע, וואס איז אראפגעהאנגען אויף א גאלדען קייטעל פון איבער איהר האלז אראפ. און אז די מענשען, וואס זיינען פארבייגעגאנגען, האבען געזעהן דעם גאלדענעם שליסעלע, איז געווארען א געשושקעריי אין די אויערען, און איינער האט דעם אנדערען געוויזען:

— דו זעהסט? דו זעהסט?

— דער גאלדענע שליסעלע פון קאסטען.

— ווער ווייסט וואס פאר א אוצרות זי האט דארט ליעגען אין קאסטען.

— נאפאלעאן׳ס מתנה.

— ווער דאס חיים׳ל פאקען אן אפותיקא.

— איך גיב איהם שוין מיין שטוב פאר דער ירושה, מיט מיין קראם אין אלטען מארק.

— נאר איינער, יענער ריכט זיך אויף אן אוצר. א קלייניגקייט, נאפאלעאן׳ס מתנה.

אונטער דעם בעט פון דער אלטער חיה־לאה איז געשטאנען אן אל־טער קאסטען אויף פיער רעדלעך. דער שליסעל פון אלטען קאסטען איז געווען א גאלדענער און איז געהאנגען אויף דער אידענע׳ס הארץ. די אידענע האט געהיט דעם שליסעל ווי איהרע אויגען אין קאפ. שטענ־דיג איז זי געשלאפען מיט דעם שליסעל אונטער איהר קישען, און טאמער האט זי געהערט עפעס אן אונבאקאנטען דורכגעהן, פלעגט זי זיך באלד כאפען צום שליסעל. זי איז שוין געווען בלינד פון אלט־קייט, און ביי איהר בעט איז געשטאנען אן אלטער שטעקען מיט א ביינערנעם קעפעל. אז זי האט געהערט ווער דורכגעהן, פלעגט זי מיט איהר שטעקען אנקלאפען אן קאסטען, אויב דער קאסטען שטעהט. מען זאגט אז אין דעם קלאנג פון קאסטען האט זי געהערט צי ער איז נאך אונבאריהרט. קיינער האט ניט געוואוסט וואס אין דעם קאסטען געפינט זיך... קיין קינד האט זי ניט פארטרויט דעם שליסעל, ניט דעם אינהאלט פון קאסטען, נאר זי פלעגט פון צייט צו צייט לאזען פאלען אווארט, ווען אן אייניקעל איז צו איהר גוט געווען:

— מיין קינד, איך האָב פאַר אַלעמען געזאָרגט. קיינעם ניט פאַרגעסען, קיינעם ניט.

— באָבע, פאַר וואָס האָט דער קאַסטען רעדלעך? — האָט זי אַן אייניקעל געפרעגט.

—פאַרצייטענס, מיין קינד, — פלעגט זי ענטפערען — האָט מען דאָך מורא געהאַט פאַר איבערפאַלען, פאַר גוים, האָט מען שטענדיג געהאַט שטעהן אַ קאַסטען אויף רעדלעך. אין דעם קאַסטען איז געווען באַהאַלטען דאָס ביסעל אָרימקייט, און אַז עס האָט זיך געמאַכט, באַהיט גאָט, אַ בהלה, אַזוי האָט מען זיך איינגעשפּאַנט אין קאַסטען און מ'איז מיט איהם אַנטלאָפען. דאַרום האָט דער קאַסטען רעדלעך.

מען ווייס ניט ווער האָט עס פאַרשפּרייט, נאָר עס האָט זיך דערהערט אַ קלאַנג אין שטעדטעל, אַז אין דעם אייזערנעם קאַסטען, אונטער דער אידענע'ס בעט, געפינט זיך אַן אוצר. עס האָט זיך באַלד געפונען אַן אַלטער איד אין איהרע יאָהרען, וואָס האָט זיך דערמאָנט אַ מעשה פון פאַרצייטענס: ווען נאַפּאָלעאָן איז געווען אין שטעדטעל, איז זי, חיה־לאה, דאַמאָלסט געווען אַ יונגע פרוי, איז זי גערופען געוואָרען אין הויף צו נאַפּאָלעאָן — און פון דענסמאָל אָן האָט זי דעם קאַסטען. אַנדערע האָבען דערצעהלט, אַז דער אוצר נעהמט זיך פון אַ רייכער פריצ'טע, וועלכע האָט קיין קינדער ניט געהאַט, און דער מאַן האָט זי געוואָלט דערפאַר אַוועקוואַרפען און נעהמען אַן אַנדערע, האָט חיה־לאה דער פריצ'טע איינגעגעבען צו טרינקען אַזעלכע טראָפּען, פון וועלכע זי איז טראָגענדיג געוואָרען און פאַר דאַנקבאַרקייט האָט זי איהר געשאָנקען אַן אוצר. ביי אַנדערע איז די פאַנטאַזיע געגאַנגען נאָך ווייטער און מען האָט זיך אין די אויערען גע'סוד'עט וועגען אַ געהיימען פאַרברעכען, וואָס די אידענע איז באַגאַנגען אין איהרע יונגע יאָהרען, ביי איהר פּראָפעסיאָן: אַז זי זאָל האָבען קינדער אומגעביטען, און טיעף אין דעם קאַסטען איז אינאיינעם מיט דעם אוצר באַהאַלטען עפּעס אַ טיעף געהיימניס. ווי עס זאָל ניט זיין, אין דעם אוצר האָט קיינער ניט געצווייפעלט. און ניט נאָר האָט די אידענע ניט אָפּגעלייקענט וועגען דעם אוצר אין דעם קאַסטען, נאָר זי פלעגט מיט איהרע פאַרבאָרגענע, צוויי־דייטיגע און גאַנץ מיסטישע באַמערקונגען נאָך מעהר צוגעבען גלויבען צו דער לעגענדע פון קאַסטען. אַזוי פלעגט זי אָפט דעם זוהן באַרוהיגען, ווען ער האָט

זיך געקלאָגט פאַר איהר, אַז ער דאַרף די טאָכטער חתונה מאַכען:

— מיין קינד, נאָך הונדערט און צוואַנציג יאָהר. איך האָב פאַר אַלעמען געזאָרגט, פאַר אַלע מיינע אייניקלעך.

זעלבסטפאַרשטענדליך האָט חיים׳שע אויסגעגעבען זיין טאָכטער, און אין דעם נדן האָט ער איינגעשאַצט דעם אַלטען קאַסטען.

— נאָך הונדערט און צוואַנציג יאָהר האָט זי דאָך אַ טהייל אין דער ירושה, אין קאַסטען, — האָט ער איינגערעדט דעם מחותן.

דער קאַסטען האָט ניט נאָר בלויז חתונה געמאַכט חיים׳שעס דריי טעכטער, נאָר ער האָט אויך געשאַפען דעם פעלדשער געלד יעדעס מאָל ווען ער האָט באַדאַרפט. דער קאַסטען איז געוואָרען ווי אַ צויבער וואָרט פון אַ כשוף-מאַכער. דער פעלדשער האָט נאָר באַדאַרפט דערמאָנען דאָס וואָרט „קאַסטען" און די בייטלען פון די מלוות פון שטעדטעל האָבען זיך לייכטער געעפענט פאַר איהם ווי פאַר אַנדערע מיט גאָלדענע און זילבערנע משכנות.

באַלד האָט זיך פאַרשפּרייט דער שם פון קאַסטען איבער דער וועלט און ער האָט אויסגעזוכט נאָהענטע און ווייטע קרובים און זיי געבראַכט צום ראַנד פון בעט פון דער אַלטער אידענע. צוויי טעכטער, וועלכע האָבען זיך געפונען אין ראַסיי (חתונה געהאַט מיט אידישע סאָלדאַטען, וואָס זיינען געשטאַנען אין שטעדטעל), זיינען געקומען אין שטעדטעל צופאָהרען, געהמען די מאַמע צו זיך אהיים.

— וואָס, אַלץ קומט דיר, די גאַנצע מאַמע, מיר זיינען ניט קיין קינדער? — האָבען זיי זיך געקריגט מיט׳ן ברודער.

— וואו וועט זיך די מאַמע שלעפּען אויף איהרע אַלטע יאָהר אין ווייטע מדינות?

— טאַקע, מיינע קינדער, ווי קען איך מיר שלעפּען איבער דער וועלט מיט׳ן קאַסטען? האָט ניט קיין מורא, קינדער, איך האָב פאַר אַלע געזאָרגט. נאָך הונדערט און צוואַנציג יאָהר — פאַר אַלע מיינע קינדער, פאַר אַלע מיינע אייניקלעך.

האָבען זיך די טעכטער באַזעצט אין שטעדטעל אָפּהיטען דעם קאַסטען... יעדע פאַר וואָכען האָט זיך אַן אַנדער משפּחה אויפגעזוכט, און איז געקומען צופאָהרען מיט אַ יחוס-בריעף, אַז ער איז דער באָבע׳ס אַן אייניקעל, אַ קרוב. דער קאַסטען איז געוואָרען, ווי אַ פייערער שטיין, וואָס ניט נאָר ער צושיקט זיינע שטראַהלען פון זיך.

נאָר זאַמעלט אַלע אַרויסגעשיקטע שטראַהלען און ציהט זיי צו זיך צו. אזוי האָבען זיך אַלע געקליבען און געזאַמעלט אַרום דעם קאַסטען און אַלעמען האָט די אידענע באַרוהיגט און פאַרזיכערט:

— איך האָב קיינעם ניט פאַרזעהן, מיינע קינדער, איך האָב פאַר אַלעמען געזאָרגט. אַלע זיינט עטץ מיינע קינדער, מיינע אייניקלעך.

זעלבסט־פאַרשטענדליך האָט די אידענע געהאַט אַ בכבוד'ע עלטער און אַ עהרונג און אכטונג פון איהרע קינדער און איהרע אייניקלעך, וואָס ניט איין בעל־הבית'טע האָט זי מקנא געווען און געוואונשען זיך צו האָבען אזאַ עלטער, ווי זי האָט. די קינדער, דער זוהן און די טעכ. ר, און די אייניקלעך, און גלאַט אזוי משפחה, וואָס זיינען זיך געק. צוזאַמענצוציהען פון איבעראַל, האָבען אַרויסגעוויזען איהר איבע. עטריבענע ליעבשאַפט און געטריישאַפט. יעדער איינער האָט געוואָלט זיך אויספיינען אין די בלינדע אויגען פון דער אידענע און צונע'חנפ'עט זיך צו איהר. ווען מען איז געבליבען מיט איהר אַליין, האָט מען אַריינגעוואָרפען אַ שלעכט וואָרט אויפ'ן אַנדערען.

— באָבעשי, האָב איך די באָבעשי ליעב. איך בעט גאָט טאָג און נאַכט, אַז די באָבעשי זאָל לעבען, זאָל אונז אַלעמען איבערלעבען — ניט אזוי ווי יענע — וואָס זאָל איך זאָגען...

— מיין קינד, איך האָב פאַר דיר אויך געזאָרגט — איך האָב קיינעם ניט פאַרזעהן, נאָך הונדערט און צוואַנציג יאָהר — האָט די באָבע איבערגעריסען יענעמס חניפה.

און ניט נאָר די קינדער, נאָר גלאַט אזוי פרעמדע, בעל־הבתים פון שטאָדט. מען האָט זיך דערמאָנט, אַז זי איז געווען די הייבאַמע און מען איז אַריינגעקומען איהר גוט־שבת און גוט־יום־טוב ביטען; האָט מען איין אַ בעל־הבית'יש שטוב געקאָכט אַ פריש יאַיכעל, האָט מען דער „באָבעשי" אַרונטערגעשיקט אַ טעפעל דאָס הארץ זיך צו דער־באַפען. פון יעדען גוטען קוגעל און פון יעדען געראָטענעם פוטער־קוכען האָט די „באָבעשי" געמוזט פאַרזוכען. וואָרום יעדער איינער אין שטעדטעל האָט זיך געריכט אויף עפּעס. — „מען קען קיינמאָל ניט וויסען, וואָס אזאַ אידענע האָט אין זינען..."

אַז ס'איז געקומען די צייט, אַז די אידענע זאָל אַוועקגעהן פון דער וועלט, האָט זי געלאָזט רופען דעם זוהן צו זיך, געהייסען אַלעמען אַרויסגעהן. און בלייבענדיג מיט דעם זוהן אַליין, האָט זי איהם

איבערגעגעבען דעם גאָלדענעם שליסעלע, און האָט דעם זוהן באַשוואָרען אַז ער זאָל עהרליך אויספיהרען די צוואה, וואָס זי האָט ליעגען אין קאַסטען אינאיינעם מיט דער ירושה, און יעדען איינטהיילען זיין חלק, אַזוי ווי זי האָט פאַרשריבען אין דער ירושה, אויף וואָס דער זוהן האָט איהר מיט טרעהרען אין די אויגען הייליג געשוואָרען.

פרום איהר בעט זיינען ווי ביי אַ גרויסען צדיק געשטאַנען אַלע איהרע קינדער און אייניקלעך, די גאַנצע משפחה פון ווייט און נאָהענט — און שעהנע אידען פון שטעדטעל האָבען תהלים געזאָגט. מען האָט זי פאַרגליכען מיט שפרה און פועה, די הייבאַמען פון די אידען אין מצרים. און אויסגעטייטשט דעם כבוד, וואָס זי האָט געהאַט ביי איהר לעבען, ווייל זי האָט אַזוי פיעל אידישע קינדער געהאָלפען קומען אויף דער וועלט — און די באָבע איז איינגעשלאָפען מיט אַ זאַנפטען שמייכעל אויפ'ן פנים, ווי די אַלטע גוטסקייט, וואָס האָט זיך איינגעקנעטען אין די קנייטשען פון איהר פנים, וואָלטען פאַרשטיינערט געוואָרען אין איהר פנים אויף שטענדיג.

נאָך דער מוטער'ס טויט האָט דער זוהן חיים'שע צונויפגעזאַמעלט די משפחה אין דער צווייטער שטוב, און געטריי צו דער שבועה, וואָס ער האָט צו דער מוטער געשוואוירען אויפ'ן טויטען־בעט, האָט ער זיי איבערגעגעבען דער מוטער'ס רייד. צוויי פון דער משפחה האָבען גאַנץ זאַכט און פאַרזיכטיג אַפּירגענומען דעם קאַסטען פון אונטער'ן בעט און אריינגעטראָגען איהם אין דער צווייטער שטוב, אַרויפגעשטעלט איהם אויפ'ן טיש. מען האָט צוגעמאַכט די לאָדען איבער די פענסטער און אָנגעצונדען די לאָמפּ — כאָטש עס איז נאָך געווען גרויסער טאָג, כדי קיינער זאָל פון דרויסען ניט אַריינקוקען און זעהן וואָס אין קאַסטען טהוט זיך. נאָר דאָס גאַנצע שטעדטעל האָט געוואוסט, אַז יעצט עפענט מען דעם קאַסטען און זיי האָבען זיך גדרעהט אַרום דעם פעלדשער'ס הייזעל, אויסגעהענדיג פון נייגיעריגקייט, און פרור־בירענדיג אין פאָראויס צו טרעפען, וואָס אין קאַסטען געפינט זיך. מיט הארצקלאַפּען און ציטערענדיגע הענד האָט דער פעלדשער אריינ־געשטעקט דאָס גאָלדענע שליסעלע אין שלאָס פון קאַסטען. דער קאַסטען איז געווען אַן אַלטער, און אַרומגעקאָוועט מיט אייזערנע פּרענגטען און צוימען, און דער שלאָס אַן אַלט־מאָדישער. בחנם האָט חיים'שע געפּרואווט דרעהען דעם שליסעל אין שלאָס. דער שלאָס

איז געווען פארראסטעט און ניט געוואלט אזוי גיך נאכלאזען. דער־ווייל זיינען אלעמען די הערצער אויסגעגאנגען פאר נייגעריגקייט און ערוואַרטונג. צוויי שטארקע אידען פון דער משפחה, די זעלבע, וואס האבען אריינגעטראגען דעם קאסטען, האבען מיט זייער גאנצען כח געדרעהט דעם שליסעל אין שלאס, אבער דער שלאס האט ניט געוואלט נאכגעבען, ביז מען האט איהם ניט געגעבען זיך אנצוטרינקען מיט א פלעשעלע שמיר־אויל. דערנאך האט ער אנגעהויבען צו כארכלען, ווי א געקוילעטע הוהן. באלד האט עפעס דארט געפלאצט און עס האט זיך פונאנדערגעשפיעלט א שפרינג. ענדליך האט ער נאכגע־געבען. עס איז מיט אמאל אויפגעשפרונגען איין שלאס נאכ׳ן אנדערען, און די דריי פרענטען האבען זיך געעפענט און זיינען געבלי־בען שטעהן פאר דעם אפענעם קאסטען.

צוערשט איז געלעגען פון אויבען־אויף אן אלט־מאדיש שטיקעל בראקאט, וואס האט פארדעקט דעם אינהאלט פון קאסטען. חיים׳שע האט פארזיכטיג אנגענומען מיט דער האנד דאס שטיקעל בראקאט, און עס האבען זיך געלאזט הערען שטימען:

— ניט ריהרען, ניט ריהרען!

און פופצעהן קעפ האבען זיך אריבערגעבויגען איבער דעם אפענעם קאסטען.

— זאכט, זאכט, — האט ווער פון דער משפחה געווארענט.

חיים׳שע האט אוועקגערוקט דאס זיידענע שטיקעל בראקאט, און א פייכטע דומפקייט פון אלטקייט און פרוכנע האט זיך געלאזט הערען פון קאסטען.

— צוערשט די צוואה לעזען; די צוואה! — האבען קולות גע־שריען.

באלד האט חיים׳שע געפונען די צוואה ליגען פון אויבען־אויף. א׳יה א גרויסען בויגען פאפיער איז געווען אנגעשריבען מיט א ווייבער־שע, אונזיכערע שריפט א לאנגע מגילה.

— לעזען! לעזען! — האבען זיך שטימען געהערט.

„צו אלע מיינע קינדערלעך און אייניקלעך, וואס שטעהען ארום מיין בעט, טהו איך זיך ווענדען, איך, די דיענסט־מויד חיה־לאה בת יענטע, מיט אן אויפריכטיג געבעט צום האר פון דער וועלט...

— ווייטער, ווייטער! — האָבן זיך געלאָזט הערן אונגעדול־דיגע שטימען.

חיים׳שע האָט איבערגעהיפּט און אָנגעהויבן פון אַ נייער שורה:

„איך טהו בעטען גאָט, אַז ער זאָל אַריינגעבען אין אייערע הערצער דעם גייסט פון שלום, אַז איר זאָלט אַלע לעבען בשלום ובמנוחה. אַזוי ווי איך האָב געזאָרגט איבער אייך, מיינע קינדערלעך, און קיינעם ניט פאַרזעהן, אַזוי זאָל דער האַר פון דער וועלט זאָרגען איבער אייך.

— ווייטער, ווייטער! — האָבן די שטימען שוין העכער גע־שריען.

חיים׳שע האָט ווידער איבערגעהיפּט און אָנגעהויבן:

— איך טייל איין צווישען אייך מיין ביסעל אָרימקייט, סיי די, וואָס איך האָב געקראָגען בירושה פון מיינע עלטערען, און סיי די וואָס איך האָב מיר אַליין עהרליך ערוואָרבען מיט מיין שווערע אַרבייט — יעדען פון אייך אַ חלק, אַזוי ווי איך טהו דאָ אויסרעכענען.

— שווייגען! שווייגען! — האָבן שטימען גערופען.

נאָר דאָ איז חיים׳שע געבליבען שטעהן אין מיטען. עס האָט איהם גענגעהויבען אין די אויגען צו שווינדלען. ער האָט געגומען ווייטער לעזען, נאָר ער האָט ניט פאַרשטאַנען, וואָס ער לעזט.

— ניט אַהער! ניט אַהער! איך וועל לעזען! — האָט גע־נומען פון איהם די צוואה פון עלטערען איד, אַ משפּחה, וואָס איז גע־ווען אַ למדן.

ביי אַלעמען זיינען די הערצער געוואָרען פאַרכאַפּט.

„...דעם ביינערנעם צאָהן פון העלפאַנט, וואָס איז אַ רפואה פאַר קינדער־צייהנדלעך, לאָז איך איבער מיין עלטסט אייניקעל גיטע־יענטע, אַז זי זאָל עס באַנוצען געזונטערהייט פאַר איהרע קינדערלעך, אם ירצה השם.

— ווייטער, ווייטער! — זיינען די קולות געוואָרען אונגעדול־דיג.

„דעם ספר עזריאל, וואָס איז אַ רפואה פאַר געווינערינס, אַז זיי זאָלען לייכט געבוירען, לאָז איך איבער מיין טאָכטער מרת פעריל, אַז זי זאָל די זכיה האָבען...

— ווייטער, ווייטער! — האָבען שוין אַלע געשריען.

— די קמיעה, וואָס איך האָב געקראָגען בירושה פון מיין מאַמען, עליה השלום, וואָס איז זעהר גוט אָפּצושפּרעכען אן עין הרע, לאָז איך איבער מיין זוהן.

די משפּחה איז געוואָרען אונגעדולדיג און געוואָרפען זיך אויפ׳ן קאַסטען. דער קאַסטען איז געוועזען פול מיט קמיעות, רפואות, וואַסער־פלעשלעך, העלפאַנט־צייהנער, אַלטע קוויטלעך און נאָך אַזעל־כע זאַכען.

די משפּחה איז צוריק אַריינגעקומען אין דער צווייטער שטוב, וואו די טויטע איז געלעגען. אויף דער טויטער׳ס פּנים איז געוועזען אויסגעגאָסען יענער אונשולדיגער, קינדיש־אונבאַהאָלפענער שמייכע־לע, וועלכער איז פאַרגליווערט געוואָרען צוזאַמען מיט די אַלטע איינ־געדאַרטע הויט פון פּנים. און זיי האָבען ניט געוואוסט, צי די טויטע לאַכט אויס זיי, צי זי בעט, ווי אַ הילפלאָז קינד, זיינ מוחל...

אין דאָרף.

און קענסטו די פעלדער אין וואהלין? שעה'ן לאנג קאנסטו פאהרען, איינגעטאפּיעט צווישען הויכע זאנגען. קיין הייזעל, קיין ביימעל וועט זיך דיר אין די אויגען נישט ווארפען, נאר א פאליע בייטען בעוואקסען מיט תבואה, איין אונענדליכע חוואליע וואסער גיט זיך א לאז ארויף אין דער הויך — באלד גיסט זיך א צווייטע פאליע הויכע, פולע זאנגען אויף די וויארסטען לאנג אראב אין טאל. פון טאל זעהסטו א שנור וועגעל ציהט זיך אוועק און פערבלאנדזשעט זיך ערגעץ אין א וואלד אריין. שעה'ן לאנג געה איך צווישען די זאנגען — און די פעלדער ציהען זיך פאר מיינע אויגען אוועק און איך בעגעגען נישט קיין לעבעדיגען נפש. אזוי, אז עס דאכט זיך מיר, אז איך איינער אליין לעב ערגעץ אין א בעוואקסענע וויסטע...

דאך געגען פארנאכט ווייזען זיך ארויס פון מיטען די זאנגען אייניגע רויטע דעכער; איך קום אן אויפ'ן וועג, וואס פיהרט לינקס אין דארף אריין. אויף די פעלדער, ביים וועג, וואלגערען זיך פגרים פון פערד ארום, א סקעלעט פון א פערד'ס א קאפּ קוקט ערנסט, תמ'וואטע, אזוי ווי עס וואלט וועלען דערציילען פון אמאליגען לעבעדיגען פערד. באלד אבער קום איך אן, ביים „ערב דארף", דער ערשטער מענש, וואס איך בעגעגען אויפ'ן וועג איז א איד, אנ'אלטער, מיט א שיטערע, לאנגע, ווייסע בארד — שטעהט זיך אונטער א בוים און דאווענט מנחה. דאס פעקעל וואס ער האט ערשט געהאט אבגעלייגט פון זיין רוקען, ליגט איהם צו פוסען און ער שטעהט זיך איינער אליין, עס געהט איהם גאר נישט אן קיינער, און ער דאווענט מנחה...

און ארום און ארום איז גאט'ס וועלט שטיל און ערנסט געוועזען, ווי זי וואלט זיך וועלען איינגעהאָרכען צו דעם איד'ס מנחה.

און עפּעס אזוי „מנחה'דיג" איז די גאנצע וועלט געווען. די זון איז אונטערגעגאנגען. אבער איהר ווייסט ווי אזוי, א פייערדיגער געגליווערטער ים האט זיך ערנסט פון הימעל אראבגעקייקעלט און איז פערפאלען געווארען, ווייט אוועק אויף יענער זייט וואלד. פון דעם וואלד האבען ארויסגעשטארט איינציגע הויכע ביימער, און פון דער־ווייטענס האט זיך געדאכט, אז די בוימער שטייגען אויף און גרייכען אין א פייערדיגען ים אריין — און פון צווישען איין בוים און דעם צווייטען, קוקט גאט'ס אן אויג ארויס...

א לאנגער שמאלער וועג פון ביידע זייטען מיט קליינע הייזלאך בעשטעלט. פענסטערלאך קוקען ארויס פון צווישען צווייגען און בלע־טער; פאר דער טהיר אויף די טרעפּלאך זיצען די בעל־הבית'עס און שמועסען צווישען זיך. איינע מיט א רויט טיכעל אויפ'ן קאפּ, שטעהט און קוקט ווייט אין פעלד אריין; פערשטעלענדיג זיך מיט דער האנד פאר די זון, קוקט זי וועמען אוים אין פעלד. און אין וועג, אין זאמד, שפּיעלען זיך די קינדערלאך קליינע — איינגעברודיגטע. און פון פעלד א היים, דארטען פון דעם רויט־ליכטיגען ים, לאזט זיך איבער'ן וועג א גאלאפּ — א סטאדע אויסגעמישט: פויערשע שעפּסען, מיט די נארישע תמ'וואטע אויגען, ציגען, קיה און פערד צוזאמען, און זייערע פאסטוכער, די קינדער מיט די בייטשלאך, אינגלאך מיט בארפיסע פיס, אין די טאטעס' וועסטען, הענדעם פענדעם אין איין גאלאפּ, אזוי אז עס האט זיך געדאכט, אז דאס אלעם איז איין סטאדע. אלץ איז אויסגעמישט און לעבט אינאיינעם, שעפּעלעך מיט מענשליכע קינדער, ציגען, חזרים מיט הינט — אלץ לעבט אין שלום. יעדערער טהוט דאס וואס ער דארף צו טהאן, און „מען בילדעט די געזעלשאפט". די חברה האבען מיר געגעבען א נעהם אריין אין מיטען און איך בין צווישען זיי פערטרונקען געווארען... פאר יעדען הויז איז געשטאנען די „בעל־הבית'טע" און האט אבגעשיידט איהר סטאדע, איהרע צוויי, דריי שע־פעלאך מיט די ציגען און חזרים, און האט זיי אריינגענומען אין איהר הויף אריין. טייל געהען מיט גוטען, עס הייסט, געהן זיך פלוצלינג ארוים פון די סטאדע און לאזען זיך אין הויף אריין; א טייל אבער גרויסע קונדסים, לאזען זיך נאך דער סטאדע, און די „בעלי־הבית'טעס" לויפען זיי נאך, זיי אבצושניידען פון די איבריגע און אריינבערענגען אין הויף.

פאר א קליין הייזעל, וואס די שוועל פון די טהיר איז באלד שוין אזוי הויך ווי דאס פענסטער, איז געשטאנען א הויכע, דארע אידענע אין א „וויס־טיכעל” איינגעהילט דעם קאפ — און זי האט אויך אבגעווארט איהר טשערעדע. נור איהר טשערעדע — איין ארימע מאגערע קוה, איז זיך געגאנגען אן א זייט, פאמעליך מיט רוהיגע טריט, אזוי ווי זי וואלט פערשטאנען, מיין שרה'טע, אז זי איז א אידישע בהמה, און פאר א אידישע בהמה פאסט נישט צו לויפען. און אזוי ווי איהר „בעל־הבית”, איז זי מיט דרך ארץ אריין אין הויפעל און אויסגעשטעלט איהר אייטער פאר דער אידענע מיט דעם קריגעל, וואס איז געקומען אבנעהמען פון די קוה דאס איהריגע מיט א יראת־שמים־פנימ'ל, אזוי ווי זי וואלט וויסען, די נארישע אידישע בהמה, אז זי טהוט א מצוה דערמיט, וואס זי גיט אב איהר מילך א אידיש שוואך קינד, וואס די מוטער קען עס נעבאך נישט זייגען.

דערזעהענדיג א איד זיצט פאר דער טהיר פון זיין הויז און קוקט זיך צו אלעם מיט א שטיל שווייגעניש, וואס דאס אלעס געהט איהם גאר נישט אן, בין איך צו איהם צוגעגאנגען. ער האט מיך אויפגענומען מיט „אונטערטעניגקייט” — און מיר זיינען ביידע געזעסען און געהנטער בעקאנט געווארען.

איך האב געמוזט זאגען ווער איך בין, און וואו איך בין געוועזען, און וואו איך געה, און צו וואס איך געה. איצט הארך איך איהם אויס. איז'ען איז ער, לא עלינו, א גרויסער ארימאן, און האבען האט ער, לא עלינו, דערוואקסענע טעכטער, און וואס דארפט איהר נאך מעהר? ער דארף נישט מעהר נאר איינציגע חאטש טויזענד רובל. 5 טעכטער האט ער, צו 200 רובל אויף א קאפ: הונדערט רובל חתונה הוצאות, א קלייניגקייט נור. אין דארף זיצט איבער צוויי טעמים. ערשטענס ווייל ער „מעג” וואהנען אין דארף, ער איז דא געבוירען געווארען, און צווייטענס, ווייל ער האט זיך נישט מיט וואס ארויסצוציהען...

אזוי ווי מיר זיצען און ריידען זיך אויס איינער פאר דעם אנדערען די אידישע צרות, הערען מיר פון דערווייטענס א געזאנג. עס איז שוין געווארען ווי כלומר'שט טונקעל, עפעס יענע שטיק וועלט, דארטען ביי וואלד, האט זיך וואס אמאל מעהר אין וואלד בעהאלטען, איבער דעם ליכטיגען רויט־זורדיגען ים איז אריבער א טונקעלער רויך — און פון דארטען האט זיך געהערט דאס געזאנג. עס האט זיך גערעכט, אז דער

וואלד זינגט דאס ארויס. באלד האט זיך פון דערוויטענס געלאזט הערען א וואגען סקריפען. פאר אונז איז דורכגעפאהרען א פוהר פול אנגעפאקט מיט זאנגען, און בעל־הבית׳ישע טעכטער מיט די קאסעס אין די הענד זיינען נאכגעגאנגען, און האבען בעגלייט די אבגעשניטענע זאנגען פון פעלד א היים, אין שפייכלער אריין, מיט געזאנג, אזוי איינע, אזוי צוויי און אזוי דריי. און דער „בעל־בית", א נגיד פון אנ׳אכט פאזשען ערד מיט פערד, קיה, אקסען, שעפסען און רינדער געהט זיך נאכ׳ן וואגען בארפוס — און פיהרט זיך אב זיין פראצע אין שטאל אריין, רוהיג, אסור ער זאל ס׳מאל א שמייכעל געבען. דער איד מיינער קוקט איהם נאך, און גיט א קרעכץ: עשו! א צווייטע פוהר פאהרט פערביי, מיין איד קרעכצט: עשו, און אזוי א דריטע, און אזוי א פיערטע.

און יעדען טאג זיצט יעקב פאר דער טהיר, פאר זיין איינגעפאלען הייזעל און זעהט ווי עשו פיהרט א היים זיין תבואה פון זיין פעלד, רוהיג און גלייכגילטיג. און יעקב קרעכצט אלץ: עשו....

געגען אונז איז געווען דער ברונען פון דארף. באלד זיינען זיך אנ־געקומען „די טעכטער פון לאנד", מיט „די פעטערס טשערעדעס", און זיי האבען אנגעהויבען אנצוטרינקען זייערע שאף מיט דעם וואסער פון דעם ברונען. זיינען דארט אויך אהין געקומען „די זיהן פון לאנד" גאנץ הויכע בחורים מיט קורצע „שעהנע העמדלאך", כדי צו בעזעהן די „טעכטער פון לאנד" און זיך פון זיי אויסצוקלייבען כלות און א לעב צו טהאן... די טעכטער פון לאנד האבען זיך ביי דער ברונען אביסעל פערזאמט מיט די בחורים, ביז עס האבען זיך פון דארף געלאזט הערען די מאמעס קולות: א—שא, א—שא, וואו זייט איהר? האט מען זיך געזעגענט מיט די בחורים, דורך חנ׳ווידיגע וואונקען מיט די אויגען און א היים געלאזט זיך. די בחורים אבער אין די שעהנע רויטע העמדלאך זיינען געשטאנען און געווארט, זיי האבען זיך געריכט אויף עפעס און באלד טאקע פון דארט, פון וואנען די זון געהט אונטער אזוי רויט־העליש, אונטער׳ן וואלד, געהט אויף א ראפטים פענדזיען. מען לאזט זיך און ווי א דונער געהט עס פאראויס, אנזאגענדיג עפעס און באלד בעווייזט זיך א יונגע בעל־הבית׳טע טאכטער רייטענדיג אויף א פערד, און נאך איהר האט זיך נאכגעלאזט איהר פאטערס טשערעדע. איהרע שווארצע ברויטע האאר האבען זיך פון לויפען אויף איהר איידעלען

געזונטען נאקען אראבגעלאזט. און די געדיכטע שווארצע צעפּ האבען זיך פון רויטען טיכעל ארויסגע׳גנב׳עט און זיך איבער׳ן געזיכט פאר־שפרייט. און א פּאר גרויסע, חיטרע, שווארצע אויגען מיט א פּאר רויטע פרישע ליפּען האבען חיטרע פון פּנים ארויסגעשמייכעלט, פראנק און פריי אויסגעלאכט דאס גאנצע וועלט... און דאס יונגע בלוט האט גע־קאכט אין איהר רונדע חנ׳רציטערנדיגע האנד און האט עפּעס ווי ארויס־געבעטען זיך, און געוואונקען אין דער שטיל... און די אויפגעדעקטע נאקעטע פּיס האבען געלאכט אין דער וועלט אריין, אבער זי אליין האט גאר נישט געוואוסט פון דעם אלעם — וואס איהרע אויגען און איהרע נאקעטע הענד זאגען אויס אהן איהר ווילען... קוקענדיג אויף די בחורים מיט גלייכגילטיגקייט, אזוי ווי זי וואלט גארנישט געוואוסט פון דעם אלעם, איז זי אראב פון פערד, און האט זיך אבגעטהאן דאס איהריגע (און אנטרינקענדיג די פערד, האט זי אויסגעזעהן פון דער־ווייטענס, ווי אונזער באבע רבקה עליה השלום, ווען אליעזר האט זי מיט קעמלען ביים ברונען געטראפען). און די בחורים מיט די „רויטע העמדלאך״ זיינען געשטאנען און האבען געקוקט אויף איהר פון דער־ווייטענס און די הערצער האבען געקלאפּט... איהרע אויגען האבען צו־געצויגען און אין דערזעלביגער צייט אויך אבגעשטויסען פון זיך... און חיטרעדיג איז זי ווייטער אויפ׳ן פערד ארויף און עפּעס לאכענדיג מיט די גאנצע וועלט האט זי זיך אין די וועלט געלאזט.

די בחורים אין די „רויטע העמדלאך״ שטעהען, קוקען און גאפען און עס דאכט זיך, אז די טריט פון דעם פערד, וואס הערט זיך אויפ׳ן וועג מאכען ס׳געלעכטער אויס זיי...

און דארטען ווייט איז די זון איינגעזונקען אויף יענער זייט וואלד און מען האט נישט באמערקט, ווי די נאכט האט זיך אריינגע׳גנב׳עט. נאר מיין איד ציהט מיך ביי׳ם ארבעל: קוממ, פעטער, מעריב דאווגען.

דער אורח

(א מעשה)

אין אן אלטען בית־המדרש, אין א קליין, אידיש שטעדטעל אין פוילען, האט זיך ארומגעדרעהט א איד, וועלכען די בית־המדרש בחורים און די אינגלעך האבען א נאמען געגעבען: „דער אורח". דעם אידען׳ס עובדא איז געווען, אויפצוקלייבען די שטיקלעך שמות וואס האבען זיך ארומגעוואלגערט. זיין עובדא איז אויך געווען תהלים צו זאגען. האט ער א פרייע מינוט צייט געהאט, איז ער געזעסען אין ווינקעל, ביי א סטענדער און געזאגט תהלים. און אזוי ווי צייט האט ער געהאט, פלעגט ער דעם גאנצען טאג תהלים זאגען. קיין אייגענע און קיין היים האט דער איד ניט געהאט. קיינער האט אייגענטליך ניט געוואוסט, ווער ער איז. אמאל, שוין מיט יאהרען, איז ער גע־קומען אין דעם שטעדטעל אריין, א פרייטאג נאכמיטאג, איז ער גע־בליבען איבער שבת אין שטעדטעל. נאר קיינער ווייסט ניט דעם טעם דערפון, פארוואס דער איד איז געבליבען אין שטאדט. זונטאג אין דער פריה האט איהם דער שמש דערזעהן אין בית־המדרש. דער שמש, וועלכער איז געווען בלינד אויף איין אויג, א כהן און א כעסן, און האט בטבע פיינד געהאט אורחים, ניט געקענט ליידען, אז אן אורח זאל פערבלייבען א טאג לענגער אין שטאדט, האט זיך גע־טשעפעט צו איהם:

— נו, נו, וואס טהוט איהר נאך אין שטאדט? ווען קלייבט איהר זיך שוין אין וועג אריין?

— געמיינט זיך דא אבשטעלען ביי אייך.

— וואס? נו, יא... ביי אונז אן אורח... א שבת, און זונטאג היידא אין וועג אריין — האט דער שמש געיאגט מיט׳ן שטעקען.

דער איד האט געשמייכעלט, גענומען דאס פעקעל אויף די פליי־

צעם און איז ארוים פון בית־המדרש. אוועק פון שטעדטעל איז ער אבער דאך ניט. האט זיך ערגעץ־וואו פארקליבען צו א אידען, וועלכער איז געווען א גרויסער מכנים אורח און ביי איהם אויפ'ן פיעקעליק האָ־בען זיך שטענדיג אויפגעהאלטען אורחים. א פּאר טעג האט ער געוואוינט ביי דעם בעקער, געקומען מיט דעם בעקער דאווענען מנחה ומעריב אין בית־המדרש אריין. און דער שמש האט געזעהן ווי דער אורח פערבלייבט אין שטעדטעל איבער זיינע כחות, האט ער געמאכט מיט'ן שטעקען:

— מעהר קיין שבת ניט. אויף שבת היידא אין אן אנדער שטעדטעל.

נאר ביז שבת האט זיך דער איד פארקליבען צו א שוסטער, גע־קענט א ביסעל שוסטעריי. און אזוי ווי דער אורח איז שוין געקומען מיט זיין בעל־הבית אויף שבת אין בית־המדרש אריין, האט איהם דער שמש גאר ניט געקענט טהאן.

באלד האט מען פארגעסען אן דעם פרעמדען אידען. א איד איז ער געווען ווי אלע אנדערע אידען. א קורץ אבער געדיכט ווייס בערדעל, בעוואקסענע אויערען מיט האר און ווייסע, שטארקע ברעמען, מיט טרערען־טארבעלעך אונטער די אויגען. דאס שטעדטעל איז באלד צו־געוואהנט געווארען צום פרעמדען פנים און געהאט האט מען צו טהאן מיט אנדערע קהל'שע זאכען, און יעדער איז געווען פאריאגט מיט אייגענע צרות, דאגות פרנסה. האט מען קיין צייט ניט געהאט צו קלערען, אז א פרעמדער איז צוגעקומען אין שטעדטעל, און איידער מען האט זיך אומגעקוקט איז מען שוין אזוי צוגעוואהנט געווארען צו איהם, אז עס האט זיך געדאכט, אז ער איז א היימיש געבוירענער, נאר קיין נאמען האט מען ניט געדענקט. פון פריהער איז איהם פערבלי־בען דער נאמען „אורח" — און דאך געהאלטען איהם פאר אן אייגענעם. ער האט זיך געפיהרט זיין אייגענעם סארט לעבען. געפעדערט זיך גאנץ פריה אין בית־המדרש אריין, געזאגט תהלים, געדאווענט לאנג. מען האט זיך צו דעם אזוי צוגעוועהנט, אז קיינער האט ניט ארומגעקוקט וואס א איד טראגט אזוי לאנג דעם טלית און תפלין, און קיינער האט ניט בא־מערקט ווי דער איד דרעהט זיך ארום פון איין ווינקעל צום צווייטען, קלייבט אויף די שמות, קושט יעדע בלעטעל. און לייגט אריין אין קאס־טען אריין.

קיין אויסטערלישעס האָט מען ניט געזעהן אין איהם. קיין אַנ־געזעהענער איז ער אויך ניט געווען. געשטאַנען מיט די אָרימע לייט און בעלי־מלאכות ביי דער טהיר אין בית־המדרש. קיינמאָל קיין עליה ניט געקראָגען. צום ספר אויפגערופען פון איין שמחת תורה צום צוויי־טען. קיינער האָט איהם ניט געקענט און ניט גערעדט מיט איהם, א חוץ די אָרימע־לייט און בעלי־מלאכות, וואָס האָבען איהם געקענט און גערעדט מיט איהם. געארבייט ביים שוסטער, גענומען וויפיעל מען האָט איהם געגעבען; געהאט נאָר א מינוט צייט — תהלים גע־זאָגט, און איז ער פריהער אין בית־המדרש אריינגעקומען פאַר'ן דאַווענען, האָט מען איהם נאָר געזעהן ווי ער קריכט אונטער בענק און טישען, קלייבט אויף שטיקלעך שמות, קושט די בלעטלעך און לייגט אריין אין קאסטען אריין.

טהיילמאָל פלעגט ער זיצען פארנאכט, צווישען מנחה און מעריב, אין א ווינקעל אין בית־המדרש ביים קאסטען שמות און איינהערען זיך צו די מעשיות פון די אידען בעלי־מלאכות און דאָרפס־געהער, וועל־כע פלעגען דערצעהלען פון די יאָהרמערק, פון די נסיעות; מעשיות פון שכור'ע גוים וואָס שלאָגען אידען אויפ'ן וועג; מעשיות פון גזלנים וואָס בעפאלען אידישע סוחרים און נעהמען אוועק דאָס געלד — פלעגט דער פרעמדער איד קרעכצען אין דער שטיל:

— עס איז קיין חדוש ניט; זיי האָבען די אמונה פארלאָרען, די גוים.

קיינער האָט ניט געזעהן קיין אויסטערלישעס אין זיינע רייד, און זיינע רייד פלעגען באלד פארגעסען ווערען דורך אַן אנדער מעשה.

זונטאג, אַז די גוים פלעגען אָנקומען מיט די פוהרען פון די דערפער אין שטעדטעל אריין, פלעגט דער פרעמדער איד שטעהן און אָבוואַרטען, וואוהין זיי וועלען געהן. האָט ער געהערט דעם קלונג פון קירכע און ווי גוים געהען אין קירכע אריין — איז ער רוהיג גע־וואָרען, געגאַנגען אין בית־המדרש אריין, זיך גענומען מיט התלהבות דאַווענען. אין בית־המדרש האָט זיך געהערט דאָס קלינגען פון דער קירכע, האָט ער געזאָגט צו א איד, א שכן, א וואָרט:

— יעדער דיענט גאָט אויף זיין שטייגער.

אוי איז פארשטומט געוואָרען.

דער שכן האָט ניט געוואוסט וואָס ער מיינט, האָט ער גע־

שאַקעלט מיט די אַקסלען און אָפּגערוקט זיך פון איהם, געוויזען אַז ער טאָר ניט מפסיק זיין.

די לעצטע צייט איז אָבער דער פרעמדער איד זעהר טרויעריג געוואָרען. קיינער האָט ניט באמערקט זיין טרויער און ניט געוואוסט דעם טעם דערפון. אַז עס איז געקומען זונטאג, האָט ער געזעהן ווי די גוים פון דאָרף קומען מיט זייערע פערד און וועגען פון די דערפער אין שטעדטעל אריין. די וועגען האָבען זיי פאַר דער קירכע איבער־געלאָזט און אַליין אין די שטאָדט־קרעטשמעס געגאַנגען, וואָס זיי־נען געווען ביי דער פּאָסט פון איין זייט מארק, און ביי דעם איד דעם שענקער פון דער צווייטער זייט מארק. זיי פּילען אָן די קרעטשמעס און טרינקען. עס קלינגט דער גלאָק פון דער קירכע, אָבער די גוים טרינקען אין די שענקען און הערען ניט. איז ער אין בית־המדרש אריינגעקומען, גענומען דעם תהלים אין האַנד אריין, און געזאָגט צום שכן:

— אַ גרויס אומגליק וועט געשעהען. די גוים האָבען די אמונה פאַרלוירען.

דער שכן האָט ניט פאַרשטאַנען. געצויגען מיט די אַקסלען און געוויזען מיט דער האַנד אויף די ליפּען, אַז ער קען ניט מפסיק זיין. און דער „פרעמדער איד" האָט זיך אין זיין תהלים פאַרטיעפט, גע־קרעכצט און געוויינט, און געזאָגט מיט אַ געבראָכענע שטימע:

— טאַטע, טאַטע, דערבאַרעם דיך איבער די פעלקער פון דער ערד, און נעהם דיין פנים ניט אוועק פון זיי...

און דער פרעמדער איד האָט רעכט געהאַט. באַלד האָט מען גע־הערט שלעכטע בשורות אין שטעדטעל אויף די וועגען האָבען זיך געוויזען באַנדעס גזלנים, זיינען אידען־סוחרים באַפאַלען, וואָס זיינען פון מארק אהיים געפאָהרען, די פערד אויסגעשפּאַנט און דאָס געלד אוועקגענומען. אַ איד, אַ דאָרפס־געהער, געפונען אין פעלד אַ דערשלאָ־גענעם. האָט עס אָנגעוואָרפען אַ שרעק אויפ'ן שטעדטעל. אידען האָבען מורא געהאַט דאָס יאָהר סעדער צו דינגען, איז אַ האַלב שטעדטעל אָהן פרנסה געבליבען. באַלד האָט זיך געהערט נאָך אַן ערגערע בשורה, אויפ'ן פערדס־מארק האָט זיך אַ איד, אַ קצב, מיט אַ גוי געשלאָגען. געהען זיך זונטאג די גוים צוזאַמענגעהמען, און דאָס שטעדטעל אידען באַפאַלען. אידען ציטערען און פאַלען איין פאַר שרעק. דער

רב האָט גוזר תענית געווען אויף דאָנערשטאג, און א גאַנצען טאָג זענען אידען געשטאַנען אין טליתים און געוויינט אין דעם בית־המדרש, יום כפור קטן געזאָגט און גאָט געבעטען, אז ער זאָל רחמנות האָבען, און דער פרעמדער איז ארומגעגאַנגען צווישען די דאָרפס־נעהער און די בעלי־מלאכות א בלייכער און א ציטערנדער און גע־שאָקעלט זיך פאַר אַנגסטען, און די אויגען ארויסגעזעצט פאַר גרויס שרעק:

— די וועלט קען, חלילה, אונטערגעהן. די גוים האָבען די אמונה פארלאָרען...

— עס איז לית דין ולית דיין. א קליינינקייט, די וועלט נעב־טיגט אָהן גאָט.

קיינער האָט ניט געהערט זיינע ווערטער; קיינער האָט ניט גע־הערט, ווי דער איד האָט געקלאָגט אין זיין סידור, אין א ווינקעל פון בית־המדרש, ביים קאַסטען שמות:

— פאָטער, פאָטער, לאָז רוהען דיין כבוד איבער דער גאַנצער וועלט. מאַך וויסען דיין נאָמען צו די פעלקער פון דער ערד...

פון די שרעקענדע אויגען האָבען זיך געגאָסען טרעהרען. ער האָט געזעהן ווי די גאַנצע וועלט גוים האָבען פאַרלאָרען זייער גאָט, בלאָנ־דזשען ארום אין דער וועלט. טרינקען בראָנפען און לאַכען און וואקלען זיך פאַר שכרות — און די וועלט איז אָהן א גאָט...

און קיינער האָט ניט געזעהן, ווי דער פרעמדער איד האָט זיך ארויסגע־גנב'עט פון בית־המדרש, ערגעץ־וואו פאַרשוואונדען היני־טער דעם קאַטוילישען געסעל און איז ערגעץ־וואו אריין.

און באַלד איז באַקאַנט געוואָרען אין שטעדטעל, אז א גרויסער ראַבין געהט אָננעהמען דעם קריסטליכען גלויבען, אין דעם גרינעם דאָנערשטאג וועט די פראָצעסיע זיין פון דעם גרויסען ראַבינ'ס שמד. צוויי ביסקאָפּס קומען צופאָהרען, זיי וועלען איהם אונטער דער חופּה פיהרען צום שמד.

דאָס שטעדטעל אידען האָבען ניט געוואוסט, ווער דער גרויסער ראַבין איז. זייער רב איז חלילה ניט ארונטער פון דעת. קיין אָנגע־זעהענער איד פון שטעדטעל איז חלילה ניט ארונטער פון וועג. קיי־נער פעהלט ניט אין שטעדטעל. דעם גרינעם דאָנערשטאג איז טאַקע געווען א גרויסע קאַטוילישע פראָצעסיע. ביסקאָפּס זיינען געקומען,

גלחים זעהר פיעל פון דעם געגענד און א סך, א סך גוים ביז די דערפער און שטעדטלעך ארום. פון פריהמאָרגען אָ האָבען די גלאָקען פון די קלויסטערס געקלונגען. די גוים האָבען דעם מארק אָנגעפילט, יום־טוב׳דיג געקליידעט, מיט די ברענענדע ליכט אין די הענד. צוערשט זיינען די גלחים אין ווייסען געגאַנגען, געהאַלטען קלומבערס אין די הענד. אַנדערע האָבען פון רויכערדיגע פלאַקאָנען פארשפרייט וויירויך איבער׳ן געסעל. און נאָך זיי זיינען די בישאָפּס אונטער די חופּות געגאַנגען. די קליינע גלחים אין ווייסען אָנגעטהאָן האָבען געזונגען, און די קליינע מיידלעך, ווי כלות אָנגעטהאָן, האָבען געהאַלטען די שטענגעס פון די קריסטליכע פעהנער. פעהנער און הייליגע בילדער און וויירויך און ליכט — און די גוים קניהען אויף דער ערד און זינגען. און אין מיטען דער פּראָצעסיע, מיט ווייסע גלחים ארומגערינגעלט, האָבען די אידען פון שטעדטעל דערזעהן דעם „אורח", ווי א רב, אָנגעטהאָן אין אַן אַטלעסענע קאַפּאָטע, מיט א שטריימעל אויפ׳ן קאָפּ, און לאַנגע פּאות, האַלט א גרויסען זילבערנעם צלם אין דער האַנד, געהט צווישען די גלחים און פארגלאָצט די אויגען צום הימעל.

דאָס שטעדטעל אידען האָבען זיך פארוואונדערט, וואָס די גוים האָבען אויס דעם אומבאקאנטען שוסטערל א גרויסען רבי געמאַכט, און געלאַכט אין דער שטיל פון דער מציאה וואָס די גוים האָבען געכאַפּט, און געזאָגט איינס צו דאָס אַנדערע:

— וויל אודאי פון זיי געלד אויסנאַרען!

אָבער באַלד האָט זיך געהערט, אַז דער אורח איז ביי די גוים בישאָף געוואָרען. ער האַלט דרשות יעדען זונטאג אין דער קירכע, און צו זיינע דרשות פאָהרען די גוים פון דעם גאַנצען געגענד זיך צונויף. מען ווייסט ניט פון וואנען ער קען אזוי גוט זייער לשון, נאָר יעדען זונטאג שטעהט דאָס שוסטערל אויפ׳ן קלעצעל אין דער קירכע, מיט א צלם אין דער האַנד, און פרעדיגט פאר די גוים וועגען זייער אמונה, וועגען יעזוס׳ן און וועגען צלם. און ווען ער רעדט אזוי, הויבען די גוים אַן באַלד צו וויינען, פאַלען צו דער ערד און קושען דעם צלם און וואַרפען זיך פאר דער „מאַטקע באָסקא", און וויינען און דאַוונען מיט אַזא געבראָכען האַרץ און מיט אַזא חרטה און ודוי.

און דאָס שטעדטעל גוים איז טאַקע פרום געוואָרען, און איז געקומען אַ זונטאג, האָט מען באַמערקט ווי עס ציהען זיך פון די דערפער לאַנגע רייהען מיט פֿויערשע פוהרען, און באַלאַגערען דאָס קאַטוילישע געסעל, פילען אָן די קירכע און שפּאַרען אַזש אָן אין דרויסען, אין גאַס אַריין. און ווען זיי דערזעהען דעם רבי׳ן אויפ׳ן בעלע־מער, מיט׳ן צלם אין דער האַנד, אַזוי פאַלען זיי באַלד צו דער ערד, און וויינען און קלאַגען און קושען דעם צלם און מאַליען זיך.

און ניט נאָר זונטאַג, יעדען אין דער פריה און פאַרנאַכט געהן די פרומע גוים פון שטעדטעל אין קירכע אַריין. די שענקען ווערען לעער, און די גוים ווען זיי זעהן אַ אידען אויפ׳ן וועג, שלאָגען זיי איהם ניט מעהר, פּערקעהרט, זיי נעהמען איהם נאָך אַרויף אויף דער פוהר. אַ דאָרפס־געהער גיבען זיי ברויט מיט וואַסער און לאָזען איהם איבערנעכטיגען אויפ׳ן פּיעקעליק, גיבען איהם אַ זעקעל קאַרטאָפליעס אַהיים פאַר דער ווייב און קינדער. און איין גוי האָט אַליין גע־בראַכט צום רב אַ בייטעלע מיט געלד, וואָס ער האָט געהאַט אוועק־גענומען פון אַ אידען אויפ׳ן וועג, און געבעטען דעם רבי׳ן מוחל צו זיין. און ווען גוים זעהן ווי אידען געהן אין שוהל אַריין דאַווענען, לאַכען זיי שוין ניט מעהר, נאָר זיי זאָגען:

— יעדער איינער האָט זיך זיין גאָט. מיר — אונזערען, זיי — זייערען.

אַזוי האָבען אין שטעדטעל אידען און גוים אָבגעלעבט אַ לאַנ־גע צייט אין שלום.

אין אַ צייט אַרום, איז איינמאָל, אין אַן ערב יום־כפור צו כל נדרי, אין בית המדרש אַריינגעפאַלען אַ פרעמדער גוי, אָנגעטהאָן ווי אַ גלח. אידען אין די טליתים און קיטלען האָבען זיך דערשראָקען, האָבען געמיינט אַז אַן אומגליק וועט געשעהען. דער גוי איז אָבער צוגעלאָפען צום בעלעמער, אויסגעשפרייט צום הימעל זיינע בלייכע הענד, און האָט אויסגעשריען מיט אַ גרויס געוויין:

— שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד! — און איז אנידערגעפאַ־לען טויט אויף די טרעפּלעך פון בעלעמער.

אידען האָבען אויפגעהויבען דעם פּאָפּ, האָבען זיי דערקענט אין די טרערען טאַרבעלעך אונטער די אויגען, אַז עס איז אַ איד. און אַז זיי האָבען זיך גוט איינגעקוקט אין זיין פּנים, האָבען זיי

דערקענט אין איהם, אז עס איז דער „אורח“, וואָס פלעגט אויפקלייבען די שמות פון בית־המדרש. אידען האָבען זיך געשראָקען, ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן מיט׳ן בר־מינן. דער רב האָט גע׳פסק׳ענט אז ער איז אַ איד און אז עס איז אַ מצוה איהם צו ברייגגען צו קבר ישראל. האָבען זיי באהאַלטען דעם בר־מינן איבער יום־כפור. מוצאי יום־כפור האָבען זיך געפונען צוויי אידען, אַ פישער און אַ קצב, וואָס האָבען זיך געוואָלט קויפען חלק לעולם הבא, און איינגעשטעלט זיך דאָס לעבען, ארויסגענומען דעם בר־מינן פון דעם באהאַלטענעם אָרט און איהם ביי־נאַכט געבראַכט צו קבר־ישראל, ביים פלויט פון׳ם גוטען אָרט.

זיין נאָמען האָט מען ניט געוואוסט ווי אויפצושרייבען אויף זיין מצבה, ווייל קיינער האָט ניט געוואוסט ווער ער איז, און פון וואַנען ער איז געקומען. האָט מען אויפגעשריבען אויף דער מצבה דעם נאָמען פון אַ איד, אַ גר, אברהם בן אברהם, און זיין מצבה געפינט זיך נאָך אויפ׳ן גוטען אָרט ביי אונז אין שטעדטעל, ביז׳ן היינטיגען טאָג.

דער רייכער און דער אָרימער

(אַ מעשה)

אין ירושלים, די הייליגע שטאָדט, האָט פאַרצייטענס געלעבט אַ איד, אַ גרויסער עושר און אַ גרויסער בעל־צדקה. זיין צדקות האָט געקלונגען אין דער גאַנצער געגענד אַרום. פלעגען אָרימע לייט און נויטבאַדערפטיגע פון צפת און טבריה, פון דמשק און חברון און פון נאָך אַנדערע מקומות, וואו אחינו בני ישראל זיינען געזעסען, ציהען זיך צו דעם נגיד נאָך הילף. און דער נגיד האָט אויפגעעפענט זיין ברייטע האַנד און צוטהיילט זיינע אוצרות צו אַלע וואָס האָבען באַדאַרפט. וואָרים ער האָט זיך געהאַלטען פאַר גאָט'ס שליח, אַז ער צאָהלט נאָר אויס וואָס גאָט האָט איהם איבערגעגעבען פאַר די אָרימע לייט און אַלע נויטבאַדערפטיגע. און דערפאַר וואָס דער נגיד איז געווען אַ גרויסער חכם און אַ גרויסער ירא־שמים אויך, פלעגען קומען צו איהם די אַלע וואָס האָבען געהאַט אַ קראַנק הארץ, אָדער שלעכטע מחשבות האָבען זיי געפייניגט, אָדער דאָס געוויסען האָט זיי ניט געלאָזט רוהען, ווי עס טרעפט זיך מיט מענשען וואָס זיינען באַגאַנגען זינד — פלעגען זיי אַלע קומען צו איהם, פרעגען איהם עצות הן אין ענינים וואָס איז נוגע די נשמה, הן אין ענינים וואָס איז נוגע אין גוף, ווי, למשל, דאגת פרנסה און נאָך אַנדערע אַזעלכע זאָרגען. פלעגט דער נגיד זיי אַלע אויסהערען מיט גרויס ליעבע און געטריישאַפט, און איינעם האָט ער געגעבען אַ גוטע עצה מיט זיין גרויסען שכל, און אַנדערען האָט ער געהיילט מיט אַ גוט וואָרט פון זיין גוט הארץ.

און עס איז געווען דער מנהג פון דעם נגיד פון קדמונים אָן, יעדען אָוועגד, בעפאָר דער טאָג האָט זיך געשלאָסען, צו זיצען איינער אליין אין זיין שעהנע בית־דין שטוב און מאַכען אַ חשבון הנפש מיט זיך, אָבצוגעבען זיך דין וחשבון פאַר אַ גאַנצען טאָג מעשים.

פאַר די גוטע האָט ער גאָט געלויבט, פאַר די שלעכטע האָט ער חרטה געהאַט און תשובה געטהאָן. די גוטע האָט ער באַלד פאַרגעסען און ניט געדענקט אָן זיי, די שלעכטע האָט ער מיט אַ שאַרפע פעדער אין ספר פאַרשריבען, דאָס ספר שטונדען־לאַנג געלאָזט ליגען פאַר זיך, כדי ער זאָל זיי זעהן און קיינמאָל מעהר שוין אזוי ניט טהאָן.

איז ער איינמאָל אין אָבענד געזעסען ביי זיך אין בית־דין־שטוב און, ווי זיין געוואָהנהייט איז געווען, דין וחשבון זיך אָבגעגעבען פון אַ גאַנצען טאָג מעשים. די בית־דין־שטוב איז געווען ארומגע־שטעלט מיט טהייערע ספרים־שרענק, פול אָנגעשטעלט מיט טהייערע ספרים און זעלטענע כתבי יד, צונויפגעקליבען פון דער גאַנצער וועלט, וואו חכמים און למדנים זיינען נאָר געווען פאַרשפּרייט. וואָרים אין די אַלע ווייטע מקומות האָט דער נגיד געהאַט זיינע שלוחים. און וואו עס האָט זיך נאָר געפונען אַ גרויסער למדן אָדער חכם אין אַ ווייטען אָרט, אין מצרים אָדער אין מדינת תוגר, וואו די מושלמנים זיינען געזעסען, און דער למדן אָדער דער חכם האָט עפּעס מחדש געווען הן אין דברי תורה אָדער אין חכמה, אזוי האָט מען געלאָזט באַלד מעתיק זיין און צוגעשיקט אַ כתב יד צום נגיד אין ירושלים. און די ספרים זיינען געווען פאַרשטעלט מיט טהייערע פּרוכת׳ן, וואָס זיינען געווען זעהר עדעל געוועבט מיט גאָלדענע און זילבערנע פעדים מיט די זעלטענסטע פרוכט, וואָס וואַקסען. די פּרוכת׳ן זיינען געוועבט געוואָרען אין דער ווייטער מדינת הודו, און זיי זיינען גע־וואָרען עקסטראַ באַשטעלט פון נגיד, אז עס זאָל אין זיי ניט זיין קיין ציור פון חיות און עופות, וואָס דאָס איז אָסור על פּי דין. און אויפ׳ן טיש פאַר דעם נגיד איז געשטאַנען אַ טהייערע בשמים־ביקס, וואָס איז געווען אויסגעהאַמערט פון איין שטיק זילבער, אין גע־שטאַלט פון אַ זעלטענע פּרי — וואָס וואַקסט אין די ווייטע מקומות פון מדינת כתים. אין דער פּרי אַליין איז געווען אויסגעהאַקט אַנ־דערע פּירות: ציטראָנען, אתרוגים און הענגלעך וויינטרויבען און מילגרוימען, נאָר ניט קיין ציור פון מענש אָדער חיה, וואָס דאָס איז אָסור על פּי דין. און יעדע פּרי איז געווען אויסגעמאָהלט אין דער זעלבער פאַרב און ליכט ווי די פּרי זעהט אויס בשעת זי וואַקסט אויפ׳ן בוים. ווי עס איז באַקאַנט, זיינען די בני כתים געווען גרויסע מומחים נאָכצומאַכען די פאַרבען און די ליכט פון די נאַטור. למשל, די הענגלעך וויינטרויבען זיינען געווען אזוי פריש רויטליך באַגאָסען

מיט וויין, אויסגעגאָסען פון דעם טהייערען שטיין, וועלכער הייסט רובין, וואָס היינט ווייסען מיר שוין ניט דעם סוד ווי אזוי דעם שטיין צו שמעלצען און די בני כתים האָבען עס פארצייכענט און געוואוסט. אזוי איז יעדע פּרי געווען אויסגעמאָהלט מיט איגער אייגענע פארב, כדי זיי זאָלען דעם נגיד דערמאָנען אָן גאָט'ס באַשעפעניש, און ער זאָל שטענדיג געדענקען אָן גאָט'ס מעשים. און די פּרי איז געווען אָנגעפילט מיט די טהייערסטע בשמים וואָס די הודים האָבען געבראכט צו פארקויפען פון זייערע ווייטע לענדער. און אליין איז ער געווען אָנגעטהאָן אין בגדי משי, וואָס זיינען געווען געוועבט מיט שירה, כדי זיי זאָלען פרעהליך מאַכען דאָס הארץ פון דעם נגיד, וואָס וועט זיי טראָגען, מיט זייער ליכטיגען, זילבערנעם גלאַנץ, און ווייל עס האָט אין זיך א פרעהליכען געזאַנג.

דער נגיד איז געווען גאַנץ צופרידען פון זיך און פון דעם רבונו של עולם, זיין באַשעפער. א טאָג האָט ער געהאַט א פולען מיט מעשים טובים און צדקה, מיט לערנען און תפלה, און אין ספר פון זינד האָט ער גאָר ניט געהאַט צו פארשרייבען. ער האָט געדאַנקט גאָט אין הארצען, וואָס ער האָט איהם אויסגעקליבען פאַר זיין שליח, און ער איז דער געבער און ניט דער נעהמער· נאָר נאָך מעהר איז דער נגיד היינט געווען מעהר אויפגעלייגט ווי אַן אנדערש מאָל — ער האָט מקיים געווען א גרויסע מצוה, וואָס קומט זעלטען אויס, דהיינו: דער בעל החשבון זיינער, וואָס איז ערשט געווען צוריקגעקומען פון דער נסיעה, מיט די קאַראַוואַנען וואָס האָבען געפיהרט די בשמים פון הודו קיין תוגר, האָט איהם מודיע געווען, אז זייענדיג אין איזמיר האָט ער מקיים געווען פאַר זיינעטוועגען די מצוה פון פדיון שבויים, און אויסגעלייזט יהודים פון די טערקען, וועלכע האָבען זיי געבראַכט שבויים פון די לענדער פון די סלאַווען. דער נגיד איז געווען זעהר גרויס מיט דער מצוה, און ער האָט געהערט אז די קאַראַוואַנען זיינע זיינען אָנגעקומען בשלום צום באָרטען פון ים און געוואָרען אויסגעלאָדען אויף די שיפען. דאָס ווייב זיינס וועלכע איז געווען א גרויסע יפת תואר און א גרויסע צדקת האָט שוין געוואַרט הינטער דער טהיר מיט איהרע צוויי קינדער, אז זיי זאָלען איהם אָבגעבען כבוד בעפאָר זיי געהען שלאָפען.

אין דעם האָט זיך די טהיר געעפענט און עס איז אריינגעקומען

אן אָרימאַן, נדחה ונעזב. דער שלעכטער ריח, וואָס איז פאַראויסגעגאַנגען פאַר דעם אָרימאַן, האָט איינגעשטילט די גוטע ריחות פון די בשמים, און דער נגיד האָט זיך געפּיהלט שוואַך, ווייל ער איז געווען אַ מפונק און האָט ניט געקענט פאַרטראָגען קיין שלעכטען ריח. אָבער דער אָרימאַן שטעלט זיך ניט אָב ביי דער טהיר, ער געהט ווייטער, גלייך צו צום נגיד, איהם מיט די אויסגעשטרעקטע האַנד ברייט שלום עליכם אָבצוגעבען. און די האַנד איז פול מיט טנופת געווען און מיט אַנדערע מיאוסע זאַכען, וואָס איז ניט שעהן אויסצורעדען, און בפרט נאָך אויסצושרייבען. און דער גאַנצער גוף זיינער איז געווען איינגעהילט אין פאַרפוילטע קליידער, פון וועלכע עס ווייזט זיך ארויס שטיקער נאַקעטער גוף, איינגעריכט מיט טנופת, און פון קאָפּ קריכען ארויס קאָלטענעס אויפ׳ן פּנים ארויף — און דאָס פּנים איז ניט קיין פּנים פון קיין מענש, נור פון אַ מיאוס׳ע חיה, רחמנא לצלן, מיט געשוואָלענע ליפּען און אויסגעהאַקטע ציין, און געשוואָלענע אויגען. און וואָס נעהנטער ער קומט, שטאַרקט זיך אַלץ דער שלעכטער ריח, וואָס געהט ארויס פון איהם, ווי דער ריח פון אַ נבלה און אַ פּגר, רחמנא לצלן, און דער נגיד האַלט עס שוין ניט אויס, וואָרים, ווי ידוע, אַ מפונק קען אַלעם איבערטראָגען נאָר ניט קיין שלעכטען ריח. נעהמט דער נגיד אַוועק דאָס פּנים פון דעם אָרימאַן און דרעהט זיך אָב פון איהם, און רופט אריין דעם שמש זיינעם, אַז מען זאָל איהם ארויסציהען פון בית־דין־שטוב און ברענגען איהם אין קיך אריין, אָבוואַשען איהם און אָנטהאָן איהם אַנדערע קליידער, און עסען איהם געבען, ווי עס איז דער מנהג געווען אין זיין הויז מיט אַלע אָרימע לייט.

און דער נגיד איז פלינק געגאַנגען אין זיין מקוה אריין, טובל געווען זיך אליין, און געטוישט די קליידער, און געהייסען אַז מען זאָל אויסרויכערען זיין בית־דין־שטוב מיט כל־ערליי מינים גוטע קרייטעכער און בשמים, כדי זיי זאָלען פאַרטרייבען דעם שלעכטען ריח וואָס דער אָרימאַן האָט איבערגעלאָזט, און אליין האָט ער זיך אַוועקגעזעצט אין זיין טהייערע שלאָף־קאַמער, וואָס איז געווען בעהאַנגען מיט זיידענע און זילבערנע פּרוכת׳ן און איז געווען באַלויכטען מיט אַ טהייערע אויל־מנורה פון זיבען רעהרען, וואָס איז געהאַנגען איבער זיין שלאָף־געלעגער. דער נגיד האָט ניט געקענט שלאָפען אַ

גאַנצע נאַכט, און געהאַט תרעומות אויפ'ן רבונו של עולם טיף אין האַרצען דערפאַר, וואָס ער האָט באַשאַפען אַזעלכע נבזים ונדכאים, און געטראַכט זיך, ווי דער דרך עולם פון אַ מענש, ווען ער וואָלט געווען כביכול, וואָלט ער באַשאַפען נאָר שעהנע און ריינע מענשען, און אַזעלכע נדכאים ונבזים ניט געלאָזען אויף דער וועלט.

עס איז דורכגעגאַנגען אַ שטיקעל צייט, האָט זיך געהערט דאָס די שיפען, וועלכע האָבען געפיהרט דעם נגיד'ס געווירצען אויפ'ן ים פון איזמיר נאָך ווענעציע, זיינען באַפאַלען געוואָרען פון ים־רויבערס און מען האָט זיי צוגענומען. האָט זיך דער נגיד געטראַכט, אולי מקרה הוא — טאָמער איז עס נאָר אַ טרעפעניש. און ער האָט גאָט געדאַנקט פאַר'ן שלעכטען אַזוי ווי פאַר'ן גוטען.

איז ווידער דורכגעגאַנגען אַ שטיקעל צייט, האָט זיך ווידער געהערט, דאָס די קאַראַוואַנען, וועלכע האָבען געפיהרט זיינע סחורות פון מצרים איבער'ן מדבר זיינען פאַרשאָטען געוואָרען פון אַ זאַמד־שטורעם וואָס האָט זיך אויפגעהויבען פון מדבר. האָט ער שוין איינגעזעהן, אַז עס איז ניט קיין מקרה, האָט ער אָנגעהויבען מפשפש צו זיין במעשיו, אויפגעעפענט דאָס ספר אין וועלכען ער האָט פאַרשריבען זיינע זינד, אָבער ער האָט גאָר ניט געזעהן אין זיין לעבען אַזעלכעס, וואָס ער פאַרדיענט די שטראָף. האָט ער זיך געטראַכט, אַז דער רבונו של עולם וויל איהם אויס קאַסירער מאַכען איבער זיין עשירות, האָט ער רעכט. גאָט צו דאַנקען, וואָס עס געהט נאָר אויס צו געלד.

אָבער באַלד איז דער גוף אויך אָנגעריהרט געוואָרען: ער איז געוואָרען געשלאָגען מיט שלעכטע מכות, פון וועלכע ער האָט גרויסע יסורים געהאַט און משקץ געווען זיין לעבען, וואָרים ער איז געווען אַ מפונק. האָט ער ווייעדער מפשפש געווען במעשיו, ווייעדער נאָכגעזוכט נאָך זיינע מעשים און גאָר ניט געפונען, האָט ער זיך געטראַכט, גאָט לאָזט נאָר אויס צו דעם גוף, די נשמה דערהאַלט ער. געלויבט איז גאָט דערפאַר.

אָבער ווען זיין קליינע טאָכטער, וועלכע זיין נשמה איז געווען אָנגעבונדען אָן איהר נשמה, און ער האָט זי ליעב געהאַט מעהר פון צעהן זיהן, איז פּלוצים אוועקגענומען געוואָרען פון איהם. איז אַ גרויסע שרעק איהם באַפאַלען פאַר דעם משפט פון גאָט, צו וועל־

בעז ער איז גערופען געוואָרען, און ווייסט ניט אין וואָס עס באַשטעהט זיין זינד. האָט ער אָנגעהויבען חוקר ודורש צו זיין מיט זיך אַליין, און ער האָט אַליין ניט געקענט דערגעהן דעם טעם פון גאָט׳ס שטראָף, ער האָט ניט געוואוסט קיין דרך, און די יסורים פון דער אונבאוואוסט־קייט זיינען גרעסער געוואָרען ווי די יסורים פון די צרות.

איינמאָל ביינאַכט, ווי ער איז אַזוי געלעגען און נאָכגעקלערט דעם טעם פון „צדיק ורע לו, רשע וטוב לו“, איז איהם איינגעפאַלען, אַז ער זאָל זיך לאָזען איבער דער וועלט וואַנדערען נע־ונד, אפשר וועט גאָט אויף איהם רחמנות האָבען, און ער וועט איהם לאָזען וויסען דעם טעם דערפון. און די מחשבה איז טאַקע געוועזען פון גאָט, וואָרים דאָס רחמנות אויף איהם איז שוין ניט געוועזען איבערצוטראָגען.

אַזוי האָט דער נגיד פאַרקויפט זיינע טייערע חפצים, און דאָס געלד אוועקגעגעבען דער וויב מיט די קינדער, אַז זיי זאָלען זיך ווייטער אַזוי פיהרען ווי זיי האָבען זיך געפיהרט, צדקה טהאָן און מכניס אורחים זיין. אַליין האָט ער אויסגעטהאָן זיינע טהייערע גע־וועבטע קליידער, און אָנגעטהאָן זיך אין אַ זאַק, ווי דער מנהג איז פון די אָרימע לייט, און האָט זיך געלאָזט איבער דער וועלט וואַנדערען.

ער איז געגאַנגען מיט אַ חברה אורחים, וועלכע ער האָט אָנגע־טראָפען אויפ׳ן וועג. בייטאָג האָט ער געוואַנדערט מיט די אָרימע לייט, געגעסען וואָס גוטעלייט האָבען געשאָנקען, און ביינאַכט גע־נעכטיגט אין די הקדשים. וואו ער האָט גענעכטיגט איין נאַכט האָט ער ניט גענעכטיגט די צווייטע. אַ גאַנצען טאָג אָפּגעקומען מיט טרוקענס, וואָס גוטע לייט האָבען געשאָנקען, נאָר פרייטאָג צו־נאַכטס האָט ער זיך אָבגעשטעלט אין אַ שטאָדט, וואו עס איז געוועזען אַ אידישע קהלה, געגאַנגען אין בית־המדרש אריין און אוועקגעשטעלט זיך מיט די אורחים ביי דער טהיר, ביז אַ איד האָט געוואָלט אַ מצוה פאַרדיענען און רחמנות געקראָגען און אהיים גענומען אַן אורח אויף שבת. וואו ער איז געקומען, האָט ער געהערט פון זיך דערצעהלען — פון דעם גרויסען נגיד פון ירושלים. די מוטערס האָבען געבענשט זייערע קינדער, אַז זיי זאָלען זיין אַזעלכע צדיקים, נגידים און עשירים, ווי דער נגיד פון ירושלים. ער האָט געהערט ווי מען דער־צעהלט פון איהם מעשים נפלאים, פון זיין עשירות און נגידות, פון זיין חכמה און צדקות. די אָרימע לייט, מיט וועלכע ער האָט גע־

וואַנדערט, האָבען געשפּעט אוים איהם, פאַרשעהמט איהם, צוליעב זיין מפונקות, וואָס ער איז ניט געוועהנט געווען צו די דרכים אין וועלכע זיי האָבען זיך געפיהרט, צו זייער אָרט עסען, שלאָפען און גראָבע ווערטער, און האָבען איהם גערופען מיט שפּאָט: „וואָס ביזטו, דער נגיד פון ירושלים?" און זיי האָבען איהם אַ נאָמען געגעבען, ווי זייער געוואָהנהייט איז געווען, אין לצנות: „דער נגיד פון ירושלים".

און אַזוי האָט ער ווייטער געהייסען.

פון דעם אַרומוואַלגערען זיך פון איין אָרט אויפ'ן אַנדערען איז זיין לייב זעהר ברודיג געוואָרען, און ווי דער דרך איז פון די אורחים וואָס געהן אָנגעטהאָן אין צוריסענע קליידער, כדי צו ערוועקען מעהר רחמנות, האָט ער אויך ניט בודק געווען אין זיינע קליידער, און מיט דער צייט האָבען זיך שטיקער פון זיין גוף אַרויסגעוויזען פון די צוריסענע בגדים און זיינען אויך זעהר שמוציג געוואָרען, ווי דער גוף פון יענעם אָרימאַן וואָס איז אַריינגעקומען צו איהם. און פון די שמוציגקייט האָט זיין גוף אויך אָנגעהויבען אַרויסצוגעבען אַ מיאוס'ען ריח. נאָר ער האָט שוין ניט געהערט און ניט געפיהלט — ווייל דאָס איז געווען פון זיין גוף און ניט פון אַ פרעמדען.

נאָר ביסלעכווייז האָט זיך זיין שם אויסגעלאָשען, ווי דער דרך עולם איז, מען פאַרגעסט באַלד דאָס וואָס איז געווען — האָט מען איהם אויך פאַרגעסען. מען האָט מעהר ניט גערעדט וועגען דעם נגיד און בעל-צדקה פון ירושלים, נאָר מען האָט אַלץ דערצעהלט וועגען דעם נייעם נגיד וואָס איז אויפגעשטאַנען אין דמשק. מען האָט דער־צעהלט פון זיינע גבירות און עשירות, ווי אַמאָל פונ'ם נגיד פון ירושלים. און פון אַלע מקומות האָבען אידען זיך געצויגען צו פרעגען עצות צום נגיד פון דמשק.

איז ער אויך געגאַנגען נאָך דמשק. ער האָט געהערט, אַז ער איז אַ גרויסער חכם און נדיב לב, האָט ער געוואָלט פרעגען ביי איהם אַן עצה, אפשר וועט ער איהם זאָגען דעם טעם דערפון, פאַר וואָס גאָט האָט אַוועקגענומען דאָס עשירות פון איהם און איבערגעגעבען צו יענעם, צום נגיד פון דמשק. איז ער געגאַנגען פון איין שטאָדט צו דער אַנדערער ביז ער איז אָנגעקומען נאָך דמשק.

זיינע האָר זיינען געוואָרען פאַרקאָלטעוועט פון דעם פיעל שמוץ.

און זאמד וואס איז געפאלען אויף זיי. און זיין לייב האט ארויסגע־געבען פון זיך א שלעכטען ריח ווי דאס לייב פון א נבלה, רחמנא לצלן, און זיין פנים איז געשוואלען געווארען, און פול מיט טנופת — אזוי ווי דאס פנים פון דעם ארימאן וואס איז צו איהם געקומען, ווען ער איז געווען דער נגיד פון ירושלים. נאר ער האט ניט געהערט און ניט געפיהלט, ווייל עס איז געווען זיין אייגען לייב און ניט קיין פרעמדס.

אז ער איז אנגעקומען צום נגיד פון דמשק, האט ער אויך געטראַ־פען דעם נגיד זיצען אין בגדי משי, ווי ער אמאל אין זיין גרויסע בית־דין שטוב, און די שטוב האט געפינקעלט און געשטראהלט ווי די לבנה מיט די שטערען וואלט אין איהר געשיינט, צוליעב די אבנים טובות וואס האבען זיך געלויכטען אויף די פרוכת׳ן און די עטרות וואס האבען ארויסגעהאנגען איבער די גרויסע שרענק, און א ריח ניחוח איז געווען אין שטוב פון די טהייערע געווירצען, בשמים און כל׳ערליי שמעקענדע קרייטעכער, וואס די בשמים ביקסען האבען פון זיך ארויסגעגעבען פון אלע ווינקלען פון שטוב. האט ער געמיינט, אז ער קומט צוריק אין זיין עשירות אריין, וועלכע ער האט נאר וואס פארלאזט — איז ער געגאנגען מיט אן אויסגעשטרעקטע האנד שלום־עליכם אבגעבען צו דעם נגיד פון דמשק, זיין ידיד.

נאר דער נגיד פון דמשק האט אוועקגעבויגען זיין קאפ און גערופען דעם שמש:

— נעהמט דעם ארימאן אין קיך אריין. די שטוב איז פול מיט א ריח רע.

האט דער נגיד פון ירושלים אן עפעס זיך דערמאנט, און פאר־שטאנען דעם טעם — און א גרויסע פרייד האט איהם ארומגענומען: גאט און זיין משפט איז גערעכט.

קדוש השם

(א לעגענדע)

וויס בעשנעעט איז דער וועג. די לבנה שפּיעגעלט זיך אב, אין די ברייטע ווייסע פעלד־שנעען ווי אין א ים; און די שטערען רייבען זיך איינם אן צווייטען... אזוי געדיכט זיינען זיי איבער'ן הימעל בעזייעט. פון דער ווייטענס הערט זיך א אידיש זמר'ל, אויסגעמישט מיט דעם מאל פון א בעל־עגלה'ס בייטש:

הע, הע, אן א זייט,
אידעלעך פאהרען, אידעלעך פאהרען!
לכה דודי, לכה דודי
לקראת כלה!

פון וואנען פאהרען דאס אידעלעך אזוי פרעהליך? פון א חתונה פאהרען אידעלעך. אנגעשטאפט איז די בויד מיט מחותנים, אויף'ן סאמע קארזשעל זיצט דער בעל־עגלה שכור'לעך. דאס היטעל שפרינגט פון קאפ, און מיט דער בייטש קנאלט ער אונטער: הע, הע אן א זייט, אן א זייט! זייט וויסען, די פערדלעך, אז אייער בעל הבית איז שכור, מען פאהרט פון א חתונה — און זיי האבען פערגעסען דעם טעגליכען יאך, לאזען זיי זיך מיט איםפעט און טרייבען אלעם פון וועג אראב.

און די מחותנים האלטען איינער דעם צווייטען מיט די הענד ארומגעארעמט, די שטריימלעך רוקען זיך אן א זייט. די פערד פערפלאנטערען זיך, און אלע איגאיינעם שאקלען זיך צוזאמען מיט דער פוהר, ווי ביי דער גמרא, און זינגען הויך אויפ'ן קול:

אמר אביי, אמר ר' פפא,
די מוזינקע אויסנעגעבען,
די מוזינקע אויסגעגעבען,
לכה דודי, לכה דודי
לקראת—כ—לה!

דער וועג לייכט אין שנעע־און לבנה־ליכט, און אין דער ווייסער לבנה־נאכט טראגט זיך די אידען'ס זמר:

לכה דודי, לכה דודי
לקראת —כ—לה!

עס זעהען ניט די אידעלאך ווי דער פריץ פון שטעדטעל קומט זיי אנטקעגען מיט דריי פערד נאשפיץ (אין דער לענג). עס הערען ניט די אידעלעך ווי דער פריץ רופט: „העי, זשידי, פארכי, דאיטשע דראגי" (העי, אידען, פארכעס, לאזט דעם וועג). פרעהליך זיינען אידען, א טאכטער אויסגעגעבען. נאך א אידיש פאר ביי אידען צוגעקומען. א נייע הויז אין אידיש פאלק, און יעדעס אידישע הויז איז ווי יעקב אבינו'ס הויז. און ווער הערט היינט דעם פריץ מיט זיינע משרתים. „דייטשע דראגי, זשידי, פארכי", שרייט דער פריץ. די אידעלעך ענט־פערען איהם: „מיר אידען האבען א משיח, און וואס האסט דו? מיר דיענען דעם איינציגען לעבעדיגען בורא. און דו וועמען? דער רבי איז אונזער מליץ יושר. און זיי גיבען ניט דעם פריץ דעם וועג. זיי נעהמען פאר'ן פריץ דאס היטעל ניט אראב. זיי זאגען ניט דעם פריץ: „דזשען דאברי" (גוט מארגען). שכור זיינען אידען און פאהרען פון א חתונה און זינגען אין די ווייסע נאכט אריין:

„לכה דודי, לכה דודי
לקראת כלה!"

אויפ'ן צווייטען טאג האט מען פון פריץ רייטערס ארויסגעשיקט נאכשפירען פון וואנען זיינען אידעלעך געפאהרען, און וואס האבען אידעלעך שכור אבגעטהאן. און מען האט געפונען א טויטען פויער ליגען אין דער פוסטער קרעטשמע, וואס שטעהט אן א זייט פון וועג.

און די צייט איז געווען פאר פסח.

האט מען סטראזשניקעס איבער'ן שמערטעל ארויסגעשיקט נאכ־פרעגען, ווער איז איבער'ן וועג געפאהרען. האט מען די מחותנים מיט דעם בעל־עגלה אין קייטען געשמידט און אין די תפסה געווארפען.

די מחותנים זיינען געווען די פיער שעהנסטע בעלי־הבתים פון שטאדט.

פערזאמעלט זיינען אלע אידען אין דער שוהל. די ליכט אנגע־צונדען ווי צו יום כפור. פון די ווייבערשע שוהל פערנעהמט זיך א שטיל ערנסט געוויין. עס וויינען איינצעלנע שטימען און מען ווייסט, אז דאס וויינען די ווייבער און די מוטערס פון די געפייניגטע. דער אלטער רב אין קיטעל און טלית שטעהט פאר'ן ארון און זאגט תהילים:

„למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק...“

און די עדה אין קיטלען און טליתים זאגען נאכ'ן רב מיט ציטריגע שטימען:

„למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק“.

און שטיל איז אין דער קליינער שוהל. מען הערט דעם גאנג פון די נשמות פון אלע קדושים פון אלע דורות, וואס געהען דורך די לופט פון דער שוהל. ווארים מען זאגט תהילים פאר געפייניגטע.

דארט אין דער תפיסה פייניגט מען די געפאנגענע מיט כל עינויים קשים, אז זיי זאלען זיך מודה זיין. און דאס זאגט מען דא תהילים פאר זיי, אז גאט זאל זיי שטארקען, זיי זאלען אויסהאלטען די עינויים און נים פערשוועכען זיין הייליגען נאמען ווארים דער נסיון איז א שווע־רער. דער וואס וועט זיך מודה זיין און אבזאגען זיך חלילה פון אידישען גלויבען, האט מען אויסגעפויקט אין שטאדט, וועט מען איהם שענקען דאס לעבען, און מאכען איהם פאר דעם אויפזעהער פון אלע צינזען וואס די אידען האבען צו בעצאהלען דעם פריץ, און אבגעבען איהם אלע פראפענאציעס פון אלע שיינקען, און ער וועט ווערען א ראש איבער די אידען.

און די וואס וועלען זיך ניט מודה זיין, וועט מען זיי צופערטלען און נים לאזען קומען צו קבר ישראל.

און דא אין שוהלכבעל, דאכט זיך, הערען זיך די קרעכצען און די געשרייען פון די געפייניגטע, וואס מישען זיך אוים אינאיינעם מיט די אידען'ס תהילים זאגען און רייסען זיך אין הימעל ארויף.

נור זיכער זיינען אידען אין זייערע קדושים, אז זיי וועלען אויס־האלטען דעם נסיון און וועלען ניט פערשוועכען חלילה גאט'ס נאמען פאר די נארישקייטען פון דער וועלט. און שטאלץ רייסט זיך ארויס דער בליק אויס די פערוויינטע אויגען פון די מוטערס און די ווייבער פון די געפייניגטע איבער זייערע קדושים. און מיט קנאה און כבוד קוקען אלע ווייבער אויף זיי, אויף די מוטערס און פרויען פון די קדושים, וואס זיינען מקדש את השם.

נאר אין איינעם איז מען ניט זיכער, אין דעם בעל־עגלה. א פּראָ־סטער יונג פון דער גאס, און נישט איינמאל האט מען איהם שוין גע־טראפען מחלל שבת זיין בפרהסיא. ער היט ניט אב קיין מנחה ומעריב און שבת נעהט ער מיט זיין פערד איבער דער גאס שפאציערען. עסט אומגעוואשען און נעהמט דעם סדור אין האנד ניט אריין. גע'מוסר'ט האט איהם שוין דער רב איינינע מאל און געוואלט איהם אין פאליש איינזעצען, האט ער געסטראשעט מיט שמד'ן זיך — האט מען איהם צורוה געלאזט.

אין א ווינקעל ווייבער־שוהל שטעהט זיין מוטער מיט'ן טיכעל איבער'ן קאפּ אריבערגעצויגען, שעמט זיך די ווייבער אין פּנים אריינ־צוקוקען. אלע קוקען אויף איהר מיט רחמנות און פערדראס: „אזא זוהן ערצויגען!" — ווארים געהערט האט מען שוין אין שטאדט, אז דער בעל־עגלה איז זיך מודה... אבגערוקט האבען זיך אלע פון איהר און זי ווייגט און שטעהט מיט דעם טיכעל איבער די אויגען. קיין תהילים זאגט זי ניט — זי קען ניט; קיין סדור האלט זי ניט אין דער האנד, נור איהרע ליפּען מורמלען א תפילה, און זי בעט צו גאט: „טאטע אין הימעל, שטעה איהם ביי! טאטע אין הימעל, שטעה איהם ביי!"

און די טרערען גיסען זיך פון די אויגען אין טיכעל אריין. קיינער זעהט זיי ניט, קיינער הערט איהר תפילה ניט, ווארים אבגערוקט שטעהט זי אליין, און אלע קוקען מיט רחמנות און פערדראס אויף איהר: „אזא זוהן ערצויגען! אזא זוהן ערצויגען!"

ווידער זיינען אלע אידען אין דער שוהל פערזאמעלט. קיין תהילים זאגט מען ניט היינט. אויסגעזעצט זיינען זיי אלע אויף דער ערד. די שטענדערס פערדרעהט. די ליכט ברענען זיך אויף דער ערד. דער רב אין די זאקען זאגט „איכה" און דער עולם אין דער שטיל זאגט נאך איהם. מען זיצט שבעה נאך די קדושים. תליות האט מען אין מארק אויסגעשטעלט, און יעצט ווערט געטהאן זייער רעכט אין מיטען מארק. פיער יאהרצייט־ליכט ברענען זיך אין א קאס־טען זאמד אויף דר'ערד, און ארום די ליכט זיצען שבעה די משפחות פון די קדושים און זאגען איכה. אין א ווינקעל שוהל, הארט ביי דער טהיר שטעהט אויך דאס פינפטע ליכט. זי איז ניט אנגעצונדען, און נעבען דעם זיצט די מוטער פון דעם בעל־עגלה איינע אליין, מען ווייסט ניט, צי האט איהר זוהן אויסגעהאלטען דעם נסיון און ער געהערט אויך צו די קדושים און אלע קוקען אויף איהר מיט רחמנות און פער־דראס: „אזא זוהן ערצויגען! אזא זוהן ערצויגען!"

אין דעם הערען זיך טריט צווייטען פון דרויסען. א רייטער קומט אן צו דער שוהל, ווארפט עפעס ארונטער הינטער דער טהיר און קלאפט אן אין טהיר פון שוהל — איינס, צוויי, דריי, פיער... פינף. פינף קלעפ האט ער געגעבען. און ווי עס האט זיך דערהערט דער פינפטער קלאפ אין דער טהיר, רייסט אויף די מוטער פון דעם בעל־עגלה די טהיר פון שוהל — און הינטער דער טהיר פון דער שוהל ליגען פינף אבגעהאקטע קעפ.

אויסגעזוכט האט זי דעם קאפ פון איהר זוהן און אויף די הענד גענומען און איז אריינגעגאנגען מיט איהם אין שוהל אריין. הויך האט זי געהאלטען דעם קאפ פון איהר זוהן אויף די הענד, ווי זי וואלט איהם דער גאנצער עדה געוואלט ציינען. א שטאלצער בליק האט זיך פון איהרע אויגען ארויסגעריסען. אראבגערוקט האט זי שוין דאס טיכעל פון איהר קאפ און שטאלץ אלעמען אין די אויגען געקוקט. אבגערוקט מיט כבוד האבען זיך אלע פאר איהר און די מאמע, מיט דעם זוהנ'ס קאפ אין דער האנד, האט אין מיטען שוהל צו טאנצען אנגעהויבען.

לייכט און שטיל האבען זיך איהרע פיס בעוואוינען, און גע־טאנצט האט זי מיט איהר זוהנ'ס קאפ פאר'ן ארון — קיין איין ווארט

ניט געערדט. איהרע ליפּען זיינען שטום געווען, נור מיט איהרע אויגען האט זי אויף אלעמען מיט שטאלץ געקוקט.

און אלע האבען זיך אבגערוקט פון איהר און מיט קנאה און כבוד געקוקט אויף איהר:

די מוטער טאנצט מיט איהר זוהן, די מוטער טאנצט מיט איהר זוהן...

און אוועקגעלעגט האט זי איהר זוהן'ס קאפּ צווישען די קעפּ פון די קדושים, און אנגעצונדען מיט איהרע הענד דאס יאהרצייט־ליכט פאר איהר זוהן און אוועקגעשטעלט עס פאר דעם ארון צווישען די ליכט פון די קדושים.

אידישע יום טובים

אידישע יום טובים

א בית-המדרש'ל.

דאס שטעדטעל האט זיך זיין „עיר מקלט'ל“, דאס בית־המדרש'ל. אין מיטען נאס שטעהט עס, פיער שווארצע, פיער פערפוילטע, ביז צו דער ערד איינגעזונקענע ווענט; דאס אלטע שינדעל־דעכעל פערפוילט פון רעגען — עס גלאנצט שוין מעך אראב פון דער הויך. און אויף די צוויי שפין־בעוועבטע פענסטערלאך ווייזען זיך נאך די אבגעריבענע מגן־דוד'לאך ארוים.

די טרעפלאך איינגעזונקען, די טהירען שווארץ, גלענצענדיג פון די קושען פון פרומע ווייבער, וואס לייגען די ליפען צו דורכגעהענדיג, און פון נישט פרומע וואס לאזען זיך בענוגענען מיט א בלויזער האנד־אנריהרונג.

קיינער ווייס נישט ווער עס האט דאס בית־המדרש'ל אויפגע־שטעלט; די אלטע בעלי־בתים, ווען זיי זיינען נאך קינדער געווען געדענקען דאס בית־המדרש'ל ווי עס איז זיך אזוי שעהן געשטאנען ווי איצטער: דענסטמאל אין שמחת־תורה, ווען זיי האבען מיט די פענער אויף זיינע פענסטער געטאנצט.

און דאס בית־המדרש'ל קעהר זיך כלל ישראל אן. יעדער איד האט דערינען א חלק, יעדער זיידע האט א ציגעל אין איהם איינגע־מויערט, א בעהעלטעניש פאר די שפעטערדיגע דורות... און פאר נאכט, ווען עס ווערט טונקעל, צינדט זיך דער שמש די זעקס ליכטלאך פאר'ן עמוד אן. אין דרויסען איז קאלט, אין דער שטוב זיצען ווייב און קינדער און הונגערען, אין בית־המדרש'ל בעהאלטען זיך די בעלי

בתים, יעדר זיצט אויף זיין ארט. כ'לעבען עס פערגעסט זיך דאך אין בית־המדרש'ל פון דעם הונגער...

א הויז איז דאס בית־המדרש פאר אלע אידישע קינדערלאך, א נאכטלעגער פאר אלעמען, וואס האבען נישט וואו דעם קאפ אנידערצולעגען; א דאך פאר אלע אהן־היימיגע. עס מאכט נישט, קיין אונטערשיעד, יא א היגער, נישט קיין היגער... וואס איז דער חלוק? היינט נעכטיגען קינדער פון א פרעמדען בית־המדרש ביי איהם, מארגען וועט דערפאר יענס בית־המדרש אונטער זיין דעכעל זיין'ס א קינד ארונטערנעהמען, ווען עס וועט זיך פערבלאנדזשען ווייט...

אפען איז דאס בית־המדרש פאר אלעמען, ווער עס וויל קומט אריין.

עס דערשרעקט נישט מיט זיין רייכקייט און הערליכקייט; זיינע ארימע שווארצע פיער ווענט זיינען דיר זעהר היימיש, זיין שווארצער פעררויכערטער באלקען זעהט דיר אויס ווי דער באלקען פון דיין מאמע'ס שטיבעל, דארט וואו דו ביזט געבארען געווארען... די ווינקעלאך מיט שפין־וועבעכעס, די פענסטער פערשטויבט, ביי דער מזרח־וואנד שטעהט אן ארון קודש א אלטס, מיט אלטע צוויי לייבען; איבער דעם ארון — א פרוכת'ל אן אויסגעריבענעס, מיט אן אבגעריסענעם שעכטין מגן־דוד'ל; ביים ארון שטעהט א הויכער עמוד מיט אן אלט פערפעצטע מנורה, אויף דעם אלטען עמוד זיינען מיט קרייד אנגעשריבען די קראנקע פון דער שטאדט. און פון די ארומיגע פאליצעס מיט די ספרים נעהט א שטויב ארויס און לעגט זיך אין דער לופט פון דעם בית־המדרש'ל...

און אז דער בעל־הבית קומט אין דעם בית־המדרש'ל אריין פערגעסט ער אן דעם הונגער, וואס ער האט אין דער היים איבערגעלאזט, זיינע „צרות" די ביטערע, די וואכענדיגע פרנסה...

און יאהרען לאנג און טעג לאנג שטעהט דאס בית־המדרש'ל און לעבט זיך מיט אין דער שטיל מיט זיין עדה אידען. א חדר־אינגעל אנטלויפט פון חדר קומט ער אין בית־המדרש אריין, בעהאלט זיך אונטער זיין קאסטען „שמות", א טאטע לויפט אוועק פון דער הונגעריגער ווייב, פון די הונגעריגע קינדער, בעהאלט ער זיך אין בית־המדרש'ל. עס דאכט זיך איהם, אז זיינע שווארצע ווענט טרייסטען איהם: נישט קשה, דיין טאטע האט אויך אמאל אזוי געטהאן... וועל־

וועל, דער שטאָרט גנב, וואָס סטראשעט אַ גאַנץ יאָהר דעם רב, אַז ער וועט צום גלח געהן שמד'ען זיך, בעהאַלט זיך אויך אַמאָל, אין אַ שלעכטע צייט, אין בית־המדרש'ל... און דאָס בית־המדרש נעהמט אַלעמען שעהן צו, גישט קשה, אויך איהרם אַ קינד... און עס לעבט זיך ווייטער מיט זיין עדה. שטאַרבט דאָס דור — קומט אויף אַ נייער דור און עס לעבט זיך ווייטער דאָס אַלטער בית־המדרש'ל מיט דעם נייעם דור. און אַזוי ווייטער, און ווייטער... עס דאַכט זיך, אַז אַן אַלטע באָבע איז דאָס בית־המדרש'ל פון אַ סך אייניקלאַך, מיט אַ ברייטע שערץ, וואָס בעהאַלט אַלע איהרע אייניקלאַך אונטער איהר שערץ אַרונטער.

און עפּעס אַן איינגעשאַפּט האָט דאָס בית־המדרש'ל: קוים קומט מען אין זיינע טויערען פערגעסט מען זיך באַלד אַן דעם הונגער, וואָס מען האָט אין דער היים איבערגעלאָזט, אַלץ פערגעסט זיך דאָרט...

און יאָהרען לאַנג, און טעג לאַנג שטעהט זיך דאָס בית־המדרש'ל, און אַ דור נאָך אַ דור קומט אַריין, בעהאַלט זיך אין איהם און געהט אוועק... יעדעס דור לאָזט אַ צייכען פון זיינע צרות אין איהם איבער: אַ יד פערזעצט, די מנורה פערקלאַפּט... יעדעס דור דערצעהלט פאַר איהם זיינע ליידען, גיסט אויס זיינע טרעהרען אונטער זיין פּרוכת, און דאָס בית־המדרש'ל, אַזוי ווי אַ ערבאַרמדיגע מאַמע שטעהט און ווישט אָב די טרעהרען פון די קינדער'ס געזיכטער.

— ווײנט נישט — אייערע עלטערען האָט זיך אויך אַמאָל אַזוינס געטראָפען.

עס דאַכט זיך, אַז די טרעהרען פון יעדען דור זיינען מיט זיינע ציגעל געוואָרען צוזאַמענגעקנאָטען. דורך דעם שטעהט עס אַזוי לאַנג...

טהייל מאָל דאַכט זיך, אַז דאָס בית־המדרש'ל, שטעהענדיג אַזוי צווישען די קליינע, אָרימע, איינגעפאַלענע הייזלאַך, אין דער קליינער שטאָדט, איז עפּעס ווי אַ „מאור הגולה", אַ ליכט אין גלות — אַ איד, מיט אַ לאַנגע ווייסע באָרד, און אַ לולקע אין מויל... אַלע הייזלאַך פערלאָזען זיך אויף איהם... און ביי־נאַכט, שטיל איז אַרום, די לבנה אין דער הויך באָדט זיך צווישען די וואָלקענס, און קוקט זיך אין געסעל אַראָב. און דאָס בית־המדרש'ל, ווי אַן אַלטער העלד, שטעהט און דערצעהלט פאַר די אַרומיגע הייזער מעשות פון לאַנג...

אין אַ ווינקעלע אין בית־המדרש ברענט זיך אַ לעמפּעלע, אַ נר תמיד'ל. שטענדיג ברענט עס זיך, דאָס לעמפּעלע, ביי טאָג און ביי נאַכט, סיי זומער, סיי ווינטער. ווער ווייסט וואו עס זיינען איצט די הענר, וואָס האָבען עס אַנגעצונדען?... און ווער ווייסט, וועלכע הענד וועלען עס אויסלעשען.

ביינאַכט. טויט שטיל איז אַרום, אין דער פינסטערער נאַכט, און דער שטראַהל, וואָס דרינגט פון אַ שייבעל פון דעם בית־המדרש'ל זעהט אויס, ווי אַ פינקעלדיג אויג וואָלט אין אַ שוואַרצען שטערן געווען איינגעזעצט — און דאָס אויג דערצעהלט מעשיות פון לאַנג... פון גאָר לאַנג...

יעדען אין דער פריה, יעדען פאַר נאַכט, ווען די קינדער געהען אין חדר אַריין, און געהען פון דעם חדר אַהיים, שטעלען זיי זיך אַ מינוט פאַר דעם בית־המדרש'ל אָב.

— העכער געוואַקסען מיט אַן אַרבעס — זאָגט איין אייגעל צום צווייטען.

— יאַ, העכער געוואַקסען מיט אַן אַרבעס — ענטפערט איין אייגעל דעם צווייטען.

די קינדער זיינען אַלטע אידען געוואָרען, די אַלטע אידען זיינען געשטאָרבען, און אַן אַנדער דור איז אויפגעשטאַנען; און ביי יעדען דור, און יעדען פריה־מאָרגען, יעדען פאַרנאַכט, ווען די חדר־קינדער געהען אין חדר און געהען פון דעם חדר, שטעלען זיי זיך פאַר דעם בית־המדרש'ל אָב, און איינער זאָגט צום צווייטען:

— העכער געוואַקסען מיט אַן אַרבעס.

— יאַ, העכער געוואַקסען מיט אַן אַרבעס — ענטפערט איהם זיין חבר אָב.

און דאָס בית־המדרש'ל שטעהט איינגעזונקען ביז צו די פענסטער אין דער ערד, און הערט אויס יעדען פריה־מאָרגען און יעדען פאַר־נאַכט, וואָס די חדר־אינגלאַך רעדען איינס צום צווייטען און עס דאַכט זיך, אַז דאָס אַלטע בית־המדרש'ל שאָקעלט צו מיט זיין אַלטען, שוואַר־צען, איינגעפאַלענעם דאַך: יאַ, העכער געוואַקסען מיט אַן אַרבעס.

א נאכט פריהער האט נאך דאס בית־המדרש׳ל אויסגעהערט, וואס די חדר־איינגלאך האבען געדעדט איינער צום צווייטען און נאך זיי מיט זיין אלטען דאך אבגעשאקעלט.

א ווינט האט ביי נאכט געבלאזען.

פאר טאג, ווען דער שמש איז צו חצות געגאנגען דעם עולם וועקען, האט ער בעמערקט, אז דער שטראהל וואס דרינגט תמיד פון דעם בית־המדרש׳ס פענסטעריל ארויס, איז אויסגעלאשען, און געדאכט האט זיך איהם, אז דאס אויג אין דעם שווארצען שטערן פון שטעדטעל איז אויסגעשטאכען געווארען...

— אידען צו חצות! — האט דער שמש גערופען...

דער עולם איז זיך צוזאמענגעקומען און האבען אנגעהויבען צו טאפען מיט די הענד דאס טהירעל פון בית־המדרש׳ל...

ביי די ערשטע שטראהלען פון דער זון האבען זיי דערזעהן, אז דאס אלטע פערפוילטע דעכעל ליגט אויף די פיער שווארצע איינגעפאלענע ווענט — א האלב ספר תורה׳לע מיט אן עץ־חיים׳ל וואלגערט זיך אויף א פערפוילט ברעט.

דאס לעמפעל, דאס אויג אין שטערן איז אויסגעלאשען.

דאס „עיר מקלט" צופיהרט...

תשעה־באב.

... און די כנסת ישראל האט זיך מיט׳ן הקדוש־ברוך־הוא א ברוגז׳ל געמאכט, ווי א שעהגע כלה, וואס ווארפט צוריק דעם חתן די כלה־מתנות׳לאך: נעה דיר, נעה. אזוי האט די כנסת ישראל אויך צוריק־געווארפען די תורה דעם בורא עולם: נעה דיר אוים מחותנים־שאפט! יונגע איידימלאך, וואס זיינען אויף קעסט, און בחורים דרעהען זיך ארום פוסט און פאס. חדר איינגלאך, ווי עס וואלט שוין קיין קאנטשיג, קיין חדר, קיין רבי אויף דער וועלט נישט געוועזען, לויפען פראנק און פריי אין מיטען מארק ארום, און אין דעם אלטען בית־המדרש זיצט זיך די תורה איינע אליין אין א ווינקעלע און טרויערט, און האט פרעטענזיעס צו דער שכינה: אלע האבען מיך פערלאזט!

די זון האט נאך געווארפען אנ'אבגלאנץ אויף די דעכער פון שטעדטיל אויפ'ן האלבען קלאץ, וואס שטעהט אין מיטען מארק (א שריד ופליט פון א צולעגטען צירק), נאך בעגילדט די שויבען פון דעם גרויסען איינפאהרהויז, וואס שטעהט אין אנהויב שטעדטעל; אין מעריב־זייט אבער האט שוין די רויט־גאלדענע זון געז'גוסעט. און א שווערער וואלקען, וואס האט זיך קאלטבלוטיג געטראגען פון יענער זייט שטאדט, האט איהר פלאמעדיג אויג בעצווינגען ווי מיט א גרויער הויט. די פיעלע ליכטיגע שטראהלען, וואס בלאנדזשען נאך אין מארק, זיינען שוין ווי דאס ליכטיגקייט פון א לאמפ, וואס מען האט איהר קנויט אראב־געדרעהט...

אין העלען טאג הויבען זיך אן אין דער גאס די געוועלבער צו פערמאכען, איינציגווייז, איינציגווייז... און יעדעס געוועלב, יעדעס געוועלב, ווי עס פערהאקען זיך נאר די טהירען, ווי עס ווערען פערשוואונדען די פערשיעדען־פארביגע שילדען און אויף זייער ארט בעווייזט זיך א שווארצער פלעק אויף דער לעדיגער מויער, — זעהט עס אויס ווי א ליכטעל, וואס ווערט פלוצים אין א ליכטיג, העל־בעלויכטענע שטוב אויסגעלאשען... און באלד נאך א ליכטעל און נאך א ליכטעל, און פינסטער ווערט עפעס ווי א גאסט, וואס פערלאזט דעם חתונה־זאל; באלד נאך א גאסט, און נאך איינער... און עס גנב'עט זיך אן אומעט אריין...

ערגעץ פאר א טהיר שטעהט א הויכער דארער איד, אנגעטהאן אין א צוריסענער קאפאטע, די לענדען פעסט מיט א גארטעל ארומגענארטעלט; ער פערגלאצט די אויגען און קוקט אין הימעל אריין. די דארע באקען בעוועגען זיך, ווי א ווינטעל וואלט צווישען צוויי היילע בלעטער געפייפט. באלד נעהמט ער די אויגען פון הימעל אוועק, און ער קוקט פרום אין מארק אריין, מיט א מינע ווי איינער זאגט: רבונו של עולם, איך ווארט אויף דיין בעפעהל... דערווייל זיינען נאך די כנסת ישראל אין די שטיבער פערזאמעלט, כאפען אריין דעם לעצטען ביסען און מאכען זיך גרייט, מיט א טרויעריג פנים, זיך צו נעהמען צו דער „איכה". אין דער גאס איז שטיל, די הייזלאך שטעהען ארום דעם מארק און שווייגען, ווארטענדיג אויף עפעס.

באלד טרעט ארויס פון ערגעץ א הויז א דארער, הויכער, געלער איד. זיין איינגעטריקענטער גוף טראגט זיך אין א ברייטען, ווייסען

כאלאט, אויף וועלכען עם בעוועגט זיך א לאנג אויסגעצויגען פנים, מיט געלע האהר, א געלע בארד און א לאנגער בלייכער נאז. פונ אונטער די פאלעס זעהען זיך צוויי לאנגע פיס ארויס, אנגעטהאן אין ווייסע זאקען אהן פאנטאפעל. און דער איד אין די זאקען געהט, אונ־טערשפרינגענדיג אלע ווײלע, בשעת ער טרעפט אויף א שפיציגען שטיין. ער טראגט אין דער האנד א ספר'ל אהן טאוולען, געהט אי־בערן מארק און מאכט אן איינדרוק פון א טויט־שוהל קלאפער, וואס רופט מתים אין שוהל אריין...

באלד בעוויזט זיך נאך א איד, און נאך א איד, פון יעדער הויז לא־זען זיך ארויס קופקעס אידעלאך אנגעטהאן אין צוריסענע קאפאטעס, אין ווייסע זאקען ווי די אבלים. און אלע לאזען זיך צום ראג צום שוהל־געסעל.

אין גאס ווערט שטיל. וואכענדיג איז אלץ. לאנגע, בלייכע, וואַ־כענדיגע אידען, נידריגע איינגעפאלענע וואכענדיגע הייזלאך און דער קאלטער וואכענדיגער פאר־נאכט פון נעכטען, פון אייער־נעכטען ציהט זיך ווייטער איבער'ן שטעדטעל, און דאך זיינען די געוועלבער פונקט ווי פרייטאג פארנאכט, פערמאכט, עפעס ווי אין מיטען לעבען אבגעהאקט געווארען.

און וואס אמאל ווערט עס שטילער און טונקעלער: אט, דאכט זיך, וועט א לויה פון זעהר א גרויסען רב דורך דעם מארק דורכגעהן...

אין מיטען מארק ביים ברונען שטעהען נאך א קופקעלע יונגע בעלי־בתים, טהייל בחורים, און כאפען דעם לעצטען טרונק פאר'ן תענית; די עלטערע בעלי־בתים וואשפען, נעהמענדיג די שעפערס צו צו די ליפען, א בליק דערווייל אין הימעל אריין, צי האט א שטערן זיך נישט חלילה, פלוצים, שוין בעוויזען.

און פון דער צווייטער זייט געסעל, דארט פון אונטער דעם ראטה־הויז, פון דעם וועג, וואס פיהרט צום בית־עולם, קומט צו לויפען א חברה קונדסים; זיי האלטען בערעלאך אין די הענד און שיסען איינער דעם צווייטען. פאראויס לויפט א קונדס, מיט אן אבגעריסענער קלאפע פון אויבער־מאנטעל; ער קומט אן פאר די בית־מדרש־טרעפ־לאך און ווינקט מיט פרייד צו די אידען וואס שטעהען דארט, ווייזענדיג מיט דער האנד אויף די אנגעפילטע קעשענעס: פולע קעשענעס, אוי א לעבען!

עפּעס אַ נידריג אידעל מיט זעהר אַ ברייטער באָרד, וואָס זעהט אויס ווי צוגעקלעפּט צו זיין ווייס געזיכט, כדי די דאָרע, בלייכע באַקען צו פערשטעלען, שטעהט אויף די טרעפּלאַך און בעטראַכט טרויעריג דעם קונדס און עס דאַכט זיך אויס, אַז פון זיינע טרוקענע ליפּען זערט זיך אַ ברום: אַ שוואַרץ וואוילטאָג איז אויף איהם!

און שטיל ווערט אויך אין שוהל־געסעל. די זון איז שוין לאַנג ארונטער אונטער דעם ראַט־הויז, אויף דעם וועג וואָס פיהרט צום בית־עולם. אידען האבען זיך אַלע פערזאַמעלט אין שוהל, אין בית המדרש. צייטענווייז בעווייזט זיך אַ אידענע, וואַכענדיג געקליידעט, האַלט אַ גראָב ספר אונטערן אָרעם, און אַ ליכטעל אין דער האַנד, און געהט דעם קאָפּ אַראָבגעבויגען. די נידריגע הייזלאַך אין געסיל, אַזוי ווי זיי וואָלטען מורא האָבען אַליין, אָהן אידען, אָהן אַ תורה אין גלות צו שטעהן — קאָרטשען זיך עפּעס איין און עס דאַכט זיך: זיי האָבען זיך צום רבינ׳ס ניעדריג הייזעל צוגעבויגען: אַן עצה זיך צו האַלטען ווי צו טהאָן אין אַזאַ שלעכטע צייט?

פון דעם רבינ׳ס פענסטער שיינט עפּעס אַ שוואַרץ טרויעריגקייט אַרויס, און עס פינקעלט אַ קליין ליכטעל אין דער פינסטערניש; עס דאַכט זיך, אַז אינווענינג מוז ליעגען אַ מת אויף דער ערד, צוגעדעקט מיט אַ שוואַרץ לייַלאַך, און אַ גראָשענדיג ליכטעל צו קאָפּענס, און דער רבי פערלאָזט זיין מת; ער איז אַנגעטהאָן אין אַן אַלט שטריימעל. אין אַנ׳אַלטער צוריסענער קאַפּאָטע, מיט אַ בעטריבט פּנים, אַראָבבויגענדיג דעם קאָפּ צו דער ערד, געהט ער אַליין אין זאָקען אויף די שפּיציגע שטיינער, און ער לאָזט זיך אין בית המדרש אַריבער. אפשר וועט ער דאָרט ביי דער עדה אידען קענען אַ טרייסט געפינען.

אין דעם געסעל געהט זיך מאַטשעק פון דער פּאַשע אַהיים. די קיה מיט אַראָבגעלאָזטע קעפּ לאָזען זיך פּאַראויס. און ער מיט זיין בעהעלפער דעם הונד פון הינטען, שפּיעלט זיך אויף זיין פייפעל ווי נעכטען, ווי אייערנעכטען...

נאַכט. שטיל איז דער שוהל־גאַס, די לאַדענס זיינען פערמאַכט, די טהירען פערשלאָסען, די לבנה איינע אַליין, בלאַנזשעט אַרום אויבען אין דער הויך אויפ׳ן הימעל, איבער אונזערע קעפּ, און זי קוקט אַראָב

אין שוהל=געסעל און שווייגט. הינטען ערגעץ=וואו, פון אַ שפּאַלט פון אַ לאַדען, לאָזט זיך הערען אַ וויינענדיגער ניגון, וואס גיסט זיך שטיל אַריין אין געסעל, עפּעס ווי פאַר זיך, גלאַט אַזוי — אַ ניגון אהן אַ פּרעטענזיע, אהן אַ שום זאַך — און ער שוועבט דורך די גאַס, שווימט אַוועק, און ער ווערט פערטונקט ווייט — ערגעץ אין געסיל, דאָרט נאָך דעם ראַטהויז, אויף דעם וועג, וואס פיהרט צום בית=עולם. פון אַ שפּאַלט פון דעם רבי'נס לאַדען שיינט נאָך אַרויס דאָס שטילע יאָהר=צייט=ליכט, פאַר אַ הייליגע נשמה'ס וועגען, און אינוויינינג ביי'ם רבי'ן שווייגט מען. די לבנה וואַרפט אַ קאַלטען שטראַהל און בעשיינט קאַלט די גרויסע שויבען פון בית=המדרש; אינוויינינג איז פינסטער און עס רוהערט זיך עפּעס אין דער שטיל. אויף די טרעפּלאַך פון בית=המדרש, ליעגען עפּעס, מענשען, צי מתים, די קעפּ פערבונדעט, די הענד פערלעגט איינע אויף די אַנדערע. זיי ליגען שטיל; די לבנה שווימט פערביי, וואַרפט אַ קאַלטען שטראַהל אויף די ליגענדע. די שוהל איז פערמאַכט, מיט דער שווערער טהיר פערהאַקט, אַזוי ווי מען וואָלט אינוויינינג עפּעס וואס אַריינגעכאַפּט און מען לאָזט נישט אַרויס... נאָר פון אַ קליין פענ=סטעריל ערגעץ אין אַ ווינקעלע ביי דער טהיר, וואו די חברה=תהלים איז, שטראַהלט אַרויס אַ שוואַך ליכטיגקייט. דער שיין שפּיגעלט זיך אָב ווי פערטרונקען אין דער פינסטערניש אויף דעם געמויערטען קלאָץ, וואס שטעהט פאַר דער שוהל, אונטערשפּאַרענדיג דעם גאַניק פון דער ווייבער=שוהל. אינוויינינג, אין דער חברה=תהלים זיצט עפּעס אַ מענש אויף דער ערד און ביי דער שיין פון אַ קליין ליכטעל קוקט ער אין אַן אָפענעם ספר אַריין, און ער שווייגט...

ביי דער רביצין אין עס=צימער, האָבען זיך די „כלי=קודש" ווייבער פערזאַמעלט. טונקעל איז אין שטוב, בעלעבט פון שאָטען, און אויף דער ערד, אויסגעבעט מיט קישענס, זיצען אַרום די ווייבער, האַלטענדיג אין די אָרעמס די שלאָפענדיגע קינדער, און האָרכען זיך איין צו דער כשר'=ער, פרומער, רביצינ'ס קול, וואס זיצט אין מיטען דעם קרענציל. אויף אַ שטוהל איז אויסגעשפּרייט דער „צאינה וראינה" בעלויכטען פון דעם פערדרויכערטען קיך=לעמפּעל, און די רביצין מיט אַ וויינענדיגער שטימע דערצעהלט די מעשה פון חנה'ן מיט איהרע זיעבען זיהן.

אין בית=דין=שטוב ביים רב, איז די אייגענע האַלבע פינסטערקייט. אויף דעם טיש ברענט זיך אַ יאָהרצייט=ליכט, אַריינגעשטעקט אין אַ

שעפ פול מיט זאמד, און פון דעם ליכט טריפט דער חלב אין זאמד אריין. אויף דער ערד: אין א ווינקעל, בעהאלטען דאס געזיכט צווישען צוויי פאליצעס. וואס זיינען אנגעשטעלט מיט ספרים, זיצט דער רב. טייל מאל בלאזט א ווינטעל, אימיצער שפאצירט דורך די שטוב, ווי א שווע=רער שאטען. און דער רב בעהאלט דאס פנים צווישען די! פאליצעס ספרים, און ער שווייגט...

אין גאס הערשט אלץ די פריהערדיגע שטילקייט, די לבנה בלאנז=שעט ארום אין הימעל און קוקט מיט קאלטע אויגען אויף דעם פינ=סטערען געסיל. אלץ איז ווי עפעס פערטרונקען אין זיך אליין. צו זייגען שוין דען אראבגעפאלען נאט'ס צוויי גרויסע טרעהרען און האבען אלץ, אלץ פערטרונקען?... און עס דוכט זיך אויס, אז אויפ'ן וועג צום בית=עלמן צו שפאנט ירמיהו הנביא איינער אליין, ער געהט צו די אבות, ער געהט זיי וועקען פון די קברים און באלד וועט זיך אנהייבען דא אין געסעל דער גרויסער יכוח.

ביי א פרעמדען טייך.

שבת נאכ'ן עסען. אין שטעדטעל איז שטיל ווי איינגעוויעגט צום שלאף. אויף די בענק פאר די טהירען זיצען שניידער=געזעלען אין שבת'דיגע ווייסע קראגעלאך און ווינקען מיט די אויגען צו די דיענסט=מיידלאך, וואס שפאצירען אנגעטהאן אין די שבת'דיגע קליידלאך, מיט דרד=ארץ, איבער דער גאס.

ר' אנשיל וויינבוים, דער חשוב פון שטעדטעל, שפאצירט זיך מיט זיין איינקעל יודעלע איבער דער גאס, ארויס צום וואסער. די ווייסע האר ציטערט אויף דעם רויטען שנופ=טיכעל, וואס ר' אנשיל טראגט אויף זיין שבת'דיגע קאפאטע, און די ווייסע שיטערע, לאנגע בארד, וואס בעוועגט זיך אויף זיין ברוסט, זעהט אויס, ווי זי וואלט רחמים בעטען, אז מען זאל איהר מיט א רוּיך נישט אוועקבלאזען.

ר' אנשיל איז געגאנגען פאמעליך, נישט אזוי איבער דער עלטער, ווי איבער די שבת'דיגע מנוחה, און ער האט זיין אלטען קאפ איינגע=בויגען, אויפהארכענדיג, וואס דער איניקעל דערציהלט.

דאס אייזיקעל יודעלע, איז א הויכער יונגער מאן, אנגעטהאן אין א שבת'דיגען שניט=ראק, אבגעוואקסטע שטיוועל און א בעל=הבתיש געפרעסט קראגענדעל. און דער יונגער מענש האט זיך געפלייסט צו צופאסען זיינע איילענדיגע טריט צו דעם זיידענעם מנוחה'דיגען גאנג. זיין שטילער מאן און זיינע שטילע פאמעליכדיגע בעוועגונגען מיט די הענד האבען זעהר ערנסט זיין שמועס געמאכט.

טיילמאל האט א דורכגעהער א שאקעל מיט'ן קאפ געגעבען און דער „גוט שבת“ האט דעם שמועס איבערגעהאקט.

זיי זיינען דורכגעגאנגען דאס געסיל, באלד אנגעקומען צו דעם וואסער, וואס פליסט אונטער דעם שטעדטעל.

א ברייט אויסגעטראטען פעלד לאזט זיך צו א וואסער אראב, דער ברעג איז מיט בעלקען, מיט זעקלאך מעהל, מיט טינטלאך נאפט בעלעגט. א וואגען אהן א פערד שטעהט, הארט ביים וואסער; אונטען אין וואסער, א הויכע בערלינקע און פון דער בערלינקע ציהט זיך א לאנגע שטעגעל ביז צום וואגען ארויף. דאס ווייזט אז נעכטען איז לכבוד שבת די ארבייט אבגעהאקט געווארען.

אידען שפאצירען זיך מנוחה'דיג נאכ'ן עסען ביים ברעג און קוקען אין וואסער אריין מיט א מינע פון רוהיגע בעלי=בתים. דארט אויף א לאדקע שטעהען פויערען און ציהען זאמד פון וואסער, דערביי געהען נייבער שבת'דיג געקליידעט, אין גאלדענע איירינגלאך, אייגע דערצעהלט עפעס, און איהר ווייענדיג קול שלאגט אב פון דערווייטען, ווי א חתונה=געוויין. היינטען, הארט ביים וואסער וואויען הדר=איינגלאך ארום — און ווארפען איינס דאס צווייטע די היטלען אין וואסער.

ר' אנשעל און זיין אייזיקעל האבען זיך ביידע אויף א בעלקע ביים ברעג געזעצט.

ארום און ארום האט גערוהט די מנוחה פון שבת. דאס וואסער זיכערהיג זיין אין ברייטען ראם, איינגעפאסט אין ביידע זייטען ברעג, האט זיך מנוחה'דיג געוויעגט און געקיצעלט דעם בעגראזטען ברעג, זיין שכן. שטיל איז געווען אויפ'ן וואסער; די בערלינקעס און די לאדקעס האבען זיך פון די ברעגען נישט געריהרט, און דאס וואסער האט זיך געוויעגט מנוחה'דיג. איין וואל האט זיך לייכט אין די צווייטע וואס שטעהט אין חומש. אט געהט זיך א וועג אוועק, מיט שפיינדעלאך פסיעה:סה נישט מאכען, און דאס וואסער האט אויסגעזעהן ווי א אידי=

שער, וואסערדיגער בעל־הבית: פערהארעוועט א גאנצע וואך, שבת נאכ'ן עסען מאכט ער זיך א גועלעכטעריל, קיצעלט דעם ברעג, לכבוד שבת, מנוחה'דיג איינצושלאפען...

און דער יונגער מאן האט ווייטער דערציילט.

„פאר אכצעהן יאהר צוריק, זיידע, איז דאס געווען. אידען פון פערשיעדענע פארטייען, דאקטוירים, אדוואקאטען זיינען קיין ארץ ישראל אראבגעפאהרען. אונטער זיי איז אויך געווען ר' שמואל מוהילעווער, און אזוי ווי זיי זיינען הינטען אראב געקומען, האבען זיי אויף די ערד געקניעט, איינגעגראבען אין איהר דאס געזיכט, איהר שטויב געקושט. און האבען אנגעהויבען צו וויינען, אויפ'ן פעלד, און דערנאך האבען זיי אויפ'ן פעלד מנחה געדאווענט, די ערשטע אייל ערד געקויפט, און די ערשטע קאלאניע געגריינדעט".

— א וואָ — וואונדערט זיך דער אלטער און שאקעלט מיט'ן קאפ און קוקט אין וואסער אריין.

„ציון", אונזער ציון, „ציון" וואס שטעהט אין חומש, דארט גאנץ ווייט איז עס, א לאנד, דארט האבען אידען געוואהנט, די בני ישראל וואס שטעהט אין חומש, אט געהט זיך א וועג אוועק, מיט שטיינדעלאך בעשאטען, מיט טענענבויימער בעזעצט, דאס איז דער וועג קיין בית לחם". אט שטעהט א קבר, די מאמע רחל'ס קבר, „קבר רחל", וואס שטעהט אין חומש. יעקב אבינו האט עס געמאכט, זיינע הענד האבען דעם שטיין געלעגט, יעקב אבינו'ס הענד... און אט איז די „מערת המכפלה". א אייל אויף א אייל, וואס אברהם האט פון די בני חת אבגעקויפט, אזוי ווי עס שטעהט אין חומש פאר פיער הונדערט טאלער, דארט ליעגט אברהם, יצחק, יעקב, אונזערע אבות בעגראבען. מיט די אמהות. די היילינע. „אוי, אוי, ווי טראגט מען זיך די אלטע ביינער אהין"...

— ציון, אונזער ציון, וואס שטעהט אין חומש — קרעכצט דער אלטער — און קוקט אין וואסער אריין.

אט גיסט זיך דאס וואסער אזוי ווייט אוים, אונזער וואסער.

... איינגעלוויז. זומער לעב... דער רבי לאזט פריהער פון חדר ארויס... פארנאכט מען לאזט זיך צום וואסער אראב. אט שטעהט א לאדקע. ער כאפט זיך ארויף. מען שטופט זיך אב... דערנאך א יונגער מאן איז ער, ער עסט קעסט — אט געהט ער ביים ברעג שפאצירען. יעשען צייט, אלץ איז אזוי טרויעריג, די בלעטער פאלען פון די בוימער

אַראַב. דער ברעג איז נאָס... דאָס וואַסער לויפט מיט אַ געבייזער: ברומט אונטער שרעקליך, ער געהט ביים ברעג — ער קלערט וועגען אַ תכלית, אויף פּרנסה... דאָס וואַסער קלאַפּט צו אויפ'ן ברעג... און דאָרט ווייט לויפט אַ וואַל, שווימט ווייט אוועק...

„האָרט איז געווען דאָס ערד — דערצעהלט ווייטער דער אייניקעל — אַכטצעהן הונדערט יאָהר האָט מען זי גישט בעאַרבייט, אַכטצעהן הונדערט יאָהר האָט אונזער מוטער אויף איהרע קינדערלאַך געוואַרט אויף איהרע קינדער אין גלות... אַנדערע פעלקער האָבען זי געוואָלט צו נעהמען, בעאַרבייטען איהר ערד, זי האָט איהרע פרוכטען, איהר בלוט פאַר פרעמדע נישט געוואָלט געבען... ווייסט האָט זי געוואָלט זיין ביז איהרע קינדער וועלען צו איהר צוריק קומען... און עס זיינען צו איהר איהרע קינדער צוריק געקומען; און מיט דעם שווייס פון זייערע הערצער האָבען זיי די ערד נאָס געמאַכט, און היינט איין און צוואַנציג דערפער האָבען מיר שוין אין ציון. אונזערע ברידער בעאַרבייטען שוין די ערד דאָרט"...

און דער אַלטער זיצט און הערט.

... ציון. וואָס שטעהט אין חומש. אַט שטעהט דאָרט אַ איד מיט אַן אַקער=אייזען און בעאַרבייט איהר ערד — און דאָרט אין ירושלים שטעהט דאָס בית=המקדש, אונזער בית=המקדש שטעהט נאָך, איין וואַנט איבערגעבליבען, די כותל מערבי... מיט בוימער... אַט דאָ איז חער הר הבית, דאָס אָרט, וואָס אויף איהם האָט יעקב אבינו געגעכטיגט. אַזוי ווי עס שטעהט אין חומש, און גאָט האָט זיך צו איהם בעוויזען... דאָ זיינען אידען געשטאַנען און האָבען קרבנות מקריב געווען... עולה רגל געווען... אַזוי פיעל אידען פון גאַנץ ווייט קומען מיט פערשיעדענע זאַכען, אַזאַ שטויב ווערט אין די גאַסען פון ירושלים... און אַט שטעהט אַ וואַנט, נאָך אַ וואַנט. אַט זעה איך זי מיט די אויגען, אַט שטעהען אידען און וויינען און בעטען דאָרט צו הקדוש ברוך הוא..."

אוי, אוי... כאָטש ארץ ישראל ערד אין קבר מיטצונעהמען...

און דער אַלטער זיצט אויף דעם קלאָץ און קוקט אין וואַסער אַריין. דאָ גיסט עס זיך, דאָרט זעהט זיך די הילצערנע בריק, וואָס ליגט איבערן וואַסער... און דאָרט לאָזט זיך ווייט אַוועק דער וועג, וואָס פיהרט אין דעם דאָרף לאַנקעשין, צו דעם אַלטען פּריץ   דאָרט, וואו

ער קויפט יעדעם יאהר די שעפסען=וואל — דארט, אז מען פאהרט אויפ'ן וועג זעהט מען דאס גאנצע שטעדטעל ארוים, עס שטעהט אויפ'ן בארג און קוקט אריבער איבער'ן וואסער...

און ער הערט ווי דער אייניקעל דערצעהלט ווייטער מיט א שטילען טאן:

— אונזער היילינע ערד, זעהסט זיידע, אויפבליהען וועט זי ווייטער, אונזערע ברידער בעארבייטען זי מיט זייער שוויים און בלוט.

און דער אלטער קוקט אויפ'ן ברעג — א וואל קלאפט אויף די שטיינער.

דעם שטעדטעל'ס וואסער... פון שטענדיג אן גיסט עס זיך אזוי... דארט ביים ראוו איז זיין לייבישעל דענסטמאל דערטרונקען געווארען. לייבישעלס גוף איז מיט דעם וואסער געווארען אויסגעמישט, זיין קבר איז דא, א שטיק וואסער איז לייבישעל געווארען, א כוואליע... און עס דאכט זיך, אז יעדע כוואליע וואס קלאפט אויפ'ן ברעג איז לייבישעל... לייבישעל מיט זיינע חברים שווימען דארט ווייט... ווייט... מהיילמאל ברומט עס אזוי. עס דאכט זיך, אז לייבישעל'ס וויינענדיגער קול... אט קלאפט א וואל, זי פאלט אויפ'ן ברעג, לייבישעל גריסט און ער שווימט שוין אוועק... ווייט... דארט רייזט עס...

דער אלטער ווארפט א בליק אויף דעם אייניקעל — עס ברענט א פלעמעל אין זיינע אויגען — דאס הארץ קלאפט אין איהם, זיין קול ציטערט... און ער דערצעהלט שטיל ווי א יונגער העלד, וואס וואלט ערשט פון דער מלחמה צוריק געקומען:

„אויף די פעלדער דארט אין ציון שטעהען אונזערע ברידער — עס הערען זיך שוין אונזערע געזאנגען".

— און ווי זעהן אויס דארט די פעלדער — פרעגט דער אלטער — אזעלכע ווי דא ארום? די אייגענע תבואות?

— ווי אט דא ארום, הזר'ט איבער דער אייניקעל, אונזערע פעלדער, רעדט ער מיט היץ. דארט בעארבייטען אונזערע ברידער די פעלדער, די זאנגען וואס וואקסען — די גרעזער, די געוויקסען האבען אידען בעארבייט — זייער ארבייט, זייערע תבואות...

— און א טייך, דאכט זיך, איז אויך הינטען דא, וואס פליסט אין לאנד, ווי הייסט ער?

— אַ טייך הינטען האָבען מיר אונזער ירדן, אונזערן ליעבען ירדן. דאָס פליסט אין מיטען לאַנד, דאָרט... ביי זיינע ברעגען האָבען אידען די ערד בעאַרבייט און געקוקט אין זיין וואַסער, ווי עס פליסט זיך, ווייט...

— ווי עס פליסט זיך ווייט, אַזוי ווי אונזער וואַסער דאָ...

— אונזער וואַסער, רעדט דער אייניקעל, פרעמד איז עס, זייער וואַסער, דאָ האָט אידיש בלוט גערונען — הינטען, ווייט אין ארץ־ישראל האָבען מיר אונזער אָרט, מיר בענקען דערנאָך.

— ווייט אין ארץ־ישראל, — ברומט דער אַלטער, שאָקעלט מיט'ן קאָפּ און קוקט ווייט.

דאָרט אַביסעל ווייטער, איז'ם זייט פון דאָס שטעדטעל, ביים ברעג, ווייזט זיך דאָס „בית־עלמין" אַרויס. דאָס צווימעל איז אין דער ערד איינגעזונקען. עס ווייזען זיך נאָר איינציגע מצבות מיט אויגנגע בוימער, וואָס שטעהען אויף'ן באַרג. אין מיטען דער דאָך פון אוהל, דער הייליגער רבי ליגט דאָרט בעגראָבען. און אָט נאָכ'ן אוהל ווייזט זיך אַ שפּיץ מצבה אַרויס, און קוקט זיך שטום צו, ווי דאָס וואַסער רינט — דעם פאָטער'ס מצבה, דאָרט ביי דעם קבר איז אַ שטיקעל אָרט איינגעצוימט, אַ קבר שוין פאַר זיך. ביים פאָטער'ס קבר אָנגעגרייט...

דער אַלטער וואַרפט אַ בליק ווייט, דאָס וואַסער אײַלט אַוועק.

דאָ ביים ברעג וועט ער ליגען, אין דער ערד בעגראָבען, שטענדיג... זיין מצבה וועט שטעהן, צו קוקען זיך צום וואַסער, אַ שטומער שכן, און דאָס וואַסער וועט ווייט, תמיד אַוועקשווימען...

— מיין קינד, — זאָגט דער אַלטער אויפהויבענדיג זיך פון אָרט— דו ביזט יונג, קענסט נאָך אַלץ מיט דיינע אייגענע אויגען זעהן... איך, מיין קינד, בין צו אַלט שוין. עס ווינקט דאָס קבר צומיר... פערפאַלען. זיך מוזען נאָר בענוגען לאָזען מיט גלגול מחילות...

— אַלטע, טויטע נשמות, אין דער מדבר וועט איהר פאַלען, גלות־קנעכט, דער יונגער דור וועט קיין ארץ־ישראל קומען, ברומט דער יונגער אונטער פאַר זיך.

דער אַלטער האָט מיט'ן קאָפּ צוגעשאָקעלט, ווי ער וואָלט מסכים געווען: אַזוי, מיין קינד, אַזוי...

א משורר׳ל.

אין גאנצען שטעדטעל האט געקלונגען יוסעלע פייגעלע. דער פאטער איז א מאלארזש, א איד א הויכער און א דארער, מיט א לאנגע, קאלטענעוואטע בארד, וואס קוקענדיג דארויף איז מען זיך פון עפעס מיאש: בחנם א קאם אין די האהר אריינצושטעקען, בחנם... א מא־לארזש איז ער, פון די העלע הויט איז ער א מאלארזש געווארען, און אזוי איז ער שוין פון לאנג. פאר יעדע שטוב האט ער א בעזונדערען חעסען; די דעסענס לאזט ער זיך נישט ברענגען פון ווארשע, ניין, זיינע אייגענע מעשׂי ידיו. אליין שניידט ער זיך זיי אויס. זיצט ער ביי־נאכט, אייגער ביים טישעל, דאס לעמפעל דריכערט זיך פאר איהם, און ארום איהם איז פינסטער און טרויעריג און עפעס א ווארימקייט געהט אויף אין די ארומיגע פינסטערניש. און ער זיצט זיך, לייזער אדלער מאלארזש, און שניידט זיך אויס מיט זיין מעסערעל א דעסען מיט פליגלען פון פויגעלאך און מגן־דוד׳לאך ארום. ער זיצט און שניידט, דאס לעמפעל צאנקט, דאס ביסעל ליכט ווערט פערלארען אין די ארומיגע פינסטערניש. און אזוי זיצט ער און שניידט נאך. מיט אמאל ווערט ער געוואהר, אז עס איז פינסטער אין שטוב, כאפט ער זיך אויף און וואונדערט זיך עפעס; דער וועג פון טישעל צום געלעגער איז איהם גוט בעקאנט, וועט ער אין א מינוט שפעטער אין דער פינ־סטערניש פערהוילען.

א זוהן׳דעל האט ער, יוסעלע הייסט ער. א קליינס איז ער. א מאגערער און א דארער. די דינע האלז הענגט נאר אזוי זיך אויף א געלעכטער׳ל... און, כ׳לעבען, עס איז אן אימה, אז מען זאל נישט צו־געהן און עס אוועקשנעלען. הינטען א הארב א שפיציגען, וואס דאכט זיך, אז עס האט אין זיך אריינגענומען דעם גאנצען אינגעל׳ס קער־פער׳ל און א פנים׳ל מיט צוויי דארע ביינדעלאך, און די שווארצע גרוי־סע פולע אויגען, דאכט זיך, סקאלימשען זיך צווישען די צוויי שפיציגע ביינער. און א הויכען שטערן, און די האהר ווי ביי אן אלטען אויס־געקראכען. און דאס אינגעל האט אין זיך אן איינגעשאפט, אז עס גיט א קווינש, דאכט זיך, אז עס האט ווער זיין דאר העלזעל צווישען

אַ טהיר אײַנגעקװעטשט, און עס פֿאַלט דענסטמאָל אַן אַזאַ רחמנות און אַזאַ אימה, אַז מען האָט מורא טאַקע, אַז דאָס הענזעל זאָל נישט צװישען דער טהיר בלײַבען אָבגעװאָרגען...

אַ גאַנץ יאָהר איז אָט דאָס אינגעל גאָר קײן גרױסער מורנו נישט. ער װאַלגערט זיך אין געסעל אַרום, װײַל עס איז אַ לעבעדיג נפש'ל, און קאָן זיך קריכען. מען צוטרעט עס נישט מיט די פֿיס, װײַל עס איז העכער פֿון אַ װאָרים און קאָן קװיטשען, װען מען טרעט איהם אָן... זיצט ער זיך, פֿאַר נאַכט למשל, אױף דער ערד, װען ער האָט שױן פֿון דער מאַמע'ס קיך אַ שטיקעל ברױט אָװעקגעגנב'עט און האָט מורא אַהײם צו קומען, און זינגט זיך אַ מעשה „װי דער גראַף איז אין װאַלד געגאַנגען". אין געסעל זײַנען נאָר בלױז װײַבער דאָ, און פֿאַר װײַבער האָט אפֿילו אַזאַ יוסעלע נישט קײן מורא.

גיט מען אָבער דעם ערשטען בלאָז מיט'ן שופֿר און דאָס שטעטעל ציטערט, װערט אַזאַ מין יוסעלע מיט אײן מאָל פֿון אַ װערימעל אַ מענש. דאָס איז זײַן צײַט. דער חזן פֿון דער שוהל קומט זיך בעטען און סוד'עט זיך מיט'ן טאַטען. און יוסעל שפּרינגט דאַמאָלס אונטער אין דער נאָס פֿרעהליכער און קװיטשעט אױס אַ טרױעריגען „מי לחיים ומי למות".

און גאָר אַ גאַנצער „מאַכער" איז יוסעל ראש השנה בײַ ונתנה תוקף. דער חזן װײַנט אָב די װערטער, די משוררים האַלטען מיט. לײבעל בעמנער, דער באַס, גיט אַ „קלאַפּ" מיט דעם אָנגעצױגענעם גאָרגעל, און די גאָמבע װערט טאָפּעלט, און דער באַס גיט אַ קלאַפּ באַ־אַ־אַ־ם, דאָס אַלץ הױבט זיך גאָר נישט אָן. דער חזן גיט אַ װאונק צו קראָפּלען, אַ ניעדריגער יונג מיט אַ געשװאָלענער באַק, אין אַ װײַסען גומענעם קראַגען, פֿון פֿופֿצעהן יאָהר אַ יונג! װאָו האַלטען זײ די חברה? זינגענדיג: טראַ־אַ־אַ, לאַ־לאַ־לאַ־אַ. קראָפּעל גיט איהם אַן ענטפֿער אָב זינגענדיג. דעמאָלס גיט דער חזן אַ װאונק יוסלען און יוסעלע גיט אַ קװיטש: „וקול דממה דקה ישמע" און ס'דאַכט זיך דענסטמאָל, אַז אָט איז דאָס מלאך'ל פֿון הימעל אַראָבגעפֿאַלען מיט'ן קװיטשענדיגען קול און באַלד הערט זיך דערנאָך אַ כליפּען פֿון דער װײַבערשוהל. „נעהם זײ" — װינקט ער צום בעמנער. און יוסעלע גיט זיך אַ רוף אָן אַזױ, אַז דאָס הױקערעל גיט זיך אַ קאָרטשע אײַן „ומלאַ־אַ־אַכים יאַ־חאַ־פֿאַ־זון". דאַמאָלס איז די מעשה ריכטיג — די װײַבער

וויינען מיט א קול. און יוסעלע צולאזט זיך מיט א קוויטש. ער שטעהט אויף די הויכע טרעפלאך, וואס פיהרען צום ארון־קודש, ביי איהם ר' ישראל קבּיל דער דאזאר, וואס האט געהאט „פּתיחה" און גלייך איז ער דענסטמאל צו איהם און ער זינגט זיך און צוגיסט זיך אויפ'ן קול. ארום איהם, די בעל־הבית'שע אידישע אינגעלאך, מיט נייע יום־טוב'דיגע קאפּאטקעלאך, וואס דער שמש האט ניט די העזה זיי פון אויבען־אן אראב־צו־יאגען. און זיי קוקען מיט קנאה אויף יוסעל'ס הויכער, און יוסעלע שטעהט און ווינקט אראב צו זיי מיט גאוה, זינגענדיג „וחיל ורעדה יאחזון". און דאס קול'כעל צוגיסט זיך און קוויטשעט און קוויטשעט וואס אמאל וויינענדיגער און הארץ־רייסענדיגער, אזוי, אז עס דאכט זיך, אז דאס העלזעל ווערט וואס אמאל מעהר איינגעצויגען און איינגעצויגען...

נאר קוים איז נאך ימים נוראים, ווען יוסעלע וואלגערט זיך ווייטער ארום אין דער גאס ווי א זעמעל און קוויטשעט זיך פאר זיך און קיינער הערט איהם נישט, דאמאלס וואונדערט זיך נישט איין דורכגעהער: עס איז דאך נאר יוסעלע געווען, דער יוסעלע מיט דעם קוויטשענדיגען קול'כעל און פארוואס וויינט מען אזוי, פארוואס?

יוסעלע שפּרינגט אונטער, דאס הויקערעל טאנצט מיט: עס ווינקט: „מי לחיים ומי למ־ו־ת".

די ערשטע סדר נאכט.

מען רופט איהם מאטע. ער איז א פּוהרמאן.

און מאטע האט נישט אויף דער וועלט און נישט אויף יענער וועלט קיינעם, אויסער די צוויי ווייסע שימלען, וואס ער טרייבט זיי אן.

זיין היים איז דער שטאהל, זיין גאנצע פאמיליע זיינען די שימלען.

ווער ער איז, פון וואנען קומט ער ארויס, נישט ער, נישט פרעמדע ווייסען דאס. דארט אין שטאהל, אין א ווינקעלע אויף א בינטעל היי

פערשטעלט מיט צוויי ברעטער. האָרט, דאַכט זיך איהם, איז ער געבאָרען געוואָרען און דאָרט וועט ער שטאַרבען.

דעם פאַטער געדענקט ער להלוטין נישט, נאָר די מוטער'ס בילד שוועבט איהם אפטמאָל פאַר די אויגען ווי אַ שיין פון אַ קליין גראַשענדיג ליכטעל, וועלכע ווערט באַלד פערלאָשען: איהר אַלט פערקנייטשט און פערזאָרגט פנים זעהט ער, ווי אין אַ חלום, מיט דעם הייבעל, וואָס איז פעסט איבערגעצויגען ביז איהרע האַלבע אויערען.

און זייט ער געדענקט, געדענקט ער נאָר דעם שטאַהל און די שימלען.

דאָס זיינען זיינע בעסטע פריינד. איז איהם עפּעס אַמאָל שווער אויף'ן האַרצען, נעהמט ער אַרום דעם שימעל'ס האַלז און קוקט אין דעם פערד'ס גרויסע פערגלעזערטע אויגען. און איהם דאַכט זיך, אַז דאָס פערד פערשטעהט איהם און עס בעדויערט איהם, קוקט אויף איהם מיט אַ מינע ווי עס וואָלט זאָגען: אַ רחמנות אויף דיר, מאָטע, ביזט אַ גוטער ברודער.

און אויך מאָטע פערשטעהט גוט די פערד. מיט אַ קוק אויף זיי ווייס ער, וואָס עס פעהלט זיי. „אהאַ, מיינע קינדערלאַך זיינען מיר שוין הונגעריג. נאַ, נאַ, פּיעשטשעט אייך נישט“.

וויפיעל יאָהר מאָטע איז אַלט ווייסט קיינער נישט, אויך ער אַליין ווייסט נישט. ער האָט קיינמאָל וועגען דעם גאָר נישט געקלעהרט, און אַלע, וואָס קענען איהם, מיינען, אַז מאָטע איז שטענדיג געווען אין דעם עלטער. תמיד געווען אַזוי הויך, תמיד געהאַט אַ געשטופּעלטען פערבורעמטען פנים ווי אַ לעדער. דאָס פנים מיט די הענד זיינע האָבען איין קאָליר. אָנגעטהאָן געהט ער סיי זומער, סיי ווינטער אין דער אייגענער סערמיאַנקע, וואָס מען קאָן נישט בעצייכענען וואָס פאַר אַ קאָליר זי האָט, נאָר אין שטיוועל קאָכעט ער זיך. איבער די גאַנצע פיס ביז אויבען אַרויף מוזען די כאָליאַוועס דערגרייכען. און אייזערנע פּאָדקאָוועס מוזען זיי האָבען, עס זאָל קלאַפּען איבער די שטייגער.

אַלע האָבען מורא פאַר מאָטען'ען, אפילו דער דאָזאָר מיט'ן גאַנצען כלי קודש. און ווען מאָטע שטעהט ביי דער טהיר אין שוהל און זעהט דעם דאָזאָר, גיט ער אַ ווינק מיט די אויגען, מאַכט ער מיט'ן מויל „פּסס“, ווי ער וואָלט זאָגען: „קוקט נאָר אָן דעם, איהר זאָלט מיר לעבען“.

און מאַטעס נויט, אַז אַלע יונגען און מיידען, וואָס געפינען זיך אין שטעדטעל, זאָלען איהם צאָהלען חודש־געלד, אַז נישט וויזט ער דעם בלייענעם קנאָפּ, וואָס איז אויף זיין זעלנערישען פּאַשעק.

דאַרף זיך אַ יונג שלאָגען מיט'ן צווייטען, קומט מען צו מאַטען און מאַטע גלייכט אויס; מען מאַכט אַ סעודה און עס ווערט ווייטער גוט, מיט איין פּייף אין די אויגען פיהרט ער אַלעם אויס.

און מאַטע געהט שפּאַציערען שבת נאָכ'ן עסען אין די גאַסען פון שטעדטעל. ער קוקט אויף אַלעם, אויף די הייזער, אויף די געוועלבער, מיט גאווה, ווי עס וואָלט הייסען: אַלעם איז מיין. איך האָב זיי אַלעם איינגעטהיילט. דעם אַ הויז, דעם אַ געוועלב, און זיך זעלבסט האָב איך מיר גענומען דעם שטאָהל.

פון איין זאַך האָט מאַטע פערחרום — פון די מיידלאך אין שטעד־טעל. אַלע רעדען מיט איהם. אַלע פרעהען זיך מיט איהם, נאָר ער וויים, אַז דאָס איז געמאַכט, נישט אמת. מען האָט נאָר מורא פאַר איהם. אַלץ איז נאָר אויס מורא, ווייטער גאָר נישט.

און אַמאָל שבת נאָכ'ן עסען, ווען דאָס גאַנצע שטעדטעל איז געווען פערשלאָפען ווי אין אַ שבת'דיגע נאַכט, האָבען זיך אַלע מיידלאך מיט די שניידער־יונגען צוזאַמענגענומען ביי שרה ביילע'ן דע אויבם־העגדלער'ן און האָבען געמאַכט אַ טענציעל. מן הסתם איז דער ערשטער געווען מאַטע, וואָרים אַז נישט ער, וואָלט דער, שמוש נישט געלאָזט. הכלל עס וואָלט גאָר אָהן איהם זיך נישט אנגעהויבען.

נאָר אין מיטען בעסטען טאַנצען פאַלט מאַטען איין און ער יאָגט זיך אַרום די יונגען און די מיידען. ער פעריאָגט אַלעמען און לאָזט זיי נישט טאַנצען, און דוד'קען, דעם קאַמאַשען־מאַכער האָט ער צו'הרג'עט. פאַרוואָס — ווייס קיינער נישט. דאַכט זיך, ער האָט דאָך פונקט געטאַנצט ווי אַלע.

נאָר ער האָט זיך געפיהלט עפּעס נישט היימיש. ער איז דאָ פרעמד אין גאַנצען. טאַקע אַלע מיידלאך לאַכען צו איהם פריינדליך, אַלע רעדען מיט איהם ליעבליך, אבער עס איז נים ווי צו דוד'ן: צו דוד'ן עפּעס זיינען זיי פריינדליכער און צו איהם איז בלויז מורא: מען וואַרפט דעם הונד אַ ביינדעל. ער זאָל נישט בילען. אַזוי האָט עס אויסגע־זעהן ביי איהם.

— — — — — — — — — — —

ווער ווייס צי מאָטע וואָלט חתונה געהאַט, ווען עס וואָלט זיך נישט פּלוצלונג געמאַכט אַזאַ מין מעשׂה.

יענטע פייגע, „דער קרעמערקע׳ס טאָכטער, איז אַ כּלה געווען פאַר אַ שוסטער־יונג. נאָר 2 טעג פאַר דער חתונה האָט דער חתן צוגענומען די 400 גילדען, וואָס מען האָט איהם געגעבן נדן, און דער כּלה׳ס גאָל־דענע אוירינגלאַך און האָט געמאַכט ויברח. אַלץ איז שוין געווען אָנ־געגרייט, די גאַנצע חתונה פאַרטיג, און דאָ מאַכט זיך אַזאַ מעשׂה. האָט לייזערקע שדכן דערצו זיך גענומען און דורך די צוויי טאָג איז מאָטע געוואָרען חתן און מען האָט מאָטען געפיהרט צו דער חופּה.

און זיצענדיג אויף דער נאַכט נאָך דער חופּה אויבען־אָן, אָנגע־טהאָן אין אַ שעהנע קאַפּאָטע, קוקט זיך מאָטע אַרום און לאַכט אין זיך: „ווי הייסט דאָס, ווי קום איך דאָ אַהער? בין איך טאַקע מאָטע, אָדער איך, מאָטע, בין גאָר אַן אַנדערער?“

און מאָטע האָט חתונה געהאַט.

נאָך דער חתונה איז מאָטע געוואָרען גאָר אַן אַנדערער מענש. ווי מען וואָלט איהם גענומען און גאָר אין גאַנצען איבערגעמאַכט מיט דער האַנד.

מאָטע זיצט אַ גאַנצען שבת אין דער היים און זינגט „ברכי נפשי“.

אין דער וואָכענס אַרבייט מאָטע עפּעס מיט מעהר פלייס, מיט מעהר לוסט. עס קומט אויף דער נאַכט, פיהלט ער עפּעס אַ בענקעניש אַהיים צו קומען, און גיט נאָך אַ שמיץ די פערדלאַך, אַז זיי זאָלען פלינקער געהן.

שבת, פרייטאָג צו־נאַכט, ווען מאָטע זיצט ביי זיין ווייס געדעקטען טישעל, קוקט ער זיך אַרום אויב עס איז נישט ווער דאָ אין שטוב אַ העכערער פון איהם, און ער קאָן דאָס גאָר נישט פערשטעהן, אַז דאָס איז אַלץ זיין, אַז דאָס זיצט ער ביי אַ געדעקטען טיש און ער אַליין איז דאָ בעל־הבית. און ער זיצט ווי אַ פרעמדער, ער האָט זיך מורא אַ ריהר צו געבען.

מאָטע האָט שוין אָוועקגעוואָרפען אַלע שטותים, ער מישט זיך שוין נישט אַריין אין די חברה „וואָהלע יונגען“. עס געהען איהם די גאַ־דישקייטען נישט אָן. און ווען ער זעהט איינעם פון די היינטיגע חברה, קוקט ער אויף איהם מיט אַ שמייכעל, ווי ער וואָלט זאָגען: ער איז כּמעט אויך אַ „וואָהלער יונג“.

עס איז ערב פסח, דער ערשטער פסח, וועלכען מאטע פראוועט אליין ווי א בעל־הבית.

מאטע האט זיך שוין אנגעגרייט מצות, זיי זיינען שוין אין קארב אויפ'ן בוידעם, אפילו מיט זעקס מצה־שמורה צו די צוויי סדר־נעכט. דאס פעטע באָרשט שטעהט ביים אויווען. עס איז בעדעקט מיט א ריינעם שירץ, דאס בעט שטעהט שוין ביים טיש, חרוסת האט דאס ווייב אויך שוין געמאכט. אלעס איז שוין גרייט.

דער שניידער האט איהם שוין אבגעבראכט דאס כאלאטעל, וואס ער האט זיך געמאכט אויף יום־טוב, אויך דער ווייב האט ער געקויפט א פאר נייע שיך, א נייעס שייטעל, — א קלייד האט זי נאך פון דער חתונה.

מאטע האט זיך געלאזט אבשערען, געווען אין מקוה, געקויפט זיך א ניי קאשקעטיל און א נייע הגדה, ווי א בעל־הבית.

נאר איין זאָרג האט ער: ער ווייסט נישט וואס צו מהאן.

אלע יאהרען איז עפעס אנדערש. אז אנדער זאך. ער וויל עס פערגעסען.

קיין גרויסער בריה אין די קליינע אותיות'לאך איז ער נישט. וואס טהוט מען מיט'ן סדר אבריכטען?

אריינגעהמען א בחור ווילט זיך איהם נישט. איינס, ער וויל אליין זיין בעל־הבית, אליין זיצען אויפ'ן הסב־בעט. און ער וויל אויפהויבען מיט'ן ווייב די קערה, און ער קאן נישט ליידען, אז פרעמדע קוקען איהם אין שיסעל אריין.

ער האט זיך שוין געלאזט געהן אין בית־המדרש אריין נאך א בחור, אבער ער קאן נישט.

אבער וואס טהוט מען מיט'ן סדר?

ניין, וואס עס וועט זיין, דאס זאל זיין, מען וועט זיך אן עצה געבען.

פסח אויף דער נאכט.

א קליין אויסגעווייסט שטיבעל, די פיער ווענט זעהען אויס, ווי זיי וואלטען זיך פריינדליך צוזאמען בעהעפטען צו שיטצען דאס קליינע חדר'ל; אין מיטען שטוב שטעהט א קליין ווייס בעדעקטער טיש.

אויף איהם פינקלען זיך די צוויי אויסגעפוצטע מעשענע לייכטערלאך. וואס זיי האבען געקראגען „דרשה־געשאַנק“, דריי מצות צוגעדעקט מיט אַ ווייס טישטיכעל, אויף זיי אַ טעלער מיט שאר־ירקות; מאמע זיצט אויפ'ן בעט אנגעטהאן אין זיין ניי כאַלאַטעל, אין אַ ווייסען קיטעל. זיין דיק געזיכט זעהט אויס עדעלער און פייגער. יענטע, זיין ווייבעל, זיצט ביי זיין זייט. אַ שעהן יונג ווייבעל, רויטע פלאַמענדיגע באַקען, איינגע שוואַרצע האאר קוקען אַרויס פון דעם ווייסען הייבעל. וואס בע'חנ'ט איהר פנים. זיי ביידע זיצען עפּעס מיט שרעק. זיי שפּירען ביי זיך, אַז זיי געהען מהאן אַ זאַך, וואס זיי זיינען נישט ראוי דערצו. פון דערווייטענס זעהט מען די ווייסע גייע פאַרהאַנגען, וואס בעהענגען דאס פענסטער, און די צוויי רויטע פאַפּירענע בלומען, וואס זיינען אַריינגעשטעקט אין זיי, איינגע אבגעפוצטע בלעכליך מיט פאַפּירענע בלומעלאך הענגען אויף די ווענט. דאס שענקעל קוקט אַרויס, זעהט אויס ווי עס וואלט דא געווען אַ היימישער וואס פוהלט און לעבט מיט מענשען. די גייע אויסגעפוצטע גלעזלאך, וואס שטעהען אויפ'ן קאַמאָד און פינקלען זיך צום שיין פון די צוויי ליכטלאך, וועלכע ברענען אין דעם פּאַפּירענעם לייכטערעל אויף דער וואַנט, זעהען אויס יום־טוב'דיג. אַלץ איבערגעצויגען מיט אַ יום־טוב'דיגען גייסט.

פאַר מאמען שטעהט אַ אנגעגאָסענער כוס, און דער האַנד האַלט ער די נייע הגדה.

ער וואַרפט אַ בליק אַמאל אין דער הגדה, אַמאל אויף יענטען, ווי ער וואלט פרעגען איהר אַ עצה, וואס מען מהוט, ווי הויבט מען אן, ווי לאזט מען אויס.

מאמע ווייס, אַזוי געדענקט ער גאַר, אַז מען דאַרף דעם כוס אויסטרינקען, אבער ער שעהמט זיך, ער קאַן נישט.

— מאמע, מאַך קידוש — רופט זיך יענטע אַן דערשראָקען און ווערט ווייס, וואס זי, אַ פּראָסטע אידענע, זאָגט אַ דעה אין אַזעלכע הויכע ענינים.

מאמע האט אַראָבגעלאָזט זיינע אויגען אין דער הגדה אַריין, בעמורמעלט עפּעס מיט די ליפּען, און צוגעשמעקדיג דעם כוס צום מויל. האט ער נאָך אַמאל געוואָרפען אַ בליק אויף יענטען, ווי ער וואלט זי דערמיט געפרעגט, אויב עס איז גוט אַזוי.

ער האט אויסגעטרונקען און געגעבען דערפון יענטע'ן.

דערנאך האט ער זיך ווייטער צוריק אנידערגעזעצט. אריינגעקוקט אין דער הגדה.

— יענטע, ברענג זיך אויך אריין, יענטע, — זאגט ער צו איהר — רוק זיך א ביסעל צו.

זי האט זיך צוגערוקט צו איהם.

— איצט וועלען מיר, יענטע, ביידע אויפהויבען דעם טעלער. יענטע האט אויסגעשטרעקט איהר האנד, זי איז רויט געווארען — און קלערט ביי זיך: „ווי קום איך צו דעם?“

— א קשיא, ווער וועט פרעגען די פיער קשיות, זאגט ער צו איהר.

יענטע שווייגט.

— אבער היינט א יאהר, גיט מאטע א ווינק צו איהר, און נעהמט זי אן ביי דער האנד. נהא יענטע — ער ווינקט צו איהר און לאכט.

— א חורבן נאך דיין פנים, ווי דו ריכסט אב דעם סדר — זאגט צו איהם יענטע.

— האסט דו א זארג — זאגט ער צו איהר. — האסט א געשעפט מיט דעם. מצות איז דא, קניידלאך אויך, אריין מיט דער גדולה.

— און די הגדה?

— מען זאגט דאך דאס שפעטער, נאכ'ן עסען. ווייסט דען נישט?

יענטע שטעהט א ווייל[?]ע קלעהריענדיג, וואס מען טהוט: צי דער־לאנגען האט עסען אדער נייז. זי צווייפעלט, זי זאל פאלגען דעם מאן אדער נישט.

— נו, וואס שטעהסטו? — גיט אויף איהר מאטע א געשריי.

יענטע האט איהם געפאלגט און זיי זיצען ביידע און עסען.

— און איצט — זאגט מאטע — ווארט נאר, ווארט נאר, כוסות װען טרינקט מען די כוסות?

— וואס פרעגסטו מיך — רופט זיך יענטע אן דערשראקען.

מאטע גיסט אן צוויי כוסות.

— טרינק, יענטע, — זאגט ער. — טרינק, אזא יאהר אויף מיר זי א ווייבעל דו ביזט.

ער נעהמט זי ארום.

— די הגדה, די הגדה, — שרייט יענטע.

— אט שוין, אט שוין — זאגט מאמע — ווארט, זאג איך. „עבדים היינו“. און מאמע הויבט אן צו זאגען. ער גענעצט, ער הויבט אן צו דרעמלען. יענטע גיט איהם אַרים — מאמע גיט אַ קוק אויף איהר און זאגט ווייטער.

ער גיסט ווידער אן אַ כוס און זאגט:

— טרינק, יענטע, טרינק.

— און אפיקומן? — רופט יענטע.

— אפיקומן, אפיקומן — ברומט מאמע — ווארט נאר, יענטע. היינט אַ יאהר, ווארט ווי! ועט מען איהם אַ נאמען געבען, איין נאמען זאל זיין נאך מיין טאטען, איין נאמען נאך דיין מאמען. יא, יענטע, יא. — ער נעהמט זי אַרום און זאגט ווייטער: יענטע, ער וועט אוועק־געבען דעם אפיקומן, כאַ, כאַ, כאַ, הערסטו, יענטע?

ער קושט זי.

— אבער דער סדר, אַ חורבן. אַ איד זאל אזוי דעם סדר אבריכטען, בייזערט זיך ליעבליך יענטע.

מאמע זאגט ווייטער די הגדה, טרינקט נאך אַ כוס און הויבט אן צו דרעמלען. יענטע וועקט איהם יעדעם מאל אויף — דער קאפ זיינער פאלט ווידער אראב. זי הויבט אויך אן צו דרעמלען.

צו דער צווייטער סדר־נאכט האט יענטע שוין נישט געלאזט — זי אליין האט אריינגעבראכט דעם שאכאמשאווער בחור, געגעבען איהם צו עסען, ער זאל דעם סדר אבריכטען.

אבער מאמע האט דערפון פערדרוס געהאט.

אונזער חברה׳לע.

מיר זיינען אריימע חברה־ליוט, מיר וועלען זיך נישט שעמען, וואס־סער־טרענער פשוט׳ע, אונזער חברה׳לע איז ארים, און אונזער ספר־תורה׳לע איז ארים. נישט געפוצט, נישט געשמוקט, אַ פשוט׳ע.

אַ גאַנצע וואך זענען מיר דאך פערנומען, ארביימס־מענשען...
צרות איבער׳ן קאפ. אבער שבת, זעהט איהר, דארט אין די חברה...
אונזער חברה׳לע, אונזער ספר־תורה.

גאָט׳ס אַ פאָלק, נישט קיין רייכ׳ס, אבער ווי ווייט מ׳קען, טהוט מען דאָך איהם צוליעב.

ר׳ טוביה דער צווייטער שוחט, אַ שעהנער איד, וואָס גיין? — אונזער חזן. ר׳ גבריאל מלמד — אונזער רבי. צעהן גילדען אַ חודש און יעדען שבת נאָכ׳ן דאַווענען — מיר זיינען הונגעריג — דאָך שטעהען מיר, און מיר הערען אויס, וואָס דער רבי לערנט מיט אונז.

אונזער׳ס אַ חברה־מאַן. פיהלט זיך גוט אין דער חברה. אין שטאָדט־זאַכען, אַ חזן אויפצונעהמען, למשל, אדער אַ שוחט, וועט מען דאָך אַ גאַש־בּראַט קיין דעה נישט פרעגען. קיין עטוואָס צעהלט ער נישט און קיין דעה האָט ער נישט; כאָטש די שוהל קעהר זיך מיט אונז אַן פונקט אַזוי ווי מיט זיי; אונזערע טאַטעס האָבען פונקט אַזוי די ציגעל גע־בראַכט ווי זייערע טאַטעס. און אַ ווייב און קינד האָבען מיר אויך. און אויף אַ שטיקעל פרנסה דאַרף אַ גאַש־בּראַט אויך בעטען, וואָס גיין? איז דאָך גאָט פונקט אונזערער ווי זייערער... נור געה שריי חי וקים, אַז דו האָסט קיין געלד נישט, פאַר דעם האָבען מיר אונזער שוהל׳כל, אונזער ספר־תורה׳לע און אונזער חזן.

יעדער חברה־מאַן צאָהלט צעהן גראָשען אַ וואָך. געלד איז דאָ, און קיין פרעמדע בעל־דעות דאַרפען מיר נישט.

און אונזער איינער איז זיך דאָרט פאַר זיין געלד אַ שעהנער בעל־הבית. אין גאַס, למשל, אונזער׳ס איינער, וואָס איז מישטיינס־געזאָגט? שלעפּ זעק מעהל און ווייטער פטור, איינער רייסט דעם צווייטען אב דעם גאַנז ביי אַ זעקעל מעהל, וואָס קען מען מאַכען? פרנסה, ברודער! אין דער היים איז אודאי צרות: דער קעלער קאַלט און ווילגאַטש, די קינדער: איינס וויינט ברויט, דאָס צווייטע איז קראַנק, און די אַי־דענע, גאָט איינער, די אידענע! אבער פאַר דעם, אַז עס קומט שבת, יום־טוב, טוט זיך אַ גאַש־בּראַט די קאַפּאָטע אַן, שמירט די שטיוועל מיט אויל אויס און האַלאַ אין דער חברה.

פיער לאַנגע טישען, דריי לייכטער אויף דעם טיש, איך זאָל אַזוי לעבען. און מיט׳ן חברה האָסטו דיר איין „אַלמעמער“, זאָג איך דיר אַ גייעם, אַ צאַצקע. אליעזר דער סמאָלאַר האָט איהם געמאַכט, 5 קאַרבּאָוונעס קאָסט ער, הלעבען. מאַקע דאָס ארון קודש׳ל הינקט אַביסעל צו, מילא. וואָס קען מען מאַכען, ברודער, אַז גאָט גיט אונז, גיט מען איהם... ווען מען זיך אָם ירצה השם פאַר׳ן „אַלמעמער“ אויסצאָהלען.

חעט מען אַן ארון־קודש'ל שטעלען, אבער דאָס ספר־תורה'לע האָט מען עץ־החיים געקויפט, און אַ נײַ העמדעל, אויף יום־טוב האָט מען די זילבערנע יד אויסגעליזט, וואָס זי איז געווען פון גרויסען אומגליק אין פער'ישב'ט ביים אָפּרים קינדער־האָבען. און דער גאָסטיניגער בחור האָט אונז אַ „מזרח'ל" אויסגעמאָהלט, אין בית־המדרש צו שטעלען. וואָס מען קאָן — מאַכען מיר.

און די גבאים, ביי אונז איז גישטאָ קיין מחלוקות, כאָטש אַריבער „ווייסאַבניקעס" — דאָך פּאַריאַדעק איז. אין דער חברה „תמימי דרך" — פּריצים זיינען אַלע, ווילען זיי גבאים ווערען. מיר, האָבען זיך אונ־זער קלפּי, און יעדען סוכות, אסרו־חג אויף דער נאַכט, קומט מען זיך צוזאַמען אין חברה, דער רבי שרייבט אויס קווימלאַך, יעדען חברה־מאַן'ס נאָמען, מעג ער זיין ווער ער איז, יעדענס. די קווימלאַך לעגט מען אין אַ קאַפּיל אַריין, און אין אַ צווייט קאַפּיל לעגט מען ווייטער לעדיגע קווימלאַך אַריין, מיט דריי אויפגעשריבענע: מז"ט „גבאי ראשון", מז"ט „גבאי שני", מז"ט „גבאי שלישי". און אויף וועמען דער גורל פאַלט, וועמען גאָט בעגליקט, דער זאָל זיך זיין גבאי געזונטערהייט, קיין האָהן וועט נישט קריהען.

און דעם גבאי הערט מען. ווער עס הערט נישט — אויס חברה־מאַן. אויף דער וואַגד העגנט למשל אַ צעטעל: „מען זאָל זיך נישט דערוועגען צו ריהרען צום „ברעטעל", אַז דער גבאי וועט נישט הייסען" און דו שטעה דיך. דאָס האַרץ געהט דיר אויס פאַר אַ מנחה'לע, פאַר אַ קדושה'לע. אָבער אַז דער גבאי הייסט נישט — איז „פערפעל", ברודער, פערפעל! זעהט איהר, למשל, אויף סוכות, דאַרף מען אַן אתרוג'ל. יעדען ערב יום־כפור געהט דער גבאי אַרום און נעהמט צוזאַמען אויף אתרוג־געלד, און יעדער גיט, וויפיעל ער קאָן. און איהר מוזט וויסען, אַז דער עיקר איז אַ שעהנער אתרוג, וואָרום, ברודער, האָסטו אַ שעהנעם אתרוג — איז דיר אַ גאַנץ יאָהר שעהן. איז אָבער נישט... דעמאָלט ברודער... און ווידער, גוטער ברודער, מיט וואָס קענען מיר גאָט דיענען, מיט אַ פרק משניות, וואָס מיר קענען נישט, אַז נישט מיט אַ שעהנעם אתרוג? און פאַר וואָס נישט? וואָס מען טאָר נישט? אונזער געלד איז אפשר קיין געלד נישט? האַ?

באַלד נאָך יום־כפור געהן מיר מיט אונזער רבי צו ר' חיים דוד דיין אויסקלויבען אַן אתרוג'ל. ר' חיים דוד דיין איז זיך אוודאי אַן עהרלי־

כער איד. — ער האנדעלט מיט אתרוגים — דאך, ברידער, יעדער קוקט פאר זיך, ער בעהאלט זיך די „ממתקים'לאך“ פאר די נגידים. מיר חברה „יגיע כפים“ — אי, עס שאט נישט, אריםע לייט, וועלען מיט אזא אתרוג אויך יוצא זיין.

און דער גבאי בעט איהם:

— ר' חיים דוד, מיר זיינען פראסטע אידען, מיר פערשטעהען זיך נישט אויף די זאכען מיר גיבען דיר אזוי פיעל און אזוי פיעל און גיב אונז אן אתרוג'ל, אזעלכעס, ברודער לעבען, וואס מיר זאלען ניט האבען מיט וואס זיך צו שעמען.

גענומען מן הסתם, אזא חיים דוד, און גיט אונז אן אתרוג'ל. מיר גיבען א קוק — „נישט קיין סחורה“, עפעס א ביסעל „גרינדלאך“ און „הויקערט“ צו; ווייזט אונז א צווייטען „בחור“ — קיין לייט נישט.

דער גבאי בעט זיך:

— חיים דוד לעבען, קרוין, מיר וועלען דיר בעצאהלען וויפיעל דו ווילסט, גיב אונז עפעס רעכטס!

און ער ענטפערט זיך:

— גיט נור א קוק! איהר וועט מיט אזא אתרוג אויך יוצא זיין, נישט קשה, נישט קשה.

דער גבאי קומט צו לויפען: קומט ברידער!

און וואס קלערט איהר? מיר גיבען א קוק אריין אלע פון קליין ביז גרויס צו ר' חיים דוד, מיר גיבען זיך א לאז זוכען! ר' חיים דוד שרייט, שעלט — נור דער קאסטער הערט איהם, מיר צוואווארפען די קאסטענס, מען קלייבט אויס, און מען גיט אונזער רבי דורכצוקוקען. וואס קלערט איהר? דעם בעסטען „העכט“ האבען מיר געפונען. אויף מיינע נאמנות — דאס שעהנסטע, פאר'ן רב האט ער געהאט בע-האלטען.

מיר האבען איהם גוט בעצאהלט, 3 רובל מזומנים, מיר דארפען דען חלילה, אז עס זאל ווער אונז געבען בחנם?

חול-המועד.

צווי שטעדטלאך האט גאט בעשאפען איינס האַרט נאהנט נעבען דעם צווייטען, זיינען געקומען די משודדים און האבען פערשטאַנען גאט'ס מיין, און האבען זיי אַ נאמען געגעבען איינס „פיאנטעק“, דאס צווייטע — „סאבאטע“.

און די שטעדטלאך זיינען נאר בעשאפען געווארען, כדי איינס זאל זיך קענען מיט דעם צווייטען משדך זיין, כדי פיאנטקער אידען זאלען זיין מחותנים פון „סאבאטע“, און די סאבאטער אידען זאלען זיין מחותנים פון „פיאנטעק“.

און געמאַכט האט עס דער בורא העולם דירעקט כדי סאבאטער אינגלאך זאלען האבען ווייבער אין „פיאנטעק“, און פיאנטקער אינגלאך זאלען האבען ווייבער אין „סאבאטע“, און דער עיקר נאר איבער חול-המועד.

גליקליכע טעג זיינען די חול-המועד טעג. קיין יום-טוב איז עס דאך נישט, אז דרעהט מען זיך אין גאַס אַרום, מען רויכערט, די צוקערדיגע געוועלבער זיינען אפען, און אין דעוואַבענס איז עס אויך נישט. אלע גיהען האַלב יום-טוב'דיג אנגעטהאן, דאס שטעדטעל דרעהט זיך פוסט און פּאַס אַרום; דער שניידער האט אַוועקגעווארפען די שער, דער שוסטער די נאָל, אַזוי ווי גאט וואלט אויפ'ס-ניי דעם מן פון הימעל אנגעהויבען אַראבצוואַרפען. כ'לעבען, אידען האבען אויפגעהערט קלערען וועגען פרנסה, מען טהוט גאר נישט, דאס גאַנצע שטעדטעל — לייידיג-געהער, און מען הויבט אן קלערען וועגען שידוכים . . .

נאר דער עיקר האט גאט ברוך הוא בעשאפען חול המועד פאַר אינגלאך. אוי, דאס איז אַ יום-טוב פאַר אינגלאך, אַ בעצאהלונג פאַר'ן לאַנגען ווינטער, פאַר די לאַנגע פינסטערע נעכט אין חדר.

אין אַזאַ וואכעדיגען יום-טוב טהוען די חדר-אינגלאך פון - איין שטעדטעל אין צווייטען צו גאַסט צום זיידען פאהרען. אַ גאַנצען פינסטערען ווינטער זיצט דער אינגעל אין חדר און פאַנטאַזירט: ווען חול-המועד קומען ווען ער צום פעטער קיין „סאבאטע“, דאַרט

וועט ער זיך דערקוויקען מיט נייע חברים, און אפשר, ווען ער וועט איבער די צוויי טעג האָרט איבערבלייבען, איז אַ סברה, אַז ער וועט האָרט איבער'ן ווינטער אין בית=המדרש לערנען.

און אַ גאַנץ שווערען ווינטער זיצט דער אינגעל אין חדר, אין דעם ווינטערדיגען וואַטעווערנען קאַפּאָטקעלע, און זאַמעלט די צווייערס, וואָס די מאַמע גיט, און קניפּט זיי איין אין ציצה=כנפות'ל און מאַכט זיך אַ „קעשעל“, „די קאַסע“ האָט עס געהייסען. דאָ האָט ער... וועט קומען חול=המועד... נו, נו וועט ער שוין וויסען...

און נישט איינמאָל געהאַט הורך פאַר פייגעלע'ס „שטעל“, דאָס שפּעלע, דאָס באָרנעלע ווינקט צו דיר אַראָב פון דער מולטער: קום, אינגעלע, האָרט אין ציצה=כנפות'ל... וועקט דאָס באָרנעלע פון מולטער. און אַט שטעקסט דו שוין אַ האַנד צום קניפּעל אויס... נאָר באַלד קומט דער חול=המועד, דו דערמאָנסט זיך: פאַהרסט מיט נמע סאַבאַטער קיין „סאַבאַטע“ און דו אַנטלויפסט פון דער מולטער, וואו דער פעפער וואַקסט.

אונטער דער באַנק וואָס איז פאַר'ן הויז איז אַ גריבעל אויסגע=גראָבען. שבת טאָר מען דאָך נישט טראָגען, נעהמט מען פרייטאָג פאַר=נאַכט דאָס קניפּעל און מען בעגראָבט עס אונטער דער באַנק. און דו שטעהסט שבת פאַר דער טהיר, זעהסט ווי מענשען געהען דורך, אַהין און צוריק פאַר דיין קניפּעל און דו וואונדערסט זיך: צו ווייסט טאַקע קיינער נישט, אַז דיין „קניפּעל“ איז דאָרט אַריינגעגראָבען?

זיינען חול=המועד=טעג גליקליכע טעג פאַר אינגלאַך, ווי נאָך גליק=ליכער, ווי פרעהליכער זיינען זיי פאַר געזעלען און געזעלענטעס.

אויף וואָס צרבייט אַ געזעלען אַ גאַנצען זמן, אַז נישט אויף דעם נייעם אַנצוג וואָס ער מאַכט זיך אויף פסח?

אויף וואָס צרבייט אַ מיידעל אַ גאַנצען זמן און נעהמט זיך די אויגען אַרויס ביי דער ווינטער=לאָמפּ, אַז נישט אויף דאָס נייע קליידל, וואָס זי מאַכט זיך אויף פסח?

איז אמת'ן נישט אַזוי אויף יום=טוב ווי אויף חול=המועד. אין יום=טוב שפּיעלט מען אין ניס ביי אַ שכנ'טע, אדער מען פּערוויילט זיך אַזוי אַבּיסעל אונטער דער שטאָרט, וואו מען כאַפּט אַ טענצעל אויפ'ן סאַבאַטער שאָסע... נאָר די נייע קליידעלאַך און די נייע אַנצוגען זענען געמאַכט אויף חול=המועד.

און נישט אַזוי פֿאַר דער איינענער שטאָדט, ווי פֿאַר דער צווייטער שטאָדט.

געלד, וואָס מען גראַבט עס, האָט עס נישט קיין ווערטה; אַ יונגער געזעלען איז זיין שטערטעל. אַ יונג מיידעל איז איהר שטעדטעל האָט קיין ווערטה נישט — זיי ווייס מען ערשט ווי אַבצושאַצען אין צווייטען שטעדטעל.

און קומט אָזאַ חול=המועד, נעהמט זיך אַ יונגער געזעלען זיין חול=המועד=שטעקען אין האַנד אַריין, נעהמט זיך אַ יונגע מיידעל איהר שירם אין דער האַנד אַריין, און די נייע קליידער, און די נייע אַנצוגען. און היידאַ אין דער צווייטער שטאָדט אַריין.

אַזעלכע יונגע לייטלאַך הייסען: „חול=המועד'ניקעס“, אַזעלכע יונגע מיידלאַך הייסען „חול=המועד'ניצעס“.

און „סאַבאַטע“ איז אין „פּיאַנטעק“, און „פּיאַנטעק“ איז אין „סאַבאַטע“.

איין פערדעל, איין בעל=עגלה איז דאָ אין די צוויי שטעדטלאַך: איין האַלבען טאָג איז דאָס פערדעל אין „סאַבאַטע“, איין האַלבען טאָג אין „פּיאַנטעק“... דאָס פערדעל פיהרט אויף זיך די סאַבאַטער קיין „פּיאַנטעק“, און די פּיאַנטעקער קיין „סאַבאַטע“... נאָר אַ גאַנץ יאָהר גיהען די סאַבאַטער קיין „פּיאַנטעק“ צום פוס, און דאָס פערדעל מיט'ן בעל=עגלה זיינען געמאַכט געוואָרען, ווייל אין אַ שטעדטעל מוז אַ בעל=עגלה זיין, מוז אַ וועגעלע זיין און אַ פערדעל איבערצופיהרען, אַזוי ווי עס מוז אַ שטאָדט'ס משוגע'נער, אַ שטאָדט'ס גנב, אַ שטאָדט'ס מסור זיין: אַז עס קומט חול=המועד, איז אַ מצוה צו פאָהרען. — צו פאָהרען צו גאַסט... קומען צו געהן די יונגע געזעלען מיט די שטעקעלאַך, קומען צו געהן די מיידלאַך מיט די שירמלאַך, קומען צו געהן די חדר=אינגלאַך און אַלע מיט אייער (חול=המועד דיהרט מען זיך נישט אָהן אייער). און אַ גאַנץ „פּיאַנטעק“ וויל אַרויף אויף דער פוהר, און איבער אויף דעם צווייטען'ס קאָפּ. און די אייער צוריבען זיך און צוגיסען זיך איבער די נייע קליידער, איבער די נייע אַנצוגען, ווערט דאָרט אַ לעבען! — און ר' אהרן פיהרט דאָס פערד ביים צוים...

און גאָט האָט געמאַכט אויסטריקענען די בלאָטע, וואָס איז אַ גאַנץ יאָהר אויף דעם וועג צווישען די ביידע קליינע שטעדטלאַך, און עס איז שביה שבבות, און ער האָט געמאַכט שיינען די חול=המועד=זון

אויפ'ן הימעל, און די פעלדער וואס פערשפרייטען זיך איבער לידיג ווייטען וועג זיינען פריש, ערשט אראבגעווארפען פון זיך דעם ווינטער־יאך, האט ווינטערדיגע וואטען־קאפאטקעלע... און פריש איז די ערד, ווי א פרישער געוואונטער בחור, וואס ווארט אויף דער כלה. און איהר פערשלאסענער פריהלינג רייסט זיך ארויס פון דער ערד און טראגט זיך אין לופט און ערוועקט יעדעם הארץ און גרייט עס אן צום זומער. און די זון בעגריסט אלץ מיט ליכט און מאכט עס יום־טוב'דיג. און צווייי יונגע מענשען, א יונגער שניידער־געזעלען מיט א חול־המועד־שטעקען, און א יונגע שניידערין מיט א חול־המועד־שירמעל פיהלען עפעס אין הארצען, און אייגער גיט א ווינק צום צווייטען. און אזוי ווי מען זיצט אויפ'ן וואגען צוזאמענגעקוועטשט, דריקט מען זיך הינטען ביי די הענד. און די הערצער פיהלען עטוואס...

און דער וועג איז א חול־המועד־וועג, ווארים אין אמת'ן איז גוד פון איין שטאדט ארוים, אין דער צווייטער שטאדט אריין; כאפט מען זיך ארויף אויף דער פוהר כדי מען זאל זעהן, אז מען פאהרט אויף חול־המועד, און אז מען קומט אויף חול־המועד. אבער אזוי ווי מען קומט נור הינטער דער שטאדט ארונטער, כאפט מען זיך פון וואגען אראב, און מען געהט אויפ'ן וועג נאך דער פוהר, לוסטיג און פרעהליך, און מען זינגט לידער... יונגע שניידער־געזעלען כאפען זיך צו צו די יונגע שניידער־מיידלאך... און מען כאפט א וואונק אויפ'ן וועג... און זיי בעגלייטען נאך א חברה חדר־אינגלאך, אנגעזאמעלט מיט מצה און איינגעווייכטע פנים'ער מיט אייער...

אין מיטען, וואו די וועג צושיידעט זיך, שטעהט א הייזעל. דארט וואהנט א איד א מילכיגער (א חלבן): דארט שטייגט מען אב. דער בעל־עגלה פיהרט זיין פערדעל אנצוטרינקען צו דעם ברונען. און די חול־המועד'ניקעס געהען אריין צו ר' אברהם מילכיגער נאך אייער — עס איז פערפאלען, אברהם מילכיגער מוז געבען אייער (אזוי איז שוין דער מנהג פון קדמונים אן. אזוי האט זיך זיין פאטער, זיין זיידע, און זיין עלטער־זיידע געפיהרט)...

פון „פיאנטעק" דערוויל קומט אן א צווייטע פוהר (אויף חול־המועד איז דא א בעזונדערער פוהרמאן אין „פיאנטעק", וואס פיהרט אב די חול־המועד'ניקעס קיין „סאבאטע". ווארים דער סאבאטער מוז ראך זיינע חול־המועד'ניקעס אבפיהרען קיין „פיאנטעק"). ביידע

פֿהרען שמעלען זיך אַב פֿאַר ר' אברהם מילכיגער'ם טהיר, און דאָרט טרעפֿען זיך און קושען זיך צוויי ק"קים במדינת פּוילען...

די חול=המועד'ניקעס קריכען אַראָב פֿון די וועגען און טהיילען זיך איין אין צוויי מהגות: אויף איין זייט „פּיאַנטעק" מיט איהר פֿערד און וואָגען, אויף דער צווייטער זייט „סאַבאַטע" מיט איהר פֿערד און וואָגען. און איין שטאָרט קוקט דער צווייטער אַריבער. אין איין האָריזאָנט ליגען דאָך די צוויי שטעדטלאַך, אָבער ווי ווייט זיינען זיי אָבגעשיידט איינער פֿון צווייטען. עפּעס די חול=המועד=שטעקלאַך זיינען אַנדערש — דאָ זיינען פּיאַנטעקדיגע שטעקלאַך, דאָרטען האַלטען זיי סאַבאַטעדיגע שטעקלאַך. און די היטעלאַך מיט די דאַשעקלאַך זיינען גאָר אַנדערע: די פּיאַנטעקער גיט קליינע דענקעלאַך, דאָרט — סאַבאַטער מיט ברייטע דענקעלאַך... און די קליידלאַך! סאַבאַטער קליידלאַך מיט קנעפּלאַך פֿון הינטען און פּיאַנטעקדיגע קליידלאַך מיט האָרץ=והעכטעלאַך פֿון אויבען...

צוויי שטעדטלאַך — „סאַבאַטע" און „פּיאַנטעק".

שמחת תורה אין דער קצב'ישער חברה.

דער עולם האָט זיך נאָך מיטאָג שמיני=עצרת אין דער קצב'ישער חברה צוזאַמענגעקליבען. מיט מגהה האָט מען ר' ברוך פישער מכבד געווען; און ר' ברוך, דעם טלית אויף איין אַקסעל פֿערלעגט און אויפ'ן קאָפּ אַ קאַפּעלושעל מיט ווייסע שלייפֿערלאַך און ווייסע פֿעדעמלאַך אַריינגעשטאָכען, שטעהט פֿאַר'ן עמוד און זינגט די יום=טוב'דיגע שמונה=עשרה. אונטער זיינע פֿיס איז אַוועקגעשטעלט אַ באַנק, כדי ר' ברוך זאָל אומפֿאַלען ווען ער וועט די שמונה=עשרה אויסגעהן. מען איז עפּעס דורך די „ימים=נוראים=צייט" מיט גאָט נאָהנטע מהנגים געוואָרען. — „אויף דיר"...

ר' ברוך האָט שוין שמונה=עשרה אָבגעזאָגט, דער עולם איז אַרויס מיט אַ פֿריילעכען קדיש. אַזוי ווי דאָס מאָל וואָלטען די געשטאָרבענע מוחל געווען, אַז מען זאָל פֿאַר זיי בעטען... און ר' ברוך איז שוין אומגעפֿאַלען. ווי מען האָט געוואַרט, מען האָט איהם מיט געוואַג

אויפגעהויבען און מיט גרויס פּאַראַד געפיהרט צום טיש, אנידערגעזעצט איהם אויבען=אן, ביים „רבי'ן“ און מכבד געווען מיט צוויי שמיםקער לעקיך.

דער עולם איז געזעסען אַרום ביי די טישען. און די גבאים האבען דערלאַנגט.

און לעקיך האט מען געטהיילט אומגעוואויגען, און בראַנפען האט מען געגאָסען אומגעמאָסטען.

ביי דער טהיר זיינען געזעסען זעקס בחורים'לאך אויף איין זייט, זעקס בחורים'לאך אויף דעם צווייטען זייט: בעהעלטער פון הדרים, אתרוג=אַרומטראגערס, הושענה=מאַכערס, לולב=בינדערס. די צוועלף בחורים'לאך האבען געדיענט אַלס מוזיק אויפצונעהמען יעדען חברה=מאַן, וואס קומט אַריין, מיט אַ פרעהליכען „ברוך הבא“ און אבצוקנאַלען אַ „גוט יום=טוב“ ביי אַ טרונק בראַנפען.

דער עולם האט נור ביזער געטרונקען, דעם לעקיך האט יעדער פאַמעליע צוטהיילט די קינדער, וואס זיינען מיט אין דער חברה געווען, און די עפּעל, און די ניס האט מען בעהאַלטען פאַר די ווייבער אין די קעשענעס.

די גבאים, אנגעטהאן אין ברייטע פאַרטיכער, האבען דערלאַנגט. דער עולם האט געטרונקען. דער חברה=חזן מיט די משוררים האבען אַ פרעהליכען נגון געזונגען. און דאס אינגעל, דאס קונסטשטיקעל, האט אין דעם נגון אַ טרויעריגען „ונתנה=תוקף'דיגען“ טאָן אַריינגעכאַפּט. און דער באַס האט אַ בעמעלע געגעבען: אוי,—אוי,—אוי,—און דער עולם האט מיטגעהאַלפען: אוי,—אוי,—אוי,—האט עס אויסגעזעהן עפּעס, ווי אַ פרעהליכער יום=כפור.

און וואס אַמאָל האט זיך דער „אוי=אוי“ אַלץ מעהר פערגרעסערט, אַלץ שטאַרקער געהילכט. און האט אַ איד אַ בליק אין פענסטער געוואָרפען און די פערלאָפענע שויבען געזעהן, האט ער מיטגעברומט: אוי=אוי, אוי=אוי, דער ווינטער קומט. דער ווינטער קומט!

אַ צווייטער איד האט מיטגעזונגען: „דער אויווען איז צובראָכען“, און אַ דריטער איד האט מיטגעזונגען: „און דער פעלץ איז אויסגעקראָכען“. און דער איבעריגער עולם האט אַ ברום געגעבען: „און קיין געלד איז נישטאָ“ —

— „אוי=אוי, אוי=אוי“.

און אזוי האט דער עולם אונטערגעהאלפען, ביז עס איז טרויעריג פרעהליך געוואָרען. און ר׳ ברוך פישער האט דער ערשטער זיך פון ארט אויפגעהויבען און האט זיך אַלאַז געטהאן טאַנצען.

— שישו ושמחו בשמחת תורה!... היידא, עולם! היידא! היידא!

— צווי גילדען אַ פונט פישלאך — האט אונטערגעבראָכען זינגענדיג אנשיל קצב און איז צו צו ר׳ ברוך׳ן און איהם אנגענומען פאר׳ן לאַטץ.

— פערציג גראשען אַ פונט פלייש — האט ר׳ ברוך געזונגען האלטענדיג ר׳ אנשלען פאר דער האַנד, און דער עולם איז ארויס מיט אַ היילך:

— גוט יום=טוב! גוט יום=טוב!

באַלד האט זיך דער עולם איינגעשטילט. דער רבי פון דער חברה האט דעם גרויסען מדרש אין האַנד גענומען, פון וועלכען ער פלעגט יעדען שבת לערנען, אויפגעעפענט עס און אנגעהויבען:

— נו, רבותי!

— רבי, אַ שטיקעל, אַ פרעהליכעס.

— אַ יום=טוב׳דיגעס, רבי, — האט דער עולם געזאגט.

— זיי ווילען אַן אגדתא, רבי, נישט קיין „הלכה“, — האט ר׳ מרדכי קצב זיין בקיאות פאר׳ן עולם ארויסגעוויזען.

דער רבי האט אַ שמעק טאַבאַק געגאסען און אנגעהויבען זאגען:

— מיר וועלען מקיים זיין אין מדרש.

— אַז עס איז געקומען די צייט, ווען משה רבינו זאל נפטר ווערען, האט ער ביי גאט געבעטען: „רבונו של עולם. פערציג טעג, פערציג נעכט בין איך ביי דיר געווען, בעט איך דיך, זאלסט מיך נישט איבערגעבען דעם מלאך המות“...

— רבי, אַ פרעהליכעס — שרייט דער עולם.

— ניין, רבי, טאַקע דאס, — שרייט ר׳ ברוך און טרערען בעוויינען זיך איהם אין די אויגען, — אט אזוי ווייטער.

דער רבי זאגט ווייטער:

— דעמאלט האט זיך משה געהייליגט ווי אַ מלאך, און גאט אליין האט אראָבגענידערט צו איהם, צוצונעהמען זיין נשמה, און דריי מלאכים זיינען מיט הקדוש ברוך הוא: מיכאל, גבריאל און זנזגאל.

— אַ רוח זאָל... אַט... — כליפּעט ר' ברוך און קלאַפּט אין טיש אַריין. — ביער! גבאים, וואָס שלאָפט איהר? אונזער משה רבינו נעבעך. אונזערער.

און טרערהרען בעווייזען זיך איהם אין די אויגען.

— אונזער היילִיגער משה רבינו, — און ר' ברוך פּישער איז צו צום ארון, אויפגעעפענט דאָס פּרוכת, און ער האָט דער חברה'ס ספר= תורה אַרויסגענומען. אנגעקליידעט איז עס געווען מיט דעם בייטש ווייס=אַטלאַסענעם מאַנטעלע. און פון זילבער אַ מגן=דוד אויסגענייהט. און ר' ברוך האָט מיט דער ספר=תורה אַ טענציעל אַרום „שלחן" געמאַכט.

— שישו ושמחו בשמחת תורה, אונזער הייליגער משה רבינו...

און ער האָט געוואַרט ביז דער עולם וועט איהם אונטערהעלפען...

און דער עולם איז אַרויים פון טיש.

— גוט יום=טוב! גוט יום=טוב!

— אין שוהל אַריין, אין שוהל אַריין! — און דער עולם האָט זיך געלאָזט אין שוהל.

צו ערשט זיינען געגאַנגען די בחורים מיט אַ פריעהליכען נגון. דערנאָך די קינדער מיט די ברענענדיגע פאַהנעס. און ר' ברוך פּישער איז הויזען מיט אַ שפּענציער. מיט דעם קאַפּעלושעל, מיט די ווייסע פעדערן אויפ'ן קאָפּ. ער האַלט אין האַנד דאָס ספר=תורה און טאַנצט דערמיט אין גאַס, און זינגט הויך אויפ'ן קול:

— שישו ושמחו בשמחת תורה, אונזער הייליגער משה רבינו!

און דער עולם מיט'ן „רבי" געהען נאָך ר' ברוך'ן, און דערנאָך געהען די ווייבער פון די חברה=לייט, יום=טוב'דיג געקליידעט. פון פאַרנט שפּרינגע, ר' ברוך פּישער'ס ווייב, פיהרט דעם פאַראַד.

עס האָט שוין אנגעהויבען צו טונקלען. און פאַר יעדן פענסטער האָבען ליכטלאַך געפינקעלט. און ווייבער, און מיידלאַך זיינען מיט לייכטער און לאַמפּען פאַר דער טהיר אַרויס צו מאַכען אַן איללומינאַציע פאַר דער הייליגער תורה.

און ווייבער מיט ברענענדיגע ליכט זיינען דער הייליגער תורה נאָכגעלאָפען.

און טונקעל ווערט. די הערבסט=נאַכט פאַלט שווער איבער דער שטעדטעל צו, און אידען געהען דאָרט... ווייט... עס פינקלען נאָך

די ליכטלאך. און עס הערט זיך נאך פון דערווייטענס ר' ברוך פישער'ס קול.

— שישו ושמחו בשמחת תורה, אונזער הייליגער משה רבינו... אונזער משה רבינו...

די אידען האבען געכאפט גאט אין קרענצעל אריין, און געמאכט מחילה, מיט איהם א טענציעל. דאס ארון קודש איז אפען און א ליכט ברענט זיך דארט, די קינדער האלטען פאהנעס אין די הענד, אויף די שטעקלאך פון די פאהנעס זיינען רויטע עפעלאך און אין זיי זיינען אריינגעשטעקט ברענענדיגע ליכטלאך. די קינדער שטעהען אויף די בענק און שרייען: „גוט יום־טוב! גוט יום־טוב!“ אויסגעמישט איז דער עולם; נישטא היינט קיין אונטערשיעד, היינט זיינען אלע גלייך. סוף רייך, סיי ארים — אלע זיינען „מורנו'ס“. יעקל וואסערטרעגער האט זיך ארויפגעכאפט אויבען־אן. אויף מתתיהו גאלדמאן'ס שטעל, באלד ביים רב, אין דער מזרח־וואנד, און ר' יעקל וואסערטרעגער רייבט זיך צו צום קרענצעל נגידים. וואס שטעהען ביים רב, און ר' יעקל וואסערטרעגער גיט א שאקעל מיט'ן קאפ און זאגט הויך: „גוט יום־טוב, רבי“ און שאקעלט זיך פרום.

די חברה־לייט קומען זיך צוזאמען אין שוהל אריין, יעדער פאלק מיט זיין שטאב און זיינע פאלקאווניקעס. יעדע חברה מיט איהר הייליג ספר־תורה, פאראויס, און מיט איהרע גבאים, מיט לעקיך און בראנפען, מיט איהרע חברה־לייט, חברה־ווייבער און חברה־קינדער. יעדע חברה קלייבט אוים איהר דעלעגירטען און שיקט איהם מיט דער ספר־תורה ארויף אויף בעלעמער. און דא, אויפ'ן בעלעמער קען מען איהר דערקענען יעדע חברה מיט איהרע סימנים. אט זעהט איהר אונזער בעקאנטען ר' ברוך פישער (דעלעגירט פון דער חברה קצבים). אט שטעהט ער מיט דעם קאפעלושעל אויפ'ן קאפ. אין די הויזען מיט'ן שפעניצער. און האלט דער חברה'ס ספר־תורה און די חברה־לייט קוקען אויף ברוד'ן און קוועלען פאר נחת. נעבען איהם שטעהט דער דעלעגירטער פון דער חברה „פועלי צדק“. (שניידערס און שוסטערס).

ר' נעציל. דער טאג=חזן פון בית המדרש, וואס זיין רעדען איז עטוואס דיג מיט דעם נגון פון „וישתבח". די חבורה „פועלי צדק" האבען זיך געלאזט בעגוגען דערמיט, וואס זייער דעלעגירטער, ר' נעציל, טראגט א פערקעהרטע קאפאטע מיט א פערקעהרטער הוט. און דאס ספר=תורה פון דער חבורה „פועלי צדק" האט א שעהן סאמעט מאנטעלע מיט אויסגעהעפטע לייבען. פון דער חבורה „תמימי דרך" (בעלי בתים, סוחרים, ארענטליכע שניידערס) איז דעלעגירט ר' אפרים עקר, א זקן, וואס האט קיין קינדער ניט און וואס האט פאר זיין אייגען געלד א ספר=תורה געלאזט שרייבען.

דער דעלעגירטער פון דער חבורה „תמימי דרך" טראגט א פארטע אויפ'ן קאפ. און דאס ספר=תורה — א זילבערנע „עטרה", מיט א זילבערנעם „יד". פון דער חבורה „נקי כפים" (טרעגערס און וואסער=פיהרערס) איז דעלעגירט עפעס א הויכער יונג וואס האט תמיד א פערבונדען אויג, אז מען מיינט, דאס ער איז געבארען מיט'ן טיכעל אויפ'ן אויג, און דאס טיכעל איז אין דער וואכען שמוציג, שבת — האלב ריין, און יום=טוב קלאהר. ער האלט אין דער האנד דער חבורה'ס ספר=תורה, א נאקעטעס, געבעך, און א קליינס — אז עופ'עלע פשוט, און טראגט, ווי איהרע בעלי=בתים, א צייגען מאנטעלע און די עטרה מיט'ן יד זיינען געבעך פעך'ישב'ס.

באלד איז מען מכבד דעם רב פון דער שטאדט מיט דער שטאדט'ס ספר=תורה, א גרויסעס, מיט א גאלדענער „עטרה" און מיט א גרויסען גילדענעם יד.

און דער „חזן" מיט די „משוררים" דארט ביים „עמוד" האבען דעם סיגנאל געגעבען, און ער איז ארויס מיט א געזאנג, דער רב מיט'ן ספר=תורה פון פאראנט, און נאך איהם ר' אפרים, דער דעלעגירטער פון דער חברה „תמימי דרך" מיט זיינע חברה=לייט און גבאים און חברה=ווייבער און חברה=קינדער, דערנאך דער דעלעגירטער פון דער חברה קצבים, ר' ברוך פישער מיט דער חברה'ס ספר=תורה, און חברה=לייט, און מיט די גבאים, און מיט חברה=ווייבער, און חברה=קינדער, און דער=נאך ר' נעציל, דער דעלעגירטער פון דער חברה „פועלי צדק" מיט זיינע חברה=לייט, און דערנאך דער הויכער יונג מיט דער פערבונדענער אויג, מיט דער נאקעטער ספר=תורה אין האנד.

און דער ארומיגער עולם האט א וועג געמאכט פאר דעם עולם מיט דעם „עוזר דלים“.

פינסטער איז שוין געווען. אין גאס האט געבלאזן א קאלטער הערבסט=ווינד. פון אויבן, פון הימעל האבן די שווערע קאלטע טראָפּ=נעשיינט. דאכט זיך, זיי שריקען עפּעס...

דער אידישער קאזאק

(אַ שמחת־תורה בילד)

דער איד, וואס האט זיך פערדיענט דעם נאמען „דער אידישער קאזאק“, איז דוקא געווען אַ קליינטשינקער, אַ נידעריגער, אונטערגעהויקט אַ ביסעל. האט געטראגען אויף זיינע באַקען צוויי רויטע פלאַמען, וואס מען האט זיי גערופען סוכאטע רויזען. אַ גאַנץ יאהר איז ער געווען אַ שטילינקער, אויסגעמידען אַ גוי און, להבדיל, אַ הונד פון „מיקלען“ ווייט. געזעהען זיי פון אינ׳ן זייט געסיל, איז ער געגאַנגען אויף דער צווייטער זייט. און אפילו צווישען אידען איז ער אויך געווען אַ שטילינקער, שטענדיג אַ שווייגענדער.

גערופען האט מען איהם מיט זיין אידישען נאמען שמחה אהרן דער „אוידעם“. ווארים זיין פרנסה איז בעשטאַנען פון דעם, וואס ער איז געווען אַן „איידעם“. אליין ארויסגעקומען פון אַ שטיקעל יחוס, האט איהם, דער שווער, דער קצב, וואס האט איהם גענומען פאַר יחוס, צוגעזאגט אייביגע קעסט. אַ פאַר יאהר נאך דער חתונה, אַז דער יונגער מאַן האט געהאַט אַ פאַר קינדערלעך, האט איהם דער שווער באַנקראטירט דעם קעסט. און ניט געגעבען דעם גאַנצען נדן וואס ער האט איהם צוגעזאגט. האט ער געהאַט שטענדיגע פרעטענזיעס צום שווער.

דער שווער איז שוין געווארען אַן אַלטער מאַן. און דער איידעם האט שוין אַליין געהאַט איידעמס. וואס ער האט זיי צוגעזאגט נדן׳ם און אויך נישט געהאַלטען דעם צוזאג. דאך האט ער אַלץ ניט געקענט מוחל זיין זיין שווער. — ער פלעגט מיט איהם אַ גאַנץ יאהר ברוגז זיין.

אַלע ערב יום כּפּור איז ער אַרײַנגעקומען צום שווער מחילה בעטען און דער שווער האָט איהם געבענשט אינאײנעם מיט אַלע זײַנע קינדער, און געמײנט שוין, אַז ער האָט זיך שוין איבערגעבעטען מיט איהם. איז אָבער געקומען די ערשטע נאַכט סוכּות, האָט דער איידעם נישט געוואָלט אַרײַנגעהן אין סוכּה אַרײַן, ווען דער שווער איז דערינען, כּדי ער זאָל איהם נישט דאַרפען זאָגען „גוט יום־טוב“, און האָט געוואַרט ביז דער שווער איז אַרויס פון סוכּה. — האָט מען געוואוסט, אַז דער „איידעם“ איז ווייטער ברוגז, און אַזוי איז געווען כּסדר אַלע יאָהרען.

נאָר די גרויסע מחלוקה האָט זיך אָנגעהויבען הושענא רבה איבער דעם, וועלכע שנור זאָל היי־יאָהר אָפּבײַסען דעם „פּיטום“ פונ'ם משפּחה־אתרוג. דער שווער האָט געקויפט אַן אתרוג פאַר דער גאַנצער משפּחה, פאַר די זיהן מיט די איידעמס, און נאָכ'ן דאַווענען פלעגען איהם די אייניקלעך אין די זילבערנע פּושקע אַרומטראָגען פון איין מוהמע צו די אַנדערע צו בענשען אתרוג.

הושענא רבה נאָכ'ן דאַווענען האָט זיך אָנגעהויבען אַ קאָנקורענציע, וועלכע מוהמע עס זאָל היי־יאָהר אָפּבײַסען דעם „פּיטום“ פון אתרוג, וואָס עס איז אַ סגולה פאַר טראָגעדיגע, וואָרים געטראָגען האָבען זיי אַלע. נאָר יעדעס יאָהר האָט דער „איידעם“ אַזוי געמאַכט, אַז זײַן ווײַב זאָל אָפּבײַסען דעם „פּיטום“. נאָכ'ן דאַווענען האָט ער דעם אתרוג שוין נישט אַרויסגעלאָזט פון דער האַנד, אַהיים געטראָגען און געגעבען זײַן אידענע, צי זי טראָגט יאָ, צי נישט, אַז זי זאָל אָפּבײַסען דעם „פּיטום“, ווײַל ער האָט נישט פערגונען די אַנדערע. האָט זיך אָנגעהויבען די גרויסע מחלוקה צווישען דעם „איידעם“ מיט'ן שווער מיט אַלע זיהן און טעכטער, און זי האָט אָנגעהאַלטען ביז איבער־אַ־יאָהר ערב יום־כּפּור.

פערשטעהט זיך, אַז אַזאַ איד, וואָס האָט סוכּאָטע און וואָס מיידט אויס אַ גוי און אַ הונד, להבדיל, און זײַן פּרנסה איז אַ „איידעם“, איז דאָך נישט זעהר מסוגל צו טראָגען דעם נאָמען קאַזאַק. דאָך האָט ער דעם נאָמען זיך כּשר פערדינט, נישט דוקא פון אידען, נור אפילו אויך פון גוים און דער גוי, וואָס האָט איהם בעהרט מיט דעם טיטעל האָט ריכטיג אָבגעשאַצט זײַנע גבורות בעפאָר ער האָט עס איהם געגעבען.

דעם נאמען האט זיך שמחה אהרן דער „איידעם“ פערדינט צו ליעב שמחת תורה.

יעדען שמחת תורה האט זיך שמחה אהרן אנגע'שכור'ט, נור ניט חלילה מיט בראנפען. נאר מיט א שטיקעל מדרש וועגען משה רבינו'ס טויט. וואס דער רבי האט געלערנט יעדען שמחת תורה אין דער פריה מיט'ן עולם פון דער חברה דריי „פ'ען“.

דער „איידעם“, כאטש אליין א שטיקעל חסיד און איז געפאהרען אמאל קיין גער אויף צום רבי'ן, האט אבער געדאווענט אוים חזקה מיט'ן שווער אין דער חברה — וואו עם האבען געדאווענט קצבים, פישער און בעלי עגלות. דער „רבי“, א אלטער דיין, האט יעדען שבת פאר'ן עולם, נאכ'ן דאווענען, פערטייטשט א שטיקעל מדרש, און שמחת תורה האט ער זיי פערטייטשט דעם מדרש פון משה רבינו'ס טויט. דער עולם איז געזעסען א איינגענומענער און האט אויסגעהערט מיט הארץ-קלאפען וועגען משה רבינו'ס טויט. אז עס איז געקומען די צייט, אז משה רבינו זאל שטארבען, האט זיי דער רבי דערצעהלט פון מדרש, אזוי האט גאט געשיקט גבריאל המלאך, אז ער זאל געהן נעהמען משה רבינו'ס נשמה, און גבריאל המלאך האט אבגעענטפערט דעם רבונו של עולם: „איך קען ניט“. אזוי האט גאט געשיקט סמאל דעם שטן מיט א פייערדיגע שווערד: „געה, דו נעהם צו משה רבינו'ס נשמה!“ אזוי איז געגאנגען דער שטן און האט זיך געשטעלט פאר משה רבינו. האט משה געגעבען א קוק אויפ'ן שטן און געזאגט: „דו קומסט צו נעהמען מיין נשמה? ווייסט דען ניט ווער איך בין? איך בין אזעלכער און אזעלכער. סמאל, געה ארוים פון מיר!“ און ער האט געכאפט דעם שטעקען, מיט וועלכען ער האט געשפאלטען דעם ים, און פערטריבען דעם שטן פון זיך.

— אודאי אזוי, ער געהט זיך אונטערשטעלען צוצונעהמען משה רבינו'ס נשמה! — האט א איד, א פישער, געזאגט און צוויי שווערע טראפען האבען איהם געגעבען א קאפע ארוים פון די אלטע אויגען.

נור ווי עס איז געקומען, אז דער רבי האט אנגעהויבען צו שילדערען פון מדרש, ווי גאט אליין איז אראבגעקומען פון די הימלען

מיט די מלאכים צו נעהמען משה רבינו'ס נשמה. און ווי די מלאכים האבען איהם געבעטען דאס בעט, און נאט האט איהם געזאגט: „לייג דיר אוועק, מאך צו דיינע אויגען, משה; צוזה אוים דיינע פים משה. לייג ארויף דיינע הענד אויף דיין ברוסט, משה" און משה האט דאס אלצדינג געטאן, און גאט האט איהם געקושט אויף די ליפען און האט ביי איהם צוגענומען די נשמה מיט א קוש. — און ווי די אידען האבען דאס דערהערט, אזוי האבען זיי שוין מעהר ניט געקענט אויסהאלטען; שווערע אנגסטען האבען אנגעהויבען ארויסצושלאגען אויף די שטערן און שווערע טרעהרען האבען אנגעהויבען צו קאפען פון די אויגען. דא און דארט האבען זיך געהערט קרעכצען פון פרייד און פון לייד; שווערע הענד האבען אנגעהויבען צו קלאפען אן די טישען:

— אונזער משה רבינו!

— אונזער יעקב אבינו!

— אונזער טאטע אברהם!

אין א ווינקעל צווישען עולם איז געזעסען דער „אידעם", א בלייבער, די גאנצע צייט, ווען דער רבי האט געלערנט פון מדרש. ער האט גאר ניט געזאגט, ער האט ניט געוויינט, נור פלוצלונג האט ער זיך געגעבען א הויב פון עולם, מיט איטפעט אבגעשטופט פון זיך און איז ארויף אויף א באנק און אנגעהויבען זיך צו דרעהען אויף א אבסאם, פערמאכט די אויגען, און דעם קאפ און די הענד פארדייסען צום באלקען — און האט אנגעהויבען צו שרייען מיט א הויך קול:

— דוד מלך ישראל חי וקיים!

און דער עולם נאך איהם:

— דוד מלך ישראל חי וקיים!

— בעריל, דעם בראנפען. לחיים, לחיים!

און באלד האט מען געשטעלט דעם בראנפען מיט'ן געשניטענעם לעקעך אויפ'ן טיש. וואס די גבאים האבען אנגעגרייט אויף קידוש. אידען האבען געטרונקען פון די כוסות לחיים, געטיילט די קינדער לע-קעך. און אנגעהויבען צו טאנצען ארום די בימה מיט די ספרי תורה'לעך:

— אונזער משה רבינו!

— אונזער יעקב אבינו!

— אונזער טאטע אברהם!

נור העכער פון אלע האט זיך געהערט שמחה אהרן'ס קול. ער איז געשטאנען און גערערהט זיך אלץ אויף איין אבסאם:

— דוד מלך ישראל חי וקיים!

קיינער האט ניט געוואוסט פון וואנען עס האט זיך צו דעם אידעל גענומען אזא כח. מיט אמאל האט ער אלעמען אוועקגעשטופט, אראב פון די באנק, און געלאזט זיך אין געסעל ארויס מיט א געשריי:

— דוד מלך ישראל חי וקיים!

געגענאיבער דער שוהלכעל איז דאס פלומפעל; אן אלטער גוי אויף א הילצערנעם פוס, סטעפאן דער הינקענדיגער, וועלכער האט וואסער געטראגען אין אידישע הייזער, איז געשטאנען ביים פלומפעל און אנגעשעפט זיך וואסער אין די עמערס. ביים פלומפעל האבען געווארט א פאר שיקסלער, גויה'טעס, מיט מעערס, און פריידליך גע־שמועסט צווישען זיך ביים פלומפעל.

פון שוהלכעל קומט אנצולויפען א קליין דאר אידעל, דעם ספא־רעק פארדרעהט אויף א זייט, די פאלעס פון די לאנגע אטלעסענע קאפאטע ארייגעשטעקט אין גארטעל, און מיט געוואלט לאזט ער זיך אריין צווישען די גויה'טעס און די שיקסעס, נעהמט די עמערס וואַ־סער און גיסט אויס, פערטרייבט דעם אלטען סטעפאן פון פלומפעל:

— דוד מלך ישראל חי וקיים!

די גוי'טעס זיינען דערשראקען געווארען פאר איהם, אנטלאפען פון פלומפעל, או זדער אלטער סטעפאן, אוועקהינקענדיג אויפ'ן היל־צערנעם פוס, שרייט אין געסעל:

— מענשען, אנטלויפט, א אידישער קאזאק!

שמחה אהרן בענוגענט זיך ניט בלויז, וואס ער האט דעם לאמען וואסער־טרעגער פערטריבען פון פלומפ מיט „דוד מלך ישראל חי וקיים“. נור ער געהט ווייטער ארויף אין געסעל אריין, טרעפט ער אן זשענזשע דעם סטראזשניק.

זשענזשע דער סטראזשניק איז היינט אין גוטען הומאר. ווען עס איז דא א יום־טוב אין שטאדט ביי איינע פון די דריי אמונות: אידען, קאטוילען און פראוואסלאווען, וואס וואהנען אין זיין מלוכה — האלט זשענזשע סטראזשניק מיט. און היינט איז שמחת תורה. און זשענזשע סטראזשניק דער ערשטער פון די אידען שכור. ער קומט יעצט צו־

ריק פון „גוט־יום־טוב“ בעטען אין אידישע שטיבער, וואו מען האט איהם אומעטום מכבד געווען מיט אַ טרונק בראַנפען און פיש.

שמחה אהרן געהט צו צו איהם אהן מורא, און זאגט איהם:

— גוי, איך האָב נישט קיין מורא פאַר דיר, דוד מלך ישראל חי וקיים.

זשענזשע לאַכט גוטמוטיג, ווייזענדיג זיינע ווייסע ציין:

— נו, שטא, יעווריעיסקי קאזאַק וועסעלא?

— דוד מלך ישראל חי וקיים! — שרייט איהם שמחה אהרן אין פנים אַריין.

— זנאַיו! — ענטפערט איהם אָפּ זשענזשע.

באַלד קומען אַז די קינדער, וואס זייגען שוין געווען נאכ'ן טאַ־טען אין געסעל, געזעהן אַז דער טאַטע טשעפעט זיך צום סטראַזשניק, געהט זיי דאס חיות אויס, האבען מורא, אַז עס זאל קיין אונגליק ניט זיין. דער זוהן לויפט צו צום סטראַזשניק איהם איבערבעטען:

— יעווריעיסקי פראַזדניק סעוואָדנע, — פערענטפערט זיך דער זוהן, ווייזענדיג אויפ'ן טאַטען.

— זנאַיו — שמייכעלט זשענזשע — אַ פרעהליכער יום טוב — אַליין אויך אַ ביסעל שכור, שמייכעלט זשענזשע. איך אַליין ליעב אויך דעם יום טוב. אַ גוטער יום־טוב אט דער „שיומקאַט טאַריעק“, לאַכט זשענזשע סטראַזשניק.

די קינדער נעהמען דעם טאַטען אַהיים, ליעגען איהם קאַלטע האַנד־טיכער צום שטערען, און חיים'שע דער פעלדשער קומט מיט'ן שמעק־פלעשעלע, און גיט איהם צו שמעקען, אַז „דאס האַרץ זאל איהם צו־ריקקומען“. און דער איד טרייבט זיי אַוועק פון זיך.

— געהט אַוועק פון מיר, געהט אַוועק, איך בין שכור!

אין אַ פאָר שעה שפעטער, ווען שמחה־אהרן שלאָפט זיך גוט אױ־בער, ווערט ער אויס קאזאַק, און פערוואַנדעלט זיך צוריק אין אַ איד מיט אַלע אידען צוגלייך. האט מורא פאַר אַ גוי און פאַר אַ הונד, להבדיל; מיידט זיי אויס פון מיילען ווייט, און אַז ער זעהט זיי פון

איין זייט בעסעל געהט ער איבער אויפ'ן אנדערען. און ער נעהמט זיך צוריק צו זיין פרנסה, צו זיין דער „איידעם“.

נאר אז דער לאמער גוי סטעפאן מיט'ן הילציערנעם פוס דערזעהט איהם, מיידט ער איהם אויס. און האט א ביסעל מורא פאר דעם אידען, און זאגט:

— אט געהט דער אידישער קאזאק!

אינהאלט:

	זייט
אַלטע לייט	7
מענשען און געמער	17
אַהיים	26
דער זעלנער	38
אויך אַ מאַמע	42
מאַטעלע	56
אַ דארפס צדיק	67
דער זינדיגער	73
אַ מעשׂה מיט אַ ספר	84
שבת אין וועג	93
אויף דעם וועג קיין שעמענעץ	99
מחלוקת אין קארטשעוו	107
צו וואס ?	113
דער גובערנאַטאָר קומט	120
באַנקראָט	126
אַ פערשטעלטער חתן	135
אַ אידישער מגיד	143
די מאַמע מיט דער טאָכטער	152
אַ געג'גט פאָר=פאָלק	158
אַ זווג	163
דער חזן מיט די משוררים	167
אַ אידיש קינד	181
אידישע אויגען	189
אפגענאַרט	194
די אַלמנה	202

	זייט
א גט — — — — — — — — —	208
די משוגענע מאמע — — — — — — —	214
א ברוגז — — — — — — — — —	222
גזלנים — — — — — — — — —	234
די ירושה — — — — — — — —	243
אין דארף — — — — — — — —	253
דער אורח — — — — — — — —	258
דער רייכער און דער ארימער — — — — —	266
קדוש השם — — — — — — — —	274
אידישע יום־טובים — — — — — — —	283
דער אידישער קאזאק — — — — — —	322